

A. ŠVĀBE

LATVIJAS VĒSTURE

I.

(Līdz krievu laikiem)

RĪGĀ, 1925

VALTERA UN RAPAS A. S. IZDEVUMS

Valtera & Rapas akc. sab., Rīgā, izdotās grāmatas:

Abula, P., Skolas Druvas ābece. Ilustr.
— Skolas Druva. Lasāma grāmata. Ilustrēta. I un II daļa.
— Latviešu valodas mācība.

Adamoviča, F., Dabas mācība. Pēo O. Šmeila pārstr. I d. Dzīvnieki. II d. Stādi. Ilustr.
— un G. Gēlīņa, Nedzīvā daba. Pamatskolu kurss. Ilustr. I daļa. Pirmās ziņas iz mīneralģijas, fizikas un ķīmijas.
— Nedzīvā daba. II daļa. Pamatviesieni magnētismā, elektrībā, akustikā, optikā un mehānikā.
— Cilvēka anatomija un fizioloģija. Ilustrēta.

Alfaža, K., Alģebra pamatsk. I un II daļa.
— Alģebrišķo uzdevumu krājums pamatskolām. I un II daļa.

Angļu rakstnieki. Irlas skolām. Zem R. O. G. Urcha redakcijas.
— I sēj. Scott, P., Like Gentleman. With Lettish Notes and Glossary by A. Kārklīņa.

Apļiņš, K., Gilt- un ātrrakstība (stāvais raksts) skolām un mājām.

Ašmaņa, K., Latvijas un visp. ģeoloģija. Ilustr.
— Latvijas flora. Ziedaugu noteicājs, sabiedrību kalendārs līdz ar bērni, tehniskiem, ārstniecības un krāsoaugiem. Ar daudz zīmējumiem.

Bēliņa, A., Dr. Mārtiņa Lutera mazais katķisms mājām un skolām.
— Ābece skolām un mājām ar bildēm.

Baloža, E., Praktiska vācu gramatika latviešu pamatskolām.

Berlīna, J., Darba ļaužu vēsture. Ar ilustrācijām.

Bērziņa, P., Tirdzniecības grāmatviesāns skolām un pašmācīšanai.

Bērziņa, R., Jaunības dārtze. Vācu lasāma grāmata ar latviešu vārdnieku. Ilustrēta. I, II un III sējums.

Blumberga, J., Logaritmu tab. parast. jeb Brigga.

Bokaldera, J. un J. Novoselova, Latvijas saimnieciskā ģeogrāfija.

Bormaņa, J., Latvijas ģeogrāfija. Ilustrēta.
— Ār-Eiropas zemes un Eiropa. Ilustr.

Celma, J., Rēķinu uzdevumu krājums. Ilustrēta. I, II un III daļa.

Cira, A., Fizika. Mācība par gaismu. Vidusskolām un pašmācībai. Ilustr.
— Fizika. Optika. Ilustrēta.
— Fizika. Mācība par siltumu. Ilustrēta.

Cimzes, J., Dziesmu rota viru koriem.

Cuka, O., Dr. Mārtiņa Lutera mazais katķisms skolām.
— Vadonis katķism. Rokas grāmata skolotājiem.

Cukura, R., Rēķināšanas teorija. I, II un III d.

Dauges un Plūdoņa, Lasāma grāmata pamatsk. Ilustr. I-IV daļa.

Dava, J., Skolas draugs. I daļa. Ābece. Ilustr.
— Skolas draugs. II daļa. Lasāma grāmata. Ar bildēm.
— Bērnu draugs. Ābece ar ilustrācijām.
— Vadonis pie mācīšanās ābece.
— Daijrakstība.

Dēķena, K., Vadonis dzimtenes mācībā. Ar ilustrācijām.
— Jās vēstures kurss skolām. I, II un III daļa.
— Ievadijums latviešu valodas mācībā.
— Mana pirmā krievu grāmata. Ar ilustr.

Demme, F., Logarithmorum III et IV decimalium.

Dindona, P., Ienesīga saku- un augkopība. Mācības grāmata pašmācībai, zem- un dārzkopības skolām. Zīstematīks kurss. Bagātīgi ilustrēta.

Dišlera, K., Ģeogrāfija pamatskolām, Pārstrādāts izdevums. Ar ilustrācijām.

Dombrovska, J., Latviešu mākslas vēsture. Ilustrēta.

Dravņleka, J., Krievu-latviešu vārdnīca.
— Latviešu-krievu vārdnīca.
— Vācu-latviešu vārdnīca.
— Jaunais vācu tulks. Mācības grāmata pašm.
— Angļu-latv. un latv.-angļu vārdnīca.

Dreimaņa, A., Fizika skolai un pašmācīšanai. Ar zīm. I, II, III, IV, V un VI daļa.

Dreimaņa, P., Vadonis vispārējā un Latvijas vēsturē. Pamatskolas kurss. Bagātīgi ilustrēta. I-III daļai.

Dziesmu grāmata skolām. Garīgu dziesm. kr. Dzīļlejas, K. Poetika (Rakstn. teorija). Ievīņa, Elches un Sūngaila, Aritmetikas uzdevumu krājums. I-IV daļa.

Endzelīna, J., un K. Mühlēnbacha, Latviešu valodas mācība.
— Latviešu gramatika.

Freinberga, K., Praktiska vācu-latviešu vārdnīca.

Freidenfelda, K., Epata. Rīta ilgāšanas bērniem.
— Gaisma avots. Ticības mācība skolām.
— Krievijas baznīcas vēsture.

Garigas dziesmas skolām un sētām, sako-
pojuši un red. L. Adamoviča, L. un R. Bērziņa, Gēlīņa, E., Kosmogrāfija skolām. Ilustrēta.

Ģeogrāfiskas sienas kartes skolām. Latvija, Eiropa, Āzija, Āfrika, Amerika, Austrālija, Plānģlōbs.

Ģeogrāfiskas atlās pamatskolām.
Ģeogrāfiskas kontūras skolnieku zīmēšanai. Izdotas zem J. D. Novoselova redakcijas. Jauns izdevums. 1) Latvija, 2) Eiropa u. cit.

Glāzers un Pecolds, Vācu valodas mācība I un II daļa.

Graudīņa, J., Trigonometrijā. Teorija un uzdevumi. I un III daļa.

Grīnera, H., un T. Grūnberga, Jaunā kristīgā māju grāmata Kurzemes skolām.

Guben, M., 30 tautas dziesmas koriem.

Gulbja, E., Latīņu gramatika. Saisināts kurss.
— Latīņu sintakse.
— Prima luce (Gaismai austot). Ilustrēta latīņu valodas grāmata.

Gustava, P., Ķīmijas pamatjēdzieni. I daļa — Neorganiskā. II d. — Organiskā ķīmija. Ilustr.

Jendes, A., Baznīcas vēsture. Ilustrēta.
— Rēķinu grāmata pamatskolām. I un II daļa.
— Vadonis un uzdevumi. Rēķinu uzdevumi ar metodisku vadoni.

Judiņa, N., Bērnu draugs. Pirmā mājas mācība parvīstniecīgu bērniem. (Ābece. Ticības mācība. Rēķini). Ilustrēta.

Jurjana, P., Dziesmas skolām.
— Dziesmas pamatskolām.
— Dziesmas zēnu un meiteņu vidus skolām.
— Latviešu tautas dziesmas jauktiem, sievietēm un vīru koriem.

Kalniņa, J., Latviešu valodas mācība.

Kaudziņa, R., Garīga skolas draugs. Katķisms ar pielikumiem.

Kerbija, V., Fasules zīdītāji-kustoni. Pēo angļu V. Kerbija „Manuals of the World” sastādīta. Ar 169 nobildējumiem krāsās.

Klaustiņa, K., Latviešu rakstniecības vēsture.

Klepera, A., Filozofijas vēstures kurss.

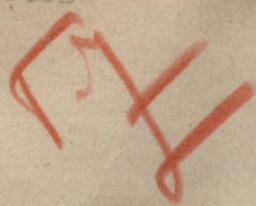
Krievu-latviešu kabatas vārdnīca.

Krolla, O., Ģeogrāfija latv. skolām. Ar zīmējumiem. I un II daļa.

Kundziņa, F., Mūsu rakstniecība. Daijliteratūras hrestomatija. I un II daļa.
— Parēizrakst. un domu rakstī. I burtnīca.
— Balts tfrums, melna sēķus. Ar ilustrācijām. I daļa. Ābece.
— II daļa. Lasāma grāmata.

Kupffer, Prof., Musterstūckc aus deutsch. Klassikern. Lesebuch für Lett. Lehranstalten. Ar vācu-latv. vārdnieku. I Teil.

925

L
9

A. Švābe

Latvijas vēsture

Ar daudziem attēliem un kartēm

Otrais pārlabotais iespiedums

Rīgā 1925

Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums

L
B
9

Valtera un Rapas
akc. sab. spiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133.

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

75 4.302

0309090125

levads.

1. **Latvju valoda.** Kopā ar vācu, krievu, franču, itaļu, indū un citām valodām arī latvju valoda pieder pie indoeiropiešu valodu celma. Kādreiz indoeiropieši runāja tikai vienu valodu, un arī vēl tagad visām šīm valodām ir daudz kas kopējs. Šis valodu celms dalās vairākos zaros. Baltu zars mums vistuvāks, jo bez mūsu mātes valodas tur pieder vēl leišu un senprūšu valodas. Senprūši galīgi atmet savu valodu 17. g. s., pāriedami Austrumprūsijas vāciešos.

Bij laiks, kad latvji, leiši un senprūši runāja vienu baltu valodu. Šai valodai vistuvāk stāv senprūšu valoda, jo tā pirmā atdalījās no baltu celma. Pēc tam leiši un latvji vēl kādu laiku būs runājuši vienā valodā. Uz indoeiropiešu valodu savstarpējo radniecību norāda daudzu vārdu kopējās saknes. Piem. latvju „māte“, leišu „môte“, vecslāvu „māti“, vecvācu „muoter“, latīņu „māter“ grieķu „mātēr“, vecindū „mātar“.

2. **Latvijas pirmiedzīvotāji.** Ceļo atsevišķas dzimtis, pārvietojas pat veselas ciltis. Lielā pasaules karā no Latvijas aizgāja uz Krieviju apm. pusmiljons dvēseļu. Arī mūsu senči ne vienmēr ir dzīvojuši tagadējā Latvijā.

Vietu vārdi liecina, ka vēl 5. g. s. pēc Kristus ne tikai Vidzemē, bet arī Latgalē un Kurzemē dzīvoja somu ciltis. Valodnieki domā, ka Kursas vietu vārdi Tukums un Kandava, Ziemgales pilsēta Jelgava, Vidzemes upe Rūja, Latgales upe Pededze un Viraudas ezers esot somu vai lībju nosaukumi. Šādu nelatvisku vietu vārdu skaits tagadējā Latvijā ļoti liels.

Mūsu senči somu ciltis būs saukuši par sāmjiem. Tā vēl tagad saucas igauņu apdzīvotā Sāmu sala. 1508. g. Raunas apkārtnē bij Sāmu pagasts un Daugpils tuvumā ir kāds ciems vārdā „Sāmugals“. Arī tautas dziesmas pazīst šo vārdu:

Sāmu zemes mēs ļautiņi,
Prūšu zemes kumeliņi.

3. **Latvju pirmdzimtene.** Baltu valodas stāv tuvāk indoeiropiešu pirmvalodai nekā dažas citas, piem. vācu un franču. Tas liecina, ka baltu tautas nebūs tālu kļūdušas no savas pirmdzimtenes.

Leišu valodnieks K. Būga pierādījis, ka latvji un leiši senāk dzīvojuši tagadējās baltkrievu jeb gudu zemēs, t. i. starp Dņepras, Nēmanes un Vilijas augšgalu. Gudu zemē viņš atradis 121 upju nosaukumu, līdzīgu tagadējās Latvijas, Lietavas un Prūsijas upēm. No tām agrākā Minskas

gubernā — 41, Smoļenskas — 38 un Vitebskas — 22 upju vārdus. Ari Gaujas un viņas kreisās pietekas Vijas nosaukumus senie latvji atnesuši uz Vidzemi no savas pirmās dzimtenes — gudu zemes.

Tā kā toreiz vienīgi senprūši dzīvoja pie Baltijas jūras, bet kurši, sēļi, ziemgaļi, latgaļi un leiši atradās vairāk uz rītiem zemes vidienā, tad visas šīs ciltis vēl nesauca par baltu tautām. Romiešu vēsturnieks Tacits (ap 97. g. pēc Kristus) tās sauca par aistiešiem.

K. Būga domā, ka ap 550—650 g. pēc Kristus kurši, sēļi, ziemgaļi un latgaļi atstāja Viļņas apgabalu un devās uz ziemeļiem sāmu novados, t. i. ienāca Latvijā. Sāmu ciltis tika atspiestas pie jūras un vēl tālāk uz ziemeļiem tagadējā Igaunijā un Somijā.

4. Latvijas iedzīvotāji 12. g. s. Tagadējās Latvijas robežās 12. g. s. nedzīvoja ne vāci, ne židi, ne čigāni. Toties sastopam tādas tautas, kuŗas tagad pavisam, vai pa daļai iznīkušas: libjus, sēļus, ventiņus un citus.

Pēc valodām toreizējos iedzīvotājus var iedalīt baltu ciltis un sāmos jeb somu-ūgros. Lai gan balti dažas sāmu tautas padzina no viņu agrākām mītnēm, tomēr sāmu cilts — libji nostiprinājās gar jūrmalu. Vāci, braukdami no jūras, vispirms iepazinās ar libjiem un tāpēc arī pašu Baltiju nosauca par Livoniju jeb Līvu zemi.

Izstaigāju Līvu zemi,
Smilgām šūti zābacīni.

Baltu ciltis bij vairākas. Latgalē un Vidzemes daļā līdz pat Gaujas vidum dzīvoja latgaļi. Vienīgi tos senās kronikas sauca par latvjiem jeb lettjiem. Tāpēc 12. g. s. Latvija bij daudz mazāka kā tagad: šai vārdā neietilpa ne Kursā, ne Ziemgale, ne Vidzemes libju gals, kuŗš latvjus atšķīra no jūras.

Pārējie balti: ziemgaļi, sēļi un kurši valodas ziņā bij leišu-latgaļu starpciltis, kas ar laiku pārgāja latviešos.

5. Latvijas zeme. Latvija bij aplāta lieliem siliem un mežiem. Ja jūs toreiz rudenī ar lidmašīnu laistos zemu pār Latviju, tad redzētu vienu nepārtrauktu mežu zaļumu kā jūru. Tikai šur tur paspīdētu ezeru un upju zilumiņi un tīrumu dzeltenie laukumiņi. Šos nolistos un izstrādātos zemes gabaliņus sauca par laukiem. Viņu bij daudz un tie bij izkaisīti mežu zaļumā kā dzeltenī lāsumi.

Vēl 17. g. s. kāds holandiešu ceļotājs, braukdams no Rīgas uz Pliskavu, raksta: „No Rīgas līdz Valmierai redzēju vienu nepārtrauktu mežu ar daudz purviem. No Valmieras tālāk bij dažas druvu strēmeles, bet pēc divām jūdzēm braucām atkal caur tik biezu mežu, ka saule nevarēja izspiesties cauri. Vis-

pār, pa Vidzemi ceļot nozīmē braukt caur tukšiem mežiem un purviem.“

Tas liecina, ka agrāk mūsu zeme bijusi ļoti reti apdzīvota. Toties upes un ezeri bij bagāti zivīm, bebriem un ūdriem. Mežos dzīvoja lāči, brieži, vilki, meža cūkas, caunas un sabuļi; arī tagad izmirušie meža vērši — tauri un sūbri.

6. **Baltu kultūra.** Par kultūru sauc visu to, ko kāda tauta panākusi ar savu darbu. Kā nav neviena cilvēka bez savas sejas, tā nav nevienas tautas bez īpatnējas kultūras. Indoeiropiešu tautas bij līdzīgas ne tikai valodā, bet arī kultūrā. Valodnieki domā, ka indoeiropiešu pirmtauta dzīvojusi ap jaunā akmens laikmeta beigām un metala laiku sākumu. Tā pazinusi arī vienu metālu — varu. No kustoņiem: suni, govī, aitu, kazu, zirgu un cūku. No labībām: miežus, kviešus un sūru. Tā tad indoeiropieši nebija staigulī, bet lopkopju un zemkopju tauta. Tā kā balti — latvji, leiši un senie prūši — bij tikai indoeiropiešu zars, tad arī viņi bij šīs kultūras dalībnieki.

Baltu tautas pazinušas rudzus, miežus, zirņus, auzas un pūrus jeb ziemas kviešus. Svarīgākā labība bijusi mieži, no kurjiem cepta pirmā maize.

Nākat šurp, ciema gani,
Es jums došu brokastīņu:
Vēl manā vācelē
Pērnā cepta miežu maize.

Pirmais šķiedras augs būs bijis nātrē, kas rada ar vārdu „nātns“. Pēc nātrēm nāk lini un tikai vēlāk kaņepes. Lini vēl līdz mūsu laikiem ir ļoti maz izplatījušies Āzijā, un Ķīnā tos audzē tikai sēklu dēļ. Āzijas šķiedru augs ir kaņepe.

Balti pazinusi visus mājas kustoņus. Bet vistas tikai pēc tam, kad jau prūši bij atdalījušies. No ēkām pratuši celt namu, pirti, klēti un kūti. Logi bijuši aizbīdāmi ar koka šautru, kā vēl tagad mūsu pirtīs. No amatniekiem jau toreiz strādājuši kalēji un ādmiņi. Balti pratuši apstrādāt ne tikai dzelzi, bet laikam arī tēraudu, kurū senāk sauca par plienu. Mūsu tautas dziesmas piemin pliena kalējus. Tautas vairums bij arāji. Katram lielākam novadam bij savs valdnieks, kurū sauca par kungu.

Pašam pliena kalējam
Navaid laba zobentiņa.

7. **Sāmu kultūra.** Tagad starp igauņu un somu kultūru no vienas puses un latvju kultūru no otras puses nav lielas starpības. Bet ap Kristus laiku tas bij citādi. Sāmi daudz ko mācījušies no saviem kaimiņiem baltiem, kurī savukārt smēla dzīves gudrību no citiem indoeiropiešiem, kas dzīvoja tuvāk pie augstākas kultūras centriem Eiropas

dienvidos. Sāmi neprata celt istabas no balķiem. Viņu dzīvoklis bij slietenis, taisīts no slīpi saslietām kārtīm, kurās apsedza ar ādām, kamienu vai tāsīm. Tikai baltu tautas viņus iemācīja „cirst istabas“, celt sienas, taisīt pirtis, grīst tiltus.

Ari ievākt sienu sāmu tautas mācījušās no baltiem, un varbūt pat kopt rudzus, linus un zirņus. Senās sāmu noietnēs no mājlopiem atrod vienīgi suņu un aitu kaulus; nav arī liecību par zemkopību. Toties visām sāmu valodām ir kopēji vārdi mednieku dzīvei: suns, šaujams stops, bulta, sniega kurpes, vaŗš, māla pods un citi. Tas pierāda, ka baltī bijuši vienu kultūras soli priekšā sāmiem.

8. **Aizvēsture.** Par aizvēsturi sauc tos senos laikus, par kuriem nav nekādu rakstītu ziņu. To var pētīt un minēt tikai aplinkus, salīdzinot kaimiņu tautu valodas, ierašas, māņus, vai arī rīkoties senās kapenēs, kur guldīti mūsu senči kopā ar viņu drēbēm, rotām, ieročiem, darba rīkiem, traukiem un naudu. Šādi priekšmeti dziļi zemē, kur netiek klāt gaiss, uzglabājas gadu tūkstošiem. Tagad tos izrok un sauc par archeoloģiskiem izrakumiem. Tos pēta īpaša zinātne — archeoloģija.

Ari vārdi ilgi uzglabā savu agrāko nozīmi, sastingst un kļūst par valodas pieminekļiem. Uz tādu vecu kultūru aizrāda vārds „dzija“, kas ir rada ar „dzīslu“. No tā varam spriest, ka cilvēki sākuši taisīt dzijas no dzīslām un zarnām. Kad vienu vai vairāk pāršus krāsotas dzijas sašķetināja kopā, tad dabūja „dzijpāru“ jeb „dzīpārus“.

I. Aizvēsture.

Aizvēsturi iedala trijos laikmetos: akmens, bronzas un dzelzs. Katra laikmeta pamats ir materiālā kultūra. Akmens laikmetā šī kultūra ir vismazākā, dzelzs laikmetā — visaugstākā. Par aizvēstures laikmetu garīgo kultūru nav gandrīz nekādu ziņu. Tur atliek tikai minēt un vērot.

A. Akmens laikmets.

Toreiz metālus nepazīna. Lietas gatavoja no koka, kaula un raga, bet stiprākos un asākos ieročus un darba rīkus no

1. attēls. Akmens darba rīki.

akmens — krama un citām cietām sugām. Akmens laikmetā vēl tagad dzīvo dažas mežoņu ciltis.

Ja rīki ir taisīti no plēsta akmens šķilām un šķēpelēm, tad tie pieder pie vecākā akmens laikmeta; ja tie ir slīpēti un gludināti, tad mūsu priekšā ir jaunākais akmens laikmets.

*ogkovi
nie mce
"okkovi"*

Baltijā līdz šim ir droši pierādīts tikai jaunākais jeb neolītiskais laikmets. Tas sācies ap 3000 g. pirms Kristus. Šī laikmeta vecākās cilvēku nometnes atrastas Rīņu kalniņā pie Salacas iztekas no Burtnieka ezera. Tur biežākā kārtā uzglabājušās ēdienu atliekas: gliemežu vāki, asakas, briežu, stirnu un meža cūku kauli. Tas liecina, ka rīņukalniēši bijuši zvejnieki un mednieki. Savus darba rīkus viņi pagatavojuši no briežu kauliem, kuŗi ir tikpat cieti kā akmens. Tie ir: kaula adatas, svārpsti, ilēni, naži, bulšu un šķēpu gali,

2. att. Rīņu kalniņa izrakumi: kaula darba rīki un rotas.

kalti, cirvji, āķi un no kaula izgrieztas rotas lietas — gulbja kakls, mednis, zoss. Turpat atrada dzintara gabaliņus un māla trauku suķes. Tā tad rīņukalniēši pratuši arī podnieka amatu.

Ja Rīņukalnā uzglabājušās akmens laikmeta cilvēka ķēķa atliekas, tad pie Rūjas ietekas Burtnieku ezerā, Zvejnieku mājās, bijusi vesela k r a m u d a r b n ĩ c a ar iesāktiem un pabeigtiem akmens darba rīkiem.

Mūkukalnā pie Kokneses uz Daugavas labā krasta atrasts vecs pilskaļns, kur izraktas ogles, pelni, māla podi, zvēru un pat zirgu, govju un cūku kauli. Tas liecina, ka jaunākā

akmens laikmetā Latvijā, tāpat kā Zviedrijā un Dānijā, cilvēki nevien pratuši lietot uguni, bet pazinūši mājas-kustonus. Āri dažas labības sugas — miežus, sūru un kviešus viņi jau kopuši un maluši maizei, jo uz Sāmsalas atrastas roku dzirnavas. Dānijā šai pašā laikā lietots krama sirpis ar koka kātu labības pļaušanai. Baltijā uzietas galodas darba riku trišanai.

древко,
чирок

Bez jau minētām akmens laikmeta dzīves vietām Latvijā tādas vēl zināmas pie Liezeres ezera un Lubānas Līčugala mājām.

3. att. Riņņu kalniņš.

Latvijā akmens laikmeta izrakumu ir samērā maz. Toties bagātīgi krājumi ir Igaunijā. Vienā pašā Pērnāvā atrasts ap 800 priekšmetu, bet Vilandes apriņķī veselas neolitišķas kapenes ar 15 cilvēku ģindeņiem. No viņām var spriest, ka toreizējie Baltijas iemītnieki pazinūši: mājas suni, lapsu, ūdri, bebri, meža kuili, cūku, govi, zirgu, briedi, roni, lasi, asaru, samu un citas zivis.

до-
маш-
лик

→ кабан

B. Bronzas laikmets.

Tā sauc laikmetu, kad ne tikai rotas, bet arī ieročus un darba rīkus pagatavoja no bronzas jeb zaļa vara. To iegūst, ja pie rudā vara jeb kapara piejauc 10 vai vairāk % alvas.

Bronzas laikmeta izrakumi Baltijā ir ļoti trūcīgi: pavisam 18 priekšmeti, no kuriem 5 atrasti Kurzemē un 4 Vidzemē. Tie ir šķēpu gali, kalti, naži un viena adata ar spirālu galu. Šīs bronzas lietas stāv ciešos sakaros ar Zviedriju, no kurienes tās būs Baltijā ievestas. Zviedrijā bronzas kultūra uzplauka jau 2000 g. pirms Kristus. Tā tad starp abām zemēm pastāvēja tirdzniecības sakari, un 3000 gadus atpakaļ Latvija no Zviedrijas jau ievēda dažādas preces. Bet bronzas priekšmeti bij par dārgiem Baltijas tautas masām. Tāpēc nabadzīgākie iedzīvotāji jo projām izgatavoja akmens un kaula ieročus un rīkus, kamēr bronzas vietā nenāca lētāks metāls — dzelzs.

Pie bronzas laikmeta atliekām pieskaita arī tā sauktās *vella laivas*, kuņas atrodas Talsu apgabalā. Tas ir laivveidīgs akmeņu krāvums, kuņu uzskata par kapenēm.

C. Dzelzs laikmets.

1. **Dzelzs nozīme un izplatīšanās.** Visa mūsu tagadējā materiālā kultūra nav domājama bez dzelzs; ne telegrāfu, ne telefonu, ne elektriskās mašīnas nevar taisīt, ja nav šī metāla. Grūti arī iedomāties dzelzsceļa vietā „bronzas ceļu” ar bronzas lokomotīvēm un sliedēm. Biļete šādā „dzelzsceļā” maksātu tik dārgi, ka pa viņu varētu braukt tikai bagātnieki. Tāpēc māksla kalt dzelzi ir lielākais cilvēces atradums. Tikai ar dzelzs palīdzību cilvēks uzvarēja dabu.

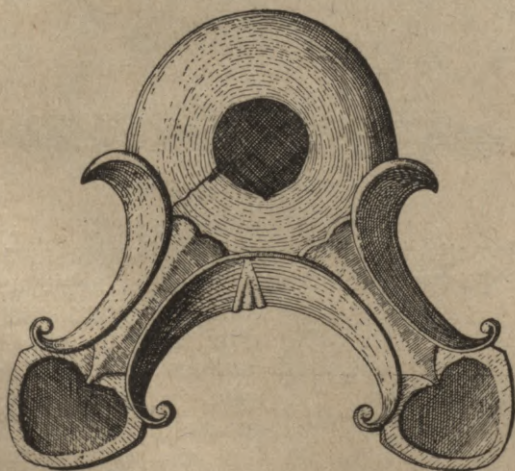
Dzelzs kalšanas māksla nav atrasta Eiropā. Ēģiptē tā bij pazīstama tikai 1500 g. pirms Kristus, dažas paaudzes pēc Mozus. Ari lielās Ēģiptes piramīdes ir vecākas par dzelzi, jo celtas bez viņas. Pagāja veseli gadu simteņi, kamēr dzelzs izplatījās no Vidus jūras līdz Baltijas jūrai. Apm. 900 g. pirms Kristus dzelzi sastopam jau šaipus Alpiem, bet Zviedrijā tā nonāk tikai ap 500 g. pirms Kr., un Baltijā vēl dažus gadu simteņus vēlāk.

Sākumā dzelzs bij ļoti reta lieta un dārgāka par bronzu. Dzelzi neprata izkausēt no rūdas un apstrādāt, jo viņu nevarēja liet kā bronzu, bet vajadzēja kalt. Bez tam dzelzs ieroči un rīki bij sliktāki, jo nebij tik cieti un asi. Tēraudu vēl nepazīna. Vispirms dzelzi lietoja vienīgi rotas lietām: adatām, gredzeniem, kakla un rokas sprādzēm. Ieročus joprojām izgatavoja no bronzas.

Baltijā jaunākais akmens laikmets tieši pārgāja dzelzs laikmetā jau pirms Kristus dzimšanas. Bet par šo Aizkrīstus dzelzs kultūru maz kas zināms.

Laiku no Kristus dzimšanas līdz 12. g. s. iedala divos posmos: vecākā dzelzs laikmetā no 1.—8. g. s. un jaunākā no 8.—12. g. s.

2. **Vecākā dzelzs laikmeta sākumā**, divus pirmos gadu simteņus pēc Kristus, visā Ziemeļeiropā manāms Romas kultūras iespaids. Uz vienas pašas Gotzemes salas atrastas 4200 romiešu naudas. Tā bij lielāko ties sidraba siknauda, kalta Romā vai Aleksandrijā, Eģiptē. Šāda nauda ar romiešu ķeizaru uzrakstiem ir atrasta arī Kurzemē, piem. Kapšēdē un Rucavā pie Liepājas, bet Vidzemē — Raunā un Salacā. Ari citas Romas preces ar visām fabrikas zīmēm ir uzietas Zviedrijā un Baltijā. 1902. g. atrada Tērbatas apriņķī kādā kūdras purvā bronzas lampu, kas pagatavota Itālijā pirmā gadu simtenī pēc Kristus.

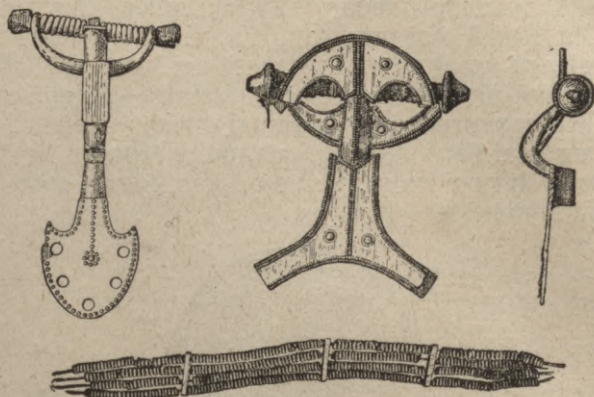
4. att. Bronzas lampa, pagatavota Itālijā, I. g. s. pēc Kristus.

Vecākā dzelzs laikmetā mironus vai nu sadedzināja, vai bedīja zemē. Kapus ar cilvēku ģindeņiem sastopam Kurzemē, bet kapenes ar cilvēku pelniem ap Gauju un tālāk uz ziemeļiem. Mironiem deva līdz: sievietēm — rotas, vīriešiem — ieročus.

Rotas ir parasti no bronzas; tikai senākās un skaistākās alvas bronzas vietā lietoja vienīgi cinka bronzu, no kā var zināt, ka šīs bronzas rotas nepieder pie bronzas laikmeta. Kapos atrada dzelzs sirpjus, nažus, ķaņļus, kaltus, šķēpus, dzirkles, ilēnus. Tā kā ieroču atrasts mazāk nekā darba rīku, tad jādomā, ka toreiz Baltijā dzīvojušas mīrmīlīgas tautas.

Raksturīgākās bronzas rotas ir saktis. To bij daudz un dažādos veidos. Viņas lietoja sagšu un citu apģērba gabalu saturēšanai. No citām rotām jāmin: rokas sprādzes, griezti gredzeni, kakla sprādzes, adatas, bronzas pārles, dažādi apģērba pakariņi, starp kuņģiem atrodam pat mazus zvārgulīšus.

Šos priekšmetus izrok ne tikai kapenēs, bet arī īpašās krātuvēs. Kurzemē Kokamuižā atrada vienā vietā ap 1200 lietiņu. Tā ir jau vesela dzelzs laikmeta noliktava.

5. att. Saktis jeb fibulas.

Kā ievērojamas vecākā dzelzs laikmeta atradumu vietas vēl jāmin: Pļavniekkalns kreisā Daugavas krastā netālu no Rīgas un Rucava, kur atrasti vēl uzglabājušies audumi, romiešu nauda 3. g. s. pēc Kr., dzintara krelles un citi priekšmeti.

6. att. Māla podiņš Rucavā.

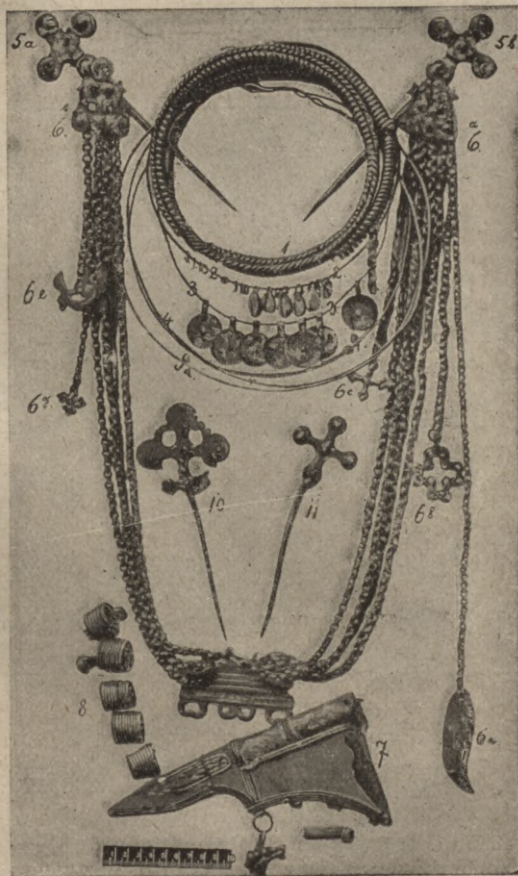
Toreizējie Latvijas iedzīvotāji būs dzīvojuši dzimts satversmē, kopuši labību, lopus un bites, medījuši zvērus; ādiņas un vergus izmainījuši pret skaistām bronzas rotām, kuŗas ievēda no ārzemēm.

3. **Jaunākais dzelzs laikmets.** Šai laikā uz Latviju atstājušas iespaidu divas kultūras straumes — austrumu un ziemeļnieku. Starp Gotzemi Baltijas jūrā, Nāvgardu Krievijas ziemeļos un Itilas pilsētu pie tagadējās Kazanas Volgas tuvumā pastāvēja cieši tirdzniecības sakari. Uzņēmīgi tirgotāji bij zviedri un arābi. Vienā pašā Skandināvijā arābiešu naudas atrasts vairāk kā 36.000 gabalu.

Arī Latvijai nav gājusi garām šī lielā arābiešu naudas straume, kas 9.—11. g. s. plūda no Āzijas uz Eiropu. Līdz šim Baltijā atrasti 1486 gabali šādas naudas. Tā kaldināta Samarkandā, Taškentā, Bucharā un citur. Vienā pašā Grobiņā, Kur-

zemē, uzietas 206 arābiešu naudas, starp kuŗām dažas kaltas Bagdadā 8. g. s.

Atsevišķas monetas atrastas Liepājas, Ventspils, Talsu un Bauskas apriņķos, bet Vidzemē gar Daugavu un Gauju. Labs vairums arābiešu naudas savākts Vitebskā un Sāmsalā, kas liecina, ka šī nauda uz Zviedriju vesta arī pa Daugavas ceļu.

7. att. Latvju kapa inventārs pie Cēsīm (11. g. s.)

Arī ziemeļnieku tautas — zviedri, norveģi un dāņi atstāja iespaidu uz Latviju. Grobiņas apriņķi atrastas tādas pat saktis, kādas 8.—10. g. s. nēsāja zviedri un gotzemnieki. Sāmsalā, Salaspilī pie Daugavas, Turaidā un Siguldā izrakti vairāki šķēpu gali, kuŗu uznavas ir izrotātas ar Gotzemes musturiem.

Habeamur

Tie ir neapšaubami Gotzemes fabriku ražojumi 11. g. s. pirmā pusē, kad šī sala izstrādāja daudz ieroču ārzemēm. Pirka tie, kas visvairāk varēja maksāt: igauņi, somi, libji, kurši, latvji, prūši. Tirgotājiem bij vienalga, pie kādas tautības un ticības piederēja pircējs.

Jaunākā dzelzs laikmetā Latvijā atrastas lielas k a p e n e s. Ludzā, Latgalē, izrakts ap 300 ģindēnu. Līķi gulēja tik sekli, ka vietām viņus aizķēra arklis. Tie apbedīti bez zārka uz plēstiem galdiem vai tāsīm. Viriešiem galvas uz rītiem, sievietēm uz vakariem. Ari Kurzemē, Kazdangā, Užavā un citur bijušas

8. att. Kakla rota Veckalsnavā.

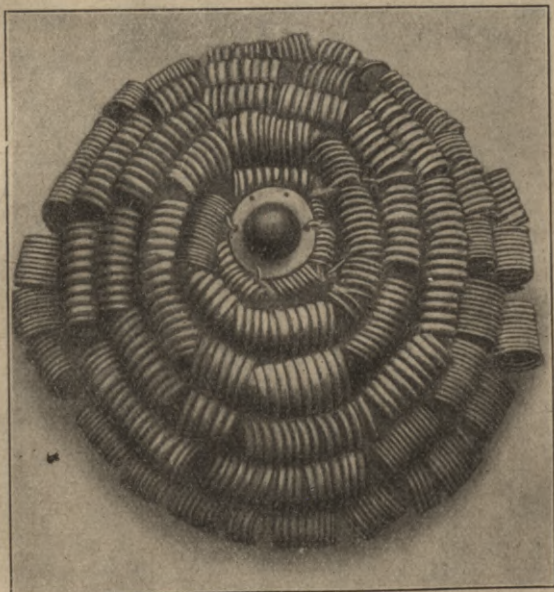
lielas kapsētas, bet te miroņus dedzinājuši uz sārta. Vēl citur ģindenis atrasts kāpā uz lāčādas.

Kāds bij latvju apģērbs un rotas? — Par to var spriest no sieviešu kapiem, kas atrakti pie Cēsu stacijas. Viņos atrasta 11. g. s. arābiešu un angļu-zakšu nauda, kā arī bagātīgas drēbju atliekas. Tās bij no vadmalas ar bronzas drāts un skārdas ielokiem. Ieloku „raksts” — ugunskrūsts, skujiņa un citi.

Vadmalas musturs tāds pats, kādu vēl tagad auž uz laukiem: vienkāršais un skujanais trinītis. Atsevišķie drēbju gabali bij jau satrūdējuši, bet no citu kapu līdzībām var vērot, ka tie bij: vilnaine, svārki, priekšauts, galvas saite un jostas. Viss tas liecina, ka senlatvietes bijušas lielas a u d ē j a s.

Drēbju saspraušanai lietoja sprādzes vai ari saktis, kuŗas bij gatavotas pēc zviedrū paraugiem, vai ari ievestas no Gotzemes. Sievietes nēsāja visādas rotas: pār krūtīm vairākrindu ķēdes, kuŗas bij piespraustas uz pleciem ar īpašām krustadatām, vai ari ar šauru stīpu piestiprinātas uz kakla. Kaklā bij gredzeni, sagriezti no bronzas vai sudraba stīgām.

Ap rokas stilbu sievietes nēsāja bronzas stīpu spirāliem griezieniem, bet vīrieši kreisajā stilbā gredzenu ar augstu šķautni; ari pirksti bij pilni visāda veida gredzeniem. Vīriešiem ap gurniem bij ādas josta ar tāss oderi. Pie apģērba un rotām

9. att. Kaŗavīra bruņu cepure Aizkrauklē.

karājās pakariņi gan skaistuma, gan mānticības dēļ: krustiņi, zvārguliši, atslēgas, izgriezti kustoņu tēli, zvēru zobi, gliemežu vāciņi. Raksturīga latviešu apģērba daļa bij pieres saite, savīta no metala stīdziņām.

Parastie dzelzs ieroči bij: šķēps, lielie un mazie zobeni, tuteņi, cirvji, naži. Kurzemē izraktas pat dzelzs izkaptis un sirpji, kas norāda, ka latviļi jau toreiz nodarbojušies plašos apmēros ar zemkopību.

Kapos atrasti pieši un citas zirga lietas, tā tad tēva dēls tāpat milējis jāt ar savu kumeļu, kā viņš to darīja vēsturiskos laikos. Bet mātes meita ar dziīklēm jau pirms vāciem cirpa savas aitas un ar bronzas adatu šūdināja sev drēbes. Ari svairi vairs nebij sveši.

10. att. Lībju ieroči un darba rīki.

11. att. Rotas un citas sikas lietas.

Latvijas vēsture I.

Vija Lēča Latv. PSR
 VALSTIS VĒSTURE

Tāda ir kultūras aina, kuru dabūjam, ja apskatām jaunākā dzelzs laikmeta izrakumus. Tie ir nenopērkami liecinieki, ka latvi jau 8.—12. g. s. nebij vairs mežoni, bet visā visumā tāda pat kultūrtauta, kāda bij viņas kaimiņi: gotzemnieki, zviedri, dāņi, krievi.

4. **Latvju un lībju kapenes.** Abu tautu kapī atšķiras jau no ārpuses. Kamēr latvi pa lielākai daļai savus miroņus bedija 2—3 pēdas zem zemes bez kāda kapu kalniņa, tikmēr lībjiem bij paradums likt nolikt uz zemes un pār viņu uzvest smilšu kopiju.

Ari kapu saturs ir dažāds. Lībju kapos atrodam ogles un podu atliekas, kas liecina, ka viņi devuši saviem veļiem līdz pēdējo mielastu. Zirgu kauli un suņu ģindenī norāda uz kustoņiem, kuŗi lībjiem bij svēti un kuŗus upurēja uz kapa. Mūsu senču kapos šī parādība sastopama daudz retāk.

Lībju kapos nav tik daudz apģērba atlieku kā latvju; ne arī tas ir tik skaisti pagatavots. Toties lībju izrakumi ir ļoti bagāti labiem ieročiem: šķēpu galu uznavas ir izrotātas ar sudrabu un zeltu. Ļoti lieli un skaisti ir arī viņu ķaŗa cirvji un zobeni. Tas spiež domāt, ka lībji bij ļabi kalēji un ķaŗa vīri. Viņu sievietēm kaklā atrastas krelles ar arābu, angļu-zakšu un vācu naudām no 9.—12. g. s., bet pār krūtīm ķaŗas, lībjiem raksturīgas ķēdes, ķaŗas saturēja uz pleciem kopā ne krustadatas, bet rupučveidīgas saktis. Toties lībietes nenēsāja ap rokas stilbu spiralveidīgās bronzas stīpas ar 15 un vairāk griezieniem, ķaŗas tik ļoti cienīja senlatvietes.

5. **Aizvēstures sabiedriskā un ģarīgā kultūra.** Akmens kaula, bronzas vai dzelzs rīki un ieroči ļauj mums spriest par aizvēstures materiālo kultūru. Turpretim nav un nevar būt nekādu drošu liecību par šī laikmeta dzīves parašām, sabiedrību, ģimeni un dzimti. Nav arī nekas uzglabājies no toreizējo cilvēku uzskatiem, domām un jūtām.

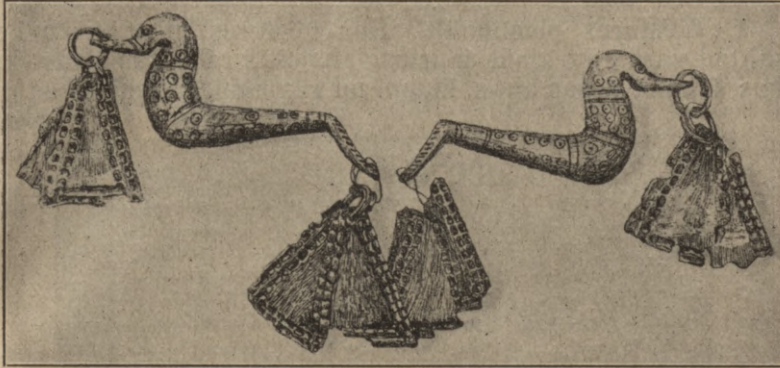
Tikai no atrastām rotas lietām varam vērot, ka jau akmens laikmetā vientuļam medniekam un zvejniekam bij vajadzība nodarboties ar mākslu un izgriezt kaulā, ragā vai kokā dzīvniekus, ķuŗus viņš medīja, un kuŗi viņam bij svēti. Viņš bij jau tēlnieks.

Pārejot uz zemkopību cilvēka rokai nav vairs tā vingruma un smalkuma, kāds ir medniekam. Tāpēc visas zemkopju tautas savas attīstības sākumā vāji zīmē un tēlo.

Nu pirmā vietā nostājas citas mākslas — dziesmas, dejas un rotaļas. Ļaudis vairs nedzīvo atsevišķos pāros ģimenēs, bet plašākās saimēs un dzimtīs. Zemkopība un lopkopība, kopā ar medniecību, zveju un dravniecību var uzturēt uz viena kvadrāt-kilometra daudz vairāk ļaužu nekā tikai medības. Tāpēc iedzī-

votāji sāk dzīvot kopā biežāk — sēta pie sētas, ciems pie ciema.

Kur ir sabiedrība, tur plūst valodas, dzird atjautības, rit dziesmas, griež dejas, iet rotājās, svin svētkus. Viens aiz otra

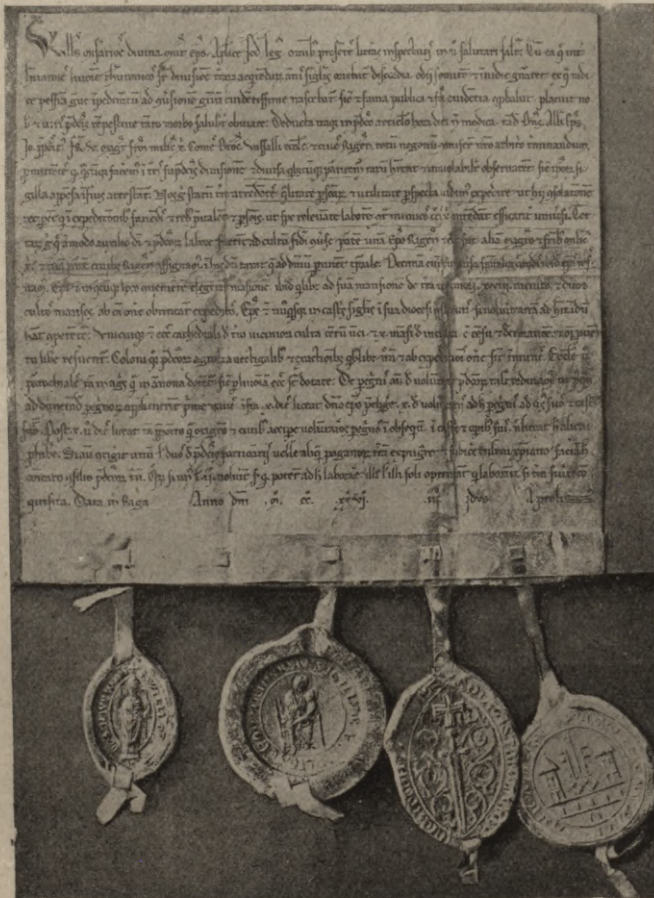

12. att. Pakariņi putna veidā.

cenšas pateikt ko jaunu — r a d ī t. Ko sacerē un pasaka viens, kāri uztver citi, izpušķo, papildina un laiž tālāk „tautas mutē”. Tā zemkopība, atļaudama cilvēkiem dzīvot ciešāk kopā, vienā pulkā, veicina valodas un literatūras attīstību. Diemžēl, šo attīstības soli varam tikai minēt, ne zināt.

II. Vikingu laiki.

1. **Vēstures pieminekļi.** Par vēstures notikumiem tikai tad varam ko zināt, ja ir uzglabājušās rakstītas ziņas: kronikas, ligumi, tiesas aktis, likumi un rīkojumi, saimniecības grā-

13. att. Vēstures pieminekļi: senraksts latīņu valodā.

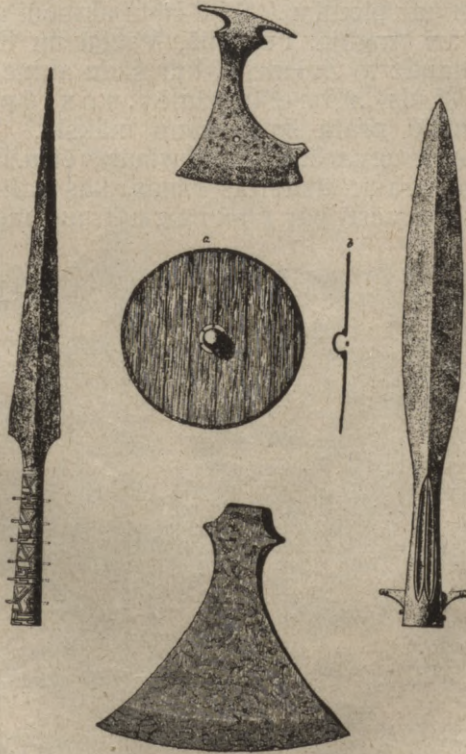
matas, valsts kanceļijas dokumenti, baznīcas grāmatas un tml. Šādus senus rakstus un citas pagātnes liecības sauc par vēstures avotiem jeb pieminekļiem. Bez viņiem nevar rakstīt

vēsturi. Ja par kādu laikmetu nozustu visi vēstures pieminekļi, tad mēs par to nekā nezinātu.

ƿ ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ : * † † † † : † † † † † † † † † †
f u t h o r k h n i a s t b l m r

Augšā rūnu zīmes, apakšā latīņu burti.

Vēstures pieminekļus vajaga kopt un sargāt. Tos uzglabā īpašās telpās, kurās sauc par a r c h i v u. Svarīgākie Latvijas

14. att. Vikingu ieroči.

vēstures materiāli glabājas Rīgā: valsts arhivā, bij. bruņniecības arhivā, pilsētas arhivā un Rēvelē. Bet vēl vairāk vēstures pieminekļu ir gājis bojā karos un ugunsgrēkos, vai arī tie iznīcināti aiz ļaunām muļķībām. Daudz Latvijas senrakstu aizvests uz ārzemju arhīviem — uz Pēterpili, Maskavu, Stokholmu, Karalaučiem, Vīni, Romu un citur.

Pēc dažiem gadiem vēstures pieminekļi būs arī: Satver-

smes sapulces stenogramas, Ārlietu ministrijas aktis, Latvijas-Krievijas miera līgums, Statistiskās pārvaldes gada-grāmatas, un t. t.

2. **Rūnu raksti.** Vissenākās vēstures liecības par Baltiju ir uzrakstītas zviedru valodā ar rūnu burtiem. Vecākie rūnu uzraksti pieder 3. g. s. pēc Kristus. Šis alfabēts sastāv no 24 rakstu zīmēm, no kurām kādas 20 ir aizgūtas no grieķu, bet 4 no latīņu alfabēta. Sākumā rūnu burtus rakstīja un lasīja no labās puses uz kreiso.

Rūnas parasti iecirta uz kapu akmeņiem kādam aizgājējam par piemiņu. Šādi rūnu akmeņi atrasti ne tikai Zviedrijā, bet arī Anglijā, Francijā, Vācijā un Rietumkrievijā. Bet it sevišķi daudz to Zviedrijā, kur šādu akmeņu skaits pārsniedz 1500. Vārds „rūne” nozīmē „noslēpumu”: tikai nedaudzi burtnieki prata šo slepeno mākslu. Ticēja, ka ar rūnām varot burt, uzvarēt un apklusināt vētru.

Mums no svara ir tikai tās rūnas, kas rakstītas jaunākā dzelzs laikmetā un vēstī par vikingu braucieniem uz Baltiju.

15. att. Vikingu kapenes Zviedrijā.

3. **Vikingu laiks.** No Baltijas jūras uz Melno gāja ūdens ceļš pa Daugavu un Dņepru. Pa šo ceļu brauca tirgotāji un karavīri jau vikingu laikos (ap 800.—1030. g.). Par vikingiem sauca zviedru, dāņu un norveģu izcēlotājus un jūras sirotājus, kuri aiz ļaužu pārpilnības un pie-

dzīvojamu kāres meklēja laimi svešumā. Vikingus sauca arī par normāņiem, t. i. ziemeļniekiem un varāģiem, t. i. ar zvērestu saistītiem pie viena kunga.

Vikingi bij ne tikai drošsirdīgi jūras braucēji, bet arī veikli kara vīri, kuri prata celt mūra pilis, apsēst pilsētas ar akmeņmetamām mašinām un lietot kavalēriju.

4. **Vikingu sirojumi.** Vikingi iebruka Īrijā, Skotijā, Anglijā, Vācijā, Francijā. Viņi kalpoja arī par miesas sargiem pie grieķu ķeizara Konstantinopolē. Tur atrada kādu zīmogu ar uzrakstu: „Kungs, dodī mums algu!“ 9. un 10. g. s. Zviedrijā turēja par varoni to, kas bij izceļojis Grieķiju un kalpojis pie Konstantinopoles ķeizara par varāģu; pat zviedru karāļu dēli iestājās šai dienestā. Ļoti daudz rūnu akmeņu stāsta par vīriem, kuri braukuši uz Konstantinopoli un tur miruši, vai arī atgriezušies mājās un dabūjuši pavārdu „Grieķijas braucējs“. Šādu akmeni līcis kāds tēvs saviem dēliem, no kuriem viens „kara draudzi veda, nonāca Grieķijas ostās un dzimtenē mira“.

16. att. Rūnu akmens.

Parastais ceļš no Zviedrijas uz Konstantinopoli gāja caur Krieviju — pa Dņepru un Melno jūru. Arī Krievijas pirmie kungi jeb kņazi bij zviedru vikingi. Braukdami kalpot pie Konstantinopoles ķeizara, viņi iepazinās ar bagāto krievu zemi un saņēma savās rokās lielo austrumu ceļu. Dzīvie sakari starp Zviedriju un Krieviju turpinājās līdz pat 11. g. s. vidum. Lielkņazam Jaroslavam Gudram bij zviedru karāļa meita par sievu.

5. **Vikingi Baltijā.** Nevar būt šaubu, ka vikingiem arī uz Daugavas bij savas pilis. Vēl 975. g. Polockā valdīja zviedru kungs Rogvaldis. Arī Jersika, netāl no Krustpils, ir ziemeļnieku vārds, kas nozīmē pilskalnu. Rūnu rakstu liecina, ka vikingi tiešām braukuši uz Grieķiju caur Vidzemi. Kāds 11. g. s. rūnu akmens stāsta par vikingu virsnieka ceļojumu uz Konstantinopoli kopā ar diviem brāļiem. Atpakaļ braucot viņi izlaupīja Vidzemi un krita cīņās uz Sāmsalas.

Vēl vairāk ir liecību par vikingu sakariem ar Kursu, Ziemeļgali un Igauniju 10. un 11. g. s. Kāda Zirida cēla piemiņas akmeni savam vīram Svenam par godu,

kurš „bieži ar vērtīgiem kuģiem zēģelēja ap Kolkasragu uz Ziemgali“. 925. g. vasarā Islandes vikings Egils Skalagrímson s ar savu brāli piestāja pie Kursas krastiem un noslēdza ar kuršiem pamieru uz pus mēnesi, lai apmainītu preces; pamieram notekot, tie iesāka laupīt un postīt. Kurši un sāmi savukārt braukuši sirot uz Zviedrijas un Dānijas krastiem, kur baznīcās dāņi piesaukuši Dievu pret ļauniem kuršiem.

6. **Vikingu nozīme.** Vikingu laikos pirmo reiz Baltijas jūrā sāk braukt ar zēģelēm, pie kam buras bij taištas no rupjas vadmalas un izkrāsotas zilās, sārtās un zaļās strīpās. Vikingi iemācīja celt akmens pilis un formēt kara draudzes viņu aizstāvēšanai. Tie atrada arī jaunus tirgus un izplatīja dažādas preces.

Vikingu laika sākumā (8. g. s.) Norveģijā, Dānijā un Zviedrijā nebija īpašas tirgotāju šķiras, kurai tirgošanās

17. att. Vikingu kuģa dibens, izrakts Norveģijā.

būtu amats. Ar tirdzniecību nodarbojās zemnieki, tāpat kā Latvijā pirms kara apstaigāja „paunu krievi“, kuriem zemes bija par maz, lai uz vienas ciema šņores pārtiktu visa saime. Ar sīkām precēm tie bija spiesti piepelnīt sev uzturu. Vēl nesen Krievijā šādus ceļojošus sīktirgotājus sauca par varagiem. Arī zviedru rūnu akmeņi stāsta par zemniekiem, kas braukuši iepirkties uz Baltijas krastiem. Vienā gada laikā viņi bija tirgotāji, otrā zemkopji.

Viņi pirka preces pašu vajadzībām, vai arī sava ciema vai pagasta laudim. Nonākuši kādā ostā, vikings noslēdza ar vietējiem iedzīvotājiem līgumu uz īsu laiku. Terminam notekot, mieru lauza un vikings vai nu aizbrauca jūrā, vai sāka laupīt, kamēr viņus neaizdzina atpakaļ uz kuģiem. Visvairāk vikings pieprasījuši vergus un it īpaši verdzenes. Tirgotājs, karavīrs un jūrnieks bija viena persona. Tirgojās uz tirgus laukuma ostas vai upes grīvas malā. No šādām tirgus vietām vēlāk izcēlās pilsētas, kuru vi-

kingu laikos bij ļoti maz. 9. un 10. g. s. Zviedrijā bij tikai divas, no kuŗām galvenā saucās B i r k a.

7. **Gotzemes tirdzniecība ar Baltiju.** Zviedŗu tirgotājus no Birkas pilsētas arābi sastapa pat pie Volgas un Kaspijas jūras. Vikingi pārdeva vergus, zvēru ādiņas un dzintaru. Tāpēc varāgi uzvarētām slāvu ciltīm liek meslus maksāt caunu un sabuļu ādām. Āzijā pēc karstas dienas temperatūra naktīs nokrīt līdz nullei, kāpēc izlutinātai dienvidnieku miesai vajadzēja siltas, kažokādām oderētas drēbes. A r ā b i par precēm maksāja sudraba naudā; šis naudas Zviedrijā atrasts 36.000. Vai arī deva pretīm savas preces: pērles, dārgakmeņus, zīdu, tepiķus, vīnu.

10. g. s. beigās Birka tiek sagrauta un viņas vietā uzplaukst Baltijas jūras sala Gotlande jeb G o t z e m e. Še atrasts 67.000

18. att. Vikingu kuģis.

vecas naudas. Starp tām 23.000 arābiešu, 14.000 angļu un 27.000 vācu, poļu un citu. Ar visām šīm zemēm gotzemnieki tirgojās. Ar tirdzniecību nodarbojās zemnieki, un tikai ap **1100. g.** izauga slavenā Visbijas pilsēta ar tirgotāju kārtu. Še Dānijas un Ziemeļvācijas preces pārkrāva uz citiem kuģiem un nosūtīja uz Ņevas un Daugavas grīvām.

Ka arī lībji tirgojās ar Visbijas pilsētu, to pierāda Salaspils lībju zobgalīgais jautājums pirmam Baltijas biskapam Meinardam 12. g. s. beigās: „Esi sveicināts, mācītāj! saki, cik Gotzemē maksā sāls un vadmala?“ Vēl **13. g. s.** vidū Gotzemes zemnieki brauca tirgoties uz Rīgu. Tikai vēlāk viņus izspieda vāci.

Latvji jau jaunākā dzelzs laikmetā bij pazīstami ar zviedŗu kultūras mantām. No zviedŗiem viņi pirka sāli, vadmalu, rotas, dažādus ieročus un dzelzs darba rīkus.

III. Dzimts satversmes laiki.

To iekārtu, kādā mūsu senči dzīvoja jau dzelzs laikmetā un arī vēl pēc vācu ienākšanas, sauksim par dzimts satversmi. Viņas pamats bij dzimts jeb radu būšana. Kad dzimts satversme nodibinājās un kad tā beidzās, to nevar neviens pateikt. Kā atmiņas no šiem seniem laikiem vēl tagad dzirdam izteicienu: tā ir tāda radu būšana! Bet „radu būšanai“ jeb „dzimts satversmei“ tagad vairs nav nekādas nozīmes. Dzelzs laikmetā, vikingu laikos un vācu laiku sākumā tas bij citādi. Tāpēc uzkavēsimies tuvāk pie šīs vecās kārtības. Apskatisim: kā toreiz ļaudis iekārtoja savu mājas dzīvi, kā viņi strādāja laukā un sētā, kā klausīja saviem priekšniekiem, kam ticēja, ko domāja un izjuta.

19. att. Kurzemieku rija 19. g. s. vidū.

A. Materiālā kultūra.

1. **Ēkas.** Jau indoeiropiešu pirmtauta pratusi celt koka ēkas ar jumtu un durvīm. Baltu ciltis savu senāko ēku saukušas par namu. Ari tautas dziesmas par namu sauc dzīvojamo ēku vispār: savs nams bij tēva dēlam, savs — bitei (aulis), savs — mironim (zārks jeb mūža nams), savs — Dievam. Vēl pag. gadu simtenī Vidzemē bij redzami nami ar lubu jumtiem, kurjiem līdzās bij piebūvēta pirts.

Nama vidū bij pavards, kur kāsi uzkārtā podā vārīja ēdienu. Šādos namos ēda pat bez galda: ēdienu nolika uz klona un ēdēji sasēdās uz soliņiem, akmeņiem vai pat uz zemes. Bet ēdienu vārīšana un ēšana vidzemnieku namā notika tikai vasarā.

Šāds vidzemnieku vasaras nams vēl tagad atrodas dažu lejaskurzemnieku dzīvokļu vidū. Šai namā visu gadu vāra ēdienu, ceplī cep maizi, podā karsē ūdeni, dara alu. Lejaskurzemnieku namam senāk nebij ne griestu, ne skursteņa. Lai uguns dzirksteles neietu salmu jumtā, uz pavarda un poda bij griestu vietā uztaisīts asi gaŗš un pēdas 4—5 plats slīps koka jumtiņš, kuru nosvieda ar māliem. Dūmi, nākdami no maizes

20. att. Vidzemnieku nams.

cepla un pavarda, pacēlās līdz nama jumtam un no turienes pa caurumiem čukurā devās ārā.

Vedīsim vedekliņu
Namiņā sildīties.

*

Stāvu tautu namiņā
Kā no zara nokritusi:
Ni man brāļa, ni dievera,
Kas ieveda istabā.

Ļoti veca leišu-latvju ēkā ir pirts, no vārda pērties. Vārds „pirts“ ir pārgājis arī somu valodās un no turienes krievos. Tas liecina, ka sāmu ciltis būs no latvjiem mācījušās celt pirts. Agrāk pirts ne tikai pērušies, bet arī dzīvojuši un pat noturējuši dievkalpošanu.

Drustu lielkungs raksta par savu draudzi 1705. g.: „Muiža ar visu baznīcu no krieviem bij nodedzināta, un Drustos dievkalpošanu turēja citu reizi pirtī, citu reizi rijā.“ — Jau 12. un 13. g. s. dažreiz pirts lietota par dzīvokli.

Ari pirms vāciem latvji būs iemācījušies no krieviem „cirst i s t a b a s“. Vārds „istaba“ nozīmē apkurinātu telpu. Agrākās istabas bij bez skursteņiem, un krāsnis kurinot dūmi gāja laukā

21. att. Sieviete maltuvē.

vai nu pa koka lodziņiem, vai durvīm. Istabas cirta no apaliem baļķiem, kurus krāva kārtām, „vaiņagu“ pēc „vaiņaga“. Jumtu jumta no salmiem. Galvenais namdara rīks bij cirvis, ar kuŗu „istabu cirta“.

Laiku saku tautiešam.

Lai cērt lielu istabiņu.

Istabu parasti pievienoja dažām citām ēkām. Vidzemē istabas ar rijām stāvējušas zem viena jumta. Kurzemē istabu piedarija nama galā. Ari tautas dziesmas pastāvīgi daudzina namu un istabu kopā

Pats teku namā,

Pats istabā.

Pie istabas bij piebūvēta maltuve jeb dzirnu kambaris.

Nava labi, nava labi,
Pie istabas maltuvīte:
Vai dziedāja, vai runāja,
Visu dzird istabā.

Ļoti sena ēka ir arī klētis. Klētis bij mazas, bet viņu bij daudz. Sava meitām, sava puīšiem; sava rudziem, sava miežiem. Lai labība un drēbes nesapelētu, klētis cēla uz akmens „paviļām“. Zem klēts grīdas atradās paklēte, kur glabāja dažādus rīkus. Klēti iecirta vairākus „apcirkņus“ jeb arodus.

22. att. Klētis ar lieveni.

Turpretīm rija ir jaunāka, un latvji to būs aizņēmušies no zviedriem, kuŗu valodā „ria“ nozīmē žāvēt. Tā bijusi labības kalte. Izžāvēto labību kūla spriguljiem vai izmina ar zirgiem turpat pie rijas uz māla kula. Vēlāk kulu apsedza ar jumtu, t. i. rijai galā piedarija „piedaru“ jeb piedarbu.

Leišu-latvju ēka bij arī kūts, kuŗu Vidzemes augšgalā sauca par klāvu jeb klēvu.

Jūs, māsiņas, nezinat,
Kur gul govu Māršaviņa:
Klāvā gul pasliegsnē
Kā melnā vabulīte.

2. **Arāja sēta.** Tautas vairākums bij zemes arāji. Namu un citas saimniecības ēkas līdz ar dārzu iežogoja ar sētu, kāpēc pašu iežogojumu sauca par „sētu“. Sēta, ne mājas. „Jāņa sēta“ nozīmēja „Jāņa mājas“. Sētas cēla „uzcilā vietinā“ jeb kalnā. Sētā varēja iekļūt pa vairāk vārtiem. Vārtu vērēja bij

sieviete. Kāzās ap vārtiem notika cīņas. Ārpus sētas atradās druvas un dažreiz arī pirts. Sētu kopā ar zemi jeb novadu sauca par ciematu.

Es dziedāju druviņā.

Viņa brāļa sētiņā.

Ja arāji nosēdās uz dzīvi cieši sēta pie sētas, ciemats pie ciemata, tad izcēlās ciems. Ciems ir baltu kopvārds; „ciemniņš“ un „kaimiņš“ ir viens un tas pats. 13. g. s. leiši, kurši, libji, igauņi un pa daļai ziemgaļi dzīvoja ne viensētās, bet ciemos Turpretim latgaļi tikai uz robežām ar libjiem mita ciemos, bet dienvidos starp Gauju un Daugavu — ciematos. Dainas.

23. att. Senlatviešu pils.

izšķir „lielus ciemus“ no maziem. 16. g. s. ciemu vairākums Ziemeļvidzemē sastāvēja no 2—7 sētām. Ari Augškurzemē bij pārsvarā „mazie ciemi“.

Klusu ļaudis alu dzēra

Mazajā ciemiņā.

3. **Pilis.** Sētā dzīvoja arājs. Bet kungs ar saviem kara draugiem apmetās pilis.

Baltu ciltis savas pilis cēla uz pilskalniem. Tos parasti izraudzīja uz stāviem upju krastiem, upju satekās (piem. Sateklas pils netāl no Cēsīm), vai uz citas kādas nepieejamas vietas. Ja vienā pusē pilskalnam tecēja upe, tad citās pusēs to nostiprināja ar vienu vai diviem ūdens pilniem grāvjiem un zemes vaļņiem. Otrās grāvis pilskalnu sadalīja divās daļās: priekšpili un pili.

Priekšpils bij četrstūris, apcietināts ar valni un mietu sienu. Ja ienaidnieks gribēja nokļūt pilī, viņam vajadzēja ieņemt priekšpili. Pār grāvi bij pārsviests noņemams tilts. Pilij apkārt bij savukārt valnis un viena vai divas mietu sienas.

Pilī veda stipri, ar bultu aizšaujami vārti. Pils pagalmā bij celtas pils ēkas: kunga un kara draugu istabas, nams, maltuve, klēts, kūtis, pagrabs. Pils kungam piederēja savs novads ar pļavām un tīrumiem, kuŗus apstrādāja kara gūstekņi — kalpi.

Kad pagastā iebruka sirotāji, tad pagasta ļaudis ar savām mantām steidzās uz pili. Lopus sadzina kādā purva salā vai vājāk apcietinātā „lopu pilī“, kuŗa atradās netālu no galvenās pils.

Pie dažām pilīm bij vesels ciems, kuŗu aizsargāja kungs ar saviem kara draugiem. Tādus pils sētas apsardzībā izauģušus ciemus sauca par pilsētām. Lielas pilsētas bij ziemgaļiem. Viņās noturēja tirģus, uz kuŗiem sabrauca zemnieki mainīt preces.

4. **Istabas lietas.** Tikai pilskungam un dažam bajāram bij iespējams nopirkt ārzemēs pagatavotu stiklu logu rūtīm. Tautas vairākums dzīvoja istabās, kuŗās nelielo logu aizšāva ar koka šautru. Pie istabas sienām bij piestiprināti plati soli, uz kuŗiem ne tikai sēdēja, bet arī gulēja.

Gul uz sola, bāleliņ,
Iekam māte sievu ņēma.

Lai gan gulta bij jau pazīstama vikingu laikā, tomēr saime parasti gulēja uz kula, soliem, krāsns mūrīša, aizkrāsni jeb šaurā spraugā starp cepli un sienu un beidzot pašā krāsni. Gulta bij tikai saimniekam un tā pati uz „ozola staklitēm“, sapīta ar valģiem.

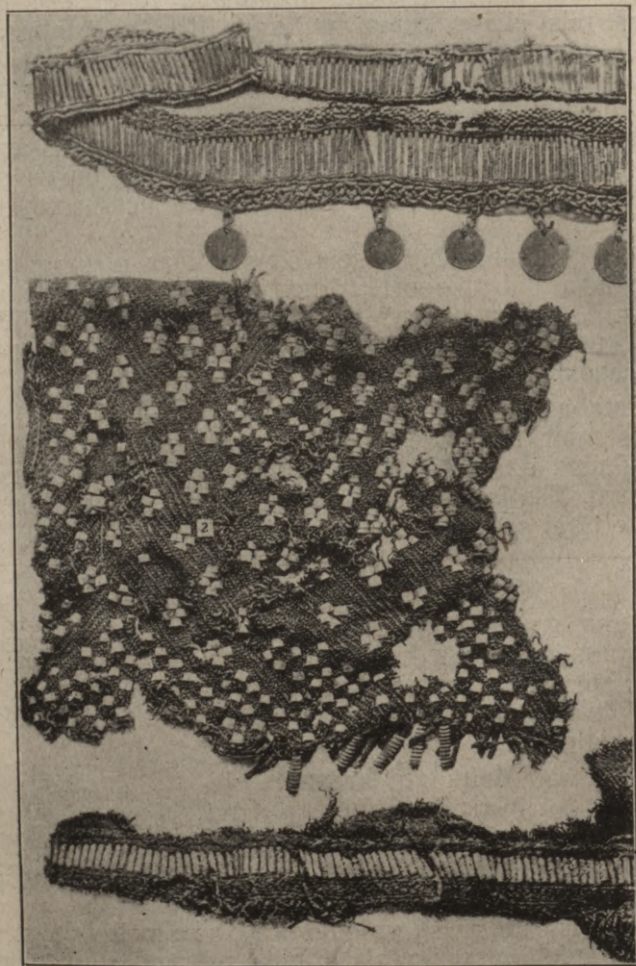
Meita gul krāsne,
Galviņa ārā.

Galdi bij tikai galdi (sal.: aizgalds!), t. i. plēsti liepas dēļi uz skrāģa jeb staklēm, noliekami un atceļami, vai arī istabas vidū izvelkami. Galda galā sēž saimnieks.

Tā kā leišu un prūšu valodās krēslam ir līdzīgs nosaukums, tad jāpielaiž, ka krēsls ir bijis svarīga istabas lieta jau baltu kopdzīves laikos. Krēsli bij augsti un zemi. Tos pina no meldriem jeb doņiem un izrakstīja ar zilēm. Jaunākie saimes ļaudis vienmēr „cēla krēslu“ viesiem, vecākiem un slimniekiem.

Es savam pēlējam
Meldru krēsliņ'i pacēlu;
Tai lielā kauniņā
Atsasēdu soliņā.

Istabas lieta bij arī meitas pūrs. Pūru šuva no krijiem, t. i. liepas mizām. Sākumā tas būs bijis izdobts liepas koka vienkocis. Vēlāk kriju pūrs bij drēbju glabāšanai nolemta liela vācele, t. i. krijas trauks ar vāku. Pūra vāks un dibens

24. att. Vilnas apģērba atliekas Āuju Kapukalnā.

bij raibi izrakstīti seniem „rakstiem“. Pūrs bij cilindrveidīgs, jo tautas dziesma dzied:

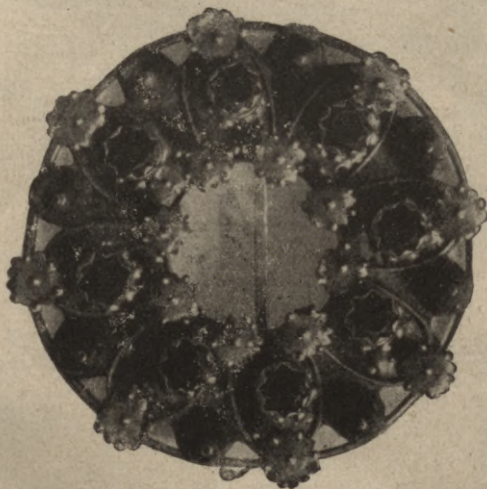
Ripu, ripu, mātes pūrs,
No kalniņa lejiņā!

Svarīgu vietu istabā ieņēma arī šūpulis. Senie latvieši ticēja, ka no šūpuļa atkarājas viss cilvēka tālākais liktenis.

Tāpēc ar lielu rūpību izraudzīja šūpuļa liksti: puisenam — ozola, meitenei — liepas. Šūpuli pina no meldriem vai visbiežāki šuva no liepas krijiem.

Šūpo mani, māmuliņ,
Treju kriju šūpuli.

5. **Apģērbs.** Jau jaunākā dzelzs laikmeta izrakumi liecina, ka senie latviņi mīlējuši labi un skaisti ģērbties. Sevišķi tas sakāms par sievietēm. Viņas galvenais apģērba gabals bij vilnaine. Dainas saka, ka kumeļam vieglāk nest karavīru ar bruņām nekā meitu smagajām vilnainēm. Tās auda lielāko tiesu no baltas vilnas, un viņu gali bij pusolekts garumā iz-

25. att. Lejaskurzemnieces saks.

rakstīti visādu krāsu dzīpaņiem. Malās bij ieloki no bronzas vai sidraba drāts un skārda. Tās bij „stīgām šūtas vilnainītes“. Jo drāti latvieši sauca par stīgu un drāts vilcējus par „stīgu kalējiem“.

Maza, maza tā māsiņa,
Stīgu stīgām villainīte.
Tās māsiņas bāleliņis
Rīgā stīgu kalējiņis.

Bagātas mātes meitas nesa vairāk vilnaines reizē, vienu īsāku par otru, lai visas redzamas. Lai nešļuktu zemē, tās uz labā pleca sasedza ar sakti. Bārenes un kalpones saks vietā sēja ar lūciņu vai auklu. Saktis bij dārgas. Vēlākos laikos katra saks maksāja gada kalpa algu jeb „lielo vērsi“ vai zirgu. Tās

bij no bronzas, vara un sudraba. Lielās sudraba saktis dažreiz bij šķīvja lielumā un svēra vairāk par mārciņu.

Leišu meita pretim nāca,
Trīs saktiņas krūtiņās.
Vienu sakti pārdevām.
Par to govi nopirkām;
Trešo sakti pārdevām,
Nopirkām kumeliņu.

26. att. Jostu audēja.

Otrs jaunavas lepnums bij vaiņags. Ja kāda meita kur izgāja bez vaiņaga, to tūliņ apsmēja. Meitas vārds un vaiņags bij nešķirami. Ar to gāja ziemu un vasaru. Pēc kāzām noņēma un uzglabāja, vai atdeva jaunākām māsām. Vaiņagi bij no metala vai no drēbes ar lūku oderi; izšūti zilēm, vizuļiem un dzīparu rakstiem. Vaiņaga noņemšana bij svinīga ceremonija, ar kuŗu sievietes no meitas kārtas pārgāja sievietēs. Pēdējās vaiņaga vietā nēsāja garo autu.

Pate savu vaiņadzību
Trīskārt daiļu darināju:
Zilitēm, krēllītēm,
Sudrabiņa lapiņām.

Puiša galvas rotas bij caunas cepure, kuŗu valkāja pat sievietes. Svarīgs apģērba gabals bij josta. Tā bij vairāk kā asi gaŗa, kupliem galiem uz muguras. Domāja, ka jostai esot dziedinošs spēks. Aiz jostas nēsāja atslēgas. Viri ar ādas jostu piejoza zobenu un naudas maku. Jostas auda īpašos audos ar dzīpaŗu un metala stīgu ielokiem. Nabagie drēbes sajoza ar lūciņu.

Aiz jostiņas cimdus bāzu,
Zobentiņu vicināju.

*

Pie māmiņas atslēdziņa
Cala jostas galiņā.

Apavi bij lūku vīzes un ādas pastalas. Tās minētas jau 13 g. s. Ādu mina ādmiņi. Pastalām ņēma govs un brieža ādu. Ari zābakus un kurpes valkāja jau toreiz.

Dipu, dipu zābaciņi
Apaļiem dibeniem!

*

Kripu, krapu man kurpītes
Sarkaniem dibiniem.

Vispār seno latvju apģērbs dzelzs laikmetā sastāvēja no tiem pašiem gabaliem kā vēlāk: lina krekli, vilnas svārki un bikses, apavi, cepure, sagša, vilnaine un ziemā kažoks.

B. Saimnieciskā kultūra.

1. **Nodarbošanās.** Kad senlatvieta savu vīru vai ligavaini gribēja nosaukt mīlā vārdā, tad to dēvēja par savu „arājiņu”. Bet kad saskaitās, tad strupji atteica: „ne tu mans arājiņš, ne es tava malējiņa”. Šādi mīlvārdiņi varēja izcelties tikai tādā ģimenē, kur galvenā nodarbošanās bij zemkopība.

13. g. s. latvis nebij vairs Rīņu kalniņa zvejs un mednieks. Saimniecības pamats nebij ne ūdens, ne mežs. Tāpēc vāci liek latvjiem maksāt nodevas ne zvēru ādās, bet labībā. Kādas labības sugas toreiz kopa Latvijā?

27. att. Zaru kannā.

1279. g. nodega zemgaļu pils Tervēte; labība, kas atradās pils klētis, nesadega, bet graudzētā veidā uzglabājās 600 gadus. 19. g. s. pili atraka un atrada, ka lielais vairums sagruzušo graudu bij mieži, un tikai neliels daudzums rudzu un kviešu. Ari dainās izteiciens „miežu arājiņš” nāk daudz vairāk priekšā nekā „rudzu arājiņš”.

Viss tas spiež domāt, ka senāk galvenā latvju labība bij mieži, no kuriem cepa arī maizi. Cepa apaļiem klaipiem, vai arī plāja plakaniem plāceņiem.

Lācīšam plata ķepa,
Tas plāceņu plājējiņš.

Bet svarīgi bij arī rudzi. Abas labības: „mieži, rudzi” un „rudzi, mieži” pastāvīgi kopā apdzied dainas. Kviešus sēja

samērā maz. Zirgu barībai audzināja auzas, kuņas būs kopusi jau indoeiropiešu pirmtauta; dažreiz no auzām cepa maizi. No miežiem darija alu, kuņā maisīja medu. To sauca par m e d a l u. Alum bij vajadzīgi apiņi. Tos šķina vai nu mežā, vai arī audzināja a p i ņ u d ā r z i ņ ā.

Iznes man s a m e d o t u
Pērno miežu a l u t i ņ u.

*

Nes, māsiņa, pilnu kausu
Apiņota alutiņa.

Zemi kopa vienkārši. N o l ī d a mežu, izsēja miežus, rudzus un pēc kāda laika, kad zeme bij izsūkta, līdumu atmēta

28. att. Kausiņš.

jeb palaida a t m a t ā. Tā pēc dažiem gadiem pārvērtās par ataugu un pēc tam par birstalu.

Senie latvji kopa arī l o p u s. Mājas kustoņus Latvijā pazīnuši jau jaunākā akmens laikmetā. Kronists Indriķis, aprakstīdams 13. g. s. kara gājienus, pastāvīgi piemin, ka kara laupījums sastāvēja no lopiem un gūstekņiem. 1210. g. lībji un latvji nolaupa igauņiem 4000 vēršus un govīs, neierēķinot zirgus un citus kustoņus.

Arī s v i e s t u jau prata taisīt. 13. g. s. beigās, kādā kuršu ciemā vāci nolaupīja: 5 mucas s v i e s t a, 2 mucas alu, 1 mucu apiņu, 1 mucu sāli, 40 lielus klaipus maizes, 2 izmītas govsādas, 5 pāri briežādas pastalu un citas mājas lietas.

Bez zemkopības vēl nodarbojās ar d r a v n i e c ī b u. Medu izlietoja pašu vajadzībām, bet vaskus pārdeva uz ārieni, jo

toreiz visās kristīgās zemēs bij stiprs pieprasījums pēc vasku svecēm, kuŗas dedzināja baznīcās. Vāciem pirmo reizi iebraucot Daugavā, viņi libiešu ciemos ieraudzīja veselas kaudzes izmestu vasku.

Bitit, tavu šuvumiņu
Baznīcā dedzināja.

*

Pārdod vaska ritentiņu,
Nopērk caunu cepurīti.

Īpaši izraudzītos ozolos „dēja doreš“ bitēm un aprakstīja savām „mājas zīmēm“. Tas nozīmēja, ka izdētais ozols ir dējēja īpašums. Medus zagli bargi sodīja. Viņam dzīvam izrotināja iekšas ap apzagto koku.

Citu dienu artu gāji,
Cit' ozolu dēdināt.

2. **Darba rīki.** Arāja galvenais darba rīks ir arklis, kuŗu piemin jau 13. g. s. senraksti. Spīļu jeb žuburarkla svarīgākā sastāvdaļa ir koka lemešnīca ar diviem dzelzs lemešiem; izarto velēnu vērš jeb apvelvēstava. Vārds „lemesis“ nozīmē „lauzējs“. Latvijā lietoti arī spīļu arkli ar vienu lemesi; tādus sauc par beblēm. Ar viņiem plēsa lidumus.

Kāds bij senlatvju arklis, nav zināms, Bet dzelzs lemeši Latvijā ir atrasti pirmā biskapa Meinarda celtās pils drupās uz Daugavas krasta. Kādā igauņu pilskalnā uz Rīgas jūras līča salas uzgāja arī dzelzs daļu no arkla. Viss tas liecina, ka Baltijā 13. g. s. dzelzs lemeši vairs nebija vešī. Vai viņus kala somi un igauņi, vai ievada no Gotzemes, tas ir mazāk no svara. Zināms, lielā iedzīvotāju daļa būs arusi koka lemešiem. Sevišķi vēlāk, kad iestājoties dzimtbūšanai, tauta nogrima galīgā nabadzībā.

Arī ecēša s pazina jau indoeiropiešu pirmtauta. Un visās trijās baltu valodās viņas sauc vienādi. 13. g. s. Latvijā ecēšas bij nodokļa vienība, jo no ecēšu skaita kuŗšu zemniekiem bij jāmaksā vācu biskapam nodevas.

Tāpat izkaptis ir pieminēta jau 1253. g. Kādam ciema vecākam bijušas vienam pašam 6 izkaptis. Labības plaušanai Kursā lietojuši arī sirpjus. Izrakumi Slēkā, Kazdangā un Ciemaldē liecina, ka kuŗši jau pirms vāciem labību un sienu plāvuši ar izkaptīm un sirpjēm.

Rokas dzirnavas jeb vienkārši dzirnavas pazina latvji jau tad, kad viņi vēl dzīvoja vienā saimē ar leišiem un prūšiem. „Dzirnavas vilkt ir verdzeņu darbs“, nosaka gotu tautas likumi 12. g. s. Zviedri Baltijas piekrastē taisni meklēja sev malējas. Tautas dziesma dzied par „kaŗa meitām malējinām“, t. i. kaŗa gūsteknēm, kuŗas pārvērta par kalponēm. Kad 13. g. s. beigās vācu ordenis apsēž Rīgu, tad piedraud Rīgas pilsoņiem:

pašus uzkārt, bet viņu sievas likt muižās pie darba dzirnās „māli malt“.

Pie to treju dzirnaviņu
Vajag sešu malējiņu.

*

Met mazām saujiņām,
Velc vienādi dzirnaviņas.

Dravnieka darba rīki bij cirvis un kaplis. Novērojis, ka bites dzīvo vecu ozolu dobumos, viņš sāka mākslīgi

29. att. Dravnieka dzeinis.

ozolus izdobt jeb dēt, lai tur ierīkotu bitei namu. To sauca par dravu jeb dori.

Platas vīzes apāvos,
Silā gāju doru dēt.

Izdētiem kokiem nocirta galotni un apakšējos zarus. To sauca par līdzināšanu. Lai uzkāptu nolīdzinātā ozolā, lietoja īpašu ceļamo ietaisi, kuŗu sauca par dzeini, vai arī kāpa ar cilpām.

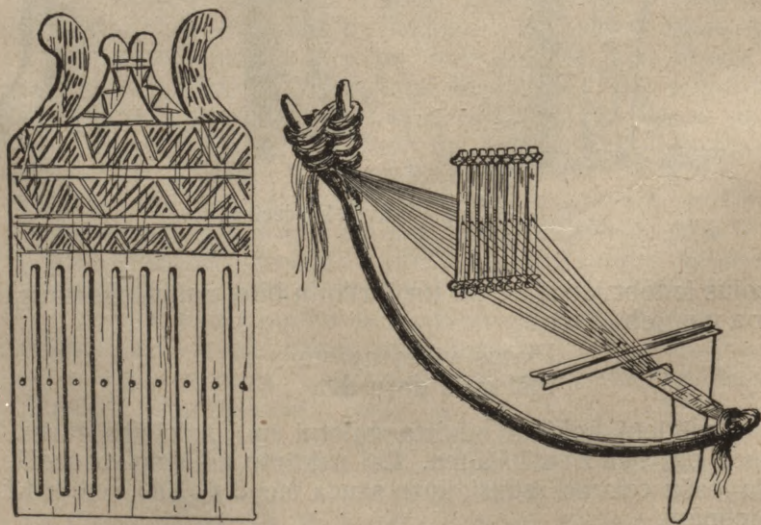
Stāv cirvīts, stāv kaplīts
Pie resnā ozoliņa;
Dējējiņis atsagula
Visu mūžu dienavidu.

Lai gan senie latvji prata labi ģērbties, tomēr drēbju pagatavošana notika daudz vienkāršākiem darba rīkiem kā tagad. Dzirkles atrastas Daugavas kapenēs jau 10. g. s.

beigās. Tā tad sievietes jau cirpušas vilnu. To izmazgāja un plucināja ar pirkstiem vai sukāja ar susekli. Pēc tam vērpa. Bet vērpijamais ratiņš ir jauns izgudrojums: senāk visā Eiropā.

30. att. Vērpijamās vārpstas.

31. att. Aužamā liksts.

sākot ar jaunāko akmens laikmetu, vērpa jeb sprēda ar vārpstu jeb sprēslīcu. Vārpsta sastāv no pēdu gaŗa irbuļa un skriemeļa jeb ripas. Akmens, māla un dzintara skriemeļi atrasti arī Latvijā kapu izrakumos. Ar vārpstu vērpa vēl kaŗoļu laikos. Vēršanu izdaria stāvot un ejot ganos.

Maza, maza man' māsiņa,
Trīs darbiņus lidzi ņēma:
Šuveklīti, adeklīti,
Linu vārpstu padusē.

No savērtām dzijām meta audekla metus jeb šķērus uz metamiem stāviem vai arī vienkārši „izlocīja“ gar

32. att. Vārpstas vērēja.

istabas ārējā sienā iedzītiem vadžiem. Tādā gadījumā teica, ka audekls ir „uzmests divas vai trīs sienas garš“. Ari tautas dziesmas apdzied šādu audekla mešanu:

No vienas spolītes
Deviņas sienas,
No vienas sienītes
Deviņi dvieļi.

Stelles ir jaunāku laiku atradums. Kā senāk auduši, to var spriest no jostu aužamām ietaisēm. Jostas auda ar līksti. Tas bij līks un staklains ievas vai lazdas zars, uz kuŗa vienā galā uztina metus, bet otrā — izausto jostu. Metus vilka caur šķietu un audus ieauda ar atspoli, piesitot ar kulsteklīti.

C. Sabiedriskā kultūra.

I. Saime.

1. **Gimene.** Tagad vecāki un bērni kopā sastāda vienu ģimeni. Tur ir divas paaudzes: vecā un jaunā, tēvi un dēli. Kad bērni sasniedz pilngadību un apprecas, viņi vai nu atstāj tēva mājas un ierīko sev īpašu dzīvokli, vai arī paliek tēva mājās, bet ved savu patstāvīgu saimniecību.

Vārds „ģimene“ ir aizgūts no leišiem. — Kāpēc seniem latvjiem nebija vārda šim jēdzienam? Kāpēc vārds „ģimene“ nekur nav sastopams vecos rakstos? Atbilde: šādas mazas ģimenes senāk nemaz nepazina. Ari slāvi, ģermaņi, grieķi, armēņi, indieši dzīvoja senatnē ne atsevišķās ģimenēs, bet lielģimenēs.

2. **Lielģimene.** Ģimene izvēršas par lielģimeni, kad dēli un meitas otrā un trešā paaudzē arī pēc apprecēšanās dzīvo pie tēva un pat pēc viņa nāves ved kopēju saimniecību kopējā namā. Mūsu senči dzīvojuši lielģimenēs vēl 17. un 18. g. s.

Par kurzemniekiem to liecina 17. g. s. ceļotājs Brands: „Viņi dzīvo nabadzīgās un mazās mājīnās, kur ļoti bieži ir tikai viena dūmistaba ar pieliekamo kambari. Šai istabā ir laukakmeņu krāsns, pie kuŗas pārguļ nakti cits pie cita maišus: tēvs, vectēvs, māte, bērni. Kurzemnieki mēdz dzīvot kopā: tēvs, dēli un bērnu bērni. Viņi guļ uz zemē pasviestām lupatām, lai gan tiem ir arī dažas gultas.“

Tā tad senāk ne tikai dēli, bet pat dēlu dēli palika dzīvot pie tēva un vectēva. Šāda pat kārtība bij ne tikai Latvijā, bet arī Krievijā, Ukrainē, Serbijā un citur. Tā kā lielģimene bij pazīstama visiem indoeiropiešiem, tad uzglabājies kopējs nosaukums „saime“. Šī vārda nozīme bij „mīlie“, „draugi“. Tāpēc turpmāk lielģimeni sauksim tikai par saimi.

3. **Saime.** Tagad par „saimi“ sauc tikai saimnieka vai kunga kalpotājus. Bet 17. g. s. garīgie rakstnieki šo vārdu lieto vēl viņa pirmā nozīmē. Mancelis savā sprediķu grāmatā saka: „Pilna saime, liela turīga saime ir izpostīta, nevien bērni, bet arī vecāki svešā tautu zemē ir novesti.“ Kā redzam, saime sastāv no bērniem un vecākiem. Vēl jo vairāk ir tiesības domāt, ka 12. un 13. g. s. saimes galvenā sastāvdaļa bij vienā namā dzimušie un uzaugušie asins radi divās un trijās paaudzēs.

4. **Saimes sastāvs.** Bērniem piedzimstot, ģimene sazaroja par saimi:

Viena pati ielīgoju
Tautu dēla sētiņā;
Dzīvoda ma sazaraju
Kā ābele dārziņā.

Latviešu vārds „bērns“ leišu valodā nozīmē kalpu. To pašu nozīmē no somu-ūgru valodas aizņemtais vārds „puika, puisis“. „Meitas“ vārdu esam tapnājuši no vāciem. Par meitu sauc ir miesīgu bērnu, ir kalponi. Viss tas liecina, ka bērnu stāvoklis saimē nav daudz atšķiries no kalpiem.

Bet radu saimei piejaucās arī svešas asinis: dēli ņēma „tautu meitas“ par sievām, vai arī izsiroja kaimiņu ciltis un pārveda sētā kara gūstekņus, kuņus pārvērtā par kalpiem un kalponēm. Sieviete bij vēl svarīgāks darba spēks nekā kalps, jo viņa strādāja nevis piespiesta, bet savas saimes labā. Tā saime bij vienā laikā radu un saimniecības kopība.

5. **Saimes lielums.** Ja tēvam bij trīs precēti dēli un viena neprecēta meita, tad saime sastāvēja no četrām ģimenēm: tēvs, māte un neprecētā meita sastādīja tēva ģimeni, bet trīs precētie dēli ar savām sievām un bērniem — trīs dēlu ģimenes. Ja pieņemam, ka katrā dēlu ģimenē bij tikai divi bērni, tad šādas lielģimenes ļaužu skaits iznāk jau 15.

Patiesībā šis skaits bij vēl lielāks, jo senlatviešiem bērnu bij vairāk un saimē dzīvoja arī kalpi. Tāpēc varam teikt, ka senās latvju saimes vidējais lielums bij apmēram tāds pats, kāds lielkrievu un ukraiņu saimēs, t. i. ap 15—30 cilvēku. Vēl 18. g. s. Latvijā sastopam saimes no 30—70 dvēselēm. Tikai pastāvīgie kari, bads un sērgas nelāva saimēm „sazarot“ un pieņemties skaitā.

6. **Saimes darbi.** Pati saime ir izaugusi no darba. Kas tie ir par darbiem, kuņus varēja veikt tikai saime? — Tie nebij ne zveja, ne dravniecība, ne medības. Zveja upēs vai ezeros ar lūku venteri, dzelzs žebērkli vai mestu tiklu palīdzību bij pa spēkam arī ģimenei. Ozolu un liepu dēšana dravām ar cirvi un kapli vēl vairāk bij pa rokai vienam dravniekam. Ari medības prasīja ne lielu baru un troksni, bet ilgas izturības un pacietības, kad stundām bij jāguļ uz vēdera silā vai jātup krūmā. Vientuļam medniekam labākais palīgs bij labs suns un veikla bulta.

Celies agri, jaunais brāli,
Nem sunīti, tec mežā:
Šodien sniga jauns sniedzīņš,
Nu pazina lūšu pēdas.

Citādi tas ir ar zemkopību. Kad vajadzēja nolist ozolu birzes un simtgadu milzeņus gāzt no celma, pirms tika pie siltiem deguma pelniem, tad atsevišķas ģimenes darba spēks bij nepietiekošs. Te tikai lielģimene jeb vesela radu saime varēja saimniekot un nenomirt badā. Tā tad laukopība spieda dēlus palikt pie tēva vienā kopīgā saimē.

7. Darbu dalīšana. Ja vairāk strādniekiem kopīgi jāpādara vairāki darbi, tad tie jāsadala un jāizriko. Pirmā darba dalīšana notikusi starp vīrieti un sievieti. Senlatvju saimē vīriešu darbi bij: doņu dešana, aršana, sēšana, medišana, karā jāšana; sieviešu darbi: ēdienu un drēbju pagatavošana, lopu kopšana, malšana, karoga rakstīšana. Bij arī jaukti darbi, kur sievietes un vīrieši strādāja kopā: bāliņam līdumu līžot, māsiņa krauj žagarus; vīriem miežus plaujot, sievas un bērni lasa vārpas; meitām vērpijot un adot, puīši plēš skalus:

Sieviņ' mana, melnacīte,
Līdumiņu krāvējiņa.

*

Meitām lika muguriņa,
Miežu vārpas salasot.

Sieviešu saimē bij daudz: mātīca jeb vīra māte, māsīcas jeb vīra māsas, ietaļas jeb vīra brāļa sievas, jaunuves jeb dēlu sievas. Tās savukārt dalījās sieviešu darbos: katra savu dienu gāja namā, maltuvē, rijā, kūti, druvā. Dienu rēķinu dēļ starp sievietēm bieži izcēlās strīdi, jo visas gribēja ilgāk iet vieglākos darbos. Tāpēc tautas dziesma dzied:

Dod, māmiņa, mani tur,
Kur deviņas ietaliņas:
Devītā rītiņā
Guni kuršu namiņā.

8. Saimes manta. Kam piederēja saimes manta? — Visa „lielā saime“ ēda pie viena „saimes galda“. Katra dieniece namā savu reizi vārīja v i e n u ēdienu visai saimei, cepa v i e n u maizi, ūdeni nesa ar vāceli no v i e n a avota un ikrītus maltuvē mala miltus v i s a s lielās saimes pārtikai. Tikai vēlāk katoļu laiku beigās sāka vārīt „divas putras“ un cept „divas maizes“. Bet to uzskatīja par netikumu un nosodīja.

Ai māsiņas, ietaliņas,
Kādus darbus jūs dariet?
Jūs cepiet divas maizes,
Šķiriet manus bāleliņus.

Ari dzīvoklis jeb lielā istaba (Kurzemē „dižistaba“) vēl līdz pat 18. g. s. šur tur bij kopīga visai saimei: katrai ģimenei bij ierādīts īpašs istabas kakts. Ka šī istaba tiešām bij kopēja,

to redzam no vēlākā laikmeta dainām, kuŗas apdzied istabas dalīšanu.

Es nebiju pie bāliņa
Aizpērno bijumiņu:
Nu atradu, nu ieraugu
D i v i d a ļ a s i s t a b i ņ u.

Tikai bajāra sētā un kunga pilī jau 13. g. s. kalpu saime būs dzīvojusi atsevišķi no īstenieku jeb radu saimes. Tāpat vispārēja lietošanā nenāca veļa, drēbes un rotas. Tās bij katra īpašums.

9. **Saimes novads.** Novads ir zemes gabals, kuŗu kāds uzskata par savu piederumu. Izteiciens „uz svešu novadu lauzties“ nozīmē: noziedzīgi iebrukt otra īpašumā. Tikai tur var būt runa par novadu, kur ir kāda robeža. Tā veda pa stīgu no koka uz koku, no zīmes uz zīmi, starp siliem un mežiem no burtas uz burtu. Novads sastāvēja no tīrumiem, līdumiem, plāvām un birzēm.

Vai novads piederēja visai saimei kopā, vai tikai saimniekam? Citiem vārdiem, vai novads bij k o p u m s (visiem kopējs), vai īpašums (katram īpašs)? — Nolist ozolu un bērzu birzes nav pa spēkam vīram ar sievu un nēpieaugušiem bērniem. Šo darbu varēja veikt tikai plašāka un stiprāka apvienība nekā ģimene. Tāda bij saime. Ja nu saime kopīgi iestrādāja tīrumus, tad sākumā saimei viņi arī piederēja. Saimes vienība bij cieši saistīta ar kopzemi un kopēju saimniecību. Līdz ko „saime tiek šķirta“, sākas „apaļā tēva novada sadalīšana stūrīs“. Ežas un stīgas tīrumos pārvērš kopumu par īpašumu. Bet ežu un stīgu nebij senā latvja tīrumos. Arī tautas dziesma dzied:

Nebij stīgu, nebij ežu,
Mana brāļa tīrumā:
Nu atveda tautu meitu,
Stīgu, ežu dzinējiņu.

Saimes kopuma sadalīšanu „stūrīs“ var vērot jau 14. g. s. beigās, un tā tas turpinājās vairāk gadu simteņus no vietas.

10. **Saimes vara.** Katram kopdarbam ir vajadzīgs savs vadītājs. Pat talkai, kur ļaudis salūdz uz noteiktu darbu, ir savs rīkotājs-barvedis. Vecs latviešu sakāms vārds māca: „Saimnieka acs vairāk dara nekā abas rokas.“ Šādi saimes priekšnieki bijuši visur, kur pastāvējusi saime. Latvju saimes priekšnieku sauca par s a i m n i e k u. Viņš bij pirmām kārtām kopdarbu vadītājs. Viņam blakus darbojās saimiece. Saimnieks gādāja, lai saimē būtu saskaņa un miers.

Līda Dievs istabā,
Vaicā pašu saiminieku;
Tas bij pats saiminieks,
Kas sēd galda galiņā.

Par saimnieku parasti bij tēvs, bet pēc viņa nāves vecākais bāliņš. Kam no bērniem nepatika vairs ilgāk dzīvot kopējā saimē, tas varēja iet. Kad viņš šķīrās ar naidu, dabūja no tēva tikai līdumnieka cirvi, kuŗu dēlam uzsēja ar salmiem uz muguras. Ja līzdams pa durvīm prata to iznest laukā, tad cirvi dabūja līdz; ja cirvis nokrita zemē, pazaudēja tiesības pat uz to, t. i. tiesību līst līdumu saimes novadā. Tāds ieradums bij igauņiem. Bet ari latvju saimes vīrieši, atstādami kopumu, aiziet kaili un pliki. Aiziet svešumā par kalpiem.

Dieverīts prom aizgāja,
Mani bargu dēvēdams.
Noiet kalps, atnāk kalps,
Mani bargu še atrod.

II. Dzimts.

11. **Dzimts.** Nama platība noteic saimes robežas. Kad lielā istabā vairs nebij telpu, tad vienai saimes daļai vajadzēja izdalīties no nama un celt sev blakus vai kaimiņos jaunu namu un „sētu“.

Es darīju savu namu
Tēva nama galiņā.

Līdz ko saime pieaugusi tiktāl, ka viņai jādzīvo vairākos namos, tad var rasties dzimts jeb saimju apvienība. Dzimti vieno kopējs novads, saimniecība, izloksne un ticība. Ja saimes vectēvs visiem labi zināms, tad to nevar teikt par dzimts senci: tā ir tikai mitiska persona, kuŗu apdzied un slavē dzimts teikas jeb mīti un kuŗiem tic dzimts ļaudis, lai gan bieži vien neviens no viņiem nav savām acīm redzējis dzimts pirm-tēvu.

12. **Dzimts sastāvs.** Pēc senlatviešu ieskatiem dzimts bij palielināta sazarojusi saime. Līdzīgi citām tautām viņi iedomājās dzimti kā zara inu koku. Kas izgāja no dzimts, tas nokrita „kā no zara“, līdz atkal pieauga svešumā bērni un „sazaroja dzīve“. Šis sazarotais radu koks visu dzimti šķīra divās daļās: īstos bāliņos un nozariēšos jeb klātējos rados un tālējos. Pēc sazarojuma kupluma un biežuma izšķīra vēl biežus radus un lielus radus.

Vai tādēļ bez bāliņa,
Ka nevaid īstenais?
Nemš' tos pašus nozarišus,
Būs kā īsti bāleliņi.

Nozariēšus sauca arī par p a - r a d i e m. Saime pieaug un izplešas tikai vertikālā līnijā kā niedra, posms pēc posma: no tēviem uz dēliem un dēļu dēliem. Dzimts izplešas kā koks arī uz horicontālām blakus līnijām jeb zariem: uz brāļiem, tēva brāļiem, mātes brāļiem, brālēniem un tā tālāk. Saime nepazīst tuvus un tālus radus, bet gan tikai savējus jeb tēva dēlus un svešniekus jeb kalpus.

Dzimti ne visiem radiem ir vienādas tiesības un pienākumi. Taisni otrādi: tuvie radi jeb īstenieki, kas stāv dzimtskoka serdē, bauda visas priekšrocības pretīm tāliem paradiem jeb nozariēšiem, kas atrodas dzimtskoka zaros. Tā tiesību un pienākumu ziņā dzimts sadalās divos gredzenos — īstos bāliņos un nozares bāliņos.

Šī starpība parādījās, piemēram, kāzās: īstie bāliņi maksāja divreiz vairāk kā nozares bāliņi.

Kas īstie bāliņi,
Pa divi dālderī;
Kas nozarē —
Pa dālderam.

Toties pirmos vairāk cienīja un godāja. Nozariešus sauc par *nomaliešiem*, un tie runā citādu izloksni („loka valodu“), no kā varam spriest, ka viņi būs dzīvojuši ne dzimts novada vidū, bet kaut kur nomalē jeb malienā.

13. **Dzimts lielums.** Tā kā dzimts sastāvēja ne tikai no tuviem radiem vien, bet arī no nozariešiem, tad viņai vajadzēja būt daudz lielākai kā saimei. Senās latvju dzimts dvēseļu skaits varēja grozīties ap simtu un bieži vien aizsniegt vairāk simtus.

Dzimts lielums parādījās visā pilnībā kāzās, kad saradās kā īstenieki, tā nozarieši. Kāzu dziesmas tēlo šo svarīgo notikumu kā veselu kara gājienu, kurā no abām pusēm ņem dalību kara draudzes un pulki, kas uzbruka un atgaiņājās īpašu virsroku un vecāko vadībā, dzimts karogam plīvot un kara taurēm skanot.

Nu jā manī bāleliņi,
Sievu karu izkaņoj'ši;
Sievu karu izkaņoj'ši,
Pārved baltu karodziņu.

Visas dzimtis nebij vienāda lieluma. Dainas izšķir *lielus radus* no *maziem*. Radu dižums un lielums bij atkarīgs no dzimts vīriešu skaita. Dzimts, kurā bij daudz cīņas spējīgu vīriešu, varēja ar ieročiem gūt pārsvaru pār citām dzimtīm, sagrābt savās rokās lielākos novadus un vadoņu amatus. Pie lielās dzimts piederēja lībju kungs Kaups un Tālavas valdnieks Tālivaldis.

14. **Bāliņi.** Savas dzimts vīriešus sauca par bāliņiem, bet sievietes par māsiņām. Īstie bāliņi bijuši trejādi: tēva, mātes un pašas miesīgie brāļi.

Es neiešu tautiņās
Bez trejādu bāleliņu:
Tēva brāļa, mātes brāļa,
Mana istā bāleliņa.

Par māšām sauca visas tās sievietes, kuras bāliņš nedrīkstēja precēt. Patiesībā tās māšas nebij, bet tikai par māsiņām saucās. Kad no māsiņām gribēja izdalīt arī miesīgo māsu, tad pielika vārdu klāt „istā“.

15. **Tautas.** Ja savu dzimti sauca par bāliņiem, tad svešu par tautām. Tautu māte bij sveša māte; tautu meita — sveša meita; tautu zeme — tāla cituriene, tautu sēta — svešas mā-

jas; tautu istaba, tautu dzirnas — viss attiecās uz svešniekiem. Tautas jeb svešas dzimtis bieži gāja sirot jeb laupīt pārnovadu.

Manceļa sprediķu grāmatā tautu laiki nozīmē to pašu, ko kara laiki. „Ak Dievs! cik daudz laupītāju šinīs laikos tiek atrasti. Tādi laupītāji ir, kuŗi tautu laikos paši siro jeb sireniekus uz savu kaimiņu uzraida.“

Tautas siroja ne tikai 200—300 gadus atpakaļ, bet arī 13. gadu simtenī. Ja sirotāja bij Cēsmaļe (rusinieši jeb satekļieši), tad pārnovads bij Ugaunmale, bet dažreiz arī Leišmale un Krievmale. Sirotājs nepārstaigā lielāku apgabalu, bet izlaupa tikai blakus novada malas. Arī bāliņi siroja uz tautām pēc tautu meitām, kuŗas pārveda par sievām un kalponēm.

Ekur stalti kara vīri
Mani balti bāleliņi;
Izsiŗuši tautu zemi,
Pārved tautu zeltenītes.

16. **Dzimts sapulce.** Vārds „sapulce“ ir jaunvārds senākā „pulks“ vietā. Tas nozīmē: visa „tauta“, visi „bāliņi“ kopā. Senais tautas nosaukums pulks vēl uzglabājies izteicienos: pagasta „vietnieku pulks“ un hernhūtiešu „mazais“ un „lielais pulks“.

Arī 13. g. s. kronikas runā par divējādām sapulcēm. Lielā pulkā jeb tautas sapulcē ņēma dalību visi pilntiesīgi dzimts vīrieši, — tikai kalpi, bērni un noziedznieki bij izslēgti. Pilngadības zīme bij tiesība nēsāt ieročus. Tāpēc uz sapulci visi ieradās pilnīgi apbruņoti. Visus svarīgākos lēmumus iepriekš pieņēma mazā pulkā. Tas savas sēdes noturēja savrup no lielā pulka. Pēdējais tikai kļiedzot vai trokšņojot pieņēma vai atraidīja mazā pulka lēmumus.

Kronikas raksta tikai par kara sapulcēm. Tās sauca arī par „mājām“. Izteicieni „mājas mest“ un „mājas ņemt“ liecina, ka senāk par mājām saukuši sirotāju sapulces vietas un ceļnieka gadījuma nometnes.

Bet arī miera laikos sapulce bij tautas augstākā iestāde. Viņas darbību sauca par runāšanu.

Runājam, bāleliņi,
Kad kopā saiedami:
Jaunai mātai mazs pūriņš,
Vai būs dot tautiņās.

Bāliņu runu iznākums bij zināma noruna, kuŗu arī pildīja un izveda dzīvē.

17. **Dzimts vienība.** Sabiedriskā ziņā dzimts bij viena saime. Kopēja izcelšanās no īstiem vai iedomātiem senčiem, kopēja valoda, ticība, nosaukums un radniecība, kopējs novads un

kopēji dzimts svētki vienoja dzimti ārēji un iekšēji. Ja kāds no bāliņiem mēģināja jaukt dzimts vienību un ienest cīņu viņas vidū, tad citi bāliņi viņu izdzina no sava vidus, un dzimts palika joprojām samierināta biedru apvienība.

Dzimts vienība parādījās vienlīdzībā, t. i. visi dzimts locekļi bij tiesā un vaļā (tiesībās un brīvībā) līdzīgi. Šī bāliņu vienlīdzība izpaudās personīgā brīvībā. Nav ne mazāko liecību, ka starp tautu un viņas priekšniekiem, vecajiem un kungiem pastāvētu jebkāda personīga atkarība. Visus tiesībās salīdzinātos un brīvos bāliņus sauca par ļaudīm.

18. **Laudis.** Tas ir indoeiropiešu kopvārds. Viņa pirmā rozīme bij brīvs cilvēks. Laudis bij īpaša sabiedrības kārtā. Kāda pazīstama tautas dziesma dzied:

Kas gulbīti baltu dara,
Kas bārīti ļaužu liek?
Ūdens gulbi baltu dara,
Dievs bārīti ļaužu liek.

Redzam, ka pie ļaudīm nepieder bāri un vārdam „likt“ ir īpaša nozīme. Tā ir likteņa liecēja Laima, kuŗa bērnu liek puīša vai meitas kārtā. Tāpēc Laimas pievārds ir „licēja“. Viņas „likumi“ ir vēl mazāk grozāmi kā likumdevēja izdotie likumi.

Laimiņ, tavu likumiņu!
Meita biju, sieva tiku,
No sieviņas māmuliņa.

Ja dzimts likums visus līdzina, tad Laimē, mūžu liekot, „dara nevienādus“, šķirodama cilvēkus kārtās: labos un sliktos, lielos un mazos, ļaudīs un neļaudīs.

Dēkla, Dēkla, Laima, Laima,
Tu vienādi nedarīji:
Citam kāri vieglu mūžu,
Citu grūti rūdināji.

Katram cilvēkam „sava Laima“: kalpa puisim „kalpa laime“, tēva dēlam atkal sava. Laimas otrais nosaukums ir Kārta, jo viņa ir sabiedrības kārtotāja. Senāk ļaudīs bij pirmā, augstāka kārtā. Tautas dziesmās kungam blakus nestāv kalpi, bet ļaudīs. Viņiem var pavēlēt vienīgi Dievs. Viņa vaļa stāv vēl augstāk par ļaužu vaļu:

Dievam vaļa, ne ļaudīm,
Par to manu augumiņu.

Ja politiskā ziņā visi ļaudīs bij vienlīdzīgi, tad saimnieciskā ziņā viņi bij pāršķirušies uz divām daļām jeb šķirām: labos ļaudīs un sliktos ļaudīs. Labus ļaudīs sauca vienkārši par „labiem“, „labajiem“ un „labiešiem“. Sliktus ļaudīs vēl citādi dēvēja par „melniem“ jeb „maziem ļaudīm“.

19. **Bajārs.** Krievi un leiši labus ļaudis sauca par bajāriem. Šis vārds ieviesās arī latviešos. Bajāri jeb labieši bij tikai lielākie savā pagastā, labākie starp pagasta ļaudīm, vecākie, kad tie ieņēma pagasta amatus, bagaturi jeb bagātnieki savā bajāra sētā, salīdzinot ar kaimiņiem,

Bajāri kā bagāti lielsaimnieki pastrīvoja un izcēla savu sabiedrisko pārākumu un bagātību ar lepniem zirgiem, ēkām, apģērbu un ar savu sieviešu rotām Viņi brauca baltiem zirgiem, viņu liepu galdi bij balti balināti, viņu meitas un ligavas kā ābelītes staigāja baltās vilnainēs, kuŗas tricēt tricēja, skanēt skanēja no dižiem sudrabiem; viņu klētis pilnas miežu, rudzu, kuŗus tie uz pagaidiem aizdod nabagiem; paši viņi ēd kviešu maizi un viņu meitas krējumā uzaugušas.

Bajārs mani kājām spēra,
Šķiet Dieviņa neredzam.

*

Bajāram maizi prasu,
Bajārs prasa: kad atdosi?

Viņu bagātības avots bij liela kalpu saime. Jau 13. g. s. Latvijā pastāvēja nevienlīdzība starp bagātiem un nabagiem, starp lieliem un maziem saimniekiem. Bagātām saimēm bij 6—8 reiz vairāk zemes nekā mazāk mantīgām.

20. **Smirds.** Sliktus jeb mazus ļaudis Krievijā un latgaļos sauca par smirdiem (laikam no vārda „smirdēt“). Smirds bij brīvs cilvēks. Sods par viņa nosišānu bij tikpat liels kā par kuŗu katru vaļas vīru. Vēstures pieminekļi runā par smirda zirgu, dravām un kalpiem. Smirds bij saimnieciski patstāvīgs tēva dēls, kuŗam bij sava tēva sēta un tēva novads. Zemes sargos viņš gāja kājām, kamēr bajārdēli jāja jāšus. No smirdiem sastāvēja plašās pagastu ļaužu masas un viņi bij galvenie maksātāji. Latvju dāinas un pasakas smirdu sauc par tēva dēlu un smirdieti par mātes meitu.

21. **Tēva dēls.** Sakāmais vārds saka: „kam tēvs, tam māja.“ Tēvs bij tikai „tēva dēliem“. Kalpa puisim tēva nebij un viņu arī nekad nesauca par tēva dēlu. Kalpa puisis kā kuŗa gūsteknis bij atvests no „tautām“ un viņa tēvs vai nu kuŗā bij nokauts, vai aizbēdzis svešumā. Ja nu kalpam nebij tēva, tad viņam nevarēja būt arī „tēva zemes“ un viņš bij bezzemnieks.

Ai, Dieviņi, Dievam žēl,
Kalpam skaista ligaviņ’;
Man bij tēvs, māmulīņa,
Vēl man tādas neatveda.

Turpretim tēva dēlam bij tēva ciemats, par kuŗu viņš valdīja pēc tēva nāves kopā ar saviem brāļiem. Ja bajāra dēla

saimniecībā ļoti lielu lomu spēlēja kalpi un vergi, bet bajāru miesīgās meitas bij dižas, lepnas, netikušas, kas nevižoja pat savu pūru pielocīt, tad smirda dēla saimniecībā ļoti svarīgs darba spēks bij „māsiņas“.

Viņām izprecoties, bāliņi ir spiesti ņemt „tautu meitas“ par sievām vai „kaŗa meitas“ par kalponēm, lai varētu tālāk vest savu saimniecību. Sievietes noteicošā loma smirda sētā atgādina vēl senākus laikus, kad visi zemkopības darbi atradās sievietu ziņā, bet vīri kopa lopus un nodarbojās ar medībām; sievas darija alu, vīri sēja sierus.

Līdz ko tēva dēls beidza valdīt par tēva zemi, beidzās viņa saimnieciskā neatkarība un ceļš uz kalpa puisi bij vaļā.

Kalpos, kalpos tev, puisīti,
Nevaldīsi tēva ciema.

22. **Neļaudis.** Zem ļaudīm atradās vēl plašs iedzīvotāju slānis, kuŗus sauca par neļaudīm (sal.: laime — nelaime, diena — nediena).

Ļaužu mans tēvis bija,
Ļaužu mana māmuliņa;
Vai es viena neļautiņu,
Man krēsliņa nepacēla.

Tas bij sabiedrīks mistrs, kur satikās cilvēki ar dažādu pagātņi un ar dažādām izredzēm nākotnē, sveši pēc valodas, asinīm un gara. Lielais vairums no tiem bij pilnīgi beztiesīgi vergi, atvesti kā kaŗa gūstekņi uz Latviju no igauņiem, krieviem, leišiem un libjiem.

Kronikas liecina, ka 13. g. s. Vidzeme un Igaunija bij pilnas gūstekņu, kuŗi sastāvēja no sievām, puisēniem un meitenēm. Tos vienlīdzīgi izdalīja starp kaŗaspēka daļām. Tāpat izdalīja pārējo kaŗa laupījumu — govīs, vēršus, zirgus. No kaŗa gūstekņiem izcēlās kalpu kāŗta. Vārds „kalps“ ir aizņemts no krievu valodas un nozīmē vergu. Galvenie kaŗa gūstekņu avoti bij Krievija un Lietava. Senlatvijas bajāra sētā redzam leišu meitu malējiņu, velētāju un krievieti — cepējiņu. Šīs kaŗa gūstekņēs sauca arī par kaŗa meitām. Savukārt senlatvieši krita gūstā krieviem un leišiem.

Kaŗa meitas smalki mala,
Baltī drēbes balināja.

*

Kur man citi bāleliņi?
Cits krievos, cits leišos,
Cits dziļai Vāczemē.

Bez kalpiem-gūstekņiem bij arī par kalpiem notiesāti parādnieki un noziedznieki. Viņiem nebij tiesības uz bāliņu no-

vadu. Viņu tēvu zeme bij nederīgās kopuma zemes — purvs un sils.

Purs pieder kalpiņam,
Kam nav savas tēva zemes.

23. **Dzimts laulības.** No tautas dziesmām var spriest, kur un kā mūsu senči ņēmuši sievas.

Šī novada es meitiņa,
Ne šo puīšu līgaviņa;
Pār novadu mans prātiņš,
Pār novadu arājiņš.

Tas liecina, ka bāliņš nav precējies savā dzimtī un novadā, bet svešās tautās jeb pārnovadu. Vēl tagad dzird izteicienu: „meitu izdod tautās“. Šī kārtība pastāvēja ne tikai Latvijā, bet arī citās zemēs. Senāk stingri raudzījās, lai meita neizietu pie vīra savos rados jeb dzimtī. Neviena dzimts par velti negribēja zaudēt savas „māsiņas“. Lai tiktu pie sievas, vajadzēja to iegūt no „tautām“ mainot, laupot vai pērkot.

Ja bāliņi un tautas apmainījās ar savām jaunavām, tad teica, ka tautu meita paņemta atdošām, t. i. sievas vietā bāliņš deva tautām savu māsiņu.

Brālīts ņēma tautu meitu,
Solij mani atdošām.

Bet vēl biežāki sievas laupīja jeb zaga. Neskato ties uz katoļu baznīcas aizliegumu, vēl 16. g. s. sievu zagšana bij pilnā spēkā, un Valmieras landtāgam 1514. g. vajadzēja lemt par sievu zadzēju sodīšanu ar nāvi. Ari tautas dziesmas pazīst šo seno parašu. Agri rītos, vēlu vakaros vai dienvidos bāliņš ar saviem draugiem klusu piezagās pie sveša ciema, notvēra izraudzīto tautu meitu, apsedza viņas galvu ar vilnaini, uzsēdināja uz lieka kumelja un steidzīgi aizveda līdz. Meitas zadzējus sauca par vedējiem.

Svētu rītu, man' māsiņa,
Negul ceļa maliņā:
Ceļa malu tautas jāja,
Lieku veda kumeliņu.

Kad nozagtās māsiņas bāliņi manīja notikušo, viņi steidzīgi sēdās kumeljos, apbruņojās ar zobeniem un centās panākt zadzējus. Tāpēc viņus sauca par panāksniekiem. Starp vedējiem un panāksniekiem bieži izcēlās cīņas. Vēlākos laikos sievu zagšana izvērtās par tukšu parašu, saziņā ar sievu un viņas dzimti. Tā bij „veca tiesa“, kuŗu darija goda dēļ.

Veca tiesa man jādara,
No māmiņas atstājot.

Trešais apsievšanās veids bij sievas izpirkšana no bāliņiem, kuŗi viņu bij uzaudzinājuši un kuŗiem tā bij vaja-

dzīga saimniecībā. Šādu parašu sauca par precībām (no vārda precēt jeb pirkt). Tautas dziesmas tirgotājus sauc par Rīgas preciniekiem. Senie latvji „precēja“ ne tikai sāli, vadmali un dzelzi, bet arī sievas. Tās arī bij preces.

Pirku zirgu, zobentiņu,
Pirku rudzu malējiņu.

*

Rīgā pirks ratinīts,
Ciemā pirka ligaviņa.

D. Garīgā kultūra.

Senā latvju garīgā dzīve uzglabājusies folklorā jeb tautas garā mantās: dainās, pasakās, mīklās, parunās, sakāmos un burāmos vārdos, māņos, parašās. Tās uzglabāja ne zviedru rūnu raksti, ne latīņu kronikas, ne vācu senraksti, bet pati latvju tauta, pārraidīdama no mutes mutē un atstādama kā mantojumu nākamām paaudzēm. Tautas garīgā kultūrā izšķir: mākslu, ticību, zinātņi, tiesības.

1. **Māksla.** Nav pasaulē tautas, kurai nebūtu sava māksla; kuŗa nemilētu dziesmas, pasakas, dejas, rotaļas, daiļi pagatavotas lietas, skaistas drēbes un rotas.

a) **Tautas dziesmas.** Latvju tauta bij dziedātāju tauta. Katram darbam, katram svarīgākam notikumam līdzī ritinājās tautas dziesmu jeb dainu kamoliņš. 19. g. s. ir uzrakstītas kādas 250.000 dainas. Tik daudz dziesmu nav nevienai citai tautai pasaulē. Dainu sacerēšanas ziedu laiku rēķina no 12.—16. g. s. Bet dažas dziesmas ir vēl vecākas, daudz arī jaunāku. Vecākas ir tās, kurās daudzina Dievu, Pērkonī, Saules meitas un tml. Jaunākas ir daudzas kara dainas, kuŗas sacerētas krievu laikos.

Tagad lielākā daļa dzejnieku ir vīrieši. Senāk bij otrādi. Tā kā tautas dziesmas tika dziedātas, un sievietes ir lielākas dziedātājas par vīriešiem, tad arī trīs ceturtdaļas no visām dainām būs sacerējušas sievietes. Latvju dainas iedalāmas divās sevišķās kopās: dziesmās, kuŗas visvairāk sastāv no 4 rindiņām, un dainās, kuŗu garums ir 10—20 rindas. Starpība ir arī saturā: četrriindu dziesma ir līrisks tēlojums jeb dzeja; daina ir ēpisks tēlojums jeb stāsts. Viss vairums latvju dainu ir īsas dziesmiņas. Tikpat īsas dziesmas ir vēl tikai otrai tautai pasaulē — japāņiem, kuŗu dejas pantiņš sastāv no 3—5 rindām.

Daina: Es aizjūdzu raibu zaķi
Rakstītās kamanās;
Rīgā manim gaisma ausa,
Vāc zemē saule lēca.
Uz tām prūšu robežām
Meitu māte vārtus vēra.
Sāk tā meitu māmuliņa
Ar manim runāties,

Ar manim runāties,
Par kumeļu brīnīties.
— Kuŗas zemes tu, puisīti,
Kur audzēts kumeliņš? un t. t.

Dziesma: Tev, bērziņi, platas lapas,
Apsedz mani migliņā;
Tev, brālīti, liela vara,
Redzi mani tautiņās!

Gandrīz cauri visām mūsu četrtrindu dziesmām iet divas pušes, no kuŗām viena ņemta no dabas, otra — no cilvēku dzīves. Piem.:

Zosis bēga klaigādamas Meitas bēga raudādamas
No dūņaina ezeriņa; No dzērāja tēva dēla.

Ari pašas dziedātājas zināja, ka dziesma sastāv no divām pusēm:

Dziesma būtu, dziesma būtu,
Kaut dziesmai otra puše!

Bieži dziesmai otru pusi aizmirsa un tad piedomāja jaunu. Tā izcēlās vairākās līdzīgas dziesmas jeb varianīti. Dziesmas mācīja dziedāt māte un vecā māte, vecākā māsa jaunākām; dziesmas noklausījās dzirēs, svētkos un godos; jaunas dziesmas pārnesa no svešuma bāliņš, atgriezdamies no kuŗa vai gūsta. Tāpēc daudzām tautām ir kopējas dziesmas. Sevišķi tas sakāms par kuŗām stāstu dainām, kuŗas vēlāk sauca par ziņģēm. Tās ir ceļojušas no vienas zemes uz otru.

Tautas dziesmu nozīme ir ļoti liela. Viņās kā fotogrāfijās uzglabājusies visa tautas dzīve no dzimšanas līdz kapam un „viņai saulei“. Jo pēc seno latvju uzskatiem pat vēli dzied aizsaulē. Ja mums nebūtu tautas dziesmu, tad veselu nodaļu no šīs grāmatas nevarētu uzrakstīt. Bet dainām bij arī cita nozīme: tās tautai palīdzēja panest dzimtbūšanas slogu un iegūt dvēseles spēku cīņā pret muižniekiem:

Ai kundziņi, ai kundziņi,
Tu mūs grūti vārdzināji!
Tevi pelsim dziedādami,
Tevi pelsim runādami!

b) **Tautas muzika.** Tagad dzeja, deja un muzika ir atsevišķas mākslas. Pie senām tautām tās bij apvienotas, kā to vēl šodien redzam operā. Par muziku sakam „spēlē“. Bet tas ir vācu vārds. Kā senie latvji to saukuši? — Vēl dažus gadu desmitus atpakaļ, dzirdot notālēm vijoli spēlējot, teica: „Diezin, kas tas tāds tur tik jauki dainē?“. Par dainēšanu

jeb daiņošanu sauca dziesmu skandināšanu muzikas pavadībā. Šāda dziedāšana jeb daiņošana bij nešķirama no dejām un rotaļām. Tāpēc vārds „latvju dainas” liecina, ka tās ir bijušas dejas un rotaļu dziesmas. Turpretīm dziedāšanu vien nekad nesauca par daiņošanu.

Dancot gribu, daiņot gribu,
Aiz tautieša nedrīkstēju!

Senāk arī dejoja un dziedāja kopā, kā to vēl šo baltu dienu dara pazīstamā tautas dejā „Tūdaliņ, tagadiņ”.

Katram gada laikam, katriem svētkiem, darbiem un vaļas brīžiem bij nevien savas dziesmas, bet arī savāda dziesmu dziedāšana jeb meldija. Pēc gada laikiem izšķīra piecus dziedāšanas veidus: pavasari gavilēja; no pavasara līdz jāņiem sadziedāja kopā jeb rotāja vairāk balsīm; tad līgoja līdz Pēterļa dienai; rudenos un ziemas vakaros vakarēja vērpojot, aužot un adot; beidzot pie lauku darbiem dziedāja katram darbam pieskanīgu dziesmu. Latvju tautas meldiju sakrāts ap 2000. Tās ir dažāda vecuma. Tās vairāk teica nekā dziedāja: viena teica (teicēja), citi vilka līdz (vilcēji), vēl citi izlocīja vairāk balsis (locītāji).

Viena dziesmu teicēja,
Otra laba līdzētāja.

*

Tautām dziedu pavilkdama,
Bāliņam locīdama.

Visvienkāršākās bij vecās bērņu dziesmu jeb raudu meldijas. Bet arī līgotņu jeb jāņu dziesmu meldijas pieder aizvēsturei, un tikai daļa sacerēta vācu laikos. Līgotnes var izpūst ar tauri. Domā, ka šīs meldijas būs dziedātas taures, kokles un trīdekšņa pavadījumā. Arī par vecām latvju bērēm ir zināms, ka nelaiķi veda uz kapiem dziedot un taurējot. Kāzu dziesmas un dejas dziedāja un dejoja pēc vienas takts, kurū piespēra ar kāju, vai piesita ar muzikas rīku.

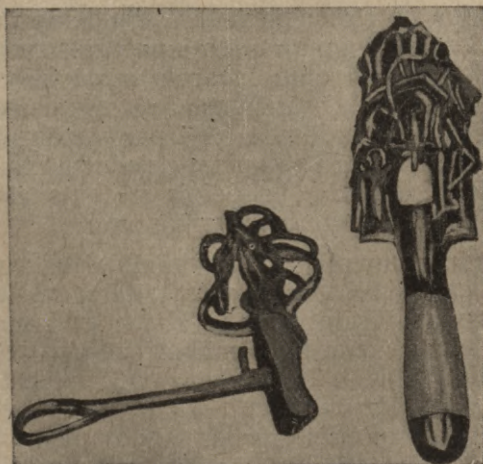
c) **Muzikas instrumenti.** Visvienkāršākā bij eglīte. Eglītes taisīja no egļu vai priežu virsotnītēm, no tāda posma, kam daudz zaru uz visām pusēm. Zarus glīti nomizoja, pielieca galus pie vidējā koka un piesēja. Tad apvīja spalvām un ziediem, bet pie vidus koka piekāra zvārgulišus. Kāzās bij pavisam trīs eglītes, kurās sauca arī par kāzu rozēm vai puķēm. Līgava savu eglīti atveda līdz ar pūru. Sēžoties pie galda, rāva visas trīs eglītes no paslēptuves laukā, sita ar tām uz galdu un dziedāja apdziedāšanas dziesmas. Kamēr viens

kāzinieku pulks sēdēja un dziedāja, tikmēr otrs dejoja eglītes un dziesmu takti. Tā kā dejas gabalu dziedāšanu apzīmēja ar

33. att. Senās kāzas.

vārdu trīdēt (trīdi-rādi-rallala!), tad eglīti sāka saukt arī par trīdeksni. Cits eglītes nosaukums bij puškaitis

34. att. Trīdeksnis.

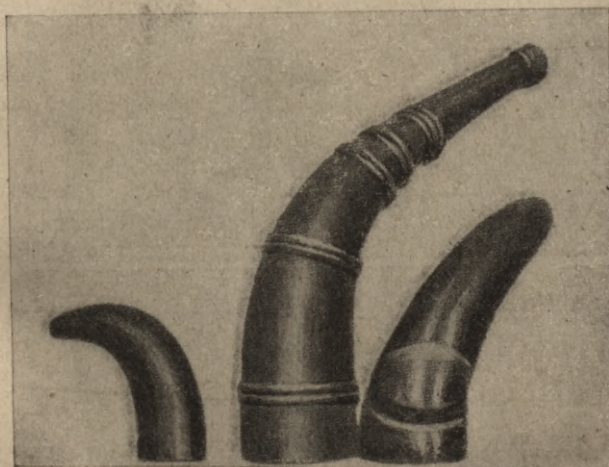
jeb appuškots koks. Trīdekšņus parasti taisija no dzelzs, bronzas un vara ar tādiem pat zvārguļiem.

Tas bij visvienkāršākais sitamais instruments. Viņa vienīgais uzdevums — ieturēt dziesmas un dejas takti jeb rakstu.

Cimdiem rakstus izadiju,
Bungu rakstus klausīdama.

Bet latviem bijuši arī savi pūšamie rīki: spiešanas, svilpes jeb stabules, taures un ragi.

Par visvecāko jātur spiešanas (no vārda „spiegt“), kurās senāk prata izgatavot katrs ganu zēns. Ņēma koka sprungulīti, vienos sānos iegrieza, izšķēla iegarenu robu un to aizpildīja ar šķiliņu. Robā ielika plānu tāss plūksnu, tai uzbāza šķiliņu, lai paliek maza sprauga. Pūšot dabūja tādu pašu spiedzīgu skaņu kā no zāļu stiebra, ko iespiež starp abiem īkšķiem.

35. att. Pa kreisi āža rags. Vidū un pa labi — taures.

Dabīgs pūšamais rīks bij rags. Šiem nolūkiem visbiežāk ņēma āža ragu, kuram nogrieza abus galus un sānos ietaisīja 4—5 skaņu caurumiņus. Šādus ragus lietoja visā Latvijā un arī Lietuvā. Āža ragā pūta ne tikai gani, bet arī puīši un meitas.

Tēvis pūta āža ragu,
Ganot Dieva kumeliņus.

Senāk, kad Baltijā vēl dzīvoja meža vērši — sūbri un tauri, izlietoja viņu ragus. Taura ragu sauca par tauri, un vēlāk ar šo vārdu apzīmēja arī koka un vara „taures“. Šādi meža vēršu ragi, dzerāmie un pūšamie, atrasti ļoti lielā skaitā Kur-

zemes kapos jau vecākā dzelzs laikmetā 1.—8. g. s.; viņi bij apkalti bronzas un vara stīpām. Govs jeb medību ragu sauca par auri (no „aurēt“ — dot zīmi) un aures pūtēju — pai aurinieku.

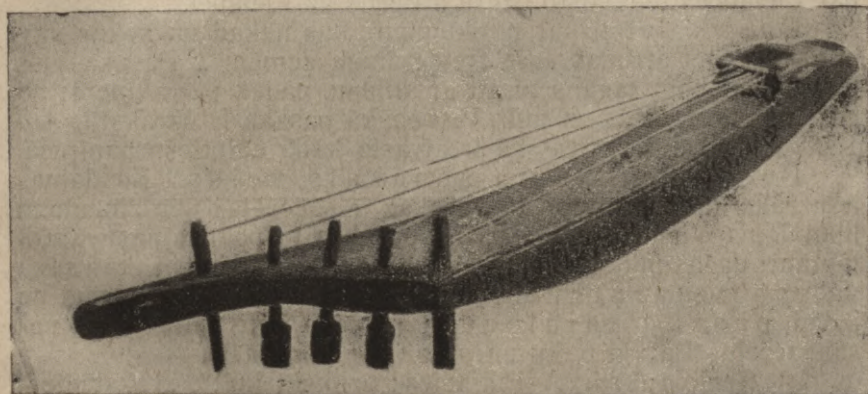
Tautas jāja aurēdami,
Vai šķiet mani eglienā?

Ganu taure bij 3—4 pēdu gara. Tā izgatavota no alkšņa, priedes vai lazdas zara, kuru pāršķēla uz pusēm; abas puses pēc tam izgreda, salika kopā un cieti notina ar kārkla lūku sloksnēm vai aukliņu. Šo tauri gans nesis pakārtu plecos. Jaunāks un patapiņāts, bet toties glaunāks vecu laiku pū-

36. att. Zemnieks ar somu dūkām.

šams rīks bij soma stabule, kuŗu sauca arī vācu vārdā par dūdām jeb dūkām. Ar vārdu „soms“ apzīmēja kustoņu ādu, kas bij nomaukta vienā gabalā, to neuzšķēržot. Visbiežāk ņēma jēra somu. Vilnu nokasīja un ādu apgrīza ar vilnas pusi uz iekšu. Vienā priekškājas caurumā iespīlēja pūšamo, pa kuŗu somu varēja piepūst ar gaisu; otrā priekškājas caurumā ielika koka stabuli ar 10 skaņu caurumiņiem sānos; to sauca par raga stenī (no „rags“). Kakla caurumā iesprauda otru stabuli, kuŗu sauca par bāgu jeb basi. Pārējos caurumus aizsēja ar auklu. Dūdojot dūdelnieks piepūta somu ar gaisu caur pūšamo, paņēma somu padusē un ar rokas piespiedienu dzina gaisu caur abām stabulēm, spēlēdams ar pirkstiem uz skaņu caurumiņiem.

37. att. Kokle.

Pati sniedze bēdājās,
Kas būs dūdu pūtējiņš:
Vilciņam laba temme (balss),
Tas būs dūdu pūtējiņš.

No stīgu instrumentiem visvecākais bij kokle. Tai ir ziemeļu tautu muzikā un dzejā visai svarīga loma. Kokli pazina ne tikai latvji un leiši, bet arī lībji, igauņi, somi, krievi un pat lapzemnieki. Valsts etnogrāfiskā muzejā Rīgā glabājas kāda kokle, uz kuŗas sāniem ir iegriezti dažī burti un gada skaitļi. Kokles galdu vismīļāk taisīja no liepas koka un uz tā uzvilka 4—12 stīgas. Tās bij no zarnas vai metala. Koklētājs turēja kokli klēpī, uz augšu uzceltu, lai instrumenta mugura atslējas pret kreiso plecu; koklēja labās rokas pirkstiem. Ar kokli latvji pavadīja savas tautas dziesmas un ar to saistīja

visādus teiksmainus notikumus. Vienstīgas instruments bij spēle.

lesim abi, bālelīn,
Lietas koku mežīnā:
Tev vajaga koklēm galdu,
Man ieloka austuvītes.

Baltijas tautas jau 13. g. s. sākumā pazina arī kara muziku, ar kuru priekšgalā devās uzbrukumā, ielīgsmodami kara vīru sirdīs uz kauju. Ari no kara mājā nāca „dziedādami, spēlēdami“.

d) **Teikas un pasakas.** Teika vēstī par notikumiem, kas kaut kad varēja notikt, kāpēc teicēji un klausītāji tai ari notic. Teikas vēstījums saistīts ar zināmu vietu un laiku. Piem., teika par Lielauces dievlaisto ezeru attiecas uz Lielauci.

Pasaka vēstī par notikumiem, kas nekad un nekur nav notikuši; kas atrodas „aiz trejdeviņām zemēm“. Pasakā viss iespējams: kam ragana piesit ar stibiņu, paliek par akmeni; no susekļa izaug mežs un tml. Visvecākā pasaka ir uzrakstīta jau 1300. g. priekš Kristus. Tā ir atrasta kādā ēģiptiešu papirusā.

Pasaka ir stāsta senākais veids. Kā dainas ir uzrakstītas pantmērā, tā pasakas ir sacerētas pēc zināmiem likumiem. Vienas un tās pašas pasakas ir pazīstamas vairāk tautām; dažas pat sastopam visā pasaulē. Tāpēc pasakas savā vairumā ir starptautiskas. Zinātņu vīri tās salīdzina un izdod pasaku katalogus. Tā iespējams noteikt, kā pasakas ceļo. Latvju teiku un pasaku ir kādi 6000.

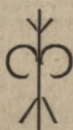
e) **Senie raksti.** Agrāk teica: „rakstā kult“, „rakstā iet“ un tml. „Raksts“ bij visur, kur bij zināma kārtība un ritums. „Izrakstīt“ nozīmēja izraibināt priekšmetu raibām krāsām vai zīmēm pēc zināma parauga jeb mustura. Katoļu laikos paraugus noskatīja pat baznīcā ejot un turpat uz līdzpaņemtiem skaļiem tina dzīparus vai izrakstīja vilnaines:

Piedod, Dievs, meitai grēkus,
Meita liela grēciniece:
Zem altāra stāvēdama,
Raksta baltas vilnainītes.

Runāja par rakstītām klēts durvīm, norakstītu pūra vāku, izrakstītām kamanām, cimdu rakstu un t. t. Šādus rakstus sauc par ornamentu jeb izrotājumu. Latvju „raksts“ visbiežāk sastāv no: skujiņām, saulītes, zvaigznītes, krustiņiem, aveņragiem un cūkactiņām.

Visvienkāršākais ornaments ir skujiņa: rakstā atkārtojas viens un tas pats īsais dzīpars kā skujiņa egles zara. Skujainais raksts ari visvieglākais. Ik adatas dūriens ir jau

vesela „egļu adata“ skujiņā. Ari pirmziemnieks savā glitrakstības stundā rindo stabiņu pie stabiņa, skujiņu pēc skujiņas. Skujainu rakstu var arī izaust. To latviņi prata jau 11. g. s. Skujains palags skaistāks par vienkāršu „trinitī“; to glabāja viesiem un svētkiem. Audēju, kas to prata izaust, vēlākos laikos sauca par „skuju vēveri“. Ari uz māla traukiem bij izplatīts skujainais raksts.

38. att. Skujiņa un avenragi.

Skuju, skuju vēverīti,
Aud man skuju paladziņu.

Kustoņu ornamenti bij — avenragi un cūkactiņas. Paši nosaukumi rāda, no kurienes viņi noskatīti. Tos var redzēt uz visām vilnainēm.

Cūkactiņas, avenragi —
Tie meitām lēti raksti.

Saulītei, zvaigznītei un krustiņam par paraugu ņemta debess. Kur un kā cēlies krusts? — Tā bij dievības zīme jau sen pirms kristīgas ticības. Pagānu dievs saules ratos brauca no rītiem uz vakariem. Šāda saules rata zīme uzglabājusies „ratadata“ galvā, kuŗa atrasta Latvijā vairākās vietās. Ratadatām vecākā dzelzs laikmetā bij tikai 4—6 spieķi, kamēr jaunākām (pēc 8. g. s.) astoņi un vairāk. „Saules rata“ loks daudzreiz palika neizzīmēts; pietika ar ratam nepieciešamiem četriem spieķiem. Tā izcēlās tā sauktais grieķu krusts.

Bez šī „spieķu krusta“ jau 3000 g. pirms Kristus indoeiropiešu tautas pazina ugunskrustu. Ari latviņiem tas nebija svešs. Tā bij Pērkona zīme. Kā Pērkons ar krusta zībiņiem tumsu un jodus gaida, tā ļaudis māju pakšos lika pīladžu krustus, lai tumsas gari baidās no gaismas koka-pīladža „krusta zīmes“.

Lai bij laikis kāds būdamis,
Es kadiķa ēniņai:
Kadiķam, sērmokšlam
Krustiņš ogas galiņā.

Saulīti tēloja arī citādi — kā četrļapainu ziediņu, rozīti, vaska ritenīti. Saulītes ornamenti (bieži kā pussaulīte,

lēcoša un rietoša) sastopams ne tikai uz vilnainēm, bet arī uz cepurēm, aprocēm, metala lietām, zobena makstīm un t. t.

39. att.
Grieķu krusts.

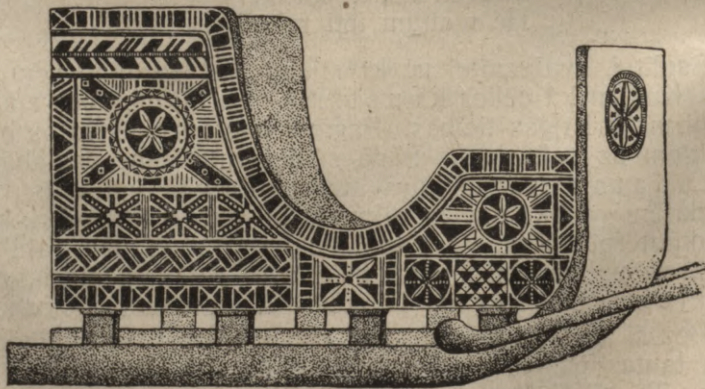
41. att. Ugunskrusts.

42. att. Saulīte.

40. att. Ratadata ar sešspieķu saulīti.

Ja saulīte un krustiņi raksturo seno latvju rakstu, tad zvaigznīte bij libju raksts. Tā pēc ornamenta vien jau Baltiju varēja iedalīt divās daļās: baltu galā jeb saulītes zemē un sāmu galā jeb zvaigznītes zemē.

Mūs māsiņa saderēta
Zvaigžņotajā zemītē.

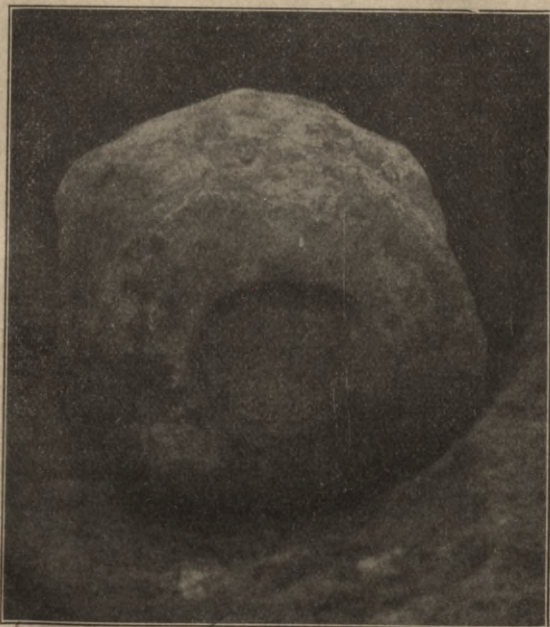

43. att. Rakstītas kamanas.

2. **Reliģija.** Reliģija parādās ticībā un darbos. Senāk ticēja, ka pērkons un zibens ir Pērkona roku darbs. Lai iegūtu Pērkona draudzību, viņam ziedoja zem svētiem ozoliem. Tagad zinām, ka tā ir bijusi mānticība, jo tāda dieva — Pērkona nav, un zibens ir tikai elektriska dzirkstele. Senāk ticēja, kā saules aptumšošanās ir Dieva sods par cilvēku grēkiem. Tagad zinām, ka tā ir dabas parādība, kurai nav nekāda sakara ar cilvēku dzīvi.

Kam ticēja senais latvis? — Dievam un dievībām.

Es nesīšu sausu malku,
Es sakuršu ugutiņu;
Dieviņam ziedu došu,
Dievs dos manim arājiņu.

44. att. Upura akmenis.

a. **Dievs.** Jau indoeiropieši pazīst šo vārdu. Viņa senākā nozīme bij „starojoša debess“. Mūsu senči vēl katoļu ticības laikos dziedāja:

Saulīt, dievu noiedama,
Pagaid manis, ko es saku.

Par saules rietēšanu teica: saule iet nodievā. Tādā pat nozīmē vārdu „dievs“ no mums aizņēmušies lībji, igauņi un somi. Baltu tautas bij zemkopji; tāpēc saprotams, ka viņi par galveno dievu turēja debesis, no kurām pilnīgi atkarājās viņu druvas: ja debess apklājās ar padebešiem, varēja sagaidīt lietu; ja saule bij pie dieva, t. i. debesis, tad bij diena. Jo augstāk saule pacēlās pie dieva, jo siltāks palika laiks un iestājās pavasaris un vasara.

Tautas uzskatos Dievs ne tikai līdzinās cilvēkam, bet arī dara visus viņa darbus: liž līdzumu, sēj ar sētuvī, jā piegulā, kopj savu apiņu dārzu, dara alu, „lien“ pār augsto sliegsn bāliņa zemā istabā un dzeļ kāzās kopā ar ļaudīm. Pasakas viņu tēlo kā bagātu saimnieku, kas ķildojas ar savu kaimiņu Velnu.

Kad es gāju miežu sēt,
Dievs sēd ežas maliņā.

*

Te Dieviņš sildijies,
Te palicis mētelīts.

*

Pie Dieviņa gaust es gāju,
Ron Dieviņu apgulušu.

*

Dieviņš alu pabrūvēja,
Zemē graudus lasīdams.

b. **Dievības.** Senais latvis ticēja arī vairākām dievībām. Pirmo vietu ieņēma **P ē r k o n s.** Laudis ticēja, ka katram cilvēkam ir „sava laime un nelaiمة“, kurū jau šūpuļi noliek likteņa licēja **L a i m a.** Katrā dabas parādībā redzēja kādu apslēptu radošu spēku, kurū sauca par **m ā t i.** **V ē j a m ā t e** gādāja par laiku: kad sacēlās liels vējš, lūdza viņu iet gulēt; **J ū r a s m ā t e** bij zvejnieku sardze; **M e ž a m ā t e** palīdzēja medniekiem, mežā braucējiem un ganiem un t. t.

Ej gulēt, Vēja māte,
Neklabini nama durvis.

*

Jūras māte man vaicāja,
Ko dar' mani zvejniecīni!
— Tiklus auda, airus drāza,
Kalniņā sēdēdami.

*

Strādāj' dienu, strādāj' nakti,
Nevar kunga piebarot;
Ai bagāta Mēra māte,
Palīdz' kungus piebarot.

Svarīga arāju dievība bij arī **J u m i s,** kas vispirms nozīmēja divkāršu vārpu. Liela nozīme bij arī ticībai, ka mirēja dvēsele jeb dvaša dzīvo vēl tālāk pēc nāves, aiziedama no šīs saules „viņā saulē“. Šādas aizgājēju dvēseles sauca par **v e ļ i e m.** Tie dzīvoja īpašā „veļu ciemā“, veļos ņēma līgaviņu, ganīja „veļu govīs“ un tiem palīdzēja „veļu suņi“. Tā tad nemirstīgas

bij arī kustoņu dvēseles. Daudzas lietas, kurās izrok archeologi senos kapos, bij pakalpalicēju dāvanas miroņiem līdz uz „viņu sauli“. Kapā lika naudu, susekli, adatu, peramo slotu.

Cep, māmiņa, kukulīti,
Veļos mani vadīdama,
Ko mielošu veļu bērņus,
Par vārīņu vērumiņu.

Ļoti sena ieraša bij apraudāt mirušo. Par kuršu un ziemgaļu „raudu dziesmām“ stāsta vecās kronikas. Veļus ēdināja reiz gadā veselu mēnesi no vietas. Tas notika oktobrī, kāpēc arī šo mēnesi sauc par veļu jeb zemliķu mēnesi.

c. **Kults.** Reliģija prasa no cilvēka ne tikai vārdus, bet arī darbus. Piem., katoļu laikos senie latvji piektdienās nesukājuši galvas, nemazgājuši mutes, nevelējuši drēbju un neslaucījuši galdus, jo katoļiem piektdiena ir svētama un gavējama diena.

Piektdien matus nesukāju,
Ne bez saules vakarā:
Piektdien Māra sukājas,
Noiet saule, noiet mati.

Piektdiena svētišana bij Kristus un Marijas piemiņas ciemšana jeb kults. 18. novembra svinēšana ir mūsu nacionālais kults, jo tai dienā pieminam Latvijas valsts dibināšanu. Jau sen pirms kristīgās ticības latvjiem, leišiem un prūšiem bij daži kopēji kultī. Piem., uguns kults. Zināmā dienā ugunij ziedoja kādu kustoņi — vistu ar cāļiem, lai pasargātu namu no ugunsgrēka. Vai arī, ēdienu vārot, nosmēla kādu kausu un ielēja pavardā.

d. **Svētki.** Ja vesela dzimts vai pagasts kopēji svētīja vienu dienu kādam notikumam par godu, tad tie bij svētki. Senie latvji jau pagānu laikos ir svinējuši zāļu dienu jeb Jāņus un dieva dienas jeb veļu laiku. Zāļu diena bij dzīvības un auglības svētki, un tos svētīja īstā ziedu laikā. Cilvēki lika sev un kustoņiem galvā vaiņagus; līgo dziesmas dziedādami, apstaigāja kaimiņus un salasījās uz kāda augsta kalna, kur kūra uguni un lēca pār sārtu.

Svētkiem tautas dzīvē bij ļoti liela nozīme, jo viņi kopoja atsevišķās saimes ap plašākiem mērķiem. Svētki arī tagad ir svarīga parādība.

e. **Miti.** Svētkos sacerēja daudz tautas dziesmu. Jauni ļaudis sacentās ar veciem dziedāšanā un pasaku stāstišanā. Lai

varētu pārsteigt klausītājus, centās izdomāt arvien ko jaunu. Ņēma visiem pazīstamu notikumu, piem.: tautas varoņa nāvi, un to izpušķoja dzejiskiem sīkumiem. Izdomāja dēku pilnus piedzīvojumus, kur ņēma dalību ne „tēva dēls“ un „mātes meita“, bet „dieva dēls“ un „saules meita“. Šādas teikas par Dievu un dievībām, sauli un mēnesi, ozolu un liepu u. t. t. sauc par mītiem. Mums ir ļoti bagāti saules mīti. Lielāko ties tās ir vecas kāzu dziesmas, kuŗas apdzied mātes meitas precības ar tēvu dēliem. Kāzu ceremonijas pārnesa uz debesīm, „tēva dēlu“ nosauca par „dieva dēlu“ un „mātes meitu“ — „saules meitu“.

Sargaties, dieva dēli,
Šorīt saule barga lēca;
Kam vakar nomaucāt
Saules meitas gredzeniņu.

3. Zinātne. Ja kādai tautai nebūtu nekādu praktisku zināšanu, tad tai būtu jānosalst un jānomirst badā vai jākrit par laupījumu zvēriem. Kapu izrakumi liecina, ka seniem latviešiem bijuši lieli piedzīvojumi zemkopībā, lopkopībā, dravniecībā un dažādos amatos. Tāpēc viņi bijuši kultūras tauta. Bet 13. g. s. visā Eiropā cilvēkiem bij ļoti mazas teoretiskas zināšanas. Viņi nezināja, ka zeme ir mazāka par sauli un griežas ap to. Nesaprata, aiz kādiem iemesliem notiek saules aptumšošanās un pārņēma negaisi. Nesaprotamas parādības izskaidroja ar ļaunu vai labu cilvēku roku darbu. Kad 13. g. s. sākumā Baltijā Jānos aptumšojās saule, tad igaunī teica, ka vācu mūki to apriņot. Ari senlatvieši ticēja, ka cilvēki vai saules gaitu padarīt ātrāku un lēnāku. Tāpēc gani, nevarēdami sagaidīt vakaru, traucināja (no traukt!) sauli, sisdami divus kociņus vienu pār otru.

Situ koku uz kociņa,
Lai krit saule drīz zemē!

a) **Burtnieks.** Cilvēkus, kuŗi pēc tautas domām prata paredzēt notikumus, sauca par burtniekiem (no vārda „burt“). Līdzīgs vārds ir leišiem un prūšiem, kas liecina, ka šī ticība ir ļoti sena. Burtniekus būs Latvijā saukuši arī par zīlniekiem, jo viņi pēc zīmēm prata zilēt patiesību.

Kamēr vēl latvieši bij pagāni, tikmēr burtnieka amats bij līdzīgs vēlākā priesterļa amatam. Viņš bij svarīga persona tiesā. Ja kādu apvainoja noziegumā un tas par vainīgu neatzinās, tad sarīkoja „Dieva tiesu“: sasauca sapulci un ar lozi vai meslojot jautāja Dievam, kam ir taisnība. Ari visos citos svarīgākos gadījumos: uzsākot karu, slēdzot mieru, pieņemot jaunu ticību un tml. meta meslus, lai zinātu Dieva gribu. Zilēt pēc meslu jeb skaidriņu krišanas prata ne katrs, bet tikai burtnieks.

Tāpēc viņa stāvoklis bij ļoti cienījams. Viņš strādāja tautas labā.

Zilniekus, kas strādāja savā labā, sauca par burvjiem, skauģiem, riebējiem, vārdotājiem. No viņiem ļaudis ir baidījās, ir gāja pēc padoma slimībās un nelaimēs, jo ārstu nekādu nebij.

Ja tu labi izzilēsi,
Tad tev dārgi aizmaksāšu.

b) **Māģija.** Māģijai jeb buršanas mākslai bij sava izstrādāta „skola“. Burvis nevarēja nomirt, pirms nebij savas zināšanas atdevis citam. Senais latvis ticēja vārdu spēkam un viņam bij „vārdi“ priekš visām slimībām, arī pret dzeršanu, zagšanu, kunga dusmām. Kad gāja pie tiesas, tad izņēma ķieģeli no speltes, apgriezta otrādi un sacīja: „Tā lai apgriežas tiesas kunga prāts uz mani, kā es šo ķieģeli apgriežu!“ Pēc tam to iebāza atpakaļ un teica: „Tā lai aizbāžu manam ienaidniekam muti, kā es to spelti aizbāžu!“ Ejot pie kunga uz muižu, dziedāja:

Es pie kunga aiziedamis
Ledu bāzu kabatā:
Lai izkusa kunga dusmas
Kā šis ledus gabaliņš!

Arī plostniekiem, laiviniekiem, kaņavīriem un lopkopjiem bij savi vārdi. Pret plostu jukšanu krācēs skaitīja: „Bebris taisa stipru ēku pašā ūdens dibenā, — liec, Laimiņa, man taisīt virs ūdeņa stipru plostu: lai neplīst, lai negrimst, lai pa upi viegli tek!“ Lai gan daudz burāmo vārdu un pantīņu sacerēts jaunākos laikos, tomēr ticība vārdu spēkam ir ļoti veca un sastopama visā pasaulē. Afrikā nēģeri domā, ka cilvēkam var darīt ļaunu, zinot, kā viņu sauc. Tāpēc tur valdnieka vārdu glabā lielā slepenībā. Arī mums ir sakāms vārds: „Jo vilku piemin, jo vilks klāt!“ Vilku nesauca īstā vārdā, bet par pelēci vai kā citādi.

Stipri bij izplatīta arī zīmju māģija. Ticēja: kad klonā atstāj labību, tad ar liešķeri kaudzei jāuzvelk krusts, lai pūķis netiek klāt. — Krustu te lieto krusta zibeņa vietā, kas gaida visus tumšos garus. Lai lini nekristu veldē un izaugtu gaļi, plūcējas dziedāja, stāvu stāvēdamas: „Lai aug manā tīrumā citu gadu stāvi lini!“

Ticēja: divi priekšmeti, kuŗi kādreiz bijuši kopā, iespaido viens otru pat tad, kad tie jau atrodas lielā tālumā. Ja gribēja burvim darīt sāpes, vajadzēja nopērt viņa mēteli; ja vārija raganas atstātu daiku, pati ragana cieta lielas mokas; ja grib kādu nonāvēt, vajaga viņa ģimetnei vai bildei iedurt ar nazi.

c) **Skaitļi.** Senie latvji skaitīja priekšmetus tāpat kā citi indoeiropieši pēc decimālās sistēmas: desmit pirmiem skaitļiem bij savi nosaukumi, bet pārējos dabūja, saskaitot vai reizinot pirmos desmit. Piem.: 20 jeb divi desmiti, 30 — trīs desmiti, 12 — divpadsmit jeb divi pēc desmit. Šim skaitam par pamatu ņēmti abu roku pirksti: vieni pieci, otri pieci. Ari tauta dzied:

Dedziniet gaišu guni,
Lai es skaitu bāleļņus:
Vieni pieci, otri pieci,
Vēl deviņu vajadzēja.

Valodnieki domā, ka nosaukums „pieci“ nozīmējot pirkstus jeb plaukstu. Indoeiropiešu tautas prata skaitīt līdz desmit desmitiem jeb simtam. Turpretīm somu-ūgru tautām bij savi nosaukumi skaitļiem tikai no viena līdz sešiem. Tas liecina, ka arī garīgā ziņā indoeiropieši bij vienu soli priekšā.

Kā senie latvji skaitījuši laiku, par to nav drošu ziņu. Pētnieki domā, ka pēc mēneša griežiem. Vēl tagad laucinieki izšķir vecu un jaunu mēnesi. Lietas kokiem cērt priedes jaunā un bērzu vecā mēnesī. Sēj tikai jaunā mēnesī. Tagadējos 12 mēnešus ar visiem latīņu nosaukumiem latvji dabūja no kristīgās baznīcas. Bet mūsu senčiem bij arī savi latviski mēnešu nosaukumi: ziemas mēnesis jeb janvāris, sveču mēnesis jeb februāris, sērsnu mēnesis jeb marts un t. t. No mēnešu vārdiem astoņi pilnīgi saskan ar leišu nosaukumiem. Cik seniem latvjiem bij mēnešu pirms kristīgās ticības, grūti pateikt. Jādomā, ka mazāk par 12. Senos laikos gadu dalīja vairāk pēc svētkiem un darbiem nekā pēc mēnešiem. Tāpēc nerunāja tik daudz par sulu un lapu mēnešiem, cik par aņamo laiku, sējas laiku, siena laiku un t. t. Šādu laiku gadā bij pavisam 10: pieci vasarā un pieci ziemā.

Senie latvji nestrādāja visas dienas, bet dažas arī svētīja un nekā nedarija. Tās krievu vārdā sauca par nedēļām (неделать) tas ir bezdarba dienām jeb svētdienām. Vēlāk par nedēļu sāka dēvēt laiku no vienas svētdienas līdz otrai. Pēc cik darbdienu nāca viena bezdarba diena jeb nedēļa, grūti pateikt. Tagad nedēļā ir septiņas dienas. Bet tas ir ebrēju iedalījums, kurš pie mums būs ieviesies līdz ar kristīgo ticību. Grieķi savu mēnesi dalīja trīs nedēļās, katrā pa desmit dienām; romiešu nedēļa turpretīm bij 8—9 dienas gara.

Mūsu vēsturnieki domā, ka arī senie latvieši savu mēnesi dalījuši trīs mēneša griežos: vecā, dilstošā un augošā; katrs mēneša griezis bij viena nedēļa no deviņām dienām. Ja tiešām tā būtu bijis, tad viegli varētu izskaidrot, kāpēc tautas dziesmas un pasakas viscaur daudzina nevis „četri“ un „septiņi“, bet gan

„trīs“ un „deviņi“ un arī „trejdeviņi“, t. i. veselu mēnesi no 27 dienām.

Viena roze, piecas lapas,
Trejdeviņi ziedi zied;
Vienu māsu, piecus brāļus,
Trejdeviņas tautas jāņus.

4. Tiesības. Tagad Latvijas pilsoņa tiesības nosaka daudz un dažādi likumi. Tos izdod īpaša valsts iestāde, kuru tāpēc arī sauc par likumdevēju iestādi jeb Saeimu. 12. g. s. Latvijā rakstītu likumu vēl nebūs bijis. Bet cilvēku apziņā arī toreiz pastāvēja jēdziens par to, ko ir brīvs un ko nav brīvs darīt. Šādus nerakstītus likumus sauc par ieradumu tiesībām jeb veco tiesu.

a) **Vecā tiesa.** Ja jūs toreiz kādam Daugavas vai Lielupes apdzīvotājam jautātu, kāpēc zināmā gadījumā izturējies tā un ne citādi, viņš atbildētu: „Tāpēc kā tēvu tēvi tā darījuši.“ Vai arī: „Visi tā dara, tā ir pieņemts, tā arvienu ir bijis, mēs izpildām tikai vecu tiesu.“ Tiesu spriest varēja vecāji, kuri savā ilgā mūžā bij daudz ko piedzīvojuši un mācījušies no saviem senčiem. „Veca tiesa“ bij tā, kad bišu zaglim izrotināja iekšas ap apzagto koku. „Veca tiesa“ bij arī tad, kad tēvs, padzīdams dēlu, tam deva līdz tikai līdumnieka cirvi, ar salmiem uzsietu uz muguras.

b) **Asins atreibība.** Ja visiem bij vienādas tiesības uz dzimts novadu, tad bij arī vienāds pienākums kopīgi aizstāvēt savus bāliņus un kopīgi atriekt noziegumus, kas padarīti pie viņu dzīvības. Ja pagastā notika slepkavība, pagasta ļaudis nevarēja teikt: „ne mana cūka, ne mana druva“, bet tiem bij jāuzstājas „vienam par visiem un visiem par vienu“. Kas noziedzās pret vienu, noziedzās reizē pret visiem un palika par visas dzimts ienaidnieku. Dzimts pienākums bij neatstāt ļauno darbu nesalīdzinātu, bet pieteikt ļaundarim un viņa dzimtij asins atreibību. Ar to bij miers starp divām dzimtīm lauzts, un tās pieteica viena otrai karu.

Ļaundari katram bij tiesības nosist. Tāpēc viņš pats steigās bēgt no sava novada robežām, vispirms uz mežu, pēc tam uz svešumu, kur viņu neviens nepazīna. Šādus izraidītus trimdniekus sauca par vārgiem. Līdzīgi vilkiem šie vaidu ļaudis tika bez miera trenkāti, nāvei nolemti. Viņi slapstījās pa mežiem, līdz aizklīda svešā cilti un tur bij spiesti atdoties verdzībā. Tamdēļ vārgs un vergs ir viens un tas pats. Dažos Latvijas apgabalos asins atreibība pastāvēja vēl līdz 15. g. s. beigām. Valsts nespēja iedzīvotājus pasargāt no ļaundarim, un tie bij spiesti paši aizsargāt sevi.

E. Politiskā kultūra.

1. **Valsts un pagasts.** Politiskā dzīve norit valstī. Vēl tagad šur tur uz laukiem pagastu sauc par valsti. Bet pagasts ir tikai valsts daļa. Latvijā ir **526** pagasti; tā tad pagasts ir caurmērā 500 reiz mazāks par Latvijas valsti. Vidzemē un Kurzemē katrā pagastā caurmērā dzīvo 1500 cilvēku; turpretim visā Latvijā tagad ir ap 1.900.000 iedzīvotāju. Pagasts ir mazāks par valsti nevien ar savu platību un iedzīvotājiem, bet arī ar savām tiesībām un varu.

Pagasts ir tikai Latvijas valsts pašvaldības vienība. Pagasta valde un skola darbojas valsts likumu robežās un saņem rīkojumus no valdības. Ja pagasta iestādes uzliek iedzīvotājiem tādus nodokļus, kādus pagastam nav brīv ņemt, tad valdība tos atceļ. Pagasta skola atrodas izglītības ministrijas pārziņā. Šis salīdzinājums rāda, ka pagasts ir tikai valsts nodalījums ar ierobežotām tiesībām.

2. **Pagasts.** Vēstures pieminekļos pagasta vārds sastopams jau 13. g. s. Nevar būt šaubu, ka latviešos pagasts bij pazīstams jau pirms vācu laikiem. Sākumā par pagastu sauca nodokli, kurū ciema ļaudis maksāja kungam. Tāpēc teica: „Ievākt pagastu Krievīņu ciemā.“ Izšķīra „pagasta devējus“ no „pagasta ņēmējiem“. Kādā dainā lasām:

Veci vīri, jauni puīši,
Šur nāciet pagastā!
Še ir mazs cilvēciņš,
Pagastiņa ņēmējiņš.

Pagasta devēji bij zemnieki, pagasta ņēmēji — kungi, kuriem tiesības „pagastu prasīt“ un zemniekus „saukt pagastā“. Par pagastu pastāvīgi teica, ka tas ir kunga pagasts. Kāda tautas dziesma dzied:

Ai kundziņi, ai kundziņi,
Kad turēsi pagastiņu?
— Rītu, rītu, mani bērni,
Nesat naudu saujiņā.

Pagasts bij jāmaksā ne tikai naudā, bet arī lopos. Pagasta naudu, pagastā vēršus un cūkas kā īpašas zemnieku nodevas sastopam vēl zviedru laikos. Pagasts bij jāmaksā trijos termiņos: pavasarī, rudenī un ziemā. Ari kāziniekus sauca trīs reiz pagastā. Pirmā pagastā sauca kāzu svētdienā, pie kam

samestās veltas nāca līgavai par labu. Otrā pagastā sauca naktī no svētdienas uz pirmdienu, un veltas piekrita līgavainim. Trešo pagastu sasauca pirmdien, atkal līgavai par labu. Ari krustībās kūmas sauca viesus pagastā. Ar laiku par pagastu sāka saukt ne tikai nodokli, bet arī nodokļu iecirkni.

3. **Vaka.** Vēl tagad uz laukiem dzird sakām: tās ir vaka un mājas. Zviedru laikos katrs zemnieks zināja, ka viņam jāiet kunga klaušās pēc vaku grāmata noteikumiem. Kas ir vaka?

Vaka ir lībiešu vārds un latviski nozīmē „pūrs“. Vaka senāk bij labības tieša, kuŗu ar beŗāmu mēru - pūru zemnieks nomaksāja kungam. Vaka lībju galā bij tāda pat nodeva kā pagasts Latgalē. Vēlākie vēstures dokumenti vārdus vaka un pagasts lieto vienā nozīmē. Tāpēc vakas grāmata bij tas pats, kas pagasta grāmata. Bet pagasta naudu un aitas sauca arī par vakas naudu, vakas lopiem un t. t.

4. **Pagasta nosaukums un lielums.** Tā kā lībji dzīvoja ciemos, tad viņu pagasti jeb vakas sastāvēja no viena vai vairākiem ciemiem. Lielie un pārtikušie ciemi sastādīja katrs par sevi, vai pa diviem kopā, vienu pagastu; turpretīm mazie un nabadzīgie bij salikti pa vairākiem kopā. 1624. g. Ziemeļvidzemes pagasti sastāvēja caurmērā no 5 ciemiem. Latviešu daļā pagastos bij apvienoti ne ciemi, bet ciemati. Daži pagasti bij ļoti mazi un sastāvēja no četrām, piecām mājām. Pagastus sauca kāda ciema vai ciemata vārdā. Bet šur tur tie savu nosaukumu dabūja no pagasta vecākā. Piem.: Mārtiņa Varķaļa pagasts, Anša Sprinģa pagasts un t. t.

5. **Pagasta vecākais.** Savus vēlētos priekšniekus latvji sauca par vecajiem. Lai gan dzimtī visiem bāliņiem bij vienādas politiskas tiesības, tomēr dzīvē uzkrātais padoms deva sirmiem matiem sevišķas priekšrocības sabiedrisku amatu ieņemšanā. Tā vecaji kļūst par dzimts vadoņiem miera laikā. Drošsirdīgus jaunekļus savukārt ievēlēja par kara vadoņiem.

Vecāko bij vairāk šķiras. Vismazākā vara bij ciemu vecākiem. Viņi izšķīra sava ciema lietas un paziņoja ļaudīm kunga pavēles. Tā kā pagasti bij divu vai vairāku ciemu apvienība, tad ciema vecākie bij atkarīgi no pagasta vecākiem. Pēdējie bij pagasta priekšnieki. Tos izvēlēja amatā pagasta ļaudis. Vēlāk, dzimtbūšanas laikos, pagastu vecākos iecēla kungs.

6. **Valsts.** Vārds „valsts“ agrāk nozīmēja varu. Vēl mūsu pirmie garīgie rakstnieki raksta: „Kristus mani atpestījis no velna spēka un valsts.“ Ja tagad sakām, ka virsniekam karaspēkā ir zināma vara par kareivjiem, tad agrāk teica: „Kaŗa vīri ir apakš virsnieka valsts.“

Cilvēku, kam bij kāda valsts, sauca par kungu. Ļaudis, kas atradās zem kunga valsts, bij viņa pavalstnieki. Tagad Latvija ir viena valsts. Bet 13. g. s. valstu bij daudz. Viena pati Ziemeļgale dalījās šādās valstīs un pavalstīs: Tervēte, Mežotne, Ratene, Dobene, Babāte, Raģene, Sidrabene. Katrai valstij bij vismaz viena pils, kurā dzīvoja kungs.

7. **Kungs.** Kungi bij jau indoeiropiešu pirmtautai. Ar Latvijā pirms vāciešiem bij savi kungi. Tie nevaldīja par vienu dzimti vien, bet par lielāku apgabalu — valsti. Latgaļu ciltij tāds kungs bij Tālivaldis Tālavas valstī. Ziemeļgaļu ciltij Viesturs, kurū kronikas godina par ķēniņu, tāpat kā lielo liešu karāli Mindaugu. Par kuršu kungu Lameķinu teikts, ka tas ir lielkungs. Lībju varenais virsnieks bij Kaups, arī cēlies no lielas dzimts un rada.

Kāds bij kunga amats? — Kungs bij valsts bruņoto spēku pavēlnieks. Taisni kara dēļ kungus algoja un pieņēma dienestā. Kronists Indriķis gandrīz visus Baltijas kungus sauca par kara vadoņiem. Viņi personīgi vada uzbrukumus un apsež pilis. Sateklas pilskungs Rusins, atgriezdamiem no kaujas pilī, saka: „Mani bērnu bērni stāstīs, ko Rusins darījis pie igauņu līķiem.“

Kungi veda arī valsts ārējo politiku: kad Baltijā ieradās vācieši, tad viņi slēdza līgumus ne ar pirmo lībju un latvju ceļa gājēju, bet tikai ar kungiem un vecajiem. Kungi pieņēma vācu bīskapus un paši sūtīja sūtņus uz ārvalstīm; pieteica tām karu un slēdza ar viņām mieru; deva pieprasītos ķilniekus, vai arī paši tika ņemti ķilām. Pie viņiem griežās ārzemnieki, kad tiem no tautas draudēja briesmas. Ja padevās kungs, tas nozīmēja, ka padevusies arī valsts ar visiem pavalstniekiem.

Kungam bij vēl citi amati: viņš bij mazā pulka jeb labiešu sapulces vadonis un augstākais tiesnesis visā valstī. Latgalē un Vidzemes latvju galā šādus tiesnešus sauca par soģiem. Tiesāšana bij izdevīgs amats, jo deva lielus ienākumus — soda naudas.

8. **Draugi.** Kungs nedzīvoja pilī viens, bet kopā ar saviem „draugiem“. Šis vārds sastopams jau 1212. g. Drauga pirmnozīme ir kara biedrs. Katram kungam bij sava kara draudze, t. i. pastāvīgs karaspēks.

Kara draugus, pēc krievu parašas, vismaz Latgalē un Vidzemes latvju galā būs saukuši par bajāriem. Tos kara draugus, kuri pastāvīgi dzīvoja kunga pilī draugu istabā, sauca par kunga bajāriem. Tos, kuriem kungs ierādīja dienestu un zemes gabalu kaut kur novadā, sauca par lauku bajāriem. No kara draugiem ņēma virsniekus zemes sargu nodaļām, kurās ieradās kara gaitās sava pagasta vecākā vadībā.

Ko domāji, tautas dēls,
Bajāros iestādams?
Ne tev tādi brūni svārki,
Ne barota kumeliņa.

45. att. Karavīrs un senlatviete.

9. **Karogs.** Latvju un lībju karaspēks bij sadalīts pēc karogiem, t. i. ap vienu karogu pulcējās vairāk vai mazāk noteikts zemes sargu pulks. Pēc karogiem kara spēku iedalīja ne tikai Eiropā, bet arī Āzijā. Tā radās izteiciens: „stādīt zem karoga” vai vienkārši: „stādīt karavīru”. Karogs bij ļaužu vienība ne tikai karos, bet arī svētku gājienos, piem.: kāzu braucienā:

Trīs karogi meitu gāja
Pa lielo tīrumiņu.

Katrai dzimtij būs bijis savs karogs. Tāpēc tautas dziesmas runā par bāliņu karogu. Kā īpašām zīmēm bij izrakstīti bāliņu biškoki un robežu stabī, tā izrakstīts bij arī bāliņu karogs. Karoga rakstītāja bij jaunākā māsiņa.

Māte mani agri cēla
Par visām māsiņām:
Līdz gaismiņu norakstīju
Brālām kara karodziņu.

Par karogu varēja būt kurš katrs izrakstīts lakatiņš vai mutautiņš, uzsiets šķēpa galā. Kad Cēsu zemes sargi 1280. g. ieradās Rīgā, tad viņu karogs bij sarkanā krāsā, baltistriņots. Tas ir tagad mūsu nacionālais karogs.

Kāds bij senlatviešu karoga raksts? — No dainām var vērot, ka dažas dzimtis savos karogos iešuva jeb ierakstīja mēnesi un zvaigznes. Mēness bij latvju kara dievs.

Kur tecēsi, mēnesīni,
Ar to zvaigžņu pudurīti?
Kara eimu, kara teku
Jaunu puīšu palīgā.

10. **Cilts.** Baltu ciltis bij: latgaļi, ziemgaļi, kurši un sēļi. Cilts priekšniekus sauca par lielkungiem. Kuršu lielkungs bij Lameķins. Cilts locekļi runāja vienu valodu un tiem bij kopēja kultūra. 13. g. s. par latviešu valodu sauca vienīgi latgaļu cilts izloksni. Turpretim ziemgaļi, sēļi un kurši runāja izloksnēs, kuras stāv vidū starp latgaļu un leišu valodām. Latgaļi vēl tagad ir uzglabājuši cilts vienību: pēc ticības viņi ir katoli, dzīvo ciemos, runā un raksta vienā izloksnē.

Tagadējā valsts ir politiska vienība, kur laudis vieno ne ticība un valoda, bet kopēja teritorija un valsts vara. Valsts robežas nesakrīt ar cilts robežām, jo cilts ir tikai valsts daļa. Cilts teritoriju sauc par zemi jeb „galu”. Kurzeme bij kuršu, Ziemeļgale — ziemgaļu teritorija. Tagadējās Latvijas teritorija 12. g. s. dalījās vairākās zemēs.

11. **Kursa.** Kuršu vārds rakstos minēts jau 853. gadā. Viņi dzīvoja ne tikai tagadējās Kurzemes rietumos, bet arī Lietavas daļā līdz pat Nēmanes upei un Kuršu jomai, kur vēl tagad kuršu zvejnieki runā latviski. Somu tautas kuršus sauca par kūriem. Viņu zeme saucās Kursa.

Mēs bijam duj māsiņas.
Katra savā novadā:
Viena bija Leišmalē,
Otra Kursas maliņā.

Kursas ziemeļos dzīvoja lībji ap Ventas lejasgalu un Dundagas jūrmaļu. Kurši bij uzņēmīga cilts, kuŗa mīlēja braukt vikingos uz Dāniju, Zviedriju un Gotzemi; tur viņi dedzināja ciemus, gūstīja ļaudis, lopus un laupījumu pārveda uz mājām. Viņiem bij liela kara flote un labi ieroči: koka vaiņogs no diviem dēļiņiem, galvā ķivere un mugurā bruņu kreklis. Dodoties kaujā, viņi meta meslus, taujādami dieviem laiku, kad uzbrukt, vai arī zīlēja laimi pēc putnu kliezieniem.

Viņiem piederēja vairākas pilis: Apole, kur jau 9. g. s. notika kaujas ar zviedriem; Klaipēda, Palanga, Grobiņa, Talsi un citas. Tās bij no koka. Cīņā tie izgāja zem sava karoga; kritušo biedru liķus a dedzināja, bet ievainotiem nogrieza galvas. Vāciem ienākot, kurši bij pilnīgi brīva un neatkarīga tauta, lai gan dāņi un zviedri bij vairākkārt mēģinājuši viņus apkarot un aplikt mesliem. Tomēr kurši drīz vien prata atkratīties no svešas virskundzības.

Zem vācu varas viņi galīgi nonāca 1267. g., noslēgdami padošanās līgumu ar Vācu ordeni. Ziemgale pēc tam vēl cīnījās kādus 20 gadus.

12. **Ziemgale.** Valodnieki domā, ka zemgaļus agrāk saukuši par ziemgaļiem, jo 5.—6. g. s. tie dzīvojuši uz zieme-

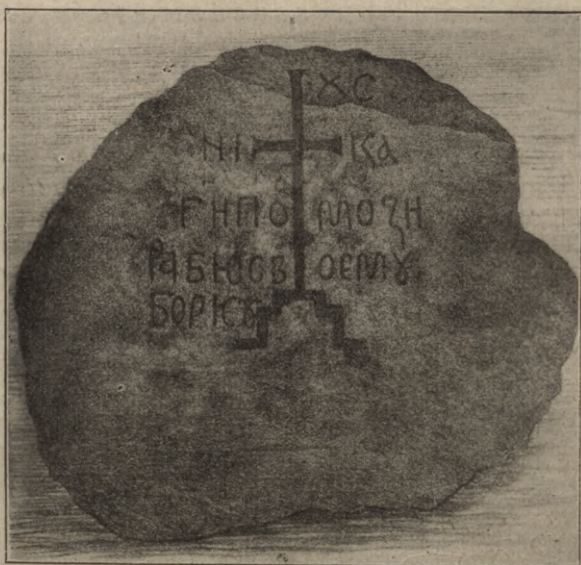

46. att. Mežotnes pilskalns.

ļiem no latgaļiem, tā tad viņu „ziemas galā“. Vēl tagad saka: tas ir mājas ziemas gals. Ziemgaļu vārds rakstos minēts jau

870. g. Zviedru rūnu akmens 10 g. s. stāsta par vikinga Svēna ceļojumu uz Ziemgali.

-12. g. s. ziemgaļi dzīvoja uz austrumiem no kuršiem auglīgā Jelgavas līdzenumā, caur kuru tek Lielupe ar savām pietekām. Slokas apkārtnē atradās tā sauktā ziemgaļu osta. Ziemgales robeža stiepās līdz pat Rīgai un Šauļiem. Viņi tirgojās un karoja ar dāņiem, zviedriem un gotzemniekiem. Ziemgaļiem bij daudz labības, lopu un naudas; vairākas pils un pilsētas: Mežotne, Sidrabene, Tervēte, Dobe jeb Dobene, Raktuve un citas. Par vienu no tām kronika saka: „viņa bij skaista un liela.“

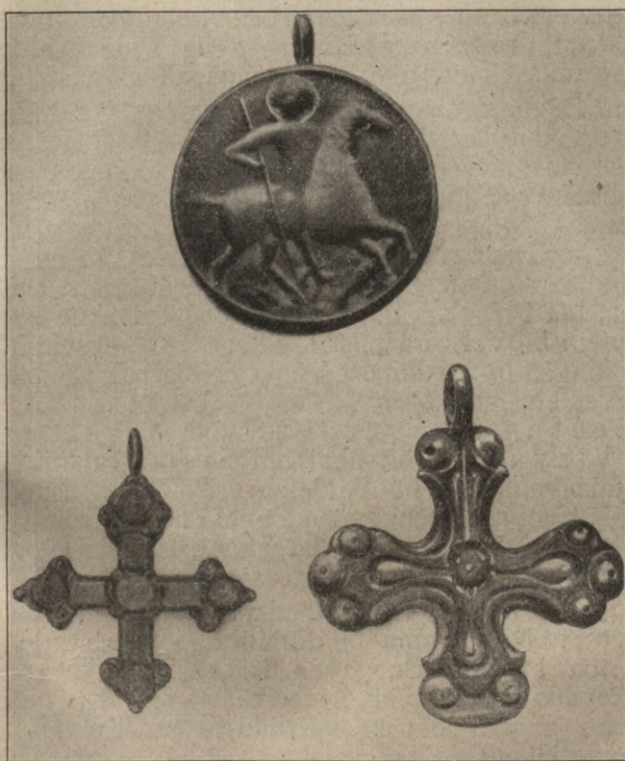
~~47.~~ att. Borisa akmens Daugavā.

12. g. s. sākumā Polockas lielkņazs **Boriss** sarīkojis lielu kara gājienu pret Ziemgali, bet ticis pilnīgi sakauts, pazaudēdams ap 9000 vīru. Šī gājiena liecinieki ir tā sauktie **Borisa akmēņi Daugavā**, uz kuriem bij uzcirsts krusts ar uzrakstu: „Kungs, palidzi tavam kalpam Borisam.“

Ziemgales lielkungs **Viesturs** kādus 25 gadus valdīja savu valsti ar tādu pat tālredzību, ar kādu vācu biskaps **Alberts** to centās iegūt sev. Ziemgales cīņa par savu patstāvību ilga visu 13. g. s. Bet arī tad vāci iekaro gan zemi, bet neuzvar pašus ziemgaļus, jo tie **1290. g.** ap **100.000** dvēseļu aiziet uz Lietavu brīvprātīgā trimdā.

Ziemgale krita tāpēc, ka vienā viņas pavalstī, Mežotnē, starp bajāriem bij radusies stipra vācu piekritēju partija, kuŗa noslēdza savienību ar Rīgas virsbīskapu.

13. **Sēla.** Tā bij šaura zemes strēmele, kuŗai vienā pusē tecēja Daugava no Daugpils līdz Rumbai pie Doles salas, bet otrā pusē robeža gāja gar Lietuvu un Ziemgali pa Dusetas, Svētās, Latavas, Viesītes un Lēvenes upēm.

48. att. Pareizticīgo krusti latgaļu kapu izrakumos.

Sēla bij sēļu zeme, tāpat kā Kurša kuršu zeme. Sēlas robežas 12. un 13. g. s. iesniedzās daudz tālāk Lietuvā nekā tagadējā Augškurzeme. Jau toreiz Sēlā dzīvoja daudz leišu, un arī vēlāk daļa sēļu būs pārgājusi leišos, jo sēļu un kuršu valoda stāvēja daudz tuvāk leišu valodai nekā latvju.

Pēc K. Būgas domām, kāda daļa sēļu, leišu spaidīta, būs pārcēlusies pār Daugavu un nometusies uz dzīvi toreizējā Latgalē līdz pāt Alūksnei.

14. **Latgale.** Latvi jeb letti savu nosaukumu būs dabūjuši jau agrākā dzimtenē gudu zemē no seniem upju vārdiem *Latva* un *Lete*. Ari tagadējā Vidzemē sastopam vietu vārdus: *Latupe*, *Latas kalns*, *Liellatva*, *Letes* un tml. Tas zemes gals, kurā dzīvoja latvi, saucās par *Latgali*.

13. g. s. *Latgale* aptvēra ari visu *Vidzemes* malienu un *Vidzemi*. Viņas robeža stiepās gar *Daugavu* apm. līdz *Pērses* ietekai, šaura strēmele piegāja līdz *Gaujas* vidum pie *Cēsīm*, tad *Raunas* virzienā šaipus *Gaujienai* līdz *Apukalnam*, no kurienes sākās austrumu robeža ar *Pliskavas* un *Polockas* krieviem. *Latgalē* atradās *Gaujas* un *Ogres* augšgali un visa *Aiviekste*.

Pēc *K. Būgas* domām 12. un 13. g. s. tagadējā *Latgalē* blakus latgaļiem dzīvojuši ari leiši, kuriem piederējušas *Rezītes*, (*Rēzeknes*) un *Naujenes* (*Daugpils*) pils. No šejienes tie sīrojuši uz krieviem, latviem un sāmiem.

Latgales lielkungs bij *Visvaldis*, kura pils atradās *Jersikā*, uz *Daugavas* krasta starp *Krustpili* un *Daugpili*. *Jersika* bij krievu pils, jo *Latgale* 13 g. s. vairs nebij patstāvīga, bet *Polockas* lielkņaza *Valdemāra* klausņiece. Bez tam krieviem bij vēl otra pils *Koknese*, kur valdīja *Vecākais*. Ar abu šo piļu palīdzību krievi turēja paklausībā latgaļus un *Daugavas* atslēgu.

Kokneses pils *vecākais* un *Jersikas* pils-kungs *Visvaldis* bij tikai *Latgales* pārvaldnieki, kamēr zemes īstais valdnieks bij *Valdemārs Polockā*. Lībji, sēļi un latgaļi bij šī krievu lielkunga pavalstnieki un maksāja viņam pagastu un meslus. Viņa varā bij latgaļus kristīt vai atstāt nekristītus, piedzīt no viņiem nodokļus, vai tos atlaist.

Latgalē krievi pa daļai bij jau ievēduši savu kārtību: zeme bij sadalīta pagastos, pagasta laudis tiesāja soģis, *Daugavas* tirgotājus aplika ar muitu un zemē ieveda pareizticību. *Jersikā* bij vairākas pareizticīgo baznīcas ar zvaniem un svētbildēm un *Koknesē* dzīvoja kāds krievu djakons.

Ka latgaļi jeb latvi tiešām bij jau pareizticīgi, to pierāda visi svarīgākie kristīgas ticības jēdzieni, kuri latviešu valodā aizņemti no krieviem. Piemēram: kristīt, grēks, gavēnis, zvans, baznīca u. t. t.

Polockas lielkungs atteicās no savām tiesībām uz *Latgali* *Vācijai* par labu tikai 1212. g., lai veicinātu vācu-krievu tirdzniecību un kopīgi uzstātos pret *Lietavu*.

15. **Tālava.** *Tālavā* dzīvoja latgaļi, un tā stiepās uz ziemeļiem no *Latgales*, apņemdama visu *Gaujas* vidienu līdz pat *Cēsīm*. Uz austrumiem no *Tālavas* atradās krievi, uz zie-

meļiem igauņi un imerieši, uz rietumiem libji. Tālavā atradās šādas vietas: Cēsis, Valmiera, Trikāta, Smiltene, Paltmanis, Burtņieki, Gaujiena un pilis: Satekla, Beverīna un Autīna.

Pēc P. Abula domām, Beverīnas pils atradusies uz tagadējā Celīša kalna Viņas upes kreisā krastā nepilnu versti no Viļciema muižas. Tas ir bijis viens no lielākajiem Latvijas pilskalniem ar

49. att. Beverīnas pilskalns.

vismaz divām priekšpilīm, kopā septiņas pūrvietas. Beverīnas pili valdīja Tāļivaldis ar saviem dēliem.

Caur Tālavu gāja vecs ceļš no Daugavgrīvas uz Pliskavu. Šo ceļu zināja Rīgas dibinātāji. Kā Polockas lielkungs bij padarījis par saviem pavalstniekiem ciltis, kas mīta ap Daugavas ūdensceļu, tā Pliskavas pilsēta nodrošināja savām precēm Pliskavas-Daugavgrīvas lielceļu, iekarodama Tālavu.

13. g. s. sākumā Pliskavas krievi bij jau kristījuši tālaviešus, kuŗi maksāja viņiem meslus. Pliskavas pilsēta atstāja pareizticīgos Tālavas latvju kungus, Tāļivaldi ar trīs dēliem, par pārvaldniekiem iekarotā zemē.

Bet Krievijas virskundzība Tālavai, tāpat kā Latgalei, nedeva nekādu labumu. Leiši un igauņi ar krieviem bij naidā un, uzskatīdami latgaļus par krievu draugiem, pastāvīgi izsiņoja

Latgali un Tālavu. 1213. g. leiši pat bij sagūstījuši pašu Tālivaldi ar viņa dēlu Varibulu. Tos izdevās atsvabināt tikai ar vācu zobenbrāļu palīdzību.

1214. g., tā tad divus gadus pēc Latgales, arī Tālava padodas Rīgas bīskapam un pieņem katolīticību.

16. **Imera.** Tas bij neliels latgaļu novads, kurš stiepās gar abiem Sedas upes krastiem, uz ziemeļiem no Tālavas starp Burtnieku ezeru un Igauniju.

17. **Idumeja** bij jaukts lībju-latvju novads, kurš aptvēra Straupes draudzi un Braslas upes lejasgalu.

Bez šīm baltu zemēm tagadējās Latvijas robežās vēl dzīvoja lībji. Viņu zemi sauksim par Libu.

18. **Lība.** Lībji dzīvoja gar visu Rīgas jūras līci no Ainažiem līdz Daugavai, un arī Kursas ziemeļos.

Es tev lūdzu, stūrmanīti,
Stūrē Lības salīņā.

Austrumos Lības robeža sagāja kopā ar Imeru, Tālavu, Idumeju un Latgali. Visas trīs svarīgākās Vidzemes upes — Daugava, Gauja un Salaca ar savu lejasgalu atradās lībju daļā. Tā tad Krievija varēja sūtīt savas preces uz Zviedriju un Gotzemi tikai tad, ja viņa bez Tālavas un Latgales iekaroja arī Daugavas un Gaujas lībjus. Viņi tiešām arī bij krievu meslinieki. Tāpēc pirmie vācu misionāri prasīja no Polockas lielkņaza atļauju sludināt tiem katolīticību. Lībji bij bagāta cilts un viņu kapenēs atrasts daudz bronzaš un sudraba lietu. Lībju tirgotājus un zvejniekus vēlāk sastopam arī Rīgā, kura ir celta uz lībju zemes.

A. Vācu laiki.

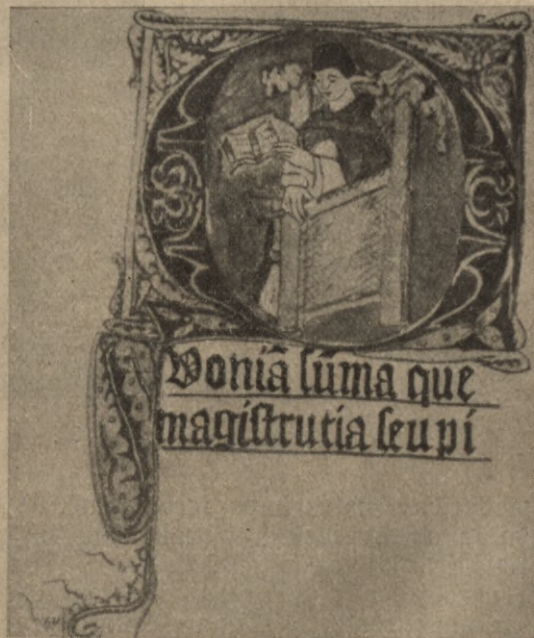
(1184—1561.)

I. Māras zemes iekarošana.

(1184—1290.)

1. Vācu laiki.

Jau vikingu laikos (9.—12. g. s.) Latvijū izsiroja zviedru un dāņu karavīri un tirgotāji. Viņi mēģināja uzvarēt kuršus, bet tas tiem neizdevās. Ari krievi vērsa savas acis uz Latviju. Viņi uzbruka Ziemgalei, bet tika sakauti. Vienīgi Latgale, Tālava un Lība pakļuva zem krievu virskundzības. Bet 12. g. s. beigās vācu tirgotāji atbrauca ar vairāk kuģiem uz Daugavas grīvu un sāka tirgoties ar lībjiem: viņi atveda sāli, vadmalu, rotas, ādas un citas preces.

50. attēls. Viduslaiku zinātnieks (14. g. s.).

Tiem līdz bij vācu mūks *Meinards*s, kurš no Polockas lielkunga Valdemāra lūdza atļauju sludināt katoļu ticību lībju un latgaļu zemēs. 1184. g. viņš uzcēla koka baznīcu *Ikšķilē*, kur toreiz bij lībju ciems. No šī gada sāk skaitīt *Vācu laiku*s. Latvija palika par *Vācija*s novadu. Vācu laiki izbeidzās 1561. g.

2. **Stāvoklis Eiropā.** Lai saprastu, kas 12. g. s. notika Latvijā, jāzin, kāds toreiz bij stāvoklis ārzemēs. Visa Eiropa bij katoļticīga. Viņas valdnieks bij katoļu baznīcas galvā jeb

pāvests, kurš dzīvoja Itālijā, Romā. Pāvestam piederēja ne tikai garīga, bet arī laicīga vara. Viņš uzmetās ķeizariem par kungu.

Eiropas valstis toreiz cīnījās ar Mazāzijas neticīgiem jeb muhamedāņiem, jo tie neticēja Kristus, bet Muhamedam. Tiem

51. att. Biskaps Meinards.

52. att. Ikšķiles baznīca.

piederēja Kristus kaps Jeruzalemē. Viņi traucēja kristīgo tirgotāju un svētceļotāju braucienus uz turieni. Tāpēc pāvests 1095. g. pieteica neticīgiem karu. Tos, kas devās pret viņiem cīņās, sauca par krustnešiem: tiem uz krūtīm uzšūva sarkanu krustu. Vēlāk pašu karu pret neticīgiem iesauca par krusta karu. Pirmais krusta karš vilkās no 1095.—99. g. Kad muhamedāņi bij uzvarēti, pāvests sludināja krusta karu arī pret mūsu senčiem. Tas notika 1199. g. taisni simts gads pēc Jeruzalemes atbrīvošanas. Tas bij ļoti pa prātām Vācijai.

3. **Sacensība starp Dāniju un Vāciju.** Tagad Dānija ir apm. tikpat liela kā Latvija. Bet karāļa Valdemāra Uzvarošā valdības laikā (1202—1241) Dānija bij lielvalsts. Viņai piederēja tā laika lielākā flote. Bez savām zemēm Dānija bij iekarojusi vēl dažas zviedru, vācu un slāvu zemes. Dānijas tirdzniecības ziedu laiki bij 11. un 12. g. s.

Turpretim 13. g. s. dāņus no visiem tirgiem izspiež vāci. Vācija bij kļuvusi bagāta Mazāzijas krusta

53. att. Visbijas pilsēta.

karos. Vācijas ziemeļos izauga viena pilsēta pēc otras: Lībeka, Hamburga, Brēmene un citas, kuŗas vēlāk noslēdza savā starpā pilsētu savienību jeb hanzu. Vācu pilsētās rosīgi darbojās austuves, krāsotavas un metālu darbnīcas. Saražotām precēm vajadzēja pircējus jeb tirgu. Tas atradās Krievijā.

54. att. Vācu laivinieki Daugavā.

4. **Tirdzniecība ar Krieviju.** Vēl lielāks svars nekā dāņiem Krievijas tirgos piekrita Gotzemes zviedriem, kurus sauca arī par gotiem. Gotzeme bij visas austrumu tirdzniecības vidus punkts, kur saplūda vienkop Krievijas un Baltijas vilna, zvērādas, vaski un citas preces.

Vikingu tirgotājiem jau 1015. g. bij Naugardā pašiem savas preču noliktavas, no kurām vēlāk izcēlās tā sauktā „gotu sēta“ jeb gotzemnieku pilsētas daļa. Ari pa Daugavas ūdens ceļu Gotzemes zviedri tirgojās līdz pat Smolenskai un Polockai.

Sākumā gotzemnieki un vāci naidojās Krievijas tirgu dēļ. Bet pēc 1163. g. izlīguma sākās mierīga sacensība starp abu tautu tirgotājiem. Pa gotzemnieku iestaigātiem ceļiem vāci iepazinās ar Krievijas pilsētām un Baltijas tautām. Naugardā blakus „gotu sētai“ viņi nodibināja „vācu sētu“, un beidzot vācu tirgotāji arī pārējā Krievijā un Baltijā izspieda savus priekšgājējus —zviedrus un dāņus.

Pa tirgotāju pēdām jau 12. g. s. beigās sekoja vācu mūki un karavīri, lai okupējot Baltijas piekrasti, nodrošinātu Vācijai tiešus un pastāvīgus sakarus ar Krieviju.

5. **Latvijas okupācija un tās iemesli.** „Okupēt“ nozīmē ieņemt. 1215. g. vācu karaspēks okupēja Kurzemi, bet vēlāk arī Rīgu, Vidzemi un Latgali. Vācu okupācija Kurzemē ilga 4 gadus, citur mazāk. Ja Vāciju nesakautu Sabiedrotie, tad

55. att. Rīgas dombaznīca Alberta laikā.

Latvija paliktu zem vācu okupācijas līdz jaunam karam. Tādā pat kārtā vāci okupēja Latviju 13. g. s. Šī okupācija ilga nevis 4, bet gandrīz 400 gadus.

Vāci saka, ka viņi ar bruņotu spēku iebrukuši Baltijā, lai kristītu pagānus. Bet ja viņus interesētu tikai katoļu ticības sludināšana, tad tiem vispirms vajadzētu brukt virsū kuršiem un ziengājiem, kuŗi tiešām bij pagāni. Bet krustneši uzsāka uzbrukumu lībjiem un latgāļiem, kuŗi vismaz pa daļai bij jau pareizticīgi. Ari vēlāk, iekarojuši Daugavas ceļu, viņi nenogriezās vis uz nekristīto Lietuvu, bet uz pareizticīgo Krieviju. Uzbrukumu virzīja pa diviem ceļiem: gar Daugavu uz Polocku un gar Gauju uz Pliskavu. Šais pilsētās bij lieli preču krājumi, kurus vāci kāroja dabūt priekš sevis.

Tiesa, Latvijas okupācijā piedalījās ne tikai tirgotāji, bet arī garīdznieki, muižnieki un citas kārtas. Tomēr „pagānu” atgriešana pie katoļu ticības bij tikai ārējs iemesls citu svarīgāku mērķu sasniegšanai. Baltijas jautājums bij palicis starptautisks, un tāpēc Vācija steidzās nostiprināt savu iespaidu austrumos.

6. **Dāņi Igaunijā.** Dāņija nevarēja mierīgi uz to noskatīties. Tāpēc dāņi tai pašā laikā iesāka uzbrukumu prūšiem, sāmiem un igauņiem. Dāņiem laimējās uz laiku okupēt Igauniju. Igauņi domāja, ka visiem katoļiem ir viens Dievs, viena ticība, viena kristība. Tāpēc viņi bez ierunām ļāvās kristīties no dāņiem. Bet liels bij viņu pārsteigums, kad tos, kurus vienu dienu bij kristījuši dāņi, otru dienu uzkāra vāci. Un otrādi. Igauņi nezināja, ka kristības pieņemšana bij pāriešana citā pavalstniecībā.

Lai dabūtu sev pēc iespējas vairāk pavalstnieku, dāņi un vāci steidzās kristīt. Mūkiem pagura rokas. Tāpēc priesteri lika katrā ciemā uzcelt pa koka krustam un svaiamo ūdeni izdalīja starp saimniekiem, lai tie mājās aplaka avas sievas un saimi.

7. **Polocka atsakās no Latgales.** Latgale toreiz stiepās līdz pat Gaujas vidum un atradās zem Polockas lielkunga Valdemāra virsvaldības. Vācu okupācijas vara 1212. g. noslēdza ar viņu kara

56. att. Doma jeb Māras baznīca tagad.

savienību pret leišiem un tirdzniecības līgumu par brīvu kuģošanu Daugavā. Pēc šī līguma Polockas valsts atteicās bīskapam Albertam par labu no savām tiesībām uz Latgali un Libu. Tas ir ļoti

57. att. Tervētes piskals pie Kalnmuižas.

svarīgs notikums Latvijas vēsturē. Otrreiz tas nāk priekšā tikai pēc 700. g., kad ar 11. aug. 1920. g. miera līgumu „Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību un uz mūžīgiem laikiem atsakās no savām tiesībām uz Latvijas tautu un zemi.”

Divus gadus vēlāk 1214. g. Pliskavas valsts pazaudēja arī Tālavu. Tā labprātīgi padevās Rīgas bī-

skapa varai, pārmainīdama krievu pavalstniecību pret vācu. Par to biskaps uzņēmās tālaviešus aizsargāt pret leišiem un igauņiem.

8. **Ziemgales cīņas par patstāvību (1187—1290).** Ziemgale bij brīva un patstāvīga valsts, un brīva tā gribēja būt arī uz priekšu. Viņas valdnieks, lielkungs Viesturs, bij gudrs un tālredzīgs valsts vīrs. Kamēr vāciem vēl bij jācīnās Vidzemē un Igaunijā, viņi lika Ziemgali mierā. Tikai centās atšķelt no Viestura Mežotnes bajārus un ar lieliem solījumiem tos pārvilka savā pusē. Tā Ziemgalē radās vācu piekritēju partija. Viesturs viņu apspieda ar ieročiem. Šis pilsoņu karš novājināja Ziemgales spēkus.

Bet cīņa ar vāciem vēl nebij galā. Tā turpinājās arī pēc Viestura nāves (ap 1230. g.) un bij ļoti asiņaina. Viestura vietā stājās vīrsniēks Nameitis. Ziemgaļi cīnījās kā varoņi simts gadus no vietas: Četras paaudzes uz-

58. att. Vācu ordeņa karogs.

auga un nomīra karos. Ik pa 3—4 gadiem bij kāds lielāks karš. Vāci gāja postīdami, laupīdami un dedzinādami ziemgaļu drūvas, ciemus un pilis. Viņi centās notvert un noslepkavot tautas vadoņus. Ziemgale no ziedošas zemes bij pārvērsta par postāžu. Ļaudis bariem bēga uz Lietuvu.

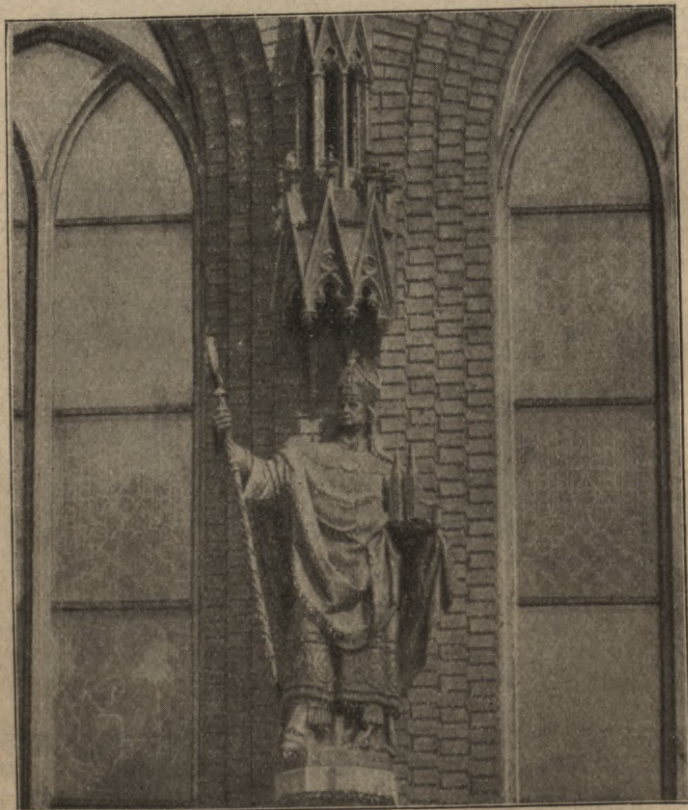
1286. g. paši ziemgaļi nodedzināja savu galvas pilsētu **Tervēti**. **1290. g.** vāci ieņē un noposta arī beidzamo Ziemgales cietoksni **Sidrabenī**. Mierīgiem iedzīvotājiem vairs nekur nebij patvēruma. Ap **100.000** ziemgaļu atstāj savu izpostīto zemi un aiziet trimdā uz Lietuvu.

1299. g. divi ziemgaļu sūtņi ieradās **Romā** pie pāvesta un lūdza tos aizsargāt pret vācu ordeņa varmācībām.

bet bez panākumiem. Vēl 1323. g. ziengali Lietuvā nebij zaudējuši savu mātes valodu, un leišu karālis Gedimins saucās arī par Ziemgales hercogu.

Latvju tautai vienmēr jāpatur piemiņā Ziemgales varonīgās cīņas par savu patstāvību! Tad Latvija būs stipra un brīva.

9. **Māras zeme.** Tā kā pāvests, izsludinādam pret Baltiju krusta karu, bij netieši palīdzējis vāciem to ieņemt, tad vēlāk

~~59. att.~~ Bīskapa Alberta pieminēklis dombaznīcas pagalmā Rīgā (1895).

viņš paziņoja, ka Baltija ar ipašuma tiesībām pieder Pēterā krēslam Romā.

Bet krustneši bij iekarojuši arī citas neticīgo zemes. Katru no tām nosauca kāda katoļu baznīcas svētā vārdā: Palestīnu — par Kristus valsti, Prūsiju par sv. Pēterā zemi,

bet Baltiju — par jumpravas Marijas valsti. Mūsu tautas dziesmas to sauc par **Māras zemi**.

Zem Māras karoga cīnījās un krita vācu krustneši. Jumpravas Marijas vārdā viņi dedzināja Ziemgali un Kursas ciemus un pilis. Simts gadus no vietas Dievmātei par godu slacīja asinīm Latvijas druvas.

Ari mūsu senči iemilēja Māru vairāk par visiem citiem katoļu svētiem. Māras kults pa daļai izspieda pagānu dievību Laimu. Dainas dzied par Māras baznīcu, Māras istabu, pirti u. t. t. Mūsu senči piektdienās nesukājuši galvas, nevelējuši drēbju un nemazgājuši galdu, jo piektā vakarā esot mīlā Māra piedzimusi. Tādēļ arī Baltiju sauksim par **Māras zemi**, lai gan citās valodās to parasti dēvēja par Livoniju jeb Līvu zemi.

10. **Biskaps Alberts (1199—1229)**. Vislielākie nopelni Māras valsts nodibināšanā bij trešam Baltijas bīskapam **Albertam**. Lai gan viņš bij garīdznieks, tomēr pasaule viņu inte-

60. att. Rīgas dibināšana.

resēja vairāk. Kā uzņēmīgs kara vadonis Alberts braukā pa visu Ziemeļēiropu, vākdams karavīrus Baltijas karaspēkam.

Pirmā gadā (1199) vienā pašā **G o t z e m ē** pierakstījās 500 krustnešu. Tas liecina par šīs tīrotāju salas lielo interesi Mā-

ras zemes iekarošanā. No Gotzemes Alberts brauca uz Vāciju. Ari tur viņš meklē brīvprātīgos krusta karām pret Latviju.

Otrā valdišanas gadā (1200) Alberts jau varēja atstāt Lībekas ostu ar 23 kuģu lielu krustnešu pulku ceļā uz Daugavu. Vēl 14 reizes savā mūžā Alberts devās uz Vāciju lūgt zakšus, frīzus un vestfāļus katolu baznīcas dienestā.

11. **Rīgas dibināšana (1201).** Pirmā vācu nometne Ikšķile bij par tālu zemes vidienā. Ziemgaļi un lībji varēja vāciem aizmugurē nogriezt Daugavas ceļu. Tamdēļ Alberts pārnesa savu sēdekli tuvāk pie jūras. 1201. g. viņš dibina tirgus laukumu pie Rīdziņupes ietekas Daugavā. Rīga celta uz lībju zemes.

Nākošā gadā ieradās no Vācijas un Gotzemes tirgotāji un amatnieki. Kopīgiem spēkiem uzcēla mūrūs ap tirgus laukumu un preču noliktavām, lai tās neizlaupītu lībji un latgaļi. Tā ir radušās arī citas pilsētas Vakareiropā: papriekš tirgus laukums, pēc tam mūri. Tikai pilis varēja jaunus tirdzniecības ceļus atslēgt un turēt vaļā. Tirgotājs un karavīrs bieži bij viens un tas pats.

12. **Zobenbrāļu ordenis (1202).** Krustneši ieradās Māras zemē tikai uz vienu gadu. Izpildījuši savu solījumu, tie

61. att. Bruņnieku apģērbi 12. g. s.

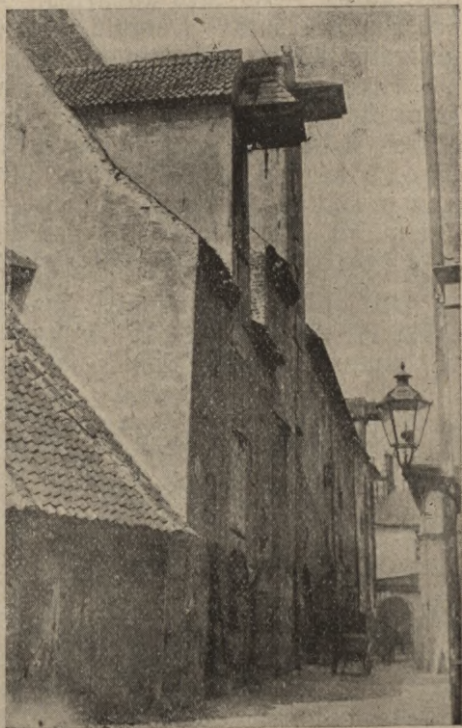
atkal devās uz Vāciju. Tāpēc Albertam ikgadus vajadzēja doties uz ārzemēm un aicināt jaunus krustnešus braukt uz Rīgu. Tas bij grūts un nepatīkams uzdevums.

Armijas kaujas spējas atkarājas ne tikai no karavīru skaita un ieročiem, bet arī no karavīru gara: varonības un disciplīnas. Bet krustneši bij slikti karavīri. Viņi necīnījās par brīvību un taisnību, bet par personīgo labumu: vieni lai izpirktu savus grēkus, otri lai saņemtu algu. Starp tiem bij liels vairums noziedznieku un laupītāju. Pat pirmais Ziemgales bīskaps, kāds grāfs, bij Vācijā ticis slavens ar daudzām laupīšanām un dedzināšanām.

Alberts saprata, ka ar tādiem ļaudīm nav iespējams noturēt Māras zemi. Vajadzēja uz vietas radīt cīņas spējīgu kara organizāciju. Tādas jau 12. g. s. pastāvēja Palestīnā. Šādas garīgas biedrības toreiz sauca par ordeniem. Pēc Palestīnas parauga Alberts 1202. g. dibina Rīgā Kristus bruņnieku ordeni. Tam bij jānēsā īpašs formas uzvalks: balts mētelis, kuram kreisajā pusē bij iestīts sarkans krusts virs sarkana zobena. Tāpēc pašu biedrību sāka saukt par zobenbrāļu ordeni.

13. Vācu okupācijas sekas. Baltija bij iekarota. Daudz iedzīvotāju nokauts, ciemi nodedzināti, pils izpostītas. Ko tauta ieguva par savām ciešanām?

13. g. s. Baltijas jautājums bij starptautisks: viņas dēļ savā starpā cīnījās Dānija, Zviedrija un Krievija. Ja cīņā nebūtu iejaukusies Vācija, tad droši vien Latvija pakļūtu zem vairāk kungiem. Stiprā Daugavas fronte atšķeltu Latgali un Vidzemi no Ziemgales un Kursas. Varbūt, mūsu senči būtu pazaudējuši savu tautību, pāriedami krievos un iešos. Turpretim jaundibinātās Māras zemes robeža ietvēra sevi gandrīz visas Baltijas nekrievu tautības. Ar to tās paglābās no pārkrievšanas.

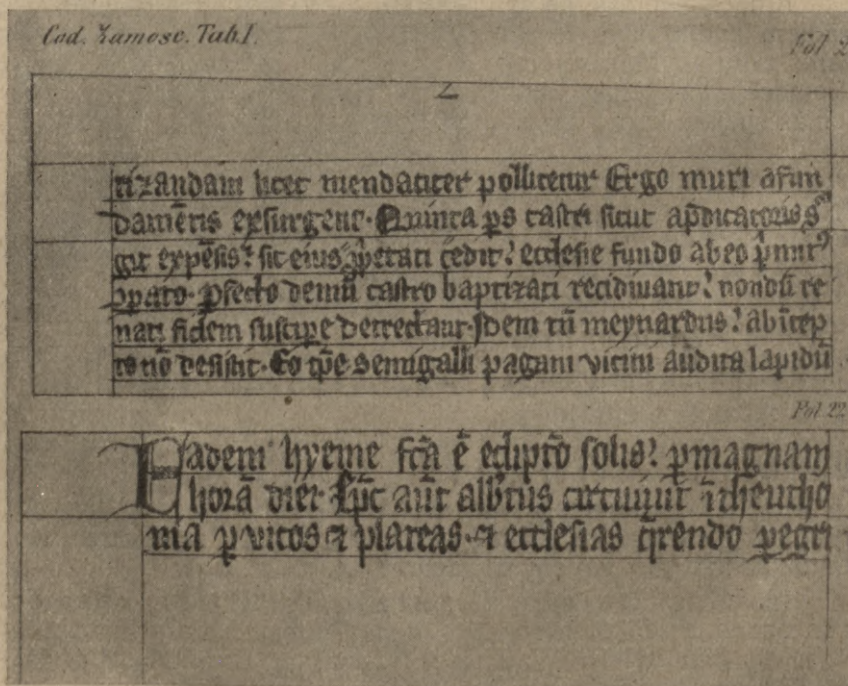

62. att. Zobenbrāļu baznīcas atliekas Rīgā.

14. **Māras valsts nozīme.** Bet Māras valstij bij arī cita nozīme. — Baltija bij sašķēlusies daudzās atsevišķās valstīnās, kuŗas viena otru apkaŗoja. A s i n s a t r i e b i b a bij pilnos ziedos. Lietava Latgalē saimniekoja kā savās mājās. Latvijā un igauņi kāva un dedzināja viens otru.

Bij vajadzīga sveŗa vara, kuŗa ar spēku no ārienes saturētu kopā patvalā auguŗās ciltis. Šo uzdevumu izpildīja Māras valsts. Kopīgās cīņas un ieroču brālība vienā sabiedrotā karaspēkā, zem vācu virspavēlnieka, izlīdzināja seno Baltijas tautu naidu; iemācīja agrākos ienaidniekus līgt mieru. Tiem tagad bij jāiet viena kunga gaitās, kas viņus apvienoja un tuvināja.

15. **Lietavas nozīme.** Zinam, ka mūsu brāļu cilts senprūŗi 17. g. s. atmet savu valodu un pāriet vācieŗos. Diezin, vai mums būtu gājis labāk, ja Latvijā no Vācijas būtu ieceļo-

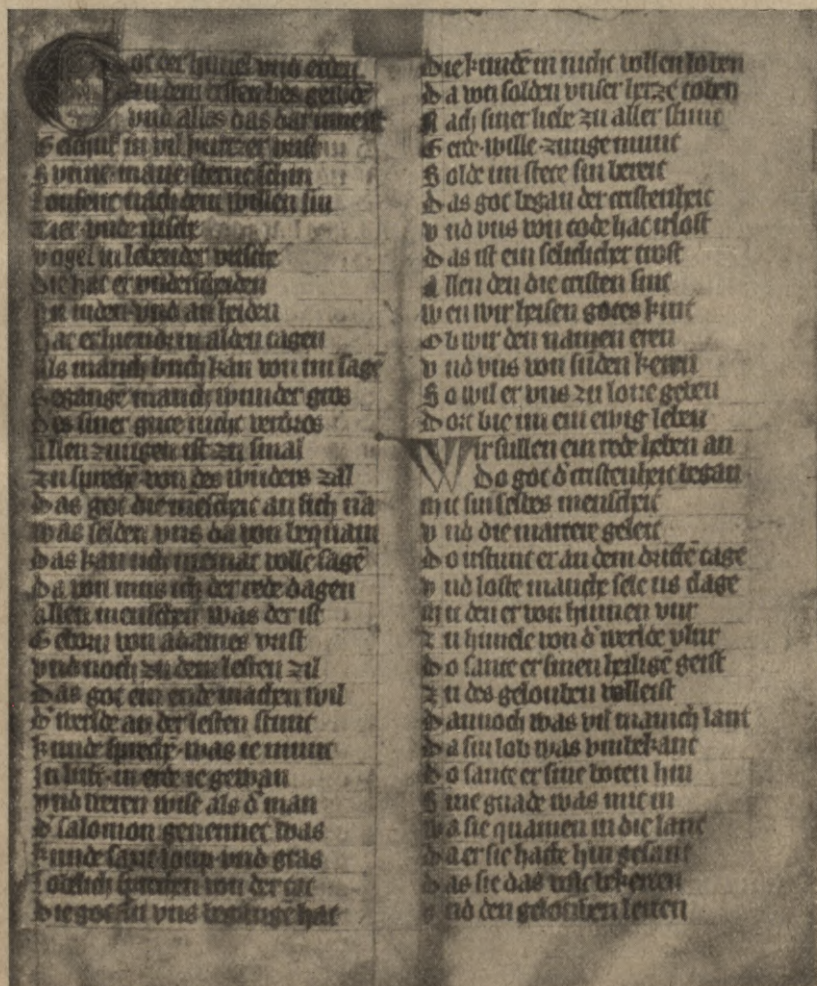

63. att. Indriķa kronikas rokraksta paraugi.

juŗi vācu kolonisti. Bet Māras zemē ieradās tikai garīdznieki, bruņnieki un pilsētnieki. Vācu zemnieks baidījās pā r jūru braukt uz Latviju.

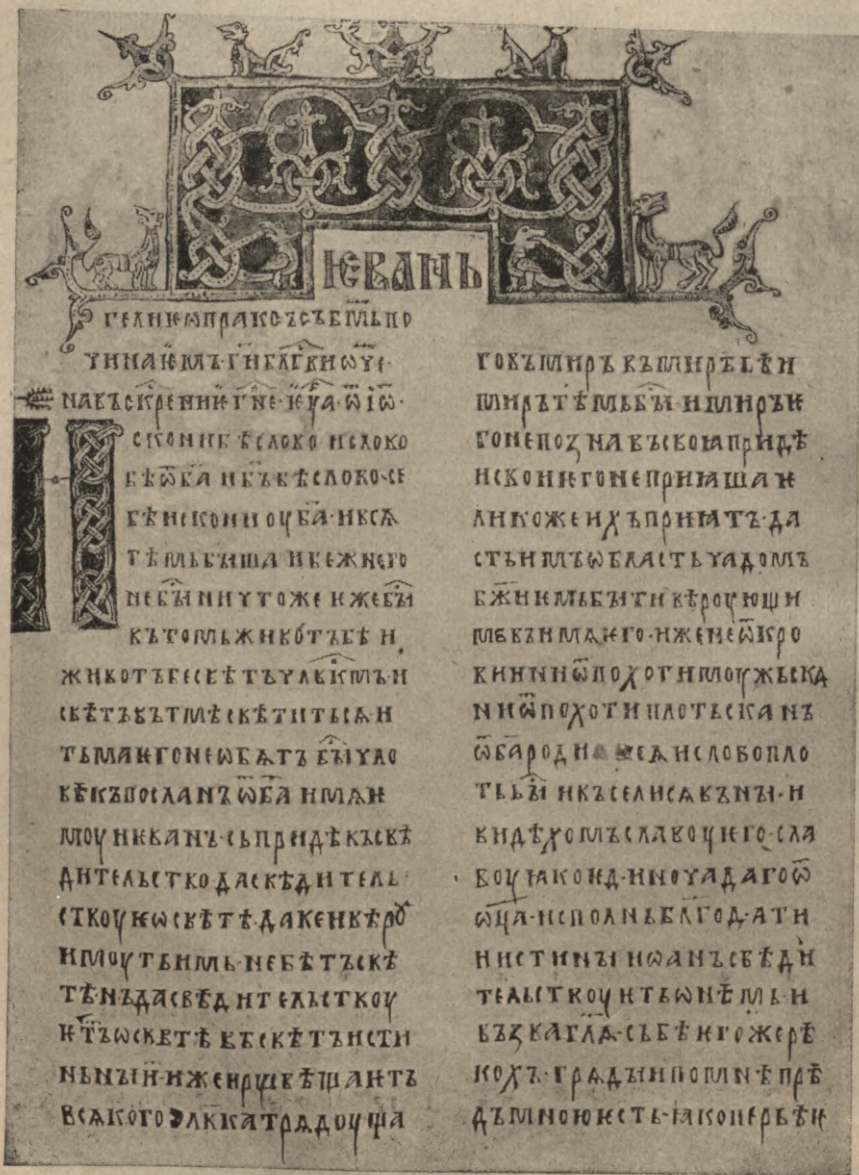
Cita lieta, ja no Vācijas varētu pa sauszemi iekļūt Kurzemē. Tad tā jau 13. g. s. būtu pārplūdināta vāciešiem. Šī stiprā siena, kas atdala vācu karaspēku Prūsijā no zobenbrāļiem Latvijā, bij Lietava. Tai mums jāpateicas, ka savā laikā netikām pārvācoti.

16. **Latviešu Indriķis un Jurgis.** Visi šie notikumi ir aprakstīti vēstures pieminekļos: kronikās, līgumos, tiesas aktis un t. t. Drošākais un plašākais vēstures piemineklis ir Latviešu Indriķa kronika. Tā vēsti par mūsu senču cī-

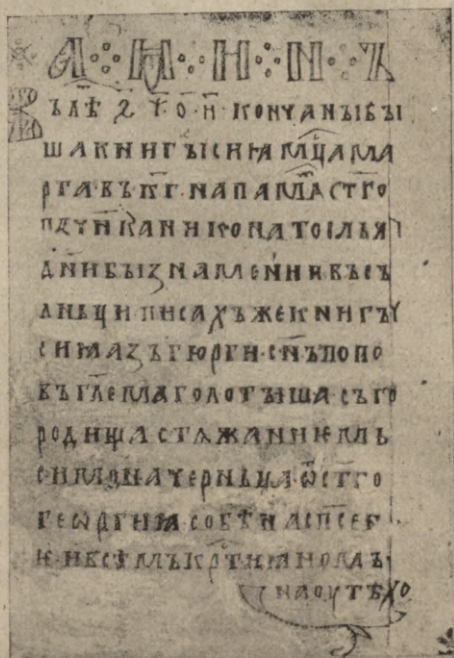
64. att. Rīmju kronikas pirmā lapa.

nām ar biskapu un ordeni līdz 1227. g. Šo kroniku ir sarakstījis latvju priesteris Indriķis, pēc dzimuma vācietis. Viņš pratis arī vietējās valodas.

65. att. Latviešu Jurga rakstītais evaņģēlijs slāvu valodā 1270. g. Titula lapa.

Otrs vēstures piemineklis ir Rimju kronika. Tā ir sarakstīta vācu valodā ar atskaņām jeb rīmēm un ir 12.000 rindu gara. Viņas sacerētājs nav zinams. Tā vēstī par kuršu un ziemgaļu cīņām līdz pat Ziemgales krišanai 1290. g.

66. att. Sleja no evaņģelija pēdējās lapas, kur lasām, ka to rakstījis latvietis Jurgis.

Tai pašā laikā latgaļu pareizticīgā mācītāja dēls Jurgis 1270. g. sarakstījis slāvu valodā kādu evaņģeliju. Tas glabājas vienā Maskavas muzejā un ir pirmā grāmata, ko uzrakstījis latvietis. Pēc vācu ienākšanas Jurgā tēvs atstājis Latviju un izceļojis uz Naugardas draudzi, kur arī šis darbs ir paveikts.

II. Māras zemes satversme.

(13 un 14 g. s.)

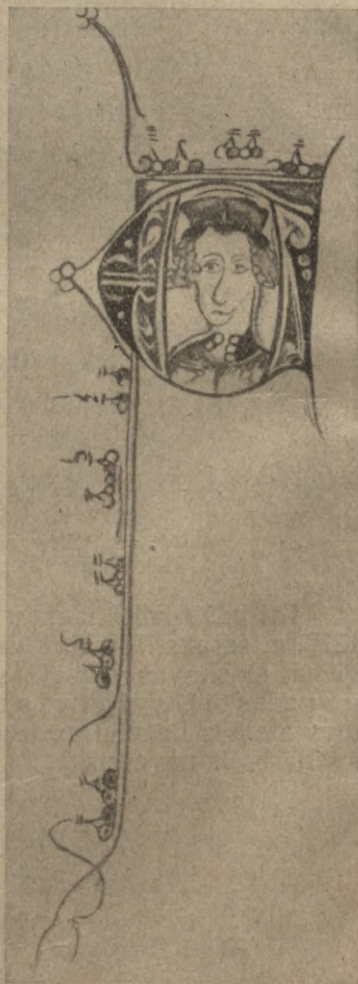
a. Zemes kungi.

17. **Katoļu baznīca.** Ne visiem draudzēs locekļiem katoļu baznīcā bij vienādas tiesības. Tie dalījās divās kārtās: garīdzniekos jeb dievvārdu mācītājos un pasaulniekos jeb dievvārdu klausītājos. Garīdzniekus sauc arī par klerikāļiem. Vienīgi viņiem pieder vara katoļu draudzē.

Garīdznieki savukārt dalās trīs šķirās: bīskapos, priesteros un baznīcas kalpotājos. Vislielākā vara katoļu baznīcā piederēja tam bīskapam, kurš darbojās Romā. Romas bīskapu sauca par pāvestu.

Viena bīskapa pārziņā atdotas draudzes sastāda bīskapiju. Māras zemē bij pavisam piecas bīskapijas: Rīgas, Kurzemes, Tērbatas, Sāmsalas un Rēveles. Ja kāda bīskapija ar laiku ieguva lielāku politisku nozīmi, tad viņu paaugstināja par virsbīskapiju. To uzdeva pārvaldīt virsbīskapam. 13. g. s. vidū Rīgas bīskapu iecēla virsbīskapa kārtā.

18. **Pāvestu politika.** Baznīca darbos bij aizgājusi prom no evaņģeļiju mācībām un palikusi par pasaulīgu varu. Pāvestu mērķis bij virskundzība visā pasaulē. Viņi gribēja

67. att. Katoļu mācītājs (14. g. s.).

panākt, lai visur valdītu viena ticība, viena taisnība un viena griba. Lai to sasniegtu, vajadzēja katoļu draudžu pārvaldi

apvienot vienās rokās un vienā vietā — Romā.

68. att. Dievs dod pāvestam garīgās, bet ķeizaram laicīgās varas zobenu (14. g. s.).

Roma baidījās, kad tik Rīgā nenodibinās pārāk stipra un viena valdība priekš visas Māras zemes. Lai tas nenotiktu, pāvesti turējās pie sakamā vārda: skaldi un valdi! Bīskaps Alberts nomira nepanācis virsbīskapa goda. Pāvesti nolika pārējos Māras zemes bīskapus ne zem Rīgas virsbīskapa, bet tieši zem sevis Romā.

Kādas bij sekas? — Māras zemē nenodibinājās viena, bet

vairākas valdības. Baltija bij piecu valstu savienība: četras bīskapu valstis un piektā ordeņa valsts.

19. **Bīskapu vara.** Bīskapu varēja pazīt jau no apģērba. Viņš nesa zelta krustu uz krūtīm, rokā draudzes gana zizli un pirkstā dārgakmeņiem rotātu gredzenu, kuŗu viņam pasniedza iecelotāmatā. Amatā iecelšanu sauc par investitūru jeb ieģērbšanu. Sākmā šīs tiesības piederēja vienīgi ķeizariem, bet pēc 1122. g. arī pāvestam. Tāpēc bīskapi klausīja diviem kungiem: pāvestam un ķeizaram. No pāvesta viņi dabūja savu garīgo varu, no ķeizariem — laicīgo. Visi draudzes locekļi klausīja bīskapu garīgai varai. Viņš tiem varēja uzlikt baznīcas sodus.

69. att. Sestais Rīgas virsbīskaps Frīdrihs (1304—41).

Smagākais sods bij izslēgšana no draudzes. To ļoti bieži izlietoja bīskapi un pāvesti.

20. **Bīskaps — zemes kungs.** āras zemes bīskapiem piederēja arī laicīgā vara, kuru viņiem deva Vācijas ķeizars. Viņš tos iecēla vācu fūrsta kārtā. Vārds „fūrsts“ nozīmē „pirmais“. Tā sauca lielmaņus, kuriem pats ķeizars bij devis tiesības kādā novadā (piem.: Baltijā) kalt naudu, spriest tiesu, ievākt nodokļus, ņemt muitu, celt pilis un tml. Šādas tiesības sauca par valsts tiesībām, jo viņas pieder valstij. Ja ķeizars valsts tiesības atdeva kādam citam, tad šo personu sauca par zemes kungu. Viņam piederēja zeme (piem.: Kurzeme), un šai zemē viņš bij kungs un valdnieks. Viņa zeme bij valsts. Tādas bīskapu valstis Māras zemē bij pavisam četras: Rīgas, Kurzemes, Tērbatas un Sāmsalas bīskapijas. Tikai Rēveles bīskapam nebija savas valsts, un viņš nebija zemes kungs.

70. att. Virsbīskapa krēsls.

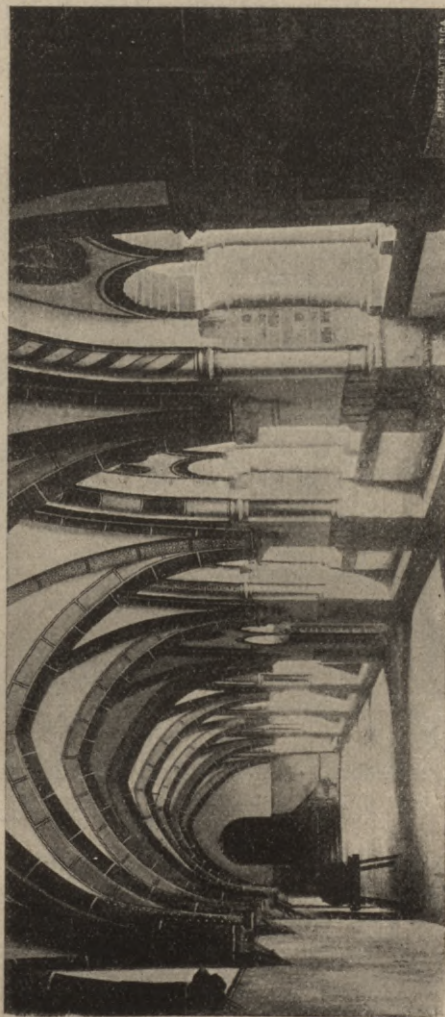
71. att. Rīgas domkapitula zīmogs.

21. **Domkapituls.** Pēc pāvesta tūlin otro vietu Māras zemē ieņēma Rīgas virsbīskaps. No viņa ilgu laiku bij atkarīgs arī bruņnieku ordenis. Bet bīskaps savā valstī nevaldīja viens. Tāpat kā tagad saskaņā ar ministru prezidentu darbojas ministru kabinets, tā toreiz pie bīskapa pastāvēja bīskapa padome. Tā sastāvēja no augstākiem garīdzniekiem. Padomes locekļi sapulcējās pārspriest baznīcas lietas un valsts darīšanas. Sēdes sākumā nolasīja nodaļu no bībeles vaištatutiem. Nodaļu latīniski sauc par „capitulum”. kāpēc arī pašas sapulces sāka saukt par kapituliem.

Virsbīskapa baznīcu sauca par katedrāli jeb domu. Rīgā vēl tagad pastāv doma baznīca. Doma augstākie garīdznieki sastādīja domu kapitulu.

22. **Domkungi.** Rīgas domkapituls sastāvēja no 12 locekļiem, kurus sauca par domkungiem. Kā mūkiem viņiem bij jādzīvo vienā namā jeb klosterī, kopēji jātur maltīte, jāguļ kopējā istabā. Domkungu priekšnieks bij prāvests. Viņš bij bīskapa pirmais palīgs un vietnieks.

Ari pārējiem domkungiem bij jāuzņemas dažādi amati: pagrabmeistars gādāja par kopdzīves uzturu, kanceļjas priekšnieks vadīja bīskapa kanceļu, kases pārzinis pārzināja valsts ienākumus, skolas pārzinis gādāja par skolu. Domkungi savus lēmumus pieņēma ar balsu vairākumu.

72. att. Rīgas dombaznīcas krusta aile.

Domkungi jeb kapituls 13. un 14. g. s. bij visas Rīgas virsbīskapa valsts politikas noteicējs. Kapitula rokās atradās valsts zemes fonds. No domkungiem atkarājās, kam šo zemi piešķīra. Tāpēc Rīgas domkapituls bij svarīgs politisks spēks Latvijas dzīvē.

23. **Vācu ordenis.** Zobenbrāļu ordenis pastāvēja tikai 35 gadus (1202—1237). Krievi un leiši arvien ciešāk spiedās Māras zemei virsū. Valsts iekšienē Igaunijas dēļ izcēlās sadursme starp dāņiem un vāciem. **1236. g.** leišu un ziemeļu karaspēks kaujā pie Saulēs galīgi sakāva zobenbrāļus,

73. att. Zobenbrāļu uzņemšana vācu ordenī (1237).

un viņu atliekām vajadzēja saplūst kopā ar vācu ordeni, kas Prūsijā cīnījās pret mūsu brāļiem prūšiem.

Vācu ordenis nodibinājās 12. g. s. beigās Mazāzijā. Līdzīgi zobenbrāļiem tā bij garīga bruņnieku brālība, kurā uzņēma vienīgi vāciešus. Pāvesti to atsvabināja no bīskapu virsvaldības un ķeizari apdāvināja lieliem zemes gabaliem. Kad Mazāzijas pilsētas bij iekarotas, tad to 1229. g. pārcēla uz Prūsiju. Tā ordenis kļuva par zemes kungu.

24. **Ordeņa brāļi.** Vācu ordeņa biedrus sauca par brāļiem. Vācbrāļiem bij jādzīvo kopdzīvē kādā ordeņa pili. Tie nedrīkstēja precēties un tiem bij jāklausa saviem priekšniekiem

līdz nāvei. Iestājoties brāļos bij jāzvēr visu mūžu kauties pret pagāniem — prūšiem, leišiem un mūsu senčiem. Tāpēc viņi bij mūsu ienaidnieki.

Brāļiem bij vienāds uzvalks, uz kuŗa nēsāja biedribas nozīmi: melnu krustu uz balta pamata. Brāļi dalījās trīs šķirās: bruņniekos, priesteros un kalpotājos. Augstākā šķira bij bruņnieki: vīrs parastā apģērba viņi valkāja baltu mēteli. Zemākā bij kalpotāji: viņu mēteli bij pelēks. Tāpēc viņus sauca arī par pelēčiem.

Brāļiem bij jāatsakās no privātipašuma, un viņiem bij aizliegts glabāt kaut ko aiz atslēgas. Ja atrada, ka brālis mirdams ir atstājis īpašumu, tad viņa liķi neapraka kapsētā, bet par sodu pame-ta uz lauka. Brāļu bruņnieku skaits toreiz Baltijā bij ap 400—500 vīru.

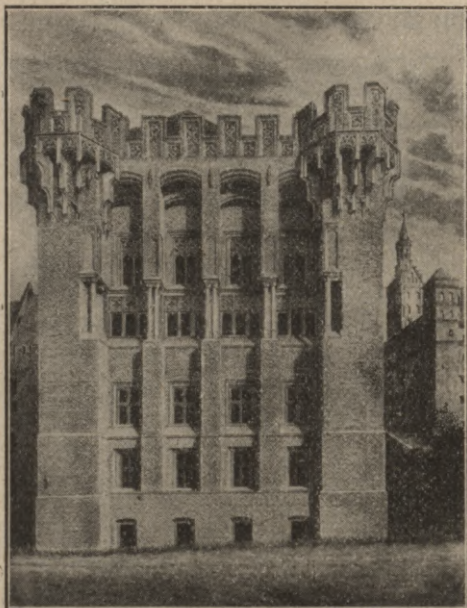
25. **Ordeņa mestrs.** Biedribas priekšnieku sauca par meistaru jeb mestru. Tā kā ordenim piederēja lieli zemes gabali ne tikai Baltijā un Prūsijā, bet arī Vācijā, Itālijā, Ungarijā, Armenijā, Spānijā un citur, tad iecēla vairākus mestrus. Šādu mestru ordenim bij pavisam trīs. Mestri bij atkarīgi no vīrs-mestra, kuŗš dzīvoja Prūsijā un bij visa vācu ordeņa galva. To vēlēja brāļi bruņnieki uz visu mūžu.

Līdz 1413. g. Baltijas mestru iecēla un atcēla vīrs-mestrs. Tāpēc mestri bieži mainījās: no 1237.—1300. g. Māras zemē valdīja pēc kārtas 19 mestri, pie kam pieci no tiem krita kaujās. Tā tad katrs bij amatā caurmērā ne ilgāk par trim gadiem. Vēlāk mestru skaits svārstījās no 10—12 ik simts gados.

26. **Ordeņa kapituls.** Vismaz divreiz gadā mestram bij jāsasauca ordeņa piļu pārvaldnieku sapulce jeb kapituls. Šis ordeņa gada sapulces parasti notika Cēsīs, un veci dokumenti tās sauca par parlamentiem. Tos atklāja ar dievkalpojumiem, un sēdes vadīja pats mestrs. Tur visiem amata vīriem

74. att. Vācu ordeņa bruņnieks.

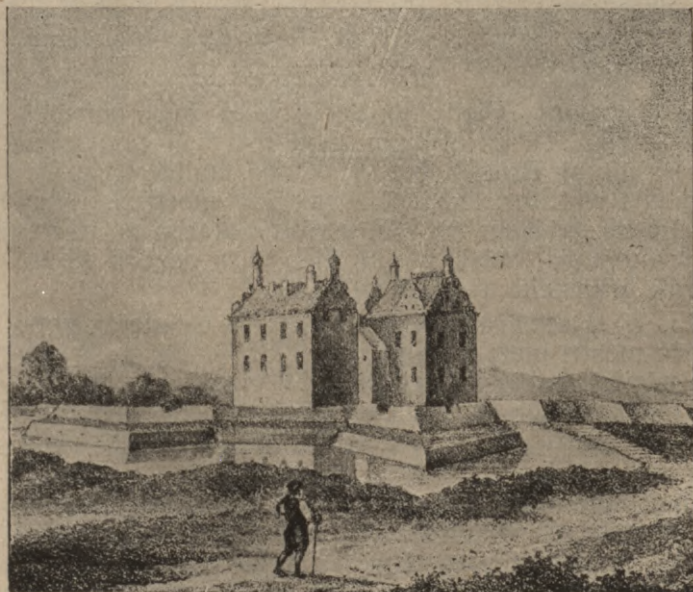
75. att. Virsmestra nams Māras pili (Marienburgā), Prūsijā 14. g. s.

bij jāsniedz rakstisks pārskats ar saimniecības grāmatām par savas pils ienākumiem un izdevumiem. Turpat arī iecēla, atlaida un pārvietoja ordeņa ierēdņus.

Ordeņa kapituls bij svarīga iestāde. Tikai ar vi-

76. att. Zemes māršala amata zīmogs. (1348. g.).

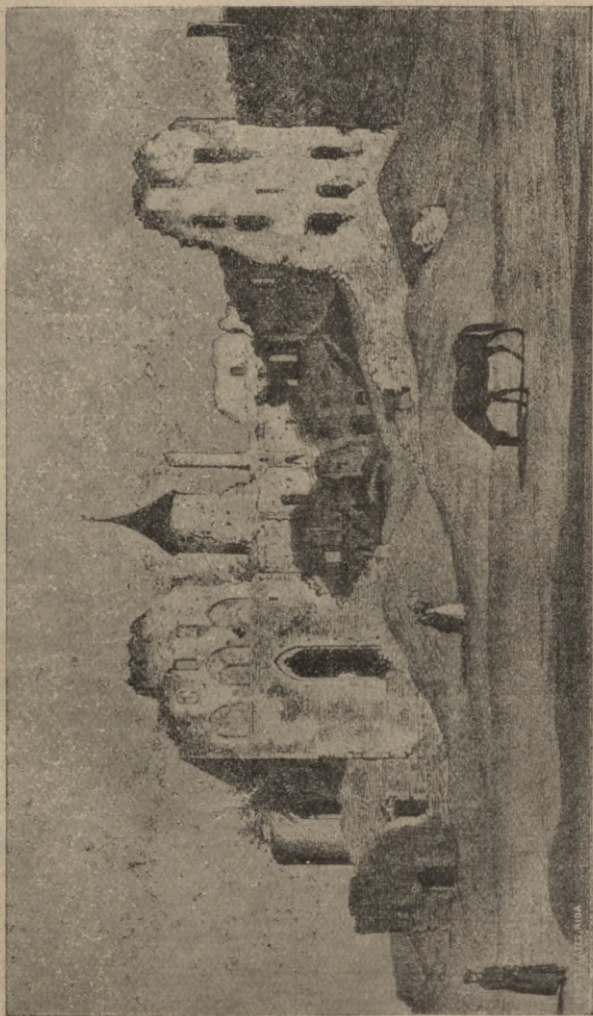
77. att. Ordeņa pils Skrudnā.

ņas atļauju mestrs drikstēja atstāt Baltiju, slēgt līgumus, izlēnot ordeņa zemi, dalīt piļu ienākumus, noteikt vietējo iedzīvotāju tiesības un pienākumus.

27. Ordeņa padome. Ordeņa kapituls vēlēja pa-

domi, kuŗa sastāvēja no septiņām personām: mestra, zemes māršala un 5 padomniekiem.

Mestrs dzīvoja savā pili Rīgā. Viņa tuvākais palīgs un vietnieks bij karaspēka pavēlnieks, kuŗu sauca par zemes

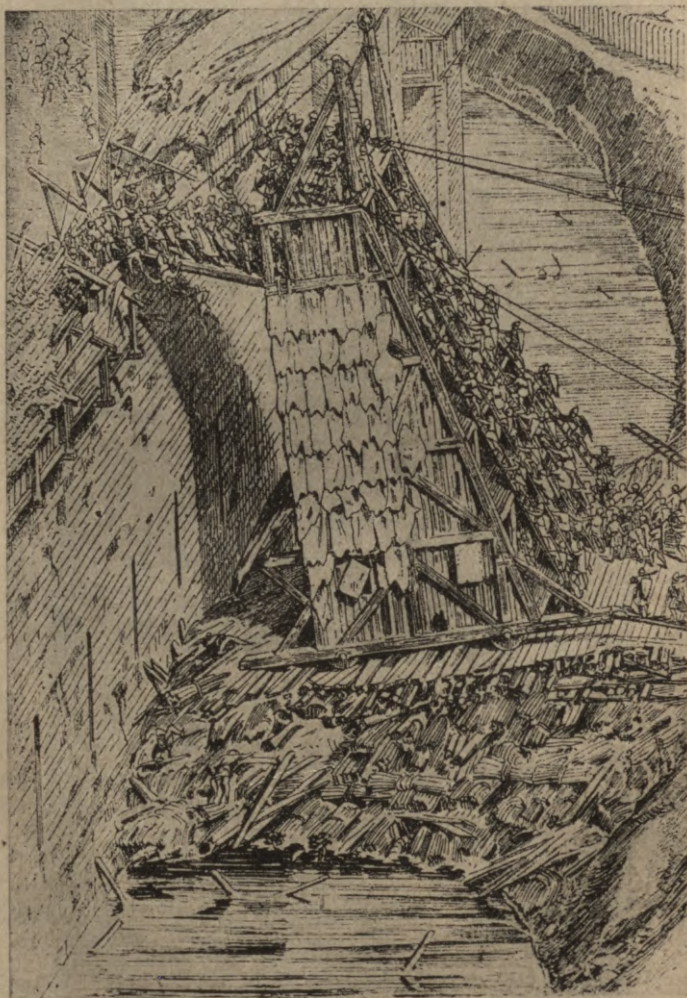

78. att. Sāmsalas bīskapa pils Hapsalā.

māršalu. Māršala sēdeklis bij Siguldā. Trīs mestra padomnieki dzīvoja Igaunijā un divi Latvijā: Kuldīgā un Alūksnē. Tie bij galveno piļu un novadu pārvaldnieki. Ordeņa mantas kambaris jeb valsts renteja atradās Vīlandē.

Visos svarīgākos gadījumos mestram bij „jāseko un jāklausā padomes domām“. Ko padomnieki lēma „ordenim par godu un zemei par svētību“, to mestram vajadzēja pildīt.

28. **Ordeņa pils.** Ordenim Māras zemē piederēja vairāk kā 60 mūra pilis: Rīgā, Cēsis, Valmierā, Siguldā, Rēzeknē,

79. att. Uzbrukums pilsētai 12. g. s.

Ludzā, Kuldīgā u. t. t. Visus šos cietokšņus cēla latvju un igauņu zemnieki.

Pils pavēlnieku sauca par komandantu jeb komturu.

Brāļi, kas dzīvoja vienā pili, sastādīja ordeņa konventu, kurš bij pilntiesīgs, ja viņā bij vismaz 12 brāļi bruņnieki.

Pils mūri bij 3—4 olektis biezi. Logi maziņi kā lūkas. Katrā pili bij viena liela istaba, kurū sauca par bruņnieku zāli, un bez tam vēl baznīca. Zirgu stalli un citas saimniecības ēkas atradās pils mūra iekšpusē.

29. **Ordeņa iekārta.** Šo ordeņa iekārtu varētu saukt par parlamentārisku, t. i. tādu, kur valdība ir atbildīga tautas vietnieku priekšā. Bet patiesībā ordenim nebija nekāda daļa gar tautu. Ordeņa pavēlniekus un valdību-padomi vēlēja ne Māras zemes zemnieki, pilsoņi un muižnieki, bet augstākie ordeņa biedri. Šo nedaudzo valsts ierēdņu rokās atradās visa valsts vara. Bez tam tie visi bij ārzemnieki — Vācijas muižnieku dēli. Šai ārzemnieku grupai nebij nekādu saišu ar vietējiem iedzīvotājiem.

30. **Ordeņa valsts.** Rīgas bīskaps nodibināja zobenbrāļu ordeni, lai viņam būtu bruņots palīgs cīņā ar mūsu senčiem. Viņš neparedzēja, ka palīgs dienās kļūs par ienaidnieku.

Ordenis zināja, ka bīskapa lielā vara palīks uz papīra, ja zobenbrāļi to ar ieročiem neizvedīs dzīvē. Tāpēc viņi pieprasīja, lai Alberts tiem ierāda daļu no savas valsts. Tas bij spiests paklausīt.

Iekarotos novadus sadalīja trīs daļās: divas paturēja bīskaps, trešo atdeva zobenbrāļiem. Tā ordenis tika pie zemes. Toties viņam vajadzēja Rīgas bīskapu atzīt par savu kungu un zvērēt viņam uzticību. Arī no pārējiem trim bīskapiem zobenbrāļi ieguva savu zemes daļu ar valsts tiesībām. Tā ordenis tika pie valsts.

Ordeņa valsts jau zobenbrāļu laikos bij trīs reiz lielāka par Rīgas bīskapa valsti un gandrīz tikpat liela, cik visas četras bīskapu valstis kopā. Vācu ordenis vēl pavairoja zobenbrāļu ieguvumus.

b. Kungu pavalstnieki.

31. **Biskapa vīri.** Valsts nevar pastāvēt bez karaspēka, kas viņu aizstāv. Ari biskapu valstīm bij vajadzīgs šāds aizsargs. Bet 13. g. s. kara mākslā galvenais spēks bij ne kājnieki, bet smagi bruņotie jātnieki. Tos sauca par **bruņniekiem**. 14. g. s. beigās vācu ordeņa kavalērija skaitīja ap 4000 zobenu. Turpretim visiem biskapiem kopā karaspēka bij uz pusi mazāk. Kur biskapi ņēma savus karavīrus?

Kad krusta karotāji bij nokalpojuši savu gadu Māras zemē, tad lielākā daļa atgriezās Vācijā. Pārējie palika kalpot biskapiem uz izdevīgiem noteikumiem. Kādi tie bij? — Bruņnieks atzina biskapu par savu priekšnieku, zvērēja viņam uzticību un solījās katrā laikā ierasties ar savu zirgu aizsargāt biskapa valsti. Šādus bruņnieka dzimuma zemes sargus sauca par **biskapa vīriem jeb vasaliem**.

32. **Vasali.** Līdz 8. g. s. Francijā par vasali sauca to vergu, kurš personīgi apkalpoja savu kungu. Bet pamazām vārda nozīme izmainījās. 12. un 13. g. s. par vasaliem vairs daudzinaja tikai dižciltīgus kalpus-bruņniekus.

Vasali nekalpoja savam kungam par velti. Tā kā biskapam naudas nebij, tad viņš bruņniekiem izdeva lietošanā valsts zemi. Šādu kunga vīram atdotu zemes gabalu sauca par **lēni**.

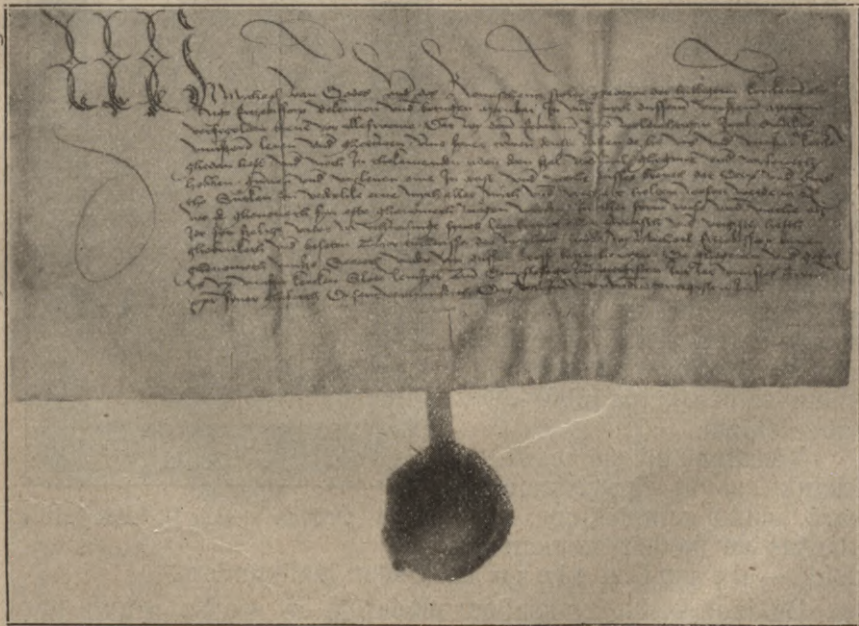
80. att. Dāvanas par lēņa saņemšanu.

t. i. aizdevumu, jo zeme bij tikai aizlienēta uz zinamu laiku; parasti līdz vasala nāvei. Lēņa ņēmēju sauca arī par

leimani, bet lēņa devēju — par lēņa kungu. Par leimani varēja būt ne tikai bruņnieks, bet arī pilsonis un zemnieks. Lēņa kungs parasti bij bīskaps.

33. **Lēņa saņemšana.** Ja kāds no bīskapa gribēja dabūt zemi lēnos (aizdevumā), tad viņam vajadzēja izpildīt īpašu ceremoniju. — Nogērbis savu mēteli, atjosis jostu un zobenu, viņš nometās ceļos bīskapa priekšā un lūdza to izstieptām rokām uzņemt viņu par savu vasali. Tad bīskaps vairāku liecinieku klātbūtnē viņu skūpstīja un uzaicināja piecelties. Jaunuzņemtais vasalis zvērēja savam lēņa kungam uzticību, solījās iet viņa kara gaitās un saņēma īpašu bīskapa izrakstītu aplieciņu, kuŗu sauca par lēņa grāmatu.

34. **Lēņa grāmata.** Lēņa grāmatu ir sakrāts daži tūkstoši. Tie ir ļoti svarīgi vēstures pieminekļi, no kuŗiem da-

81. att. Lēņa grāmata, kuŗu Rīgas virsbīskaps Miķelis devis savam leimanim Jēkabam Aderkasim 1499. g. Limbažos.

būjam drošas ziņas par zemnieku stāvokli. Visvecākā lēņa grāmata ir tā, kuŗu 1207. g. izdevis zobenbrāļu mestrs kādam latvju vai lībju kungam Manegintam Mālpilī.

Lēņa grāmatas sastādīja kanceļijā visas pēc viena parauga latīņu vai vācu valodā. Paraksta vietā lēņa kungs tām vaskā piespieda savu zīmogu.

35. **Vasaļi bīskapu valstīs.** No lēņa grāmatām redzam, ka vasalis dabūja lēņos zemi ar ļaudīm, dažādām tiesībām un tiesas varu. Savā lēņa novadā viņš bij mazs zemes kungs, līdzīgi bīskāpam bīskapijā. Tāpēc arī zemnieki bīskapa vīrus godināja par lielkungi.

Bīskapa dotie lēņi bij ļoti lieli. Vienam pašam vasalim piederēja ne tikai vairāki ciemi un pagasti, bet pat vese-

82. att. Rīgas virsbīskapa
vasaļa B. Tīzenhauzena
zīmogs 1380. g.

las draudzes. Tā Rozeņiem 14. g. s. vidū bij izlēnota visa Straupes draudze starp Braslu un Gauju līdz ar Cēsu celtuvi; no vienas robežas līdz otrai bij 30 kilometru. Brāļi Tīzenhauzeni valdīja par tūkstots arkliem zemes, t. i. par 1500—2000 saimniekiem.

Vasaļiem bij arī teisības iesaukt savus pavalstniekus karā, uzlikt zemniekiem darba kļaušas un piedzīt no tiem nodokli — desmito tiesu no visiem ienākumiem.

Beidzot, bīskapa vasaļiem piederēja arī soga vara par savu zemnieku „kaklu un roku“, t. i. tiesība vadīt pagasta tiesas sēdes un likt izpildīt spriedumu, nocērtot vainīgam kaklu vai roku. Tāpēc tauta bīskapa vīrus iesauca par „kakla kungiem“. Bet vēl biežāki sodīja ar miesas vai naudas sodu.

36. **Vasaļi ordeņa valstīs.** Bet vasaļi bij kakla kungi tikai četrās bīskapu valstīs. Ordenis savas valsts latviešu daļā viņiem šādas tiesības nedeva. Ja arī ordeņa vasaļi dabūja lēņos zemi kopā ar ļaudīm, tad bez tiesībām par viņu kaklu un roku.

83. att. Ordeņa vasalis D. Lode 1518. g.

Tāpēc ordeņa valdība latvju un lībju zemniekiem bij labāka. Tā kā ordeņa valsts aptvēra gandrīz visu Kurzemi un lielāko Latgales daļu, tad zemnieku stāvoklis tur bij labāks nekā Vidzemē, kur valdīja Rīgas virsbīskaps ar saviem vasaljiem.

Bez tam ordenis izdeva lēnos tikai nedaudz zemes. Lielāko daļu apsaimniekojā pati valsts ar saviem ierēdņiem un kroņa zemniekiem. Ordenis nebij spiests zemi aizlienēt karavīriem, jo viņam bij pietiekoši daudz karaspēka no pašiem ordeņa brāļiem. Tie nedabūja vis zemi, bet kopīgu uzturu, apģērbu un dzīvokli ordeņa pilīs. Ordeņa lēņi bij daudz mazāki par bīskapu lēņiem: parasti viena vai divzīrgu zeme.

37. Latvju leimaņi. Leimanis ir vācu vārds un nozīmē „lēņa vīrs“. Tāpat kā vācu bruņnieki, leimaņi dabūja zemi lēņos no zemes kungiem, sevišķi ordeņa mestriem. Viņiem bij jātur kara kumelš un uz pirmo saucienu jādodas kara gaitās.

Šādu kara gaitnieku bij diezgan daudz Kursā un Ziemgalē; no viņiem ordeņis sastādīja vieglo kavaleriju.

Leimaņos iestājās senie tautas vecāji un kungi, un tāpēc viņus vēl ilgi sauca par ķēniņiem. Kuršu ķēniņi dzīvoja pie Kuldīgas; lībju ķēniņi — Salaspilī. No kuršu leimaņiem pazīstamas divas dzimtis — Tautgoži un Peniķi.

Bet starp leimaņi un vasali bij arī starpība. Parasti lei-

84. att. Kuršu ķēniņa kauss.

85. att. Kuršu ķēniņa gerbonis.

manis nebij bruņnieku dzimuma; tāpēc arī viņam nebij visu bruņnieka tiesību. Uz leimaņa zemes nedzīvoja citi saimnieki, kuri būtu spiesti iet leimaņa kļaušās. Leimaņi paši nebij kļaušu ļaudis, bet arī citi viņiem neklausīja. Vēlāk Ziemgalē dažus leimaņus iesauca par novadniekiem.

38. Laužu stāvoklis. Pirms vāciem latvjiem bij trīs kārtas: kungi, ļaudis un kalpi. Vāciem uzvarot, kungi pamazām pārgāja leimaņos. Kas notika ar ļaudīm jeb svabadiem?

Padodamies vācu varai, tie noslēdza īpašus līgumus. Kas viņos teikts? — Padošanās noteikumos nav nekā tāda,

kas atgādinātu verdzību. Ļaudis bij brīvi vīri pirms vāciem un tādi viņi palika arī 13. un 14. g. s. Viņi varēja iet no viena pagasta uz otru, vai pat pāriet pavisam uz dzīvi pilsētā. Arī arāja sēta un bišu koki palika jo projām laužu piederums. Lai gan viņu zeme bij ieskaitīta valsts zemju fondā, tomēr arājs paturēja savu mantu un personīgo brīvību.

39. **Desmitā tiesa.** Arājiem bij jāmaksā ne tikai Latvijā, bet arī Vācijā un Francijā 10% no saviem ienākumiem par labu baznīcai. Šo ienākuma nodokli sauca par desmito tiesu.

Uz Baltijas tautu lūguma bīskapi 13. g. s. desmitās vietā ievēda mazāku nodokli, kuŗu sauca par kunga tiesu: 2 pūri labības no vienzirga zemes. Šo nodevu maksāja kurši, ziemeļi, lībieši un sāmi. Tā nebija visai dārga maksa par dzīves drošību. Arī franču zemnieki deva kunga tiesu saviem bruņniekiem par „tiesībām glābties” viņu pilis, kad zemi pārstaigāja sveši sirotāji.

Vēlāk kunga tiesa pieauga līdz ceturtaī tiesai, t. i. ik ceturto zemnieka kopīņu vai kaudzi saņēma muižnieks jau uz saimnieka lauka un lika aizvest muižas rījas.

Bez kunga tiesas zemnieki vēl maksāja nelielu nodokli — pagastu jeb vakas naudu un kopā ar kungu Miķeļos rīkoja pagastiņa dzīres.

40. **Arāju kļaušas.** Pirmos padošanās līgumos teikts, ka mūsu senči apņemas iet karā, taisīt ceļus un piedalīties pie pilu celšanas. Šādus pienākumus katra valsts uzlika saviem pavalstniekiem kara laikā. Tās ir kara kļaušas. Vēl citādi kā strādīnāt zemniekus aizliedza pāvests.

Kad kurši un ziemeļi vairākkārt bij sacēlušies pret vāciem, tad viņiem 13. g. s. otrā pusē bij jāpadodas uz sliktākiem noteikumiem. Bez kara kļaušām ordeņa valsts uzlika kroņa zemniekiem vēl darba kļaušas. Zemniekiem bij jāiet pie lauku darbiem valsts muižās; divas dienas vasarā arī un plaut un divas dienas ziemā malku cirst un pievest. Tādas kļaušas bij toreiz visā Eiropā. Bet 15. g. s. kļaušu dienu skaits bij jau pieaudzis līdz deviņām gadā; bez tam vasalis vēl varēja prasīt talciniekus.

41. **Zemnieku pagastī.** Par pagastu sākumā sauca zināmu nodokli — kunga meslus. Teica: „ievākt pagastu Krievīņu ciemā”. Vēlāk pagasts pārvērtās arī par nodokļu maksātāju-zemnieku pārvaldes iecirkni, kuŗš sastāvēja no vairāk ciemiem vai sētām.

Katram pagastam bij savs priekšnieks, kuŗu sauca par vecāko. Viņa palīgs bij šķilteris, saukts arī par vēstnieku un jātnieku, jo tas jāšus atnesa vēsti jeb kunga pavēles pagasta ļaudīm.

Trešais pagasta amata virs bij desmitnieks, kurš laikam ievāca labības desmito un glabāja nodokļu klētis atslēgas.

42. **Pagasta tiesa.** Parasti nodokļus ievāca trīs reiz gadā: Miķeļos, Ziemsvētkos un Lieldienās. Tad pat zemniekus tie-

86. att. Viduslaiku soģis.

sāja visa pagasta priekšā, kāpēc arī pašu tiesu sauca par pagasta tiesu.

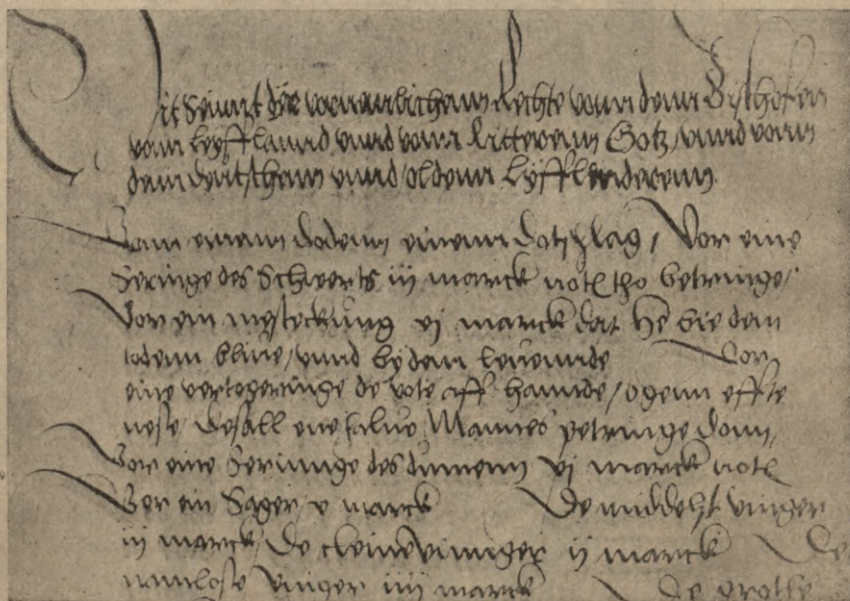
Šī tiesa sastāvēja no valsts un pagasta sabiedrības priekštāvjiem; pirmos sauca par soģiem jeb tiesas kungiem, otrs par tiesnešiem jeb spriedējiem. Biskapu valstīs, kur vasaliem piederēja tiesas vara, viņi sava pagasta tiesā ieņēma soģa vietu.

Soģa uzdevums bij gādāt par kārtību un likumību tiesā, vadīt sēdi, nopratināt lieciniekus, pasludināt un izpildīt spriedumu.

Turpretim jautājumu par apsūdzētā vainu un soda lielumu izšķīra ne valsts vai muižnieku priekštāvji, bet pašu zemnieku tiesneši, kurus vēlēja pagasta ļaudis. Lai viņi spriestu pēc sirdsapziņas, tiem vajadzēja būt no sveša novada.

Kad prāvinieki un liecinieki bij nopratināti, soģis uzaicināja tiesnešus iziet no soda nama, apsvērt lietu saskaņā ar zemnieku likumiem un pēc tam ienākt ar gatavu spriedumu.

43. **Zemnieku likumi.** Šai laikā Māras zemes kungi, saziņā ar libju, kuršu un latvju zemes vecajiem, izdeva īpašus zem-

87. att. Rīgas virsbīskapijas zemnieku likumi.

nieku likumus, kurus tauta sauca par „veco tiesu“ jeb senām parašām. Tie noteica sodus par dažādiem noziegumiem.

Rīgas virsbīskapijas „vecā tiesa“ nosaka:

Kas otru nosit, sodāms ar nāvi.

Kas otram nocērt roku, kāju, degunu, vai izdur aci, maksā 20 mārkas.

Par rokas ikšķa ievainojumu — 6 mārkas; par rādītāja pirkstu — 5 m.; par vidējo — 3 m.; par mazo — 2 m.; par bezvārdi — 4 m.; par kājas ikšķi — 4 m.; par citiem — 2 m.

Kas nocērt vai izlauž biškokus vai klētis, ar rungu atsit

tiņas vai lādes, nozog zirgus vai citas lietas, tas maksā 3 mārkas u. t. t.

44. **Vasalis iet dzīvot uz laukiem.** Bruņnieks nevarēja pats dzīvot Rīgā vai citā pilsētā un gaidīt, lai saimnieki viņam rudenī pieved klāt desmito tiesu no ražas. Toreiz nebija labu braucamu ceļu, un Latvijas arājs šo prasību nevarētu izpildīt. Bez tam bruņnieks nebūtu pārliecināts, ka tas viņu nepievil. Tāpēc vasali bija spiesti kādā ciemā celt vismaz klēti, kur glabāt pagasta savesto labību. Blakus klētij bija jāceļ arī kūtis lopiem un kara zirgiem. Un koka ērberģis, kur pašam dzīvot.

Tā bija visa bruņnieka iedzīve uz laukiem. Ne viņam savas zemes bija, ne arī laika domāt par tās kopšanu. Viss 13. g. s. pagāja nemītīgos kašos. Bruņnieki sava mūža lielāko daļu pavadīja kara laukā.

45. **Bruņnieki paliek par muižniekiem.** Tikai 13. g. s. beigās bruņnieks varēja nolikt ieročus un domāt par zemkopību. Kur bruņnieks ņēma tīrumus? — Zemi atņemt zemiņiem nebija brīvs. Bruņniekam atlika četri ceļi:

- 1) Atpirkt zemi no arājiem;
- 2) desmitās tiesas vietā ņemt gabalu tīruma;
- 3) list lidumus;
- 4) izdzīt saimniekus no viņu sētām ar varu.

Patvarīgu saimnieku padzišanu redzam Igaunijā. Bet bīskapu interesēs nebija atļaut vasaliem ietaisīt muižas uz zemnieku zemes. Ar to bīskapi zaudēja savus ienākumus — siecīņus, jo muižām baznīcu uzturēšanai siecīņi nebija jādod.

Bruņnieka sētu un zemi sauca par muižu. Tas ir igauņu vārds „mois“ — sēta. Vārds liecina, ka bruņnieki pie muižām būstikuši vispirms Igaunijā. Cilvēku, kam piederēja muiža, sauca par muižnieku. Senā Latvijā ne muižu, ne muižnieku nebija. Vārds „muižnieks“ latviešu daļā pirmo reizi sastopams dokumentos tikai 1468. g.

46. **Zemnieks muižas darbos.** Kamēr vēl bruņniekam nebija savas muižas, un viņš pats vēl nebija muižnieks, tikmēr zemnieku stāvoklis nevarēja būt sevišķi grūts. Bet tas palika slikts, kad pieauga muižas tīrumi.

14. g. s. bezzemnieku bija ļoti maz. Tāpēc muižnieks uzspieda saimniekiem apstrādāt savus tīrumus. Tiem bija jāsaņem īpašs darbinieks muižas darbos. Jo lielāka bija kāda bruņnieka muiža un jo mazāk bija viņas novadā saimnieku, jo vairāk dienas darbiniekam bija jāiet darbos; jo grūtāka bija zemnieku dzīve.

Vissliktāk klājās tiem igauņu saimniekiem, kuri dzīvoja zemdaņu valdības (Hārijā un Virijā). Tāpēc 1343. g.

igaunī sacēlās pret saviem muižniekiem un nogalināja pusi no tiem. Bet igaunū liktenis pēc tam palika vēl smagāks.

47. **Kalpu stāvoklis.** Lai gan saimniekiem 14. g. s. bij jāiet uz muižu kļaušās, tomēr viņi bij brīvi cilvēki jeb „laudis“. Citādi bij ar kalpiem jeb drelliem. Tie bij sava kunga īpašums, viņa lietas. Tāpēc kādā ligumā starp Māras zemi un Lietuvu (1323) teikts: „Ja kāds drellis bēg no vienas zemes otrā, tad viņu jāizdod tam kungam, kurš to pieprasa. Bet ja brīvs cilvēks grib ceļot, tad viņš to var darīt“. Katram muižniekam bij savi drelli — kalpi un kalpones, bet to nebij daudz. Ar drelliem arī citās zemēs tirgojās kā ar mājlopiem.

Narvas pārvaldnieks raksta Rēveles pilsētai 1375. g.: „Jūsu namnieks Vilde bij nopircis no mūsu priekšgājēja kādu precētu sievu. Viņas vīrs ir tagad savus grēkus nožēlojis un lūdz to atpakaļ. Tāpēc paziņojat namniekam Vildem, lai viņš šo sievu sūta uz Narvu. Mēs viņam vai nu atmaksāsim naudu, vai arī dosim divas citas sievas tai vietā.“

Tā tad 14. g. s. Māras zemē pirka un pārdeva cilvēkus.

48. **Rīgas pilsoņi.** 1225. g. Rīga dabūja pilsētas tiesības. Lai tiktu par birģeli jeb pilsoņi vajadzēja kādu laiku nomesties Rīgā uz dzīvi un iemaksāt pilsētai pusmārku iestā-

88. att. Rīgas pilsoņi Vācu laiku beigās: karavīrs un dāma.

šanās naudas. Par birģeļiem varēja tikt vāci un nevāci, svabdieki un kalpi, zemieki un tirgotāji.

Rīdzinieku interesēs bij, lai viņu pilsēta ātrāk pieaug un uzzeļ. To varēja panākt, dodot pilsoņiem lielākas tiesības nekā bij uz laukiem. Rīgas pilsoņus varēja tiesāt vienīgi pilsētas soģis, bet ne bīskapa kakla kungs. Vienīgi pilsoņiem bij brīv pelnīties ar amatiem un tirdzniecību; viņiem nebij jāmaksā baznīcai desmitā tiesa no ienākumiem. Tāpēc Rīgas pilsoņos iestājās diezgan daudz libju, sēļu un latvju.

49. **Rīgas satversme.** Pilsētas saimnieks bij rāte jeb dome. Rīgas rāte sastāvēja no 12 locekļiem, kurus sauca par konsuļiem jeb rātes vīriem. Lai gan katrs pilsonis varēja tikt par pilsētas domnieku, tomēr parasti šais amatos ievēlēja tikai

89. att. Rīgas un Rēveles nauda 16. g. s.: mārkas un dāldeři.

lieltirgotājus. Rāte savas sēdes noturēja katru piektdienu rātūzi jeb rātes namā. Rātei bij savi amata vīri: četri birģelmeistari, divi kases pārziņi, pilsētas sekretars, soģis un naudkalis.

Soģis ikkatru pirmdienu sprieda sodus uz tirģus laukuma, piedaloties pilsoņiem. Jānos un Miķeļos rāte sasauca visu pilngadīgo pilsoņu sapulci, kurai pasludināja jaunus likumus un rikoģumus. Uz sapulci aicināja lielais rātes nama zvans. Rīgai bij arī sava kuģu flaga — melna ar baltu krustu.

50. **Rīgas tirdzniecība.** Par Rīgas tirdzniecību 13. un 14. g. s. atrodam droģas ziņas Rīgas „parādnieku grāmatā“. Tur

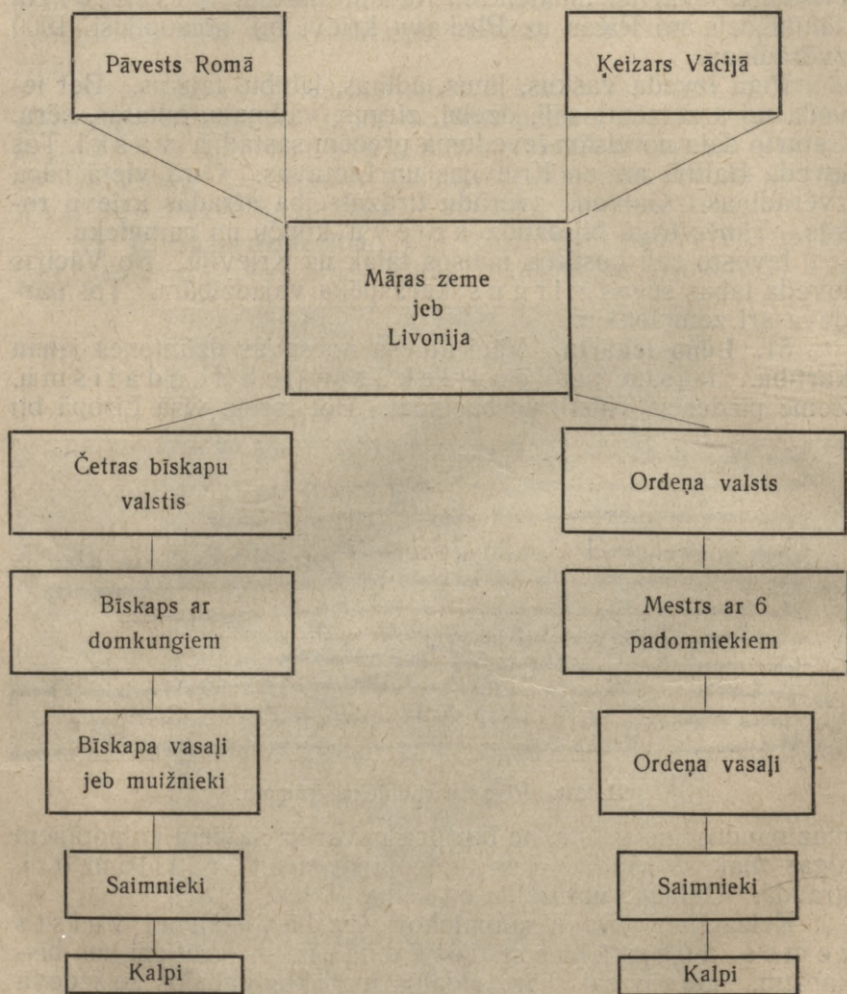

90. att. Viduslaiku tirģotājs 12. g. s.

ir minēti 1269 vācu, 60 krievu un kādi 70 lībju, latvju, ziemģaļu, kurģu un leiģu veikalnieku vārdi. Tā tad jau 13. g. s. beigās Rīga bij dzīva tirdzniecības pilsēta.

Lībju tirģotāģi bij: Ropaģu Kaģis ar dēlu Imaku, Dolessalas Kunna ar dēlu Klāvu un citi; latvģi: Darbaslava, Vadonis, Virvaldis, Jaunulis, Tautulis u. t. t.; ziemģaļu zvejnieks Jānis, kurģis Indriķis un citi.

Māras zemes satversme.

III. Ordeņa ciņa par vienotu valsti.

(1290—1435)

52. **Ordeņa valsts platība.** Paskataties uz Māras zemes karti un jūs sapratīsiet ordeņa varu un politiku. Ordeņa valsts aptvēra: $\frac{2}{3}$ no Kursas, visu Ziemeļi, $\frac{1}{3}$ no Vidzemes un Latgales un lielāko Igaunijas daļu. Kopumā ordeņa valsts bij gandrīz 67.000 kv. kilm. liela, t. i. lielākā nekā tagadējā Latvija (65.000), Beļģija (29.000), Holande (34.000), Dānija (39.000), Šveice (41.000). Turpretim visām četrām bīskapu valstīm kopā bij tikai 40.000 kv. kilm. zemes.

Izņemot Salaci, ordeņa valstī atradās visas Māras zemes ostas: Klaipēda, Liepāja, Ventspils, Daugavgrīva, Pērnavā, Rēvele un Narva. Tāpēc ordenim bij iespējams vest vislielāko tirdzniecību un nogriezt bīskapu valstis no ārzemēm.

Ordeņa valsts bij viena nepārtraukta zemes platība. Turpretim bīskapu valstis bij atšķeltas viena no otras ar ordeņa novadiem. Kurzemes bīskapija bij pat sadalīta trīs stūrīs, bet Rīgas — divos: lībju galā starp jūru un Gauju un latvju galā starp Daugavu un ordeņa zemēm. Tas ordenim deva iespēju sakaut katru bīskapu atsevišķi.

92. att. Ordeņa mestra zīmogs
15. g. s. beigās.

53. **Ordeņa bagātība.** Ordeņa bagātības avots bij ienākumi no valsts muižām, zemnieku nodokļi un tirdzniecība. Piem., Vācu ordenis Prūsijā 14. g. s. beigās ieņēma gadā no nodokļiem vien apm. 6 miljonus zelta mārkus, kas toreiz bij nedzirdēti liels ienākums. Tirgoties spieda pati dzīve. Lai izrakstītu no ārzemēm ieročus un bruņnieku dienestam derīgus zirgus, vajadzēja zemnieku „desmito tiesu“ pārvērst naudā. Ordenis drīz vien aizmirsta, ka ir radīts ciņai pret pagāniem un izvērtās par bīstamu līdzcensi Rīgai, Rēvelei un Tērbatai.

Ordenis izveda uz ārzemēm ne tikai savus ražojumus, bet arī Lietavas un Krievijas preces. Ordeņa brāļi tirgojās rīdziniekiem par lielu nepatīkšanu. Bez tam ordenis centās iegūt

93. att. Ordeņa mestrs H. Galens 1551—57. g.

politisku varu pār Rīgu, jo tā dotu arī virskundzību pār visu Māras zemi. Tā ordenis un Rīga palika par nāviģiem ienaidniekiem.

Rīga un bīskapi sūdzēja ordeni pāvestam. Bet Romā bij spēkā sakams vārds: „neej ar bagātu tiesāties“. Ordenis bij pietiekoši bagāts, lai pāvestam varētu dot lielas „dāvanas“. Tāpēc viņš Romā ieguva vienu diplomātisku uzvaru pēc otras.

54. Ordeņa atkarība no virsbīskapa. Lai gan ordenis bij lielākā, bagātākā un stiprākā valsts visā Māras zemē, tomēr viņš bij Rīgas virsbīskapa vasalis.

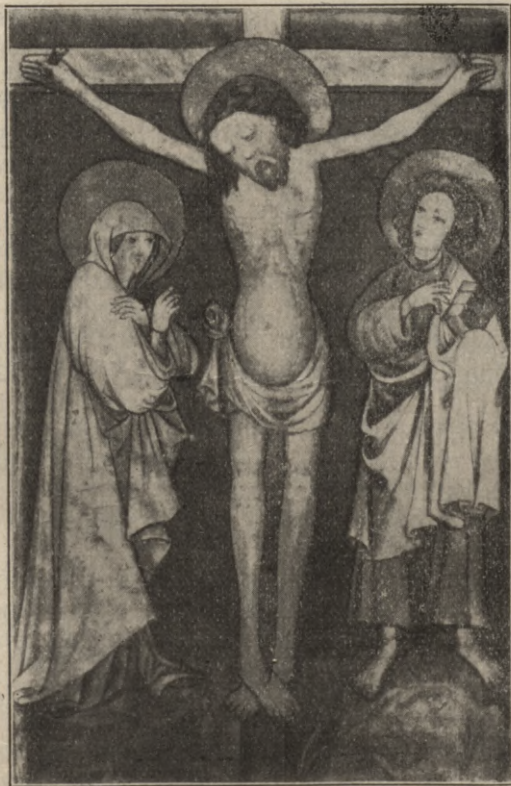
Ko tas nozīmē? — Ordeņa mestram bij jādod virsbīskapam paklausības solījums. Tas uzlika ordenim par pienākumu nest

sakam kungam virsbīskapam lēna dienestu: aizsargāt ne tikai savu, bet arī bīskapu zemi pret pagāniem.

Ordenis atradās arī zem bīskapu tiesas: ja pret mestru kāds cēla sūdzību, viņam bij jāatbild bīskapu priekšā.

Bet vācu ordenis bij atkarīgs no bīskapiem tikai Baltijā. Turpretim Prūsijā viņš atradās tieši zem paša pāvesta. Ordenis centās Māras zemē panākt sev tādas pat tiesības, kādas viņam bij Pēterā zemē — Prūsijā. Tāpēc Baltijā izcēlās pilsoņu karš.

Par pilsoņu karu sauc bruņotu cīņu starp divām tautas daļām. Vāci karoja ne ar latviešiem un lībjiem, bet paši savā

94. att. Lapaspuse no Rīgas dombaznīcas lūgšanas grāmatas ap 1400. g.

starpā. Pilsoņu kari ir briesmīgi un asiņaini. Viņos neviena karotāju puse neko neželē. Arī ordenis nežēlīgi izrēķinājās ar saviem ienaidniekiem. Māras zemes iekarošanas karš ilga

simts gadus (1184—1290). Ari pilsoņu karš starp ordeni, Rīgu un bīskapiem turpinājās vairāk kā simts gadus un beidzās ar ordeņa uzvaru tikai pa daļai.

55. **Pilsoņu karš un kristīgā ticība.** 1297. g. sākās pilsoņu karš pavisam niecīga iemesla dēļ: rīdzinieki uzcēla tiltu pār Rīdzīņupi ordeņa pils tūvumā; pils komturs lika to nojaukt. Tad pilsētnieki uzbruka ordeņa pilij un to nopostīja, bet komturu un ordeņa brāļus uzkāra.

Ordeņa ienaidnieki - bīskapi noslēdza savienību, bet mestrs tos sakāva vienu pēc otra, sagūstīja Rīgas virsbīskapu un ieņēma viņa pils Turaidu un Koknesi. Rīga atsaucā palīgā leišus, kuŗi laupīdami un dedzinādami pārstāigāja Vidzemi, bet 1298. g. vasarā ordenis pilnīgi tos sakāva kopā ar rīdziniekiem. Noslēdza pamieru, un bīskapi 200 pantu garā sūdzības rakstā griezās pie pāvesta pēc palīdzības.

Bēdīgu ainu dabūjam no šiem sūdzību materiāliem. Pāvests Klemenss V. raksta 1310. g.: „Ordeņa pienākums ir aizstāvēt baznīcu pret pagāniem. Bet viņš ir kļuvis par mūsu iekšējo ienaidnieku. Pusi no Rīgas virsbīskapijas baznīcām viņš ir galīgi nopostījis un noslēdzis ar pagāniem savienību. Pārdod tiem dzelzi, ieročus, zirgus un pat kādu Rīgas baznīcai piederošu pili. Viņš ir pilnīgi iznīcinājis Ziemgales kristīto tautu; nodevīgā kārtā nomaitājis viņas vadoņus. Viņš ir aizdzinis ap 100.000 dvēseļu pie pagāniem uz Lietuvu.“

56. **Ordeņa cīņa par vienotu valsti (1297—1394).** Māras zeme bij piecu valstu savienība. Bet Lietava savienodamās ar Poliju kļuva par lielvalsti. Ari Krievijā bij nodibinājusies stipra valdība. Lai aizsargātos pret šim lielvastim, ordenis centās Baltijā radīt vienu savienotu valsti. Šais savienotās valstis ordeņa valsts būtu pati lielākā un stiprākā, kas nebij bīskapiem pa prātam.

1330. g. Rīga krita ordeņa rokās. Ar to bij dots sāpīgs sietiens virsbīskapam. Viņš valsts pārvaldišanu nodod saviem domkungiem un pats apmetas uz dzīvi pie pāvesta galma Itālijā. Virsbīskaps panāca to, ka ordeni izslēdza no katoļu baznīcas un apkrāva lāstiem. Tad ordenis piesolīja pāvestam Rīgas virsbīskapa ienākumus — 11.500 zelta guldeņus. Pāvests ne tikai atsaucā savu lāstu grāmatu, bet pat izdeva jaunu pavēli (1394), ka Rīgas baznīcā visiem garīdzniekiem jābūt vācu ordeņa brāļiem. Tas nozīmēja, ka Rīgas virsbīskapija bij pārvērsta par ordeņa valsts sastāvdaļu jeb novadu.

57. **Jungingena žēlastības grāmata (1397).** Muižniekiem nepatika, ka Māras zemē nodibinās stipra valdība. No bīskapiem viņi varēja izspiest lielākas brīvības nekā no ordeņa. Tā-

pēc muižnieki sacēlās pret pāvesta pavēli (1394), bet ordenim izdevās apspiest arī šos nemierus. Mieru slēdza Dancigā 1397. gadā. Tomēr ordeņa uzvara bij pirktā par dārgu naudu.

Māras zemē bij izaudzis jauns spēks — bruņniecība. Ordenim vajadzēja ar bruņniekiem palikt draugos, ja negribēja, lai atkārtojas muižnieku nemieri. Tāpēc virsmestrs Jungingens bij spiests dot saviem bruņniekiem Hārijā un Virijā īpašu žēlastības grāmatu, jo Igaunijas bruņniecība bij visstiprākā.

Līdz 1397. g. bruņnieks savu lēņa muižu varēja atstāt parmanojumu vienīgi dēliem. Ja tādu nebij, muiža krita atpakaļ valstij. Jungingens atlāva vasaliem to atstāt ne tikai dēliem, bet arī meitām un radziem. Ar to valsts zaudēja ļoti daudz zemes, bet muižniecības vara palika lielāka.

58. **Pāvesta loma Māraszemē**
Liekas, pāvests bij Māras zemes valdnieks tikai uz papīra, jo Roma taču bij pārāk tālu no Rīgas. Bet tas tā nebij. Pāvests pastāvīgi iejaucās visos Māras zemes politiskos notikumos. Daudzreiz karotāju puses Baltijā bij jau sen noslēgušas mieru. Tad kāds padzīts bīskaps ieradās Romā un iedeva kukuļus augstākiem pāvesta ierēdņiem. Ar to visi Māras zemes iedzīvotāju labie nodomi izjuka vējā. Tā tas bij arī ar Dancigas mieru.

Pagāja vairāki gadi, un jauns pāvests (1423) atcēla sava priekšgājēja pavēli (1394), atsvabinādams Rīgas virsbīskapu no pienākuma iestāties vācu ordenī. Ar to virsbīskapija bij atkal tikusi patstāvīga un ordenim dots jauns trieciens viņa cīņā par vienotu valsti.

59. **Tannenbergas kauja (1410).** Vācu ordenis Prūsijā sasniedza savus ziedu laikus 14. g. s. beigās. Bet pamazām viņam blakus izauga divi jauni spēki: apvienotā Polija un Lietava vienā pusē, muižnieku un pilsoņu savienības otrā pusē. 1410. g. bij pirmā izšķirošā cīņa. Līdz šim neuzvaramo vācu ordeni galīgi sakāva poļi un leiši.

Tas notika netāl no Karalaučiem pie Tannenbergas. Poļu uzvarai palīdzēja ordeņa kara spēka nodevība. Pilsētas at-

95. att. Virsmestrs K. Jungingens.

vēra ienaidniekam vārtus, bīskapi un vasali pārgāja poļu pusē. Starp vasaliem pastāvēja īpaša slepena biedrība, tā sauktā „kirzaku savienība“, kuŗas mērķis bij ordeņa valdības gāšana un Prūsijas pievienošana Polijai. Ordeņa vasaliem nedeva mieru tās lielās brīvības, kādas muižniekiem bij Polijā.

Pēc Tannenbergas kaujas ordenis vairs neatspirga. Tai bij liela nozīme arī Māras zemes politikas maiņā.

60. **Politikas maiņa.** Vācu ordenis Baltijā saprata, ka arī viņu satrieks kāda Tannenbergas kauja, ja viņš neņems vērā jaunus vēstures spēkus. Saprata, ka drīz pienāks gals kādu 250 ārzemnieku-ordeņbrāļu valdībai. Redzēja, ka katoļu baznīcas vadoniem nav ne gribas, ne spēju atteikties no šaurām personīgām interesēm Māras zemes labā. Baznīcas koncilji piesolīja Baltiju tās patstāvības lielākiem ienaidniekiem — poļiem.

Pret šo katoļu baznīcas draudzību ar Poliju bij vienīgs glābiņš: iet kopā ar abām stiprākām iedzīvotāju šķirām — muižniecību un pilsonību. Meklēt atbalstu ne Romā, bet pašā Māras zemē.

61. **Pirmais landtāgs (1422).** Ari pilsētas un muižnieki beidzot sāka saprast, kurp Māras zemi novedīs bīskapu varas kāre. Bez tam 14. g. s. beigās radās vesela virkne saimniecisku jautājumu, kuri bij jānokārto visās piecās valstīs vienādi. Sevišķi svarīgs bij naudas jautājums. Nauda palika arvien lētāka, un dzīve dārgāka.

Tāpēc 1422. g. janvarī Valkā sasauca zemes kungu apspriedi. Tā nolēma ikgadus noturēt kārtējas zemes saeimās jeb landtāgus. Pirmie landtāgi pieņēma daudzus svarīgus lēmumus, bet tie negrozīja Māras zemes satversmi. Tie bij atsevišķi līgumi, kuŗus slēdza piecās patstāvīgās valstīs, tāpat kā tagad Latvija Valkā slēdz līgumus ar Igauniju par robežām un tiešu dzelzsceļu satiksmi.

62. **Baltijas savienotās valstis (1435).** Citādi tas bij ar Valkas landtāgu 1435. g. Tas ir robežstabs Baltijas tālākā vēsturē. Visas piecās valstis apņēmas uz priekšu saskaņot savus soļus politikā. Noslēdza politisku un militāru savienību uz 6 gadiem.

Ja Māras zemē izceltos strīdi starp atsevišķām valstīm, tad viņu dēļ nebij brīv griezties pie pāvesta, bet tie bij jānodod izšķirt pašu ieceltai šķīrēju tiesai. Ja sveša valsts mēģinātu uzbrukt Māras zemei, tad visām piecām valstīm kopīgi jāiet karā. Nevienam zemes kungam bez citu piekrišanas nav atļauts uzsākt karus ar ārvalstīm, piem. Lietuvu, Krieviju.

63. **Landtāga nozīme.** 1435. g. zemes saeimā pirmo reizi atklāti pie valsts darišanām piedalījās arī Baltijas pilsētas un

bruņniecība, kā līdzīgi spriedēji un lēmēji blakus saviem zemes kungiem. Tā bij Māras zemes vietējo vāciešu k ā r t u b a l s s. Viņai pretim stāvēja ārzemnieku — bīskapu un ordeņa pavēlnieku balsis.

Šī Baltijas k ā r t u v a r a s — muižnieku un pilsoņu — u z v a r a par zemes kungiem izskaidrojama ar to, ka vācu ordenis bij ļoti novājināts nelaimīgā karā ar Poliju-Lietavu. Tagad muižnieki uzspieda ordenim savu gribu. Viņam vajadzēja atteikties no centieniem pēc virskundzības un apmierināties ar Baltijas valstu savienību, kuŗas augstākā iestāde bij landtāgs.

Šai Māras zemes saeimā bruņniecība un pilsonība ne tikai līdzī sprieda un lēma, bet arī parakstīja lēmumus. Tas pacēla viņas pašapziņu. Muižniecība bij tikusi pie valsts varas. Tikai latvju un igauņu zemniekiem nebij nevienas balss šai savienoto valstu landtāgā.

IV. Savienotās valstis.

(1435—1561.)

64. **Silvestra žēlastības grāmata (1457).** Rīgas virsbīskapa bruņnieki ar skaudību noskatījās uz vasaļu lielām priekšrocībām Igaunijā. Viņi centās izmantot virsbīskapa cīņu ar ordeni. Draudēdami pāriet ordeņa pusē, tie turēja virsbīskapu pilnīgā atkarībā no sevis.

Virsbīskaps Silvestrs (1448—1479) cīnījās ar ordeni Rīgas dēļ. Bīskapa kase bij tukša. Vasāli bij ar mieru tam dāvāt labu sumu, ja viņš tiem dotu tādas pat tiesības, kādas jau 1397. g. bij dabūjuši Igaunijas bruņnieki no virsmestra Jungingena. (§ 57.) Silvestrs bij ar mieru un **1457. g.** izlaida attiecīgu žēlastības grāmatu. Tā patiesi bij liela žēlastība! Katoļu baznīca zaudēja visas savas zemes lībju galā — starp Gauju un jūru. Tās pārgāja nedaudzu muižnieku rokās.

65. Muižnieki virsbīskapijas padomē

96. att. Baltijas bruņniecības likumu grāmata (1486). Jau 14. g. s. Tēr-16. g. s. Nodaļa par karstas dzelzs nešanu. batas bīskapa varu ierobežoja īpaša bīskapijas padome, kur muižniekiem arī bij savs vārds sakams valdības un tiesu lietās. Tāda pat iestāde uz ieradumu pamata pastāvēja arī pie Rīgas virsbīskapa jau no 1422. g.

werdt/edder beter/so mögen se men ere manbū/
te vp eren ackeren /edder vp eren wyssen behot/
den/mit twölff mannen ynbespraken lude /vp
den hilligen.

Capit. XC.

W̄ ouerst de yenne de de losinge
būth / eer de hande affstriben/
ynde dregen dat yser/bernet he
siet/he geue dre marck manbūte
na Landrechte/dat syn veer/
sich marck landgudes / dat
drūdde deel synen heren/de twe
dele dem sackewolde/edder he late em den acker
edder de wyffe stan vor darsūluige gude/beth he
yde lösen mach /wert he ouerst schyr/de yenne
vorlust lande yn de gude/behaluen als men em
gudes daran befant heft.

Capit. XCI.

Ebben ouerst lude acker / edder
wyssen /buten erer marck / yn de
doch binnen nenes dorpes bella/
tener marck/men twiffchen twier
edder merdorper schedinge / yn de
spreken se weddeschatt / edder
munbūte daran / welckem dorpe/
so kumpt

1484. g. pāvests iecēla un atsūtīja uz Rīgu jaunu virsbīskapu Mikeli, bet pilsēta un muižnieki atteicās tam zvērēt uzticību. Beidzot **1486. g.** viņš bij spiests parakstīt 18 pantus garu līgumu, kurā starp citu nodrošināja muižniekiem, Rīgas domkungiem (§ 22) un Rīgas pilsētai domnieku vietas virsbīskapijas padomē. Vēlāk šos amatus sadalīja vienīgi starp domkungiem un muižniekiem pie kam pēdējiem bij pārsvars.

Tiem tagad kopā ar virsbīskapu piederēja visa augstākā vara Rīgas virsbīskapijā. Šo 12 viru padomi var pielīdzināt ministru padomei monarchijās; bez tam tā bij arī augstākā tiesa visās muižnieku lietās. Nu virsbīskapa vasali diezgan brīvi varēja rīkoties ar baznīcas zemēm tā sauktajā „latvju galā“ — starp Daugavu un Gauju.

Ar to bij gals virsbīskapa kundzībai: virsbīskapa valsts bij pārvērtusies par muižnieku republiku, kur virsbīskapam gan palika zemes kunga zizlis, bet īstie valdnieki bij viņa vasali.

66. Muižnieki ordeņa valstī. Citāds bij muižnieku stāvoklis ordeņa valsts latviešu daļā. Ordenis bij pietiekoši stiprs, lai cīnītos ar saviem nelieliem zemturim vasaliem. Nekāds Silvestra žēlastības grāmatas viņš tiem nedeļa. Ja kādam muižniekam nebija dēlu, tad viņa muiža krita atpakaļ valstij.

Kur muižniekiem ir mazāka vara, tur zemniekiem labāka dzīve. Ordeņa valsts aptvēra gandrīz visu Kursu un Ziemgali. Arī pārējā Kursas daļa, kas piederēja Piltenes bīskapam, bij atkarīga no ordeņa. Tāpēc varam teikt: no visām Baltijas tautām kurši un ziemgali sajūta vismazāk jaunās lēņu kārtības slogu. Tie savā vairumā bij kroņa zemnieki, kuriem gar muižniekiem nebija nekādas daļas.

67. Ordeņa zemnieki Ziemgalē 15. g. s. beigās. 1492. g. mestrs apstiprināja Bauskas un apkārtnes zemnieku vecās tiesības. Viņiem bij jāmaksā pagasts un kunga tiesa. Ziemas pagastā katra sēta deva 2 mārkas naudā vai medū; pavasarā

A. Švābe, Latvijas vēsture.

97. att. Rīgas virsbīskapijas lībju gala vasalis
Georgs Rozens 16. g. s.

jeb lopu pagastā — labu aitu. Tad pat nodokļu maksātājos ierakstīja visus 20 g. vecos vīriešus, kuriem ar nākošo gadu bij jāsāk dot nodevas.

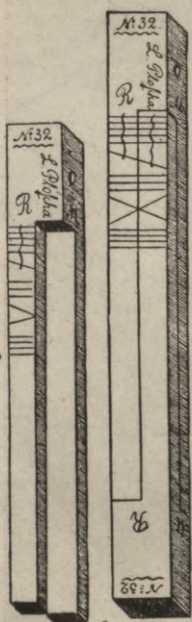
Kunga tiesas lielums bij: pūrs rudzu, miežu un auzu no katra vīra, un labība jānober ziemas pagastā. Katram vīram jāpieved viena ass malkas un no katras sētas jānodod divas vistas. Muižkungs un skrīveris dabūja pierakstamo naudu.

Klaušās vasarā gāja pēc vīru skaita, bet ziemā pēc ciematiem. Kas vienu dienu bij nokavējis, deva par sodu aitu vai vērđiņu. Darbiniekus uzraudzīja pagasta vecākais jeb vagars, un muiža viņam deva ēst un dzert.

Pirms ziemas pagasta noturēšanas un kunga tiesas nobēršanas neviens zemnieks nedrīkstēja ar saviem ražojumiem braukt Rīgā. Pie nāves soda zemniekiem bij aizliegts pārdot leišiem zirgus, stopus, bises un citus ieročus.

Muiža saviem zemniekiem deva pagastīņa dzīres sējas un plaujas laikā, apkūlības un ziemas pagastu ievācot — katrreiz mucu alus.

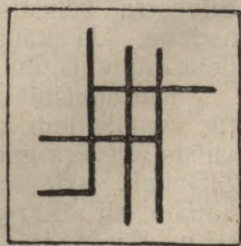
68. **Birkas un vaku grāmatas.** Sakumā zemnieku parādus un nodokļus „uzgriezta uz birkas”. Tas bij četrkantains koks ar diviem samaucajiem galiem: viens gals glabājās pie saimnieka, otrs pie pagasta vecākā vai desmitnieka. Noberamās labības pūrus ar nazi vai vīli uzgriezta taisnām vai slīpām strīpām pāri

98. att. Birka jeb burtas koks.

abām birkas pusēm. Katru no trim labībām atzīmēja uz sava birkas sāna. Ceturtais sāns bieži palika brīvā.

Parādu vai nodokļus dzēšot, pārvilka krustām švītru par nobērto pūru skaitu, pie kam samauca abus birkas galus kopā un pārliecinājās, vai kāda no birkas pusēm nav viltota. Birkas galvā katrs saimnieks iegriezta savu īpašuma zīmi, lai desmitnieks nesajauktu dažādās pagasta birkas, kuŗas glabāja savērtas uz birku loka.

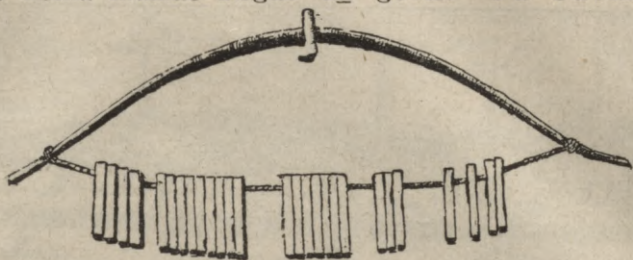

99. att. Birkas galva ar īpašuma zīmi.

Tā bij pirmā pagasta grāmatvedība. Bet jau 15. g. s. muižas, blakus birkām, ievēd tā sauktās pagasta jeb vaku grāmatas. Tie bij nodokļu maksātāju un parādnieku saraksti, sastādīti pēc ciemiem un pagastiem. Vaku grāmatās

ieveda visu saimnieku vārdus līdz ar viņu nodokļiem un nodevām. Rēvelē uzglabājušās igauņu vaku grāmatas, sākot ar 1435. g. Latvijā visvecākās līdz šim atrastas no 1553. g. Katvarē un Liepupē, Vidzemē.

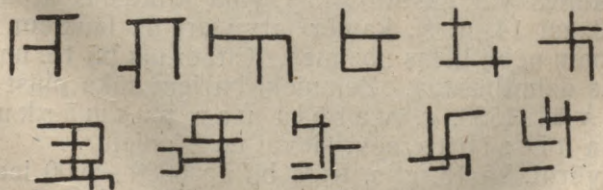
69. **Saimnieki krit parādos.** Jo lielāki palika muižas tīrumi, jo vairāk bij saimniekiem jāstrādā muižā. Daudzreiz pašu lauki pa pusei bij jāatstāj atmatā. Ja uznāca kāda sērga, vai sausums, izcēlās neraža un nosprāga lopi. Ja gribēja tālāk dzīvot, vajadzēja iet pie kunga aizņemties sēklu un maizi; izlūgties nomā muižas zirgus un govīs. Tā saimnieks

100. att. Birku koks.

tiek par muižnieka parādnieku. Šie sīkie parādi 15. g. s. savijās par cilpu, kura zemnieku saistīja pie sava kunga. Saimniekam atlika: vai nu palikt par dzimtscilvēku, vai pamest savu iedzīvi un bēgt uz svešumu. Parasti no bīskapa valsts bēga uz Rīgu vai ordeņa zemēm, bet no Kursas uz Klaipēdu.

70. **Parādnieku gūstīšana.** Ja parādnieks bēga, tad viņš bij noziedznieks. Kā tagad Latvija slēdz ar Lietuvu un Igauniju līgumus par noziedznieku izdošanu, tā 15. g. s. beigās

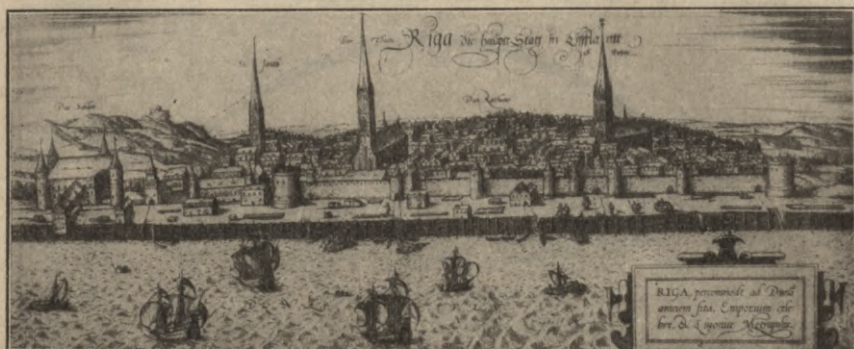
101. att. Ipašuma zīmes.

Māras zemes kungi vienojās par aizbēgušo parādnieku izdošanu. Šie parādnieki bij latvju un igauņu saimnieki.

Aizbēgušo saimnieku gūstīšanai muižnieki izsūtīja uz pilsētām savus kalpus. Bet pilsētas atteicās bēglus izdot. Tāpēc Kurzemes bīskaps 1424. g. raksta Rīgas pilsētas galvai: „Jūsu krāmu tirgotāji aizvilina mūsu ļaudis uz savu pilsētu,

proti: tos, kas daudz parādā un nedomā maksāt. Tāpēc esat tik labi, milje draugi, pārrunājat šo lietu un vienojaties savā starpā, kādā kārtā mēs varam pieprasīt no jūsu pilsētas savus kalpus, gūstekņus un parādniekus.”

71. Rīga — latvju brīvības pils. Tautas dziesmas Rīgu vienmēr sauc par pili. Bet ar pili mūsu senčiem saistītās domas par drošu vietu, kur var glābties no briesmām un uzbrucējiem. Lai glābtos no saviem kakla kungiem, zemju ļaudis meklēja

102. att. Skats uz Rīgu no Daugavas (1572. g.).

patvērumu „Rīgas pili“. Jo visos viduslaikos bij spēkā sakams vārds: „pilsētas gaiss dara brīvu“. Tam bij dziļš saturs.

Pēc Rīgas likumiem katrs, kas pilsētā iebēg, kļūst brīvs, ja viņa kungs vai gūstītājs nav viņu atprasījis atpakaļ gada laikā. 13. un 14. g. s., kamēr latvji arī uz laukiem bij brīvi, šim likumam nebija lielas nozīmes. Citādi tas bij 15. un 16. g. s., kad sākās dzimtbūšana. Zemnieki bariem sāka plūst uz Rīgu, kur viņi vēl 1530. g. varēja par pusmārku iegūt pilsoņa tiesības sev, sievai un bērniem.

Var vērot, ka 15. g. s. Rīgā bij ap 6000—8000 iedzīvotāju. Tā tad apm. tikpat daudz, cik tagad Cēsīs, Valmierā, Ventspilī. Zemnieku Rīgā bij ap 20—30% jeb 1500—2000 dvēseļu. Pēc nodarbošanās viņi bij mājkalpotāji, transportstrādnieki (ormaņi, kuģu krāvēji, nesēji) un amatnieki.

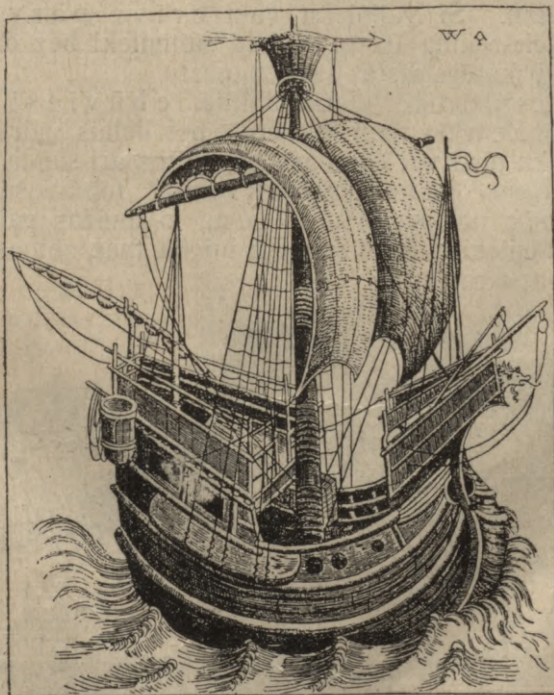
72. Dzimtbūšanas sākums. Jau 15. g. s. sākumā (1431) dokumentos parādās jauns vārds „dzimts cilvēks“. Pāpriekš igauņu daļā, bet uz gadu simteņa beigām (1494) arī Latvijā. Tā sauca zemniekus, kas pateicoties parādiem bij kļuvuši par muižnieka piederumu, par tādu pat pērkam un pārdojamu lietu, kā: medību suņi, jājamie zirgi u. t. t. Muižnieku.

kam piederēja dzimtslaudis, sauca par dzimtskungu, bet pašu šo kārtību par dzimtsbūšanu.

Lai dzimtslaudis nevarētu bēgt no vienas valsts otrā, 16. g. s. sākumā (1508—1509) mestri landtāgos noslēdza līgumus ar biskapiem par bēgļu izdošanu. Tikai pilsētu pārstāvji pret to cēla savas ierunas.

73. Pilsētu cīņa pret dzimtsbūšanu (1515). Ari pēc 1508.—09. g. landtāgiem pilsētnieki joprojām uzņēma un aizstāvēja no laukiem iebēgušos zemniekus. Kad bruņnieki par to sūdzējās, tad Rēveles pilsētas rāte paskaidroja (1515):

„Baltija nevar pastāvēt bez tirgotājiem. Bet tirdzniecība var zelt vienīgi pilsētās, un tām ir vajadzīga tauta. Tāpēc neviena Baltijas pilsēta nevar iztikt ar vācu pilsoņiem vien. Ja viņi par savu naudu nevar no laukiem dabūt sev puīšus un

103. att. Buŗu kuŗis 15. g. s.

meitas, tad pilsētai draud lielas briesmas. Tāpēc pilsētas rātei jāaizstāv brīva zemnieku ieplūšana Rēvelē.“

74. Saimniekus pērk un pārdod. 14. g. s. tirgojās ar kalpiem (§ 47). 15. g. s. beigās pērk un pārdod arī

saimniekus Pirmās ziņas par to atrodam 1495. g. Muižnieks Firkss apliecina, ka viņš pārdevis Rēveles birģelmeistaram savu zemnieku Mārtiņu ar visu saimi par 20 Rīgas mārķām. 1497. g. Fitinghofs izdod kvīti, ka saņēmis 60 mārķas par vācu atraitnei pārdotu dzimtsilvēku ar trim dēliem. 16. g. s. pirmā pusē nāk priekšā gadījumi, kur saimniekus izmaina pret dažām lastēm labības un pat ērzeļiem.

75. Valīnieki un iebūvieši. Vārds „valīnieki“ norāda uz viņu vaļu jeb brīvību. Tie nebij pie zemes saistīti dzimtslaudis, bet brīvi nodarbojās „uz savu roku“ kā rokpeļņi un pēc patikas gāja no ciemata uz ciematu, no pagasta pagastā. Tāpēc viņus arī iesauca par gājējiem.

Tie bij pirmie bezzemnieki, kas pelnījās muižā, saimnieka sētā vai pilsētā. Viņi sastādījās no amatniekiem, bāriņiem, svešu kungu bēgļiem. Pilsētniekam tie nebij jāizdod dzimtskungam. Šī valīnieku vaļa brīvi pārvietoties bij liela priekšrocība 16. g. s., kad saimnieki bez dzimtskunga atļaujas nedrīkstēja atstāt savu pagastu.

Ciemos dzīvoja vēl tā sauktie iebūvieši jeb piemītni. Dažiem no tiem bij zeme, bet lielais vairums piemētās saimnieka pirtī vai kambari, kāpēc tos arī sauca par pirtniekiem un kambarniekiem. Iebūviešus-zemtuŗus vāciski dēvēja par kājiniekiem, jo muižas gaitās tie sūtija tikai kājinieku. Bieži viņiem bij tik maz zemes, ka nevarēja turēt pat zirgu.

104. att. Rīgas siena Daugavmalā ar torni un vārtiem.

76. Pilsētu attīstība. 16. g. s. Latvijā bij vairāk kā 20 pilsētas. Daudzas no tām nopostīja sekojošā karā, un tās vēlāk vairs neatjaunojās. Piem.: Rauna, Piebalga, Gulbene,

Straupe, Koknese u. c. Viduslaiku pilsētiņas bij nelieli miesti, kur aiz mūriem dzīvoja cieši viens pie otra tirgotāji, namnieki, amatnieki un kalpotāji. Pilsoņiem bij kopīga ganība, mežs un dārzi turpat aiz pilsētas sētas.

Pretēji lielpilsētām mazos miestīņos pastāvēja tā pati lēņu u kārtība, kas uz laukiem. Pilsētas kungs deva namniekiem gruntsgabalus nevis īpašumā, bet uz dažiem gadiem lēņos. Māras zemes pilsētas piederēja pie Vācijas pilsētu savienības jeb h a n z a s. Pilsētu politiku noteica Rīga, Tērbata un Rēvele. Tikai tās piedalījās landtāgos.

Baltijas pilsētas atīstījās vienīgi pateicoties tirdzniecībai ar Krieviju. Līdz ko Māras zemes kungi uz dažiem gadiem slēdza krievu robežu, tirdzniecībā iestājās krīze un pagurums.

Viduslaiku pilsētas nebij lielas. Pat Romā 16. g. s. bij tikai 55.000 iedzīvotāju, t. i. tikpat daudz, cik tagad Liepājā. Rīgā toreiz nebij vairāk par 10—15.000 dvēseļu.

77. Cunftes. Uz Baltijas pilsētām vācu amatnieki un tirgotāji atnesa līdz cunftes iekārtu. Par cunftēm jeb amatiem sauca tādu amatnieku savienības, kuŗi īpašā pārbaudījumā bij pierādījuši sava amata prasānu. Meistaru skaits katrā amatā Rīgā bij stingri noteikts. Piem., 16. g. s. āudēju meistaru drikstēja būt tikai 30. Katram meistaram bij vairāki zēlli jeb amata puīši un mācekļi.

14. g. s. beigās Rīgas arodu biedrībās sākās nacionālas cīņas. Vācu amatnieki ar balsu vairākumu

105. att. Kloštera priekšniece. Altāra bilde Melngalvju namā Rēvelē (1495. g.).

nolemj nepieņemt uz priekšu latvjus par mācekliem. Maiznieki pat noliedza (1392) saviem amata biedriem precēt latvju sievas. Tā veseli organizēti arodi izvērtās par vācu biedrībām.

Tomēr dažos arodos latvji bij vēl 16. g. s. par meistariem kopā ar vāciešiem. Tā audekļu audēju amatā no 30

106. att. Zeltkaļu amata zīmogs 15. g. s.

meistariem kādi 20 bij latvieši. Tie kopā ar vāciem nolēma savā arodā neuzņemt ne igauņus, ne leišus. Šīs cunftes vidū atrodam pat slavenos Vidzemes audējus-piebaldzēnus, par ko liecina kāda biedra uzvārds: Ansis Piebalgs.

78. **Gildes.** Vēl vecākas par cunftēm ir gildes jeb garīgas brālības. Tās pastāvēja Rīgā jau biskapa Alberta laikos. Brālību mērķis bij gādāt par savu brāļu un māsu garīgo attīstību. Šiem nolūkiem katra brālība uzturēja baznīcās savu altari ar priesteri, sarīkoja saviesīgus vakarus, palīdzēja saviem biedriem nelaimē un pēc nāves tos svinīgi pavadīja uz kapiem ar gājieniem un karogiem.

Pazīstāmākās Rīgas gildes ir: Lielā jeb tirgotāju gilde un Mazā jeb amatnieku gilde. Pirmo latviešu gildi sastopam 1386. g.; to nodibināja alus nesēji ar altari Jēkaba baznīcā.

Pavisam latviešiem bij 3 brālības ar kādiem 500—600 biedriem. Starp tiem bij arī sievietes. Vasarā, kad ostā pie-

nāca daudz kuģu, sevišķi sāls sūtījumi, no laukiem saplūda zemju ļaudis, spiedās iekšā transportnieku ģildē un nosita algas organizētiem arodniekiem.

79. **Ordeņa iekšējās cīņas 15. g. s. vidū.** Līdz 1413. g. ordeņa mestrus iecēla ārpus Baltijas (§ 25). Bet pēc tam nodibinās šāda kārtība: ordeņa kapituls Cēsis ievēlēja divus kandidātus, no kuriem vienu virsmestrs ir spiests apstiprināt mestra amatā.

Ap šiem kandidātiem Baltijas ordenī sākās partiju cīņa starp vestfāliešiem un reiniešiem. Tās bij divas novadniecības. Baltijā iecēloja galvenokārt Vestfāles un zakšu zems vācieši no Ziemeļu jeb Lejas Vācijas, kuri runāja lejasvācu jeb „vestfāļu mēlē“. Prūsijas ordenī turpretim iestājās Dienvidus jeb Augšvācijas bruņnieku dzimtis un Reinas apvidus muižnieki jeb reinieši, kuri runāja augšvācu jeb „reiniešu mēlē“.

Virsmestrs pabalstīja reiniešu kandidātus, jo ar to pieauga Prūsijas iespāids Māras zemē. 1430. g. Baltijas ordeņa valdībā jeb padomē reiniešiem jau piederēja 4—6 vietas no septiņām. Vietējie vācieši turpretim nostājās vestfāļu pusē, kuri centās panākt, lai baltieši varētu paši no sava vidus ne tikai mestu ievēlēt, bet arī apstiprināt un iecelt amatā.

Pa daļai viņi to arī panāca **1459. g.**, no kuŗa laika Baltija stādīja priekšā mestra amatam tikai vienu kandidātu, kuŗu virsmestram bez ierunām vajadzēja apstiprināt. Vēl pēc 30 gadiem reinieši bij pilnīgi sakauti, un vestfāļiem piederēja visi septiņi ordeņa valdības augstie amati. Ari 16. g. s. reinieši bij galīgi izspiesti no visām ienesīgām vietām.

80. **Baltijas ordeņa sastāvs 1451. g.** 13. g. s. Māras zemē ikgadus uzturējās caurmērā 400—450 brāļu bruņnieku jeb $\frac{1}{5}$ daļa no visa bruņnieku skaita vācu ordenī. 14. g. s. beigās šis skaits jau noslidēja uz 300, bet 1451. g. Baltijā bij vairs tikai ap 270 ordeņa brāļu: 195 bruņnieki, 47 priesteri un 28 pusbrāļi jeb pelēči.

No 195 bruņniekiem tikai divi bij dzimuši Baltijā, bet visi citi ārzemnieki: 161 vestfāļi un 26 reinieši. Cik maz bij atsevišķās pilīs brāļu-bruņnieku, redzam no sekošā: Rīgā — 19, Cēsis — 14, Siguldā — 12, Kuldīgā — 12, Alūksnē — 7, Bauškā — 3, Rēzeknē — 3 un t. t.

Zināms, ordeņa karaspēks bij daudz lielāks — ap 4000 zobenu 15. g. s. sākumā: 300 brāļu bruņnieku, 1200 ordeņa algotu kara kalpu un ap 2500 vasaļu jātnieku. Bez tam vēl daži simti strēlnieku un sīko ordeņa leimaņu vieglā kavalērijā; beidzot ap 20.000 vīru zemnieku zemessarga.

81. Māras zeme Pletenbergā laikā (1494—1535). No visiem biskapiem vāci tur Albertu (§ 12) par gudrāko valsts vīru. Bet mestru Pletenbergi viņi atzīst par spējīgāko

107. att. Mestrs V. Pletenbergis.

vācu ordeņa pavēlnieku visā ordeņa pastāvēšanas laikā.

Pletenbergis valdīja 41 gadu. Tas bij grūts laiks. No ārienes Māras zemei spiedās virsū Krievija un Polija; no iekšienes — Luterā mācība un muižnieku nākšana pie valsts stūres. Pletenbergis bij gudrs, bet arī konservatīvs politiķis. Viņam izdevās ordeņa varas sabrukšanu aizturēt, bet ne novērst.

Cerot uz Vācijas palīdzību pret krieviem, Pletenbergis centās tapt par Romas valsts locekli. Tas viņam arī izdevās.

1526. g. Vācijas ķeizars iecēla ordeņa mestru valsts firsta kārtā (§ 20). Ar to ordenim bij dotas.

108. att. Virsbiskapa Lindes un mestra Pletenberģa sidraba nauda 1516. g.

tiesības piedalīties Vācijas valsts saeimā (reichstāgā) ar lemošu balsi. Reichstāgā pieņemtie likumi stājās spēkā arī Latvijā.

Pletenberģa laikā ordenis guva tādu pārsvaru par bīskapiem, ka tiešām var runāt par Baltijas savienotām valstīm. Zeme atpūtās no pilsoņu kariem. Muižnieki un pilsētnieki palika bagāti. Daudzi dzimtslaudis tika pie turības. Ar naudas palīdzību viņi atpirkās no nodevām un klaušām.

82. **Reformācijas kustība Vakareiropā.** Jau 14. g. s. beigās čehu mācītājs Jānis Huss sludināja pāvestam un bīskapiem nepatīkamas idejas. Tāpēc viņi to 1415. g. lika sadedzināt uz sārta. Bet no šī mocekļa sārta aizdegās visa Eiropa.

Visās zemēs cēlās protesta kustība, kuŗa prasīja, lai katoļu baznīca tiek reformēta jeb atjaunota uz evaņģeliju pamatiem. Šai kustībai bij vairāki virzieni. Labā spārna priekšgalā nostājās vācu mūks Mārtiņš Luters.

109. att. Mārtiņš Luters (1523.).

1517. g. viņš pasludināja savas tēzes (teikumus) pret katoļu ticību. Gan pāvesti viņu nolādēja un izslēdza no baznīcas, bet apstākļi bij grozījušies Luteram par labu. Lutera prasība, ka pāvestam un bīskapiem atņemama viņu laicīgā vara un lielle īpašumi, saskanēja ar pilsētu un muižnieku interesēm. Tāpēc šīs šķiras pabalstīja „Lutera ticību“.

e fortes in fide, Secundo pro te qu
re ut auxilio illorum tua infirmitas
causis etiam exhausa, sicut ne solus
vado, non patitur solitudine & tunc
sed iungit te cum alijs, loquere, vos
laborandum est, si Diabolum vultis vincere
& molestantibus, Sic fac &
in Christo Amen Vitenberg
Purificationis 1540.
Martinus Lutherus.

110. att. Lutera vēstule ridzīniekiem. Vitenbergā 1540. g.

83. Lutera mācība Rīgā (1521—22). Lutera mācību sāka sludināt vispirms Rīgā divi viņa piekritēji — Knopkens un Tegetmeijers. Tie abi bij ārzemnieki, jo vācu pilsoņiem Rīgā nebij nekādas dziļākas garīgas dzīves. Tos varēja ieku-

stināt uz jaunām domām tikai laudis, kas Vācijā bij auguši un gājuši skolās. Un ja par jaunās mācības visdedzīgākiem aizstāvjiem palika taisni Rīgas un Rēveles pilsoņi, tad pa daļai arī tāpēc, ka tas bij viņu interesēs.

Reformu kustības priekšgalā nostājās konservatīvā Rīgas rāte un ieguva lielu piekrišanu pilsētniekos. Ari Baltijas muižniecība sākumā iestājās par reformām. Abas šīs valdošās kārtas bij patiesībā (faktiski) jau kļuvušas neatkarīgas no bīskapiem, bet pēc zemes likumiem (juridiski) katoļu baznīcai tomēr piederēja virskundzība. Pat vācu ordenī bij daudz Luterā piekritēju. Tie tomēr nedrīkstēja nostāties protestantu pusē, jo tad jau viņiem nāktos protestēt pašiem pret sevi. Tāpēc ordenis ieņēma nogaidošu stāvokli.

84. **Svētbilžu grautiņi (1524—26).** Tomēr bīskapi nepadevās. Viņi apsūdzēja pilsētas pāvestam.

1524. g. februārī Rīgasrātei nāca zināms, ka katoļu garīdznieki nosūtījuši uz Romu divus mūkus izkaulēt lāstu grāmatu pret luterticīgiem Baltijā un īt sevišķi Rīgā. Tas sacēla pilsoņos lielu sašutumu.

Rīgas darba laudis, namniekiem un tirgotājiem piedaloties, ielauzās 1524. g. martā Rīgas baznīcās, plēsa svētbildes no sienām, sadauzīja altārus, mīdīja krustus kājām un beidzot sakrāva saplosītās bildes vienā Pēterā baznīcā kaktā, kurš dabūja nosaukumu „pie visiem svētiem“. Vēl tagad lieto izteicienu: „Es tevi aiztriekšu pie visiem svētiem!“

Toreiz Pēterā baznīcā vien tika nopostīti 32 altāri. Kāds no pūļa pasludināja dievmates tēlu par raganu. Satra-

111. att. M. Hofmanis (1523).

kotās ļaužu masas tūlin nolēma visas sieviešu svētbildes sadedzināt uz raganu sārta. To arī izpildīja uz Esplanādes laukuma.

Tādi pat svētbilžu grautiņi notika Rēvelē, Tērbatā un Pērnāvā. Tajos dzīvu dalību nēma igauņi.

85. **Hofmaņa mācība (1523).** Bez Lutera mācības Baltijā sāka izplatīties arī kreisāka reformācijas kustība. 1523. g. švābu kažocnieks Hofmanis ieradās Valmierā un sāka sludināt drīzu pastaro galu vecai pasaulei. Hofmaņa vienkāršās, bet dedzīgās runas pret katoļu kungiem atstāja aizraujošu iespaidu uz pilsētas nabadzīgākiem iedzīvotājiem. Tā runāja ne mācītājs uz tautu, bet amatnieks uz amatniekiem. Viņam radās sava piekritēju draudze, kas ordenim nebij pa prātam. Drīz pēc tam Hofmani Valmierā arestēja un izraidīja no ordeņa valsts robežām. Turp nosūtīja no Rīgas Tegetmeijeri, lai valmieriešiem sludinātu „pareizu Lutera mācību“.

86. **Lutera ticības uzvara (1525).** Vācijā reformācija bij ne tikai cīņa par jaunu ticību, bet reizē arī dzimtsļaužu poli-

112. att. Aina no zemnieku kara Vācijā.

tiska kustība pret saviem kakla kungiem. 1525. g. Vācijā izcēlās zemnieku karš. Nu nobijās ne tikai Lutera piekritēji muižnieki, bet pat pilsoņi.

Ari Māras zemes igauņu daļā ticības cīņa draudēja izvērsties par zemnieku sacelšanos pret kungiem. 1525. un 1526. g. Hārijā un Vīrijā bij neraža un bads. Igauņu amatnieki iemācīja saviem pilsētā iebraukušiem tautas brāļiem tirdzniecībai „piekdienās un gavēņu laikos ēst gaļu un vispārīgi vairs nepaklausīt kungiem, jo zemnieki tikpat labi ļaudis kā muižnieki“.

Valmieras landtāgā 1525. g. zemes kungi aizrādīja uz bīstamiem sakariem starp jauno ticību un zemnieku nemieriem. Pilsētu deputāti tam pievienojās un kopā ar muižniekiem nolēma aizliegt pilsoņiem izplatīt zemnieku vidū dumpju un baznīcas grautiņu idejas.

Pletenbergis saprata, ka Rīgas bagāto pilsoņu un lieltirgotāju rātei ir tādas pat bailes no zemnieku nemieriem kā muižniekiem un ordenim. Tāpēc arī viņš atturējās no varas līdzekļiem pret Lūtera ticības izplatīšanos pilsētās. Viņam pat bij izdevīgi dot Rīgai ticības brīvību un iecelt sevi par viņas pārstāvi un virskungu. Par slepenu sarunu vešanu ar Maskavu, virsbīskapu izsludināja par valsts nodevēju un uz laiku ieslodzīja viņa paša pili Raunā (1525).

Vēl kādus 25 gadus vilkās cīņa starp katoļiem un luterāņiem. Bet katoļu vara bij lauzta. 1539 g. Rīga iestājās protestantu pilsētu savienībā un ar to ieguva sev aizstāvi pie Vācijas ķeizara.

113. att. V. Pletenbergis dod Rīgai ticības brīvību (1525).

87. **Ko latvji ieguva no reformācijas.** Reformu kustība galvenokārt notika pilsētās. Tāpēc viņas nozīme arī meklējama latvju pilsoņu dzīvē. — 26. oktobris 1517. g. bij ievērojama diena nesēju ģildē: starp latvju brāļiem un māsām par

biedri uzņēma arī Knopkenu, vēlāko reformācijas vadoni Rīgā. Tāpēc šī latvju brālība visā visumā pārgāja luterticībā. Ievēdot luterticību, dievkalpošanu noturēja ne latīņu, bet mātes valodā.

114. att. Pletenberga akmens tēls virs Rīgas pils vārtiem (1515).

1524. g. pie Jēkaba baznīcas nodibinās latvju draudze, kur sprediķi latvju valodā teica vietējie vācu mācītāji. Sākot ar 1530. g. tīrī sacerēja pirmās parīgās dziesmas latvju valodā. Tai pašā laikā viņi bij par rakstvežiem nesēju un alus vedēju ģildēs. Šo ģilžu biedru sarakstus jau no 1532. un 1533. g. veda latviski. Tie ir vecākie latvju rakstu valodas pieminekļi. Gadus desmit vēlāk arī Lejaskursas baznīcās (Grobiņā) jau lietoja rok rakstā kuršu valodā tulkotu Lutera katķismu un evanģelistu stāstus par Kristus ciešanām.

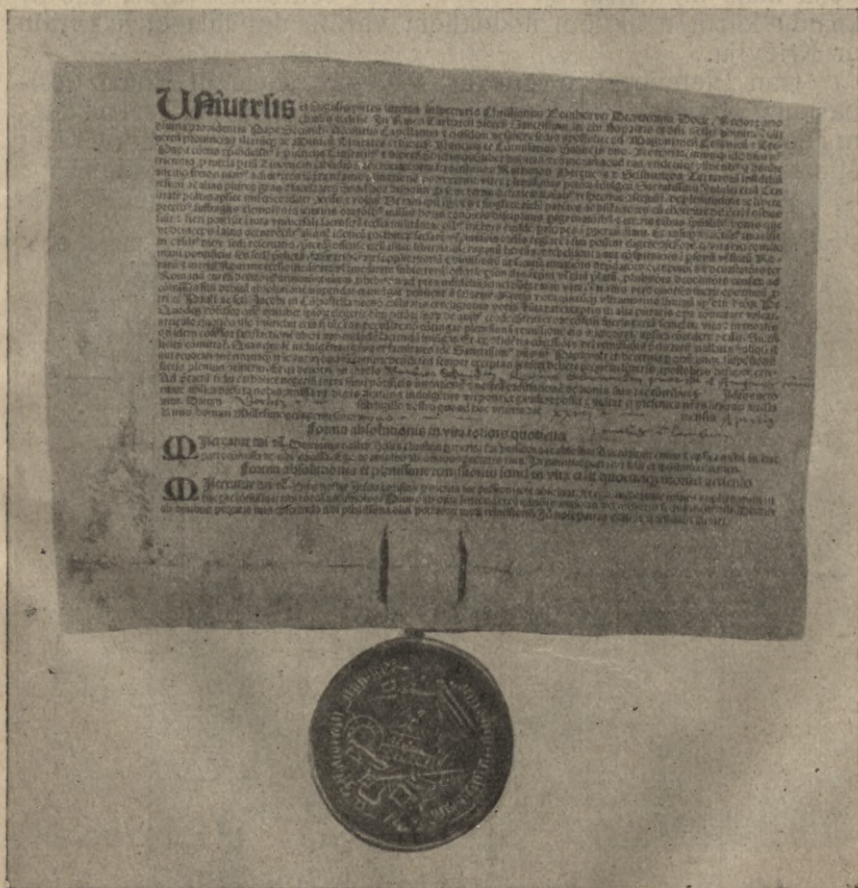
Ap ģildēm noritēja visa Rīgas latviešu garīgā un sabiedriskā dzīve. Draudžu dalīšanai pēc tautībām bij liela nozīme: tā apstādināja latviešu pāriešanu kārķļu vāciešos un radīja pirmās latviešu grāmatas.

88. Ordeņa sabrukums. Blakus vācu ordenim izauga divas centralizētas valstis ar stipru valdību — Polija un Krievija. Prūsijas ordenis izbeidzās jau **1525. g.**, un Prūsija palika par Polijas lēņu valsti. 35 gadus vēlāk tāds pats liktenis ķēra arī ordeņa piederumus Baltijā.

Vēl lielāks ienaidnieks bij Krievija, kuŗa caur Māras zemi gribēja izlauzt „logu uz Eiropu“, lai varētu tieši tirgoties ar ārzemēm bez Baltijas pilsētu starpniecības. Karš sākās jau 1501 g. Krievu un tatāru karaspēks ielauzās caur Alūksni, aizgāja līdz pat Cēsīm un atkāpās, aizvezdams gūstā ap 40.000 cilvēku. Bet 1502. g. Pletenbergis ieguva pie Pliskavas spidošu uzvaru pār krieviem. Nākošā gadā noslēdza

pa miera vīspirms uz 6 gadiem, bet vēlāk to pakāpeniski pagarināja līdz 1551. g.

Māras valstij bij priekšā ilgs karš ar Krieviju. Vajadzēja bruņoties un sagatavoties uz izšķirošu cīņu. Bet Baltijas galvenā militārā vara — vācu ordenis dien no dienas sabruka. Ordeņa loma bij pagātnē

115. att. Grēku atlaižamās zīmes Vidzemē (1509).

Ideja, kuŗas dēļ viņš bij dibināts, sen bij pārdzīvota. Ordenis bij pārvērties par labi atalgotu patversmi kādiem 150—175 Vestfāles muižniekiem. Tie savā starpā bij radi un piebāza pilnas kabatas ar Māras zemes bagātībām. Ordenim vajadzēja atjaunoties, vai iet bojā. Pletenbergā vara bij pārāk aprobežota (§ 28), lai uzsāktu ordeņa tīrīšanu.

A. Švābe, Latvijas vēsture.

Cīņa ar virsbīskapu un Rīgu nebij radījusi apstākļus, kas veicinātu patiesu un sirsnīgu Baltijas valstu savienību. Ari kara māksla bij pilnīgi pārveidota. Cīņas izšķīra ne vairs smagā kavalerija (brūņnieki), bet kājnīeki. Ordeņa pilis zaudēja savu nozīmi. Vajadzēja ligt algotus karavīrus jeb zaldātus. Bet ordeņa kase bij tukša, un nebij stipras centrālas varas, kas ar spaidu kārtā uzliktiem nodokļiem varētu dot līdzekļus karām ar Krieviju.

Gan Pletenbergim izdevās 1503—10. g. iegūt Romā tiesības uz diviem grēku atlaižamo zīmju izlaidumiem. Tie ienesa kara fondam ap 250.000 vācu mārkus. Bet šī nauda izgāja zaldātu algās un ieročos jau 16. g. s. sākumā.

89. **Karš ar Krieviju (1558—1561).** 1551. g. notecēja ter-

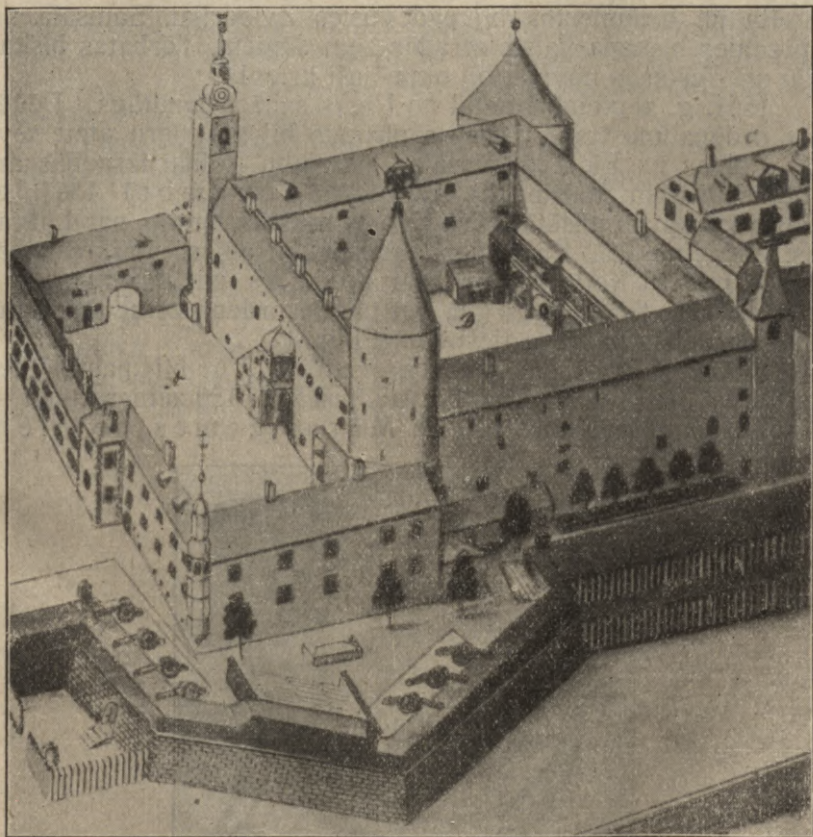

116. att. Krievu jātnieks Jāņa Briesmīgā laikā.

miņš pamieram ar Krieviju. Čarš Jānis Briesmīgais atminējās, ka 13. g. s. Tālava bij piederējusi Pliskavai un tagad pie-

prasija 60.000 dālderus meslu. Kamēr Māras zemes kungi landtāgos sprieda ko darīt, tikmēr krievu karaspēks 1558. g. janvarī iebruka Rēzeknē, Ludzā, Tērbatā un citur, kaudams, laupidams un ļaudis aizvezdams gūstā.

Baltija bij pilnīgi nesagatavota karām. Griezās pēc palīdzības pie lielvalstīm. Bet tās gaidīja, lai Māras valsts sa-

117. att. Rīgas pils ar cietokšņa sienām un lielgabaliem (18. g. s.).

brūk tiktāl, ka to varēs paņemt un sadalīt bez kādiem pienākumiem pret bijušiem valdniekiem.

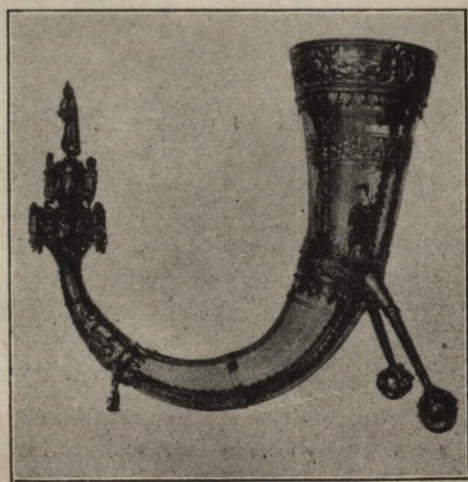
Līdz 1558. g. rudenim krievi bij ieņēmuši 10 Baltijas pilsētas un kādas 30 pils. Muižnieki bēga uz Rēveli un Rīgu, bet ordeņa pavēlnieki pameta savus novadus liktenim un ar valsts naudu aizlaidās uz ārzemēm. Zaldāti, nesāņemdami algas, tika bīstamāki par krieviem un staigāja laupidami un dedzinādami.

Māras zemē iestājās pilnīgs sabrukums, nodevība un cenšanās personīgi iedzīvoties. 2. aug. 1560. g. ordeņa karaspēks deva pēdējo kauju krieviem pie Ērgemes un tika sakauts. Krievi izsiroja Vidzemi līdz pat Pērnavai un Cēsīm.

90. **Māras valsts gals (1561).** Beidzot Lietavas valdība nolēma sūtīt karaspēku pret krieviem. Tas ieradās 1561. g. augustā. Māras zemes sadalīšana bij jau sākusies: Rēveles pilsēta un brunniecība bij padēvusies Zviedrijai, Sāmsala un Kurzemes bīskapa valsts atradās zem dāņiem, Tērbatas bīskapiju un Alūksnes novadu bij okupējuši krievi.

1561. g. septembrī netāl no Rīgas sanāca landtāgs. Pēdējais ordeņa mestrs Ketlers pirmais bij ar mieru atzīt sevi par Polijas un Lietavas vasali. Par labu Polijai izsacījās arī virsbīskaps un muižnieki. Tāpēc 28. novembrī 1561. g. Lietavas galvas pilsētā Viļņā tika parakstīts līgums par Latgales, Vidzemes un Kurzemes nodošanu Polijas virskundzībā. Bijušo mestru Ketleru iecēla par Kursas un Ziemgales lēņa valsts hercogu, bet pārējā ordeņa zeme un Rīgas bīskapa valsts pakļuva tieši zem Polijas.

Māras valsts vairs nebija. Tā bij pastāvējusi vairāk kā 300 gadus. Viņā bij valdījuši kādi 150 zemes kungi — bīskapi un ordeņa mestri. Uz Māras zemes pelniem

118. att. Vecs Igaunijas muižnieku dzerams
kauss no iedzeltēna arābu stikla, apkalts ar
sidrabu (1551. g.).

atjaunota pacēlās vienīgi vācu muižniecība un ieguva tādu varu, kādas viņai agrāk nebija. Bet Baltijas dēļ lielvalstis karoja vēl 20 gadus un pārvērta Latviju par postažu.

91. **Latvju kultūra vācu laikos.** Lai gan 1545. g. ordeņa mestrs izdeva rikojumu par tautskolu ierīkošanu uz laukiem, tomēr nav nekādu liecību, ka šādas skolas tiešām būtu pastāvējušas. Bez tam pēc 15 gadiem ordeņa kundzība beidzās. Tāpēc bērni savu izglītību dabūja ne skolās, bet mājās no savas tautas tradīcijām: dainām, miklām, sakamiem vārdiem, pasakām, māņiem. Dainu ziedu laiki taisni sakrīt ar katoļu laikiem. Tad sacerēts mūsu tautas dziesmu lielais vairums. Ja mēs gribam zināt, ko domāja, juta un vēlējās mūsu senči, kā viņi strādāja un cieta 400 gadus atpakaļ, tad mums jālasa dainas.

Tās liecina, ka latvji vēl 16. g. s. sākumā nebij vergi, jo vergiem nav dziesmu. Māksla uzplaukst tikai tad, ja tautā ir zināma brīvība un turība. Lai gan tautas vairums jau bij dzimtsļaudis, tomēr plaša starp viņiem un vācu muižniekiem vai katoļu mācītājiem nebij tik liela kā luterāņu laikos. Kungi brauca zemnieku godos, pagastu dzīrēs un citos svētkos, dzēra un dejoja kopā ar saviem ļaudīm vairāk dienas no vietas. Zemnieks varēja netraucēti braukt uz tirgiem pārdot savus ražojumus. Daudzi saimnieki bij iedzīvojušies naudā un atpirkušies no klaušām un nodevām.

B. Poļu laiki Pārdaugavas hercogistē.

(1561—1629).

92. **Māras zemes sadalīšana.** 1562. g. agrākās Māras zemes vietā bij jau 6 patstāvīgas daļas: Igaunija zem zviedriem, Tērbatas bīskapa valsts — zem krieviem, „Pārdaugavas hercogiste“ jeb Vidzeme un Latgale — zem poļiem, Kurzeme — hercoga Ketlera valsts, Sāmsala un Piltenes apgabals — zem dāņu hercoga un Rīgā kā Vācijas sastāvdaļa līdz pat 1582. g.

119. att. Krievijas cars Jānis Briesmīgais.

Baltijas jautājums bij atkal palicis starptautisks kā 13. g. s., un Krievija ar bruņotu varu gribēja izlauzt sev ceļu līdz Baltijas jūrai un viņas ostām.

Narva, Rēvele, Hapsala un Rīga bij vajadzīgas Krievijai, lai pa šiem „Eiropas logiem“ varētu tieši iegūt kara materiālus, mācītus karavīrus, ārstus un tehniķus.

93. **Livonijas karš (1558—1583).** Kad vācu ordenis bij sakauts un atteicies no valsts varas, tad viņa vietā karu ar Krieviju turpināja sadalītās Māras zemes mantinieki —

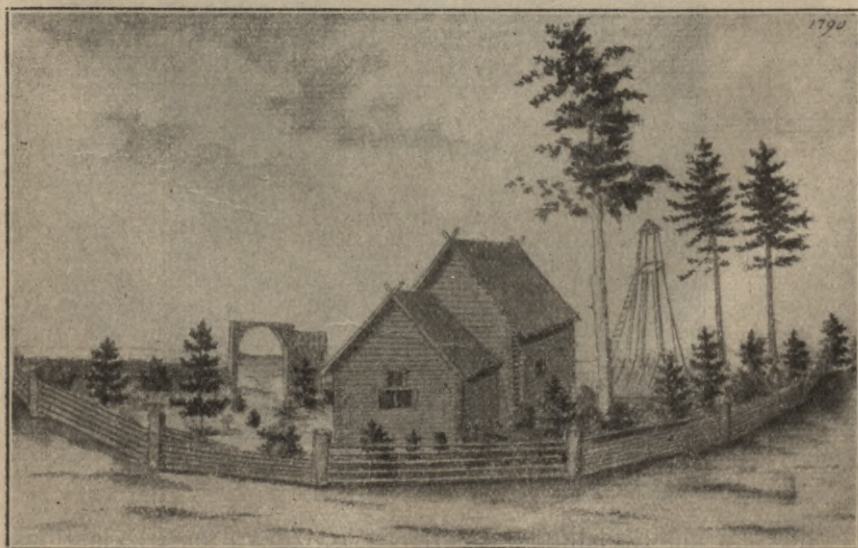
Zviedrija Igaunijā un Polija Pārdaugavas hercogistē. Šis karš ar maziem pārtraukumiem ilgā 25 gadus, un krievu

vēsturnieki to nosauca par Livonijas karu. Tas notika Jāņa Briesmīgā laikā.

1570. g. Krievija un apvienotā Polija-Lietava noslēdza pamieru uz trim gadiem. Bet tas ieilga līdz 1577. g., kad krievi ar lielu karaspēku iebruka Latvijā. Lai gan Pārdaugavas hercogiste skaitījās par Polijas sastāvdaļu, tomēr poļi Vidzemei palīgā nenāca. Kad muižnieku pārstāvji griezās pie poļu pārvaldnieka Chodkeviča, tas dusmās atteica, ka Latvijas aizsardzībai viņš nesūtīšot pat „kašķainu govī“.

Čarš ar saviem krievu un tatāru pulkiem izsiroja visu Vidzemi līdz pat Daugavai. Tikai Kurzemes hercogam viņš pateicis, ka šoreiz likšot viņa „dievzemīti“ mierā. No šī laika ieviesās paraša saukt Kurzemi par dievzemīti. 1576. g. Polija ievēlēja par savu karāli gudro un izglīto unģārieti Stefanu Batoriju, kuŗš 1579. g. pārgāja pretuzbrukumā un sakāva neapmācīto krievu karaspēku. Viena Krievijas pilsēta pēc otras krita poļu rokās. Tai pašā laikā zviedri atņēma Hapsalu, Narvu un visu piekrasti līdz Ņevai. 1582. g. Jānis Briesmīgais bij spiests noslēgt pamieru un atteikties no Vidzemes un Latgales. Gadu vēlāk viņam bij jāatsakās arī no Igaunijas par labu Zviedrijai.

94. **Pēckāra sabrukums.** Vidzeme un Latgale pēc 25 g. kara bij pārvērstas par postāžu. Ļaudis apkauti vai aizvesti gūstā. Zeme izlaupīta ne tikai no poļiem un krieviem, bet arī

120. att. Vangažu baznīca ar kapsētu, celta poļu laikos.

bijušiem ordeņa brāļiem-bruņniekiem, kuri piestājās par algotiem kara kalpiem pie katra, kurš varēja vairāk maksāt.

Ciemi, sētas un pilis bij nodedzinātas. Starp Rīgu un Tērbatu „ne dziedāja gailis, ne rēja suns“. Kāds ceļotājs, kurš 1586. g. bij braucis caur Vidzemi, raksta, ka tīrumi bij apauguši ar jaunu mežu un zemnieki aiz zirgu trūkuma jūguši 3—4 sievietes arklā.

Ari muižnieki bij izpostīti. Pirms kara Bērzaunes muižai bij 144 saimnieki, bet 1582. g. vairs tikai 56. Pārējie bij nokāuti vai aizdzīti uz Krieviju. Pat virsbīskapa padomniekam Tizenhauzenam vajadzēja nomesties uz dzīvi kādā Jelgavas namelī un pārtīkt no Kurzemes hercoga žēlastības.

95. **Sigismunda žēlastības grāmata (1561).** Bet muižnieki drīz atkal tika bagāti. Kā atmaksu par viņu padošanos

121. att. Polijas karālis Sigismunds II. Augusts.

Polijai, karālis Sigismunds tiem 1561. g. izdeva īpašu žēlastības grāmatu jeb privileģiju. 27 pantos karālis apsola vidzemiekiem nodrošināt luterticības brīvību, atstāt vācu pārvaldi,

iecelt amatos tikai vietējos iedzīvotājus, apstiprināt vietējās tiesības un muižnieku senās privilēģijas, aizliegt pārsūdzēt karaļa tiesā vietējo tiesnešu spriedumus, atļaut muižniekiem brīvi rīkoties ar savām lēņu muižām, atsvabināt tās no visiem nodokļiem, aizliegt tirgotājiem uzpirkt zemnieku labību, ādas, apiņus u. t. t.

Šai pašā privilēģijā Polijas karālis atzina zemniekus par dzimtslaudīm, kuriem nav brīv atstāt sava dzimtskunga novadu. Tā kā kara laikā zemnieki esot nosītuši daudz muižnieku, tad pēdējie dabūja jaunu tiesību — spriest tiesu un taisnību par saviem dzimtslaudīm. Šāda priekšrocība līdz 1561. g. piederēja muižniekiem vienīgi Rīgas virsbīskapijā un Igaunijā. Tāpēc, salīdzinot ar Vācu laikiem, zemnieku stāvoklis bij palicis sliktāks.

96. **Pārdaugavas hercogiste (1566).** Polijas karālis par Vidzemes un Latgales gubernātoru iecēla Kurzemes hercogu Ketleru. Bet vācu muižniecība nebij ar viņu mierā. Tāpēc 1566. g. Ketlera vietā ielika Lietavas mārsālu Chodkeviču. Reizē ar to Vidzemei un Latgalei bij jāpalieliek par Lietavas sastāvdalu ar nosaukumu „Pārdaugavas hercogiste“.

122. att. Pārdaugavas hercogistes vairogs.

Chodkeviča dzimts vapenis bij sudraba greifs sarkanā laukā. To karālis tai pašā gadā apstiprināja par Chodkeviča pārvaldītās zemes — Vidzemes un Latgales vairogu. Tas tagad ir Latvijas valsts ģerboņa daļa.

97. **Viņas satversme (1582).** Polijas valsts saeima 1582. g. nolēma, ka Pārdaugavas hercogiste iedalama 3. apgabalos: Cēsu, Tērbatas un Pērnavas. Cēsu apgabals aptvēra

latvju zemes starp Gauju un Daugavu, Latgali līdzieskaitot. Apgabala priekšnieku sauca par vaivadu:

Pašam Biržu vaivadam
Nava sirma kumeliņa.

Vārds jau norāda, ka viņš vispirms bij sava apgabala kara priekšnieks. Bez tam vaivadam bij jāgādā par zemes drošību un kārtību. Cēsu vaivads, tāpat kā agrāk ordeņa māršals, dzīvoja Siguldas pili, bet Pērnavas — Limbažos.

Apgabalus dalīja apriņķos. Apriņķa priekšniekus sauca par stārastiem, un tos iecēla Polijas karālis. Algas vietā tie dabūja ienākumus no kroņa zemēm kurās sauca par stārastu muižām. Cēsu apgabalā bij 16 stārasti: Rīgā, Daugavgrīvā, Cēsis, Aizkrauklē, Lielvārdē, Smiltēnē, Raunā, Skujenē, Rēzeknē, Ludzā, Daugpilī un c.

Landtāgs ar karāja atļauju varēja sasaukt savas sēdes Cēsis vai Rīgā. Landtāgam bij tiesības sūtīt 6 delegātus uz Polijas saeimu: 2 vāciešus, 2 poļus un 2 leišus.

98. **Pārpoļošana.** Lai gan vācu muižniekiem bij solīta ticības brīvība un pašvaldības tiesības, tomēr Polija šos solījumus nepildīja. Vidzemes sirdī Cēsis nodibināja katoļu bīskapa sēdekli, kurū bagātīgi apveltīja muižām un zemniekiem. Luterāņiem atņēma baznīcas.

Tiesas iekārtoja pēc poļu parauga. Augstākā tiesa atradās Cēsis un noturēja savas saulces divreiz gadā. Par tiesas locekļiem bij: Vidzemes gubernātors, katoļu bīskaps, trīs vaivadi, Cēsu stārasts un daži pilsētu priekšstāvji. Viņu spriedums bij galīgs.

Par apgabalu un apriņķu priekšniekiem iecēla poļus un leišus. Vācu muižniekiem aizliedza atjaunot pils un uzspieda algot karavīrus. Tāpēc vāciešos radās stipra pretojuma kustība. Viņi bij atstumti no valsts amatiem. Tie sūdzējās, ka poļu muižnieki „ar koka traukiem uz Latviju atnākot, bet ar sudraba galda lietām to atstājot“.

99. **Stefans uzstājas par zemniekiem (1586).** Karālis Stefans nebija zemnieku draugs. Polijā un Lietuvā zemnieki tāpat smaka zem poļu paniem kā Vidzemē zem vācu muižniekiem. Bet Stefans gribēja Lutera mācības vietā no jauna ievest katoļticību. Vidzemes muižnieki tam pretojās. Tamdēļ Stefans mēģināja dabūt zemniekus savā pusē.

123. att. Cēsu
vaivads.

1586. g. Ādažos bij sasaukts landtāgs. Karālis tam piesūtīja šādu rakstu: „Kungi tik briesmīgi apspiež nabaga zemniekus un tos apliek ar tik nežēligām kļaušām un sodiem, kā tas nekur citur pasaulē nav dzirdēts, pat ne starp pagāniem un mežoniem. Karālis nopietni prasa, lai Vidzemes bruņniecība ar saviem zemniekiem neapietas slīktāki nekā tas ir parasts Polijā un Lietuvā.“

Landtāgs atteicās karāja prasību ievērot. Tad pēdējais nolēma ķerties pie spaidu līdzekļiem. Bet dažas dienas pēc tam Stefans piepeši nomira. Viss palika pa vecam.

100. Naudas saimniecība. Ari poļu laikos Latvijā bij vēl apgrozībā vācu laiku nauda — mārka. Tā dalījās 4 vērdinos. Vērdinam bij 9 šķilīni. Par mārku toreiz varēja nopirkt apmēram tikpat daudz, cik par krievu rubuli pirms lielā pasaules kara (1914). Piem.: rudzu un miežu pūrs maksāja 3 mārkas, govš — 25, teļš — 5, kalpone pelnīja 40 m. un t. t.

124. att. Poļu aprīķa priekšnieks jeb stārists.

125. att. Zemnieku sodīšana muīžā poļu laiku beigās.

Tikai ārzemju preces bij daudz dārgākas: šķērszāģis — 17 mārkas jeb 5 pūri rudzu, dzelzs grāpis — 4 pūri. 9 grāmatas rakstamā papīra — 2 pūri.

Salīdzināsim Latvijas ražojumu cenas 14. un 16. g. s.:
1387. g. laste rudzu maksāja 4 m., zirgs — 3½ m.

1583. „ „ „ „ 126 „ „ — 85 „

Redzam, ka 200 g. laikā preces bij palikušas apm. 30 reizes dārgākas. Tas cēlās no tā, ka nauda bij palikusi lētāka, jo tās bij vairāk nekā 14. g. s. Tā tad Vidzemē pa daļai bij jau sākusies naudas saimniecība.

101. **Kā muižnieks saimniekoja.** 1591. g. Bērzaunes muiža ienesa: no muižas laukiem 1086 p. rudzu, 1208 p. miežu, 330 p. auzu; no saimnieku laukiem kunga tiesa: 82 p. rudzu, 180 p. miežu, 170 p. auzu.

Tā tad apm. tūkstots pūru rudzu un tikpat miežu. No saimnieku labības nodevām ienāca rudzu 10 reiz un miežu 7 reiz mazāk. Tas liecina, ka muižnieku galvenais ienākums bij muižas tīrumi. Bērzaunē tos apstrādāja pilnīgi par brīvu 110 saimnieki ar saviem zirgiem un darbiniekiem. Par savu darbu viņi maksāja vēl klāt: kunga tiesu graudā un „pagastu“ — naudā.

126. att. Latvju zemnieki 1612. g.

cā un to viņiem atkal pārdeva krogos par 5 m. No alus raudzēja arī etiķi.

Poļu laikos sāka dedzināt degvīnu. Bet to dzēra vēl ļoti maz; kamēr Bērzaunes muižā alu ražoja ap 300—400 mucas gadā, tikmēr degvīnu tikai 50 stopus. Degvīns bij arī pārāk dārgs: 2 mārkas stopā.

Tāpat Bērzaunes kungs Tizenhauzens par lētām cenām uzpirka zemnieku medu, vaskus, apiņus, kaņepājus, sviestu, taukus un tos vairumā ar peļņu pārdeva tālāk.

102. **Kā muižnieks dzīvoja.** Ja Tizenhauzena ienākumus pārrēķina tagadējā naudā, tad viņš bij miljonaārs — patei-

coties 110 saimnieku darbam. 1592. g. viņš ieņēma no savām trim muižām 12.000 mārkas, bet kopā ar citiem ienākumiem — 16.000.

Tizenhauzena dzimts varēja ēst ar sudraba galda lietām, dzert ārzemju vīnus no apzeltītiem traukiem, braukt četriem zirgiem. Viņu meita dabūja pūrā līdz zelta kakla rotu, kas maksāja 500 pūrus rudzu. Viņas pārļu vainags bij 180 pūru rudzu vērts, bet sarkana atlasa svārki ar sudraba apšuvām — 80 pūri.

Tai pašā laikā saimniekiem pavasari nebij sēklas, ko apsēt tīrumus.

103. **Zemnieku tiesiskais stāvoklis.** No 16. g. s. beigām uzglabājušies noteikumi par igauņu pagasta ļaužu tiesībām un pienākumiem līdzīgi tiem, kādus simts gadus agrāk ordeņa mestrs deva zemgaļu saimniekiem (§ 67).

Nevienam nebij brīv pārdot lopus, labību, medu, pirms šīs preces nebij piesolītas muižai. Bez kunga atļaujas nedrīkstēja savās mājās izkroģēt alu. Kas noslēpj savu tīrumu, līdumu vai pļavu lielumu, zaudē ražu un sodams ar divām nedēļām cietumā un vienu aitu kunga virtuvei par labu.

Ja darbinieks neierodas kult muižas rijas, tad pirmo reiz sodams ar vienu aitu, kuŗu apēd pārējie kūļēji; otro reiz ar cietumu, bet trešo reiz dabū rikšu pāri uz muguras. Ja vīrs ar sievu nesalaulājas baznīcā pusgada laikā, maksā 6 mārkas.

Jau vācu laikos dzimtskungam bij tiesības pārdot savus saimniekus. Tā tas palika spēkā arī poļu laikos. Tikai nauda bij lētāka, un tāpēc zemnieku cena palika augstāka. 1495. g. saimnieku varēja pirkt par 20 mārķām (§ 74). Simts gadus vēlāk Bērzaunes kungs pārdod savu dzimtsvīru par 70 mārķām un nopērk karītes zirgu par 180.

104. **Pagastu iekārta.** Poļu laikos pagasta priekšniekus jeb vecākos sāka saukt par stārastiem. Dainas bieži piemin stārastus, kas uz kunga pavēli per un soda darbiniekus. Stārasts uzraudzīja klaušu ļaudis muižu darbos, ievāca viņu nodevas, piedalījās pagasta tiesā karā un laikā bij savu zemes sargu

127. att. Pagasta vecākais jeb vagars ar nūju.

priekšnieks. Viņa palīgs un pagasta policists bij vēstnieks jeb šķilteris.

Pagasta sapulces notika 2—3 reiz gadā, un uz tām bij jāierodas visiem pilngadīgiem pagasta vīriešiem; par nerašanās sodīja ar divām nedēļām pie ūdens un maizes. Šais sapulcēs izsludināja zemnieku likumus, ievāca nodokļus, piešķīra aizdevumus un noturēja tiesas sēdes. Par viegliem noziegumiem uzlika tā saukto pagasta sodu — 4 pārus rikšu un vienu marku; tā sodīja nepareizu mēru un svaru lietotājus un tos, kas bij sakāvušies pagastadzīrēs.

Priekš šīm dzīrēm ievāca tā saukto „pagastu“ jeb vaku nodevas: no katra pagasta vienu vērsi, cūku, aitu, vistas, olas, sviestu, maizi, alu un naudu; produktus novietoja muižas ķēķī, pagrabā un kūtī. 1582. g. Bērzaunes kungs saņēma no saviem saimniekiem 130 mārkas pagasta naudas un 103 m. par pagasta lopiem.

Saņēmis pagastu, kungs deva pretim „pagastiņa alu“. Bērzaunes kungs devis 5 mucas. Pēc tam sākās dzīres. Tās apraksta pōļu laiku kronists Rusovs. Viņš saka: „Atnesa lielus koka biķerus, kuņus sauc par klapkannām jeb kausiem. Tie ir tik lieli, ka viņos var mazgāt bērnus. No tiem vajadzēja sadzert pa pāriem, kamēr acis metās raibas. Pagasta dzīres turpinājās visā zemē no Miķeļiem līdz pat Ziemas svētkiem.“

Bez pagasta lopiem un naudas saimniekiem bij jādod arī „kungu tiesa“: desmitā daļa no rudziem, miežiem, auzām, kviešiem. Kas nevarēja nobērt kunga tiesu pirms Mārtiņiem, to sodīja ar vienu mārkā.

Kas nedeva mācītāja sieciņus, to pēra ar rikstēm. Tāpat katram pilnam vīram jeb vesela arkla saimniekam bij ikdienas jāšūta muižaš darbos viens zirdzinieks un pļaujas laikā jādod talcinieki.

Smagos noziegumus tiesāja pagasta tiesa pēc zemnieku likumiem. Tiesas priekšsēdētājs jeb soģis bij vietējais dzimtskungs, bet par tiesnešiem 6 veci saimnieki. Šodi bij ļoti bargi. Kas lauzās uz svešu novadu, pārceļot un nozogot robežu stabiņus, vai arī aizdedzinot stīgas un izarot ežas, tam nocirta kaklu.

105. **Ciņa ap Zviedrijas troni (1592—1599).** Polijā par karāli bij Zviedrijas ķēniņa dēls Sigismunds III. Pēc tēva nāves viņš gribēja palikt arī par Zviedrijas valdnieku. Sigismunds bij stingrs katolis un muižniecības draugs. Zviedrija turpretim bij luterticīga un brīva zeme.

Tāpēc zviedru zemnieki un pilsoņi pretojās Sigismunda iecelšanai par ķēniņu. Viņi panāca to, ka 1599. g. valsts saeima

atcēla Sigismundu no Zviedrijas troņa. Pēdējais ar to nebija mierā un uzsāka karu, kuru izkaroja Baltijā.

106. Poļu un zviedru karš (1600—1629). Sākumā kara laime bija zviedru pusē. Viņiem labprātīgi padevās igauņi. Gada laikā zviedri bija ieņēmuši arī visu Vidzemi, atskaitot Rīgu un Latgali. Poļu stārsti (§ 97) pameta savas pils un kopā ar karaspēku laupīdami aizbēga uz Lietuvu. Divas trešdaļas no Vidzemes muižniekiem pārgāja ienaidnieka pusē, lai kopā ar zviedriem, somiem, skotiem, frančiem un angļiem cīnītos pret poļiem, leišiem un tatāriem.

Bet 1601. g. vasarā cīņā pie K o k n e s e s kara laime atkal uzsmaidīja poļiem, kuri sakāva zviedrus un drīz vien tiem atņēma vienu pili pēc otras. Iestājās ārkārtīgi bargā ziema un bads. Zviedru karaspēkam trūka pārtikas, apģērbu un pulvera. Gan vairākkārt zviedri mēģināja atkarot zaudēto, bet tas viņiem neizdevās.

Beidzot liktenīgā kaujā pie Salaspils 1605. g. poļi smagi sakāva paša zviedru karāja vadīto karaspēku, un visa Vidzeme uz vairāk gadiem pārgāja poļu varā. Tikai Gustavam Ādolfam nākot uz troņa, zviedriem 1621. g. laimējās ieņemt Rīgu un pēc tam arī Vidzemi. Pamieru slēdza Altmarkā **1629. g.** Latvijus sadalīja trīs daļās: Kurzeme palika arī uz priekšu hercogu valsts, Latgali pievienoja Polijai, bet Vidzeme un Igaunija nāca zem zviedriem.

128. att. Polijas un Zviedrijas karālis Sigismunds III.

107. Zemnieku stāvoklis poļu laiku beigās. Poļu karaspēks Vidzemē saimniekoja kā ienaidnieka zemē. Sevišķi zvēriģi bijuši leiši un

Polijas tatāri. Viņi atņēma labību, zirgus un lopus, aizdedzināja muižas un zemnieku ciemus, nogrieza vīriešiem ausis, kapāja tos zobeniem un visādi spīdzināja. Bij vietas, kur 40 jūdžu platā cirkni nevarēja sastapt ne suni, ne cilvēku: tikai liķi metājās pa ceļiem un pelnu kopīgas liecināja par agrākām mājām.

1601. g. ziemā izcēlās šausmīgs bads. Ļaudis bariem bēga uz pilsētām, kurām maizi pieveda no ārzemēm. Uz ielām ikdienas atrada desmitiem zemnieku, nomirušu badā un salā. Uz laukiem ļaudis ēda suņus, žurkas, nosprāgušus kara zirgus. Bet Daugpils apvidū cilvēki kāva viens otru un aprija maizes vietā.

Posts bij šausmīgs. Badam drīz vien pievienojās mēris. Tā apmira veseli pagasti un draudzes.

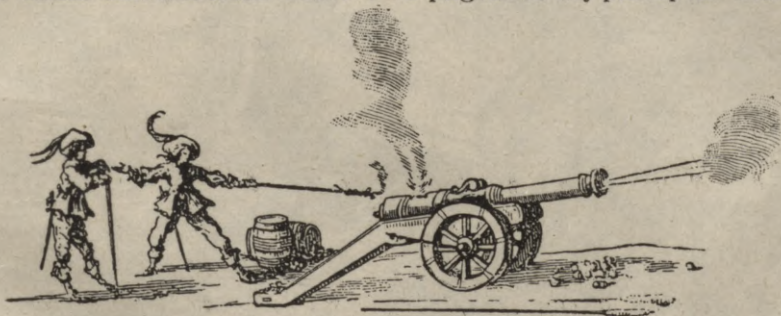
108. **Pirmās latviešu grāmatas (1585—86).** Lai sekmīgāki apkarotu Lūtera mācību Latvijā, poļu garīdznieki sāka rūpēties par katoļu garīgo rakstu tulkošanu latviešu valodā. Pirmā latviešu grāmata iznāca **1585. g.** Tas ir **k a t o ļ u k a t ķ i s m s** iespiests Viļņā. To tulkojis jezuits Tolgsdorfs, kurš bij par mācītāju Valmierā un Rīgā.

Tad arī luterāņi saprata, kāda nozīme ir drukātam vārdam un gadu vēlāk (1586) izdeva savu katķismu. To tulkojis Dobeles mācītājs Rīvijs un Karalaučos licis iespiest Kurzemes hercogs Ketlers. Abos katķismos valoda ir ļoti līdzīga.

C. Zviedru laiki Vidzemē.

(1629—1710).

109. **Izpostītā Vidzeme (1624—1630).** Poļu un zviedru karš bij Vidzemi galīgi nopostījis. 1630. g. Limbažu pilsētiņā bij vairs tikai 8 pilsoņi, Valkā — 3, bet Raunas un Alūksnes miestīņi pavisam izmiruši. Poļu karaspēks atkāpdamies dedzināja ciematus un aizveda sev līdz zemniekus un viņu mantu. Baznīcas bij bez jumtiem un zvaniem. No pilīm palikuši mūri un dažas saimniecības ēkas. Pils pagrabos bij paslēptas mucas

129. att. Lielgabalnieki 30 gadu karā.

ar pulveri, svinu un lodēm. Pagalmā mētājās pamesti kaujas zobeni, zaldātu šautenes un pīķi. Bet visgrūtāk klājās zemniekiem. No vairāk kā 5000 lauku mājām bij aizgājušas postā 2742 jeb 53%. Sevišķi liels bij atmatā palikušo ciematu skaits Ziemeļvidzemē: Alojā — 72%, Rūjienā — 70%, Nabē — 68%, Straupē — 65% un t. t. Veseli ciemi bij izkauti vai izkļūduši, bet agrāko saimnieku vietā nometušies uz dzīvi sveši ienācēji — bēgļi.

110. **Kā dzīvoja saimnieki.** Tikai ceturtdaļa no visiem saimniekiem bij tā sauktie „pilnie vīri” jeb veselas mājas turētāji. Viņiem bij divzirgu zeme. Turpretim pusēlnieku bij divreiz vairāk. Tiem bij apm. 30 pūrvietas aŗāmās zemes un pļavu. To viņi apstrādāja ar vienu zirgu.

Saimnieki cieta no kustoņu trūkuma. 1624. g. Vidzemē bij zirgu kādas sešas reizes, bet liellopu pat 24 reizes mazāk nekā

1913. g. Daudzos pagastos nebij nevienas gov. Ari zirgu bij maz. 1630. g. Raunas draudzē 63 saimnieki bij bez zirgiem.

Zemnieki jo projam pildīja klaušas un deva kunga tiesu. 65% no visiem saimniekiem sūtīja nedēļas strādnieku muižas darbos. Pārējiem bij jākalpo trīs dienas nedēļā. Pils laukos ik dienas strādāja desmitiem darbinieku bez algas; Valmierā pat 150, Burtniekos — 180 un tml.

130. att. Latvju kāzu brauciens Vidzemē zviedru laiku sākumā (1633).

1624. g. labības desmitā tiesa vietām bij jau līdzīga piektai un pat ceturtai daļai no ienākuma. Parastās nodevas no divzirgu zemes bij šādas: 4 pūri rudzu, miežu un auzu, sieks kviešu, zirņu un rāceņu, pods vai puspods linu, kaņepāju un apiņu, desmit galviņas kāpostu, desmit olas, 2—4 vistas, vezums siena, ass malkas, viens maiss, daži desmit asis gaļi valgi, 10 buntas salmu, desmitā tiesa no medus un ik desmitā aita. Zemniekiem bij jādod pat viena riekšava sinepju, kuŗas audzinaja pašu dārzā. Bez tam tie maksāja kunga pagastu naudā.

111. **Latvija — Zviedrijas maizes klēts.** Lai gan puse no Vidzemes tīrumiem gulēja atmatā, tomēr zviedriem bij vaja-

dzīga Latvijas maize. Jau miera laikos Zviedrija ieveda labību no ārzemēm. Tā kā pēc Altnarkas miera (1629) Gustavs Ādolfs vēl arvienu karoja ar Vācijas katoļiem, tad viņam bij vajadzīgi līdzekļi kara vešanai. 1630. g. Zviedrijā bij neraža un iedzīvotāji izsūkti nodokļiem. Trūkums zemē bij tik liels, ka pat zviedru galvas pilsētā Stokholmā nebij maizes. To vajadzēja dot Baltijai.

Ari Krievijā zviedru valdība uzpirka labību karaspēk vajadzībām. To pludināja uz Rīgu. No turienes ikgadus Zviedrija izveda ap 400.000 pūru. Tāpat daudz labības aizgāja uz ārzemēm caur citām Baltijas ostām, kurās visas atradās zviedru rokās. Zviedrija varēja preces aplikt ar augstu muitu, kuru paaugstināja 12 reizes. Muitas nodokļi Baltijas jūras ostās deva Zviedrijai pusi no visiem valsts ienākumiem. No tacieta tirgotāji un pilsoņi, jo rudzu cenas trijgadu laikā cēlās četrkārtīgi. Tāpēc Gustavu Ādolfu saukāja par „labības kaupmani“. Bet Latvijas zemnieki, pateicoties augstām cenām, drīz tika pie turības.

112. Gustava Ādolfa reformas (1629—1632).

Gustavs Ādolfs bij ļoti izglītots cilvēks ar tālredzīgu skatu. Viņš saprata, ka Vidzeme tikai tad varēs būt par Zviedrijas maizes klēti, ja: 1) pacels tautas izglītību; 2) dos zemniekiem tiesības brīvi pārdot pilsētās savus lauku ražojumus; 3) gādās, lai valsti valda likums un kārtība muižnieku patvaļas vietā.

Jau 1630. g., vēl atrazdamies uz kara lauka, karālis pavēlēja atvērt Tērbatā ģimnāziju, bet gadu vēlāk arī Rīgā. Lai zemei būtu skoloti ārsti, tiesneši un mācītāji, viņš savā nāves gadā (1632.) deva rīkojumu nodibināt Tērbatā pirmo Baltijas augstskolu, tā saukto „Gustava akadēmiju“. Visas šīs skolas varēja apmeklēt arī zemnieku bērni.

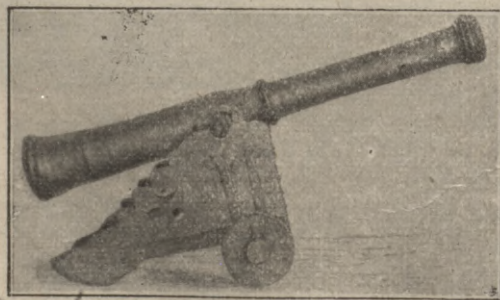
131. att. Gustava Ādolfa saņemšana Rīgas dombaznīcā 1621. g.

Tāpat karālis atcēla muižnieku „kakla tiesu“. Nu piespriest zemniekiem lielākus sodus varēja nevis atsevišķs dzimtskungs,

132. att. Gustavs II. Ādolfs (1594—1632).

bet z e m e s t i e s a, kuŗu ievēda katrā apriņķī vienu. Bez tam

133. att. Lielgabals no Gustava Ādolfa laikiem.

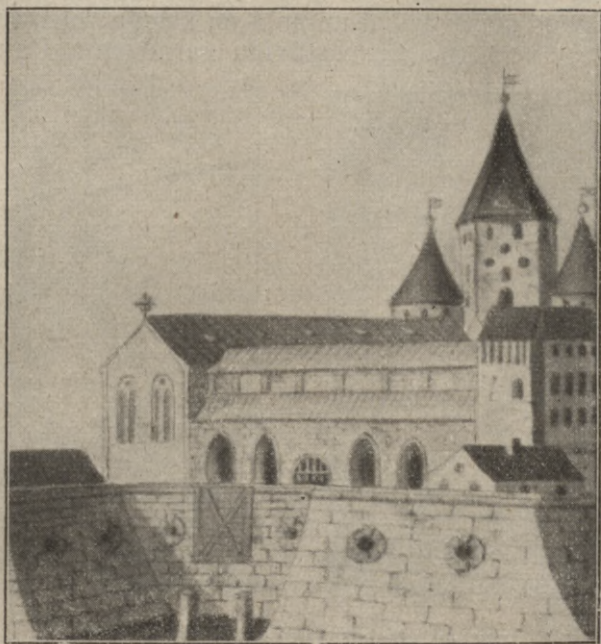
Terbatā nodibināja virs-tiesu, kur dzimtsļaudis varēja sūdzēties par kungu un ierēdņu nelikumībām. Par tiesnešiem bij vācu un zviedru muižnieki un pilsoņi.

Lai zemei būtu drošība pret ienaidniekiem un uzplauktu tirdzniecība, valdība rūpējās par tiltu un ceļu taisīšanu. Šo lietu pārraudzīja tā sauktie „bruģa kungi“.

113. **Valsts satversme.** Baltieši nevarēja piedalīties zviedru valsts saeimā; tāpēc Baltija nebija Zviedrijas sastāvdaļa.

Abas valstis vienoja tikai karāja persona. Karāja vietnieks Baltijā un tās valsts galva bij ģenerālgubernātors, kuŗu savā vietā iecēla karālis ar mitekli Rīgā. Zem viņa bij divi gubernātori — viens latviešu, otrs igauņu daļā.

Ģenerālgubernātora rokās atradās ne tikai zemes iekšējā pārvalde, bet arī kara spēks, nodokļi, tiesa, skolas, ceļi un pasts. Pārvaldes ziņā Baltijā no sākuma palika agrākie trīs, poļu

134. att. Kokneses pils zviedru laikos.

ievestie apgabali (§ 97): Cēsu, Tērbatas un Pērnavas. Vēlāk uāca klāt arī Rīgas apriņķis.

Bez kunga tiesas (§ 110) saimniekam bij jādod arī valstij kroņa stacis kara spēka uzturēšanai: no katras divziru mājas 4 pūri rudzi un miežu, 2 pūri auzu un 120 podi siena. To sākumā Gustavs Ādolfs ieveda kā kara nodokli, bet vēlāk pārvērtā par pastāvīgu zemnieku nodevu.

114. **Karaspēks.** Valsts kara spēku pulcināja no rekrūšiem un algotiem savvaļniekiem. 1630. g. rekrūšos noņēma visus vaļniekus un algādžus 18—30 g. vecumā, bet no saimnieku kārtas vīriešiem ik desmito. No tiem sastādīja Vidzemes bataljonus, kuŗus nosūtīja uz Vāciju. Arī Kurzemē zviedru

karāļi līga latvju brīvprātīgos. Šis Vidzemes un Kurzemes latvju jātnieku reģimentes vairākās kaujās palīdzēja zviedriem sakaut vācus pie Leipčigas un Berlīnes.

Miera laikos zviedru zaldātus novietoja pa saimnieku mājām, kur tie saņēma savu „karavīra porciju“.

Ari zviedru laikos muižniekiem par savām lēņa muižām (§ 32) bij jānes kara kļaušas jeb jātnieka dienests: jātur viens bruņots jātnieks ik uz 15 arkliem zemes.

Vidzemes aizsardzībai uz poļu un krievu robežām bij celti vairāki cietokšņi ar pastāvīgu garnizonu: Daugavgrīvā,

135. att. Zaldāti trīsdesmitgadīgā karā.

Rīgā, Koknesē, Aiviekstē un Tērbatā. Tie atradās ģenerālgubernatora pārraudzībā.

115. Kristīnes valdības laiks (1632—54). Pēc Gustava Ādolfa nāves uz Zviedrijas troņa nāca viņa nepilngadīgā meita Kristīne. Cik slavens bij tēvs, tik neievērojama meita. Visa vara pārgāja piecu augstmaņu rokās. Viņi kopā ar valsts padomi noteica Zviedrijas likteni. Padomnieku skaits sākumā bij 25, vēlāk 37. Tie visi bij no grāfu un baronu kārtas. Viņi jutās kā mazi karāļi: dzīvoja ar savu galmu lepnās pilīs, gvardu apsargāti, aiz augstiem mūriem, no kuriem rēgojās lielgabalu stobri. Pusdienas laikos viņiem spēlēja galma orķestrs, bet vakaros aktieri rādīja savas mākslas.

Zviedru zemnieki pagura zem nodokļu nastas. Viņi vairākkārt sacēlās, bet tika asiņaini apspiesti. Divdesmit gadus

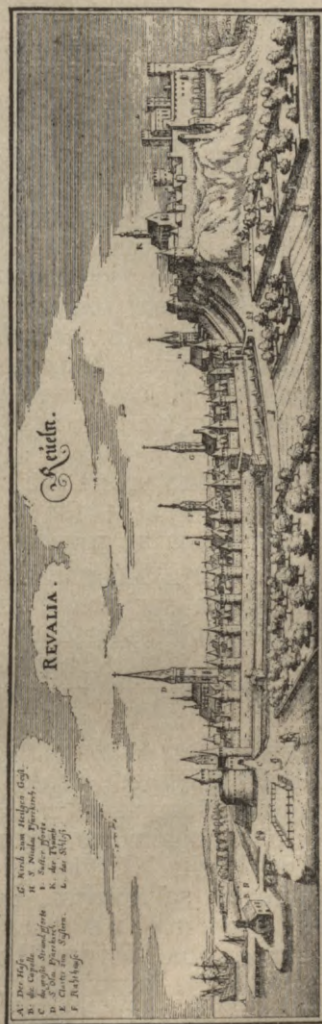
vecā karāliene nebij spējīga valdīt. Viņa izdāvāja saviem miluļiem kādus 20.000 ciematus kroņa zemes. Zviedrijā izcēlās pilsoņu karš; tās manta bij izsaimniekota. Zeme apgrūtināta parādiem.

116. **Baltijas muižnieki nāk atkal pie varas (1643—47).** Poļu un zviedru karā muižnieki bieži izrādījās par valsts nodevējiem un tāpēc viņiem atņēma daudz tiesību. Tagad viņi atkal centās pie tām tikt, izmantodami Zviedrijas grūto stāvokli Kristīnes valdības laikā. Viņi sūtīja vienu lūgumrakstu pēc otra uz Stokholmu un panāca savu.

Mēs zinām, ka jau 15. g. s. beigās muižniekiem piederēja 6 vietas Rīgas virsbīskapijas padomē (§ 65). 1643. g. zviedru valdība atkal atļāva muižniekiem dibināt zemes padomus no 6 locekļiem: pa vienam zviedru un vācu priekšstāvim no katra apriņķa. Padomnieku jeb landrātu uzdevums bij palīdzēt ģenerālgubernātoram viņa darbā un ziņot par sūdzībām un pieprasījumiem no laukiem. Vēlāk viņu skaits pieauga līdz 12.

Landrātus vēlēja landtāgs jeb zemes saeima (§ 61 un 63). Vācu laikos landtāgos piedalījās četras iedzīvotāju kārtas: bīskapu, ordeņa, bruņnieku un pilsētu priekšstāvji. Tā bij tautas vietnieku jeb deputātu sapulce. Zviedru laikos muižnieki izstrādāja jaunu landtāgu kārtību, kuru 1647. g. apstiprināja Kristīne.

Nu balss tiesības bij atstātas tikai vienai šķirai — lielgruntniekiem. Viņiem bij personīgi jāierodas uz landtāga sēdēm, kuŗas pārvērtās par bruņnieku muižu turētāju pilnām sapulcēm. Tās parasti notika reiz gadā. Pat kroņa muižu rentnieki tur nebij balsstiesīgi. Tikai lielgruntniekiem

136. att. Rēvele zviedru laikos (1652).

bij tiesība un pienākums nodarboties ar valsts politiku. Viņi bij uzkundējušies pār pārējiem iedzīvotājiem.

117. Zemnieki kopā ar karāli pret muižniekiem (1654—55). Lai gan arī pašā Zviedrijā valdība sastāvēja vienīgi no muižniekiem, tomēr likumdevējas iestādē — valsts saeimā ņēma dalību arī trīs zemākās kārtas: garīdznieki, pilsētnieki un zemnieki. Tāpēc Zviedrijas iekārta bij demokrātiskāka nekā Latvijā.

Ja karālis gribēja ierobežot muižnieku varu, tad viņam bij jāiet kopā ar šiem trim sabiedrotiem. Visdrošākais karāļa palīgs cīņā pret lielmajiem un par patvaldību bij zemnieki, jo tiem klājās visgrūtāk: $\frac{2}{3}$ no visas zviedru zemes piederēja muižniekiem. Viņi nekādus nodokļus nemaksāja, bet visas nastas uzvēla saviem zemniekiem. Tie lūdzā karāli (1654) tos atsvabināt no muižnieku kalpības un atņemt pēdējiem valsts muižas. Karālis Kārlis X. šo lūgumu labprāt paklausīja, jo viņam „nebij vairāk palicis kroņa zemes kā tikai savu zirgu uzturam“. Bez tam nauda bij vajadzīga kara vešanai.

Karālis lika valsts saeimai priekšā atņemt muižniekiem ceturto daļu no viņiem izdāvātās valsts zemes. Saeima šo priekšlikumu pieņēma ar zemnieku un pilsētnieku balsīm (1655).

118. Kārļa XI. valdības laiks (1660—97). Valsts padome visādi kavēja saeimas likumu izvešanu dzīvē. Kamēr Kārlis XI. bij nepilngadīgs, valdīja pieci augstmaņi grāfu dzimuma (§ 115). Tie jo projām iekļāja un izdāvāja kroņa muižas. Ko saeima ar vienu roku atņēma, to valdība ar otru atdeva atpakaļ.

Zviedrijas stāvoklis bij ļoti grūts. Valsts parāds bij pieaudzis uz 20 miljoniem. Valdībai naudas neviens vairs neaizdeva. Algas ierēdņiem un karaspēkam palika nesamaksātas. Rekrūšu skaits bij samazinājies trīs reizes un nokritis uz 3000 vīriem.

Kad Kārlis XI. tika pilngadīgs, viņš saprata, ka tā vairs tālāk nevar saimniekot. Muižniekiem bij jāatņem valsts zeme un vara. Karālim bij dzelzs raksturs un nelokama griba. Pirms liktenīgās 1680. g. saeimas sēdes viņš pat sapulcināja karaspēku, lai vajadzības gadījumā ar bruņotu spēku panāktu savu. Tāpēc viņš sasniedza savus mērķus. Viņu pabalstīja zemnieki, pilsoņi un garīdznieki.

1680. g. ir ievērojams Zviedrijas vēsturē: valsts saeima atzina, ka karālim nav vairs jāklausa „valsts padomes padomēm“, bet viņš atbild tikai likuma un Dieva priekšā. Ar to karālis bij tapis par neaprobežotu patvaldnieku jeb monarhu, un zviedru augstā muižniecība zaudējusi savu politisko varu.

119. **Muižu atsavināšana (1680).** Bet vajadzēja vēl lauzt muižnieku saimniecisko spēku. Tāpēc valsts saeima tai pašā 1680. g. nolēma uzsākt stingru muižu atsavināšanu jeb redukciju. Tā attiecās ne tikai uz Zviedriju, bet arī uz Vidzemi. Atsavināmas bij visas tās muižas, kuŗas vācu laikos līdz

137. att. Kārlis XI. (1660—97).

1561. g. bij bīskapu un vācu ordeņa īpašums. Tas nozīmēja, ka atņems visas tās zemes, kuŗas vasalji savā laikā bij saņēmuši tikai ar lēņa (aizdevuma) tiesībām.

1681. g. Kārlis XI. saeimas lēmumu paziņoja Vidzemes muižniekiem, likdams tiem priekšā atcelt dzimtsbūšanu. Tā esot pagānu laiku atlieka, pretīga kristīgai ticībai. Raksts satracināja vācu muižniekus. Tie sasauca landtāgu un protestēja pret valdības nodomiem. Viņi rakstīja karālim, ka Vidzemes „apspiestai un nabagai muižniecībai atņemot pēdējo kumosīņu maizes un spiežot ķerties pie ubagu spieķa“. Zemnie-

kiem brīvību nevarot dot, jo tiem esot iedzimts naidis pret sa-
viem kungiem. Tikuši svabadībā, viņi saplosīšot muižniekus.

Karālis atstāja šos iebildumus bez ievēribas. Valdība sāka zemi pārmērit, novērtēt un pārbaudīt zentuņu īpašuma tiesības. Sekas bij tās, ka muižniekiem vairs palika tikai $\frac{1}{6}$ no viņu agrākām muižām, bet $\frac{5}{6}$ atsavināja un ieskaitīja valsts zemju fondā. Ja viņi gribēja saimniekot uz priekšu, tiem bij jāpaliek par kroņa rentniekiem. Bet valdība maksīgi paaugstināja nomu par 28%, jo samazinot arkla pla-
tību, tomēr prasīja par arklu agrāko maksu. No šīs zemes reformas valsts ienākumi pavairojās par pusmiljona dālderu gadā. Viņas mērķis bij nevien salauzt muižnieku varu, bet arī stiprināt valsts finanses.

120. **Lielais zviedru kadastris (1687—93).** Valdībai nu bij daudz zemes. Lai zinātu, cik lielu nomu ņemt no rentnie-
kiem, vajadzēja zemi no jauna novērtēt jeb kadastrēt. Bet ze-

The image shows an open historical cadastral book from 1691. The left page is titled "Neues Hactenbuch des Amtes Dyhernstein" and the right page is titled "Vuelbes Wangelshoff". Both pages contain columns of numbers and text, likely representing land parcels and their characteristics. The entries are handwritten in German.

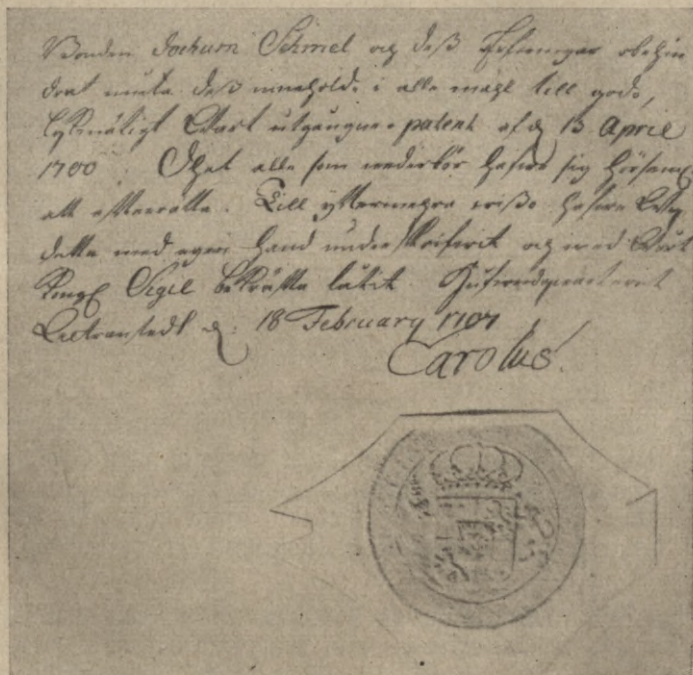
Parcel No.	Area (Morgen)	Area (Ruten)	Area (Schilling)	Other Info
1	2	3	1600	
2	2	3	1600	
3	1	1	1600	
4	1	1	1600	
5	1	1	1600	
6	1	1	1600	
7	1	1	1600	
8	1	1	1600	
9	1	1	1600	
10	1	1	1600	
11	1	1	1600	
12	1	1	1600	
13	1	1	1600	
14	1	1	1600	
15	1	1	1600	
16	1	1	1600	
17	1	1	1600	
18	1	1	1600	
19	1	1	1600	
20	1	1	1600	
21	1	1	1600	
22	1	1	1600	
23	1	1	1600	
24	1	1	1600	
25	1	1	1600	
26	1	1	1600	
27	1	1	1600	
28	1	1	1600	
29	1	1	1600	
30	1	1	1600	
31	1	1	1600	
32	1	1	1600	
33	1	1	1600	
34	1	1	1600	
35	1	1	1600	
36	1	1	1600	
37	1	1	1600	
38	1	1	1600	
39	1	1	1600	
40	1	1	1600	
41	1	1	1600	
42	1	1	1600	
43	1	1	1600	
44	1	1	1600	
45	1	1	1600	
46	1	1	1600	
47	1	1	1600	
48	1	1	1600	
49	1	1	1600	
50	1	1	1600	
51	1	1	1600	
52	1	1	1600	
53	1	1	1600	
54	1	1	1600	
55	1	1	1600	
56	1	1	1600	
57	1	1	1600	
58	1	1	1600	
59	1	1	1600	
60	1	1	1600	
61	1	1	1600	
62	1	1	1600	
63	1	1	1600	
64	1	1	1600	
65	1	1	1600	
66	1	1	1600	
67	1	1	1600	
68	1	1	1600	
69	1	1	1600	
70	1	1	1600	
71	1	1	1600	
72	1	1	1600	
73	1	1	1600	
74	1	1	1600	
75	1	1	1600	
76	1	1	1600	
77	1	1	1600	
78	1	1	1600	
79	1	1	1600	
80	1	1	1600	
81	1	1	1600	
82	1	1	1600	
83	1	1	1600	
84	1	1	1600	
85	1	1	1600	
86	1	1	1600	
87	1	1	1600	
88	1	1	1600	
89	1	1	1600	
90	1	1	1600	
91	1	1	1600	
92	1	1	1600	
93	1	1	1600	
94	1	1	1600	
95	1	1	1600	
96	1	1	1600	
97	1	1	1600	
98	1	1	1600	
99	1	1	1600	
100	1	1	1600	

138. att. Brenguļu muižas vaku grāmata 1691. g.

mei toreiz vērtība bij tikai tad, ja tā bij apdzīvota un iestrādāta; ja uz viņas bij apmeties vienīgais darba rūķis — zemnieks. Tāpēc vajadzēja zināt, cik katrā pagastā ir ļaužu, cik

liels katra saimnieka ciemats, cik viņš maksā nodevas, cik dienas iet muižas klaušās.

Šādus nodokļu maksātāju sarakstus sauc par kadastriem. Pirmo kadastru zviedrū valdība sastādīja jau 1599. g. Bet tas bij nepilnīgs un pavisšs. Tikai 1687. g. varēja uzsākt vispārēju Vidzemes novērtēšanu. Tāpēc to sauc par lielo zviedrū kadastru. Tas bij ļoti svētīgs un svarīgs darbs,

139. att. Kārļa XII. pašrocīgi parakstītā brīvības grāmata zviedrū valodā Burtnieku Jaunās muižas brīvēzniekam Jukumam Zēmelim (1707).

kas gan neatviegloja zemnieku nastas. bet lielā mērā uzlaboja viņu tiesisko stāvokli.

121. **Vaku grāmatas un zviedrū dālderis.** Zemes revīdenti saaicināja pagasta ļaudis muižā. noprasīja katra saimnieka mājas vārdu, izjautāja, cik tai liels dvēseļu skaits, cik lopu, cik dod muižai kunga tiesu un klaušas. Tā kā visas šīs ziņas par nodokļu maksātājiem sastādīja pa atsevišķiem pagastiem jeb vakām, tad arī pagasta kadastru nosauca par vaku grāmatu. Tajā ierakstīja katra saimnieka nodevas un kunga gaitas. Ari katrai mājai izsniedza šādu vaku grāmatu, lai valsts zemju pārziņi un nomnieki nevarētu patvarīgi saimniekiem uz-

likt lielākas nastas. Tā valdība gādāja par saviem kroņa laudīm, kādu toreiz bij piecas sestdaļas no visiem zemniekiem.

Saimnieku nodevas un klaušas aprēķināja naudā pēc toreizējām tirgus cenām. Šī nauda bij zviedru dālderis, kas dalījās 90 grašos. Piem.: pūrs rudzu bij novērtēts par 4 grašiem. Ja kāda ciemata kunga tiesa un gaitas bij naudā vērts 60 dālderu, tad par tādām mājām teica, ka tās ir vienu arklu lielas.

Šādu saimnieku sauca par pilnu vīru. Kad viņa dēli pilno tēva arklu dalīja uz pusēm, tad vienā ciematā radās divi pusenieki jeb pušelnieki. 1690. g. veseli pagasti sastāvēja tikai no pušelniekiem. Puseniekiem daloties tālāk, izcēlās ceturkšņa ($\frac{1}{4}$) mājas, bet no pēdējām asmītes ($\frac{1}{8}$).

Lielā kadastra laikā par Āraišu, Burtnieku, Ēveles, Matīšu, Trikātas, Valmieras, Cēsu un pa daļai Salacas draudzēm bij kopā 1628 ciemati, kuŗu lielums arklos bij šāds:

(1) pilnu vīru	24,7%
($\frac{3}{4}$) trīsceturtnieku	15,3%
($\frac{1}{2}$) pusenieku	33,1%
($\frac{1}{4}$) ceturtnieku	23,4%
($\frac{1}{8}$) asmītnieku	3%

Redzam, ka pusenieku bij trešā daļa no visiem saimniekiem.

Lai sliktāku ciematu turētājiem netiktu pāri darīts, zemi pēc labuma šķiroja četrās daļās. Par pūrvietu pirmās šķiras zemes bij jādod divreiz lielāka noma nekā par pūrvietu ceturta labuma. Tā nodokļi bij saskaņoti ar maksātāju ienākumiem.

122. **Saimnieku nodevas 1690. g.** Saimnieki maksāja nodokļus valstij, muižai un baznīcai. No pilna arkla, kuŗa vērtība bij 60 dālderī, valstij bij jāmaksā $14\frac{1}{2}$ dālderu jeb 24% no zemes tirā ienākuma. Puse no šī nodokļa krita uz kroņa staci (§ 113), kuŗu zemnieki samaksāja ne naudā, bet barībā un sienā.

Mācītāji jau no 13. g. s. saņēma sieciņus un upuru naudu, kuŗas vietā vēlāk tiem deva cāļus, linus, zivis un citas ēdamvielas. Pēc 1696. g. sieciņus un cāļus neveda vairs tieši mācītājam, bet tos ievāca muiža kopā ar kunga tiesu.

Muižai saimnieki maksāja pagastu un kunga tiesu. Par pagastu sauca ļoti daudzas sikas nodevas, kuŗas sākumā ņēma ne no katra saimnieka atsevišķi, bet no visa pagasta kopā.

Pie naudas pagasta piederēja zemes jeb arkla nauda, tiesas nauda, muižkunga un skrīvera naudas. Pie lopu pagasta — aitas, cūkas, gaiļi, vistas, zaķi; pie gabalu pagasta — tā sauktie „tiesas gabali“: griķi, zirņi, rāceņi, kāposti,

sviests, medus, olas, lini, kaņepāji, valgi, maisi, apiņi, siens, sinepes un t. t.

Par kunga tiesu sauca vienīgi rudzu, miežu un auzu desmito. 17. g. s. vidū tā jau bij līdzīga ik ceturtaī labības kopīņai pēc ražas lieluma. Bet gadu simteņa beigās to sāk ņemt neatkarīgi no gada ražas: parasti 10—15 pūru rudzu, miežu, auzu no arkla.

123. **Saimnieku kļaušas.** Tās bij divējādas: kārtējās, kad dienu skaits bij jau noteikts vaku grāmatās; ārkārtējās, kuŗas muiža izziņoja pēc vajadzības. Kārtējos kļaušu ļaudis sauca par darbiniekiem, un tie bij: nedēļas zirdznieks, kuŗš strādāja cauru gadu piecas dienas nedēļā; nedēļas kājinieks jeb otrinieks, kuŗš gāja muižas gaitās tikai no Jurģiem līdz Miķeļiem. Darbinieku diena dalījās trīs cēlienos.

Ne visiem saimniekiem bij jāsūta darbinieki katru nedēļu: vaku grāmatās atrodam arī $\frac{1}{2}$ zirdzniekus un otriniekus. Tie klausīja tikai katru otro nedēļu, un šādu saimnieku mēnesis sastāvēja no kļaušu un dīkām nedēļām. Ja šai brīvnedēļā muiža prasīja lieku cilvēku, tad dīkās nedēļas strādnieku sauca par dīcinieku.

Ārkārtējās kļaušas sauca par liekām gaitām jeb liecībām. Tās parasti prasīja plaujamā, lidumu ližamā un mēslu vedamā laikā. Šos liekos strādniekus dēvēja par trešiniekiem, t. i. trešiem strādniekiem blakus darbiniekam un otriniekam.

17. g. s. beigās trešinieki sāk izzust un viņu vietā saimniekiem jādod vairs tikai talcinieki. Starpība tā, ka trešinieku uzturēja pats saimnieks, bet talcinieku ēdināja muiža.

Pie liecībām vēl jāpieskaita kārtņieka gaitas. Tas bij pagasta dieninieks muižas lopu ganīšanai un kopšanai, kuŗu pagasta saimnieki sūtīja pēc kārtas: vienu nedēļu no tādām mājām, otru no citām.

124. **Likumi par saimnieku aizsardzību (1696).** Lai kroņa rentnieki nevarētu dzīt saimniekus pie liekiem darbiem vairāk nekā noteikts vaku grāmatā, Kārlis XI. ieveda stingrus sodus. Par katru nelikumīgu zirga dienu muižturim bij jāmaksā sods 2 dālderī, t. i. 45 reiz vairāk nekā zirdznieks bij vērts (§ 121). Par katru otrinieku jeb kājinieku — trīsdesmit kārtīgs sods.

Tikpat stingri bij noliegts pārdot zemniekus vai tos pārcelt no vienas muižas uz otru bez karāliskā vietnieka atļaujas Rīgā. Tikai ar viņa ziņu varēja nespējīgu saimnieku izlikt no mājām. Pretējā gadījumā muižturim bij jāmaksā 20 dālderī soda un jāatgādā pārceltais saimnieks atpakaļ.

Tāpat valdība pastāvīgi atgādināja muižturim, ka saimnieka īpašums nav aizkarāms; ka muižnieks nav zemesnieka kakla kungs, kuram vara par viņa dzīvību un nāvi; ja tas ko nožiedzies, lai zemes tiesa viņu tiesā.

Lai gan dzimtsbūšana nebij atcelta, tā tomēr bij zaudējusi visu savu smagumu. Saimnieki tika pie turības un mantas. Tāpēc ar asarām acīs viņu pēcteči vēlāk pieminēja senos labos zviedru laikus.

125. **Leidas vīri.** Bet saimnieks, ticis pie turības, varēja pavisam atpirkties no kļaušām un palikt par brīvu zemesnieku jeb leidasvīru. Šī maksa par svabadību saucās „leida“. To varēja nomaksāt naudā vai graudā. Tāpēc vaku grāmatas bieži runā par leidasnaudu, leidas rudziem, miežiem un liniem.

140. att. Latvju brīvzemnieka Filipa Franča Kēniņa zīmogs, 5 reiz palielināts (1652).

Tā kādā vietā lasam: „Kokneses Dzirkļu Jēcis sūdzas, ka viņam ar brāļiem ir par tālu iet kunga gaitās uz Stukmaņu muižu un lūdz viņiem atļaut ar leidu atpirkties no kļaušām par 15 dālderiem gadā, kā tas bi agrāk“. Bet par Piebalgas Sēniņu Pēteri teikts: „kļaušās nenāk, bet maksā leidu: 7 pūrus rudzu, 5 p. miežu un 36 podus linu“.

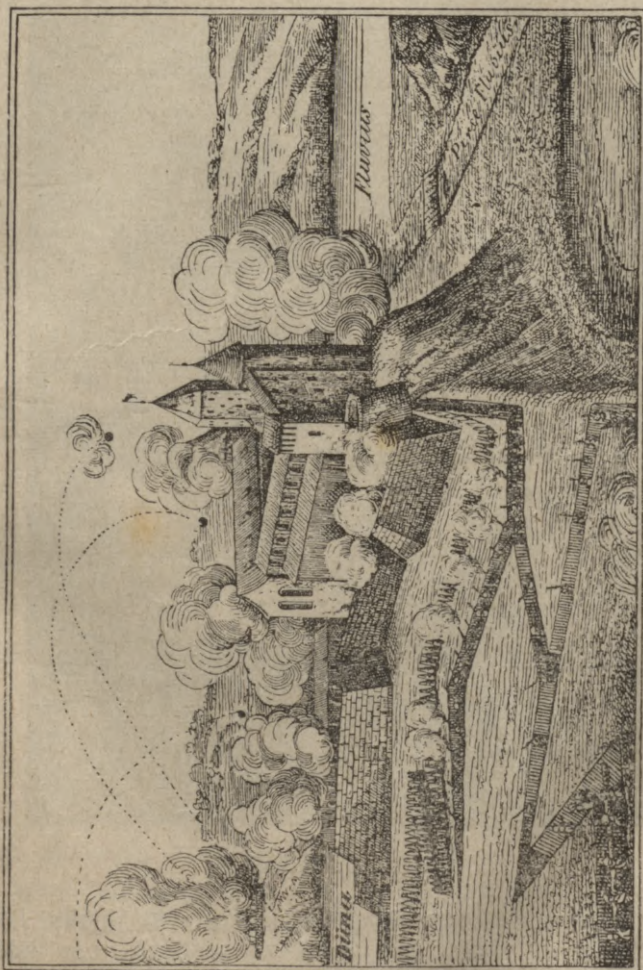
Kad leidenieks vaisre- a spēja maksāt, tad viņamknta : atļāva iet kļaušās. Sevišķi daudz bij graudaieideniekul Vecpiebalgā no 130 saimniekiem — 93, Jaunpiebalgā no 70 saimniekiem 60 un t. t. Turpretim naudas leidenieku bij daudz mazāk: 2—10 cilvēku pagastā.

126. **Kalpi un valinieki.** Jaunie zviedru likumi galvenokārt nāca par labu saimniekiem. Turpretim kalpu stāvoklis palika neuzlabots. Tiem bij jāligst pie saimnieka uz veselu gadu; viņa vietā jāiet uz muižu gaitās. Stārstas, šķilteris un rijnieks tos varēja sodīt ar trim pājiem rikšu. Ja kalps slimis un nokavēja saimnieka darbus pļaujas vai siena laikā, viņam atvilka no algas. Kalpam nebij pat sava uzvārda, bet viņš to mainīja līdz ar darba devēju. Šogad saucās Zvejnieku Jānis, bet nākošgad jau citādi.

Saimnieks varēja turēt ne vairāk par diviem kalpiem. Par

tādiem vecākais bāliņš parasti līga savus jaunākos brāļus un māšas. Viņi no saimnieka dabūja uzturu un kalpa algu.

Vaļinieki bij rokpeļņi, kas kā algādži pelnījās ar gadijuma darbiem. Vaļiniekos iestājās slimī un veci, nespējīgi kalpi.

141. att. Kokneses apsēšana 1700. g.

bāri un citi bezzemnieki. Pateicoties labiem gadiem, viņu skaits ātri vairojās. Ja saimnieks nedeva darbu, tie aizklīda uz pilsētām pie kuģu darbiem vai arī slepeni apmetās mežā un nolīda tur savu bāndu. Par apkārt klējošanu tos varēja apcietināt un nosūtīt darba mājā uz Stokholmu.

127. **Muižnieku cīņa ar valdību.** Nesaudzīga muižu atsavināšana drīz vien padarīja vācu muižniekus par valdības pretiniekiem. Tie atsaucās uz senām žēlastības grāmatām (§ 95) un zviedru karāja solījumiem un savos landtāgos protestēja pret valdības soliem valsts un zemnieku labā.

142. att. J. Patkulis.

Muižnieku vadonis bij Rīgas garnizona virsnieks J. Patkulis. 1692. g. viņš Cēsu landtāgā sastādīja asu sūdzības rakstu karālim pret viņa vietnieku Baltijā grāfu Hastferu. Patkuli līdz ar trim citiem muižniekiem izsauca uz Stokholmu, kur viņu par valsts nodevību notiesāja uz nāvi. Bet tam laimējās izbēgt.

Tai pašā 1694. g. karālis nolēma pārmācīt nepaklausīgos muižniekus. Viņš atcēla agrākās landtāgu tiesības (§ 116) un atlaida zemes padomi jeb landrātu koleģija,

kur no 12 locekļiem vairs tikai viens bij zviedris. Nu landtāgus sasauca un vadīja karāja vietnieks Rīgā, un tiem bij padomdevēja balss. Ar to vācu muižnieku politiskā vara Vidzemē bij lauzta.

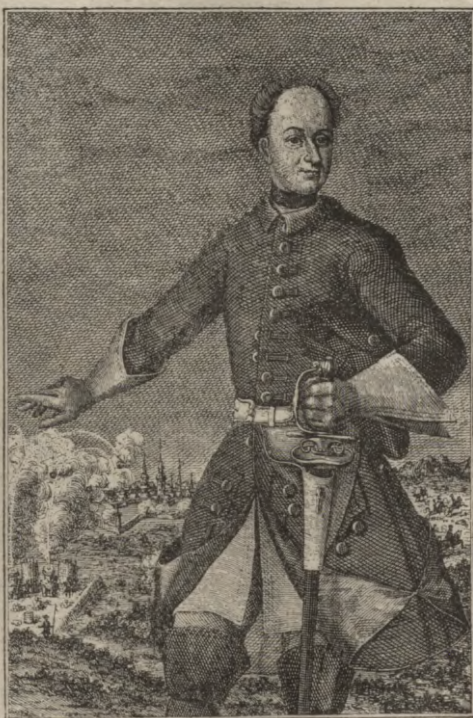
128. **Zviedrijai naidīga savienība.** Zviedrija pa šiem gadiem bij kļuvusi par ievērojamu lielvalsti. Tai piederēja noteicošs vārds Baltijas jūrā un viņas piekrastēs, kāpēc to ar pilnām tiesībām varēja saukt par „zviedru ezeru”. Šī Zviedrijas vara nepatika Krievijai, Polijai un Dānijai, kuras tāpat kā 1561. g. atkal tikoja pēc Baltijas (§ 90). Tās tūlī pēc Kārļa XI. nāves (1697) noslēdza trejsavienību pret Zviedriju. Brīdis šķita ļoti izdevīgs, jo uz zviedru troņa atradās 17 g. vecs un nepiedzīvojis Kārlis XII.

Šo Zviedrijai naidīgo savienību centās izmanto uz ārzemēm aizbēgušais Patkulis. Viņš saziņā ar dažiem vācu muižniekiem gribēja Vidzemi padarīt par kādas stipras kaimiņu lielvalsts lēņa valsti. Tad muižnieki atkal būtu gandrīz neierobežoti zemes valdnieki kā tas bij

Kurzemes hercogu valsti. Šo nolūku sasniegšanai Patkulis iestājās zaksu valdības dienestā.

129. **Ziemeļu karš (1700—21).** Zakšu kara pulki jau 1700. g. mēģināja ar negaidītu uzbrukumu ieņemt Rīgu. Bet tas viņiem neizdevās. Tad Kārlis XII. sakāuj savu tuvāko ienaidnieku — Dāniju, un tūlī pēc tam dodas atsvābināt Narvu, kurū bij ielenkuši krievi Pēterā Lielā personīgā vadībā. Tie tika pilnīgi iznīcināti un pilsēta atbrīvota.

Nākošā 1701. g. Kārlis XII. satriec arī zaksus Spilves plāvās pie Rīgas, pārziemo Dienvidkurzemē, bet 1702. g. uzsāk kara darbus pret Poliju un Zaksiju. Pēc dažiem gadiem

143. att. Kārlis XII.

tās bij spiestas slēgt mieru un izdot Patkuli zviedru valdībai, kuŗa to notiesāja, saraustot uz rata (1707).

Karodams ar Poliju, Kārlis XII. varēja atstāt Vidzemē tikai nelielas un neapmācītas karaspēka daļas. Tāpēc krievi

144. att. Narvas bombardēšana Ziemeļu karā.

te plosījās kā zvēri. Gadu no gada viņi pārstaigāja latvju un igauņu ciemus un sētas, dedzinādami, kaudami un gūstidami ļaudis. Kronists Kelchs par šīm zvēribām saka: „Viņi daudz simtus vēl nepieaugušu bērnu salika ratos kā zosuļēnus un aizveda uz tatāriem“.

Bet krievu karaspēka pavēlnieks Šeremetjevs ziņoja Pēterim Lielam: „Ienaidnieku zemē nav nekā vairs ko postīt. No Pliskavas līdz Pērnavai un Rīgai viss ir iznīcināts“. To apliecina skaitļi: Raunā bij nodedzinātas 270, Smiltēnē 204, Jaunpiebalgā 80 zemnieku mājas un t. t. Šī postīšana bij ne-

145. att. Silku mucu izkraušana Daugavmalā (1650).

vajadzīga. Jo Kārlis XII. no Polijas devās nevis uz Pliskavu caur Vidzemi, bet gan uz Maskavu caur Ukraini, kur viņš arī tika sakauts 1709. g. kaujā pie Poltavas.

Ar to viss Ziemeļu karš bij zaudēts. Jau tā paša gada rudenī Šeremetjevs apsēda Rīgu un to ieņēma 1710. g. vasarā. Nu visa Vidzeme bij krievu rokās. Zemē bij neaparakstams posts un mēris, bet vācu muižnieki atkal sāca pie varas. Labie zviedru laiki bij pagājuši. Mieru slēdza 1721. g. Ništates pilsētā, Somijā. Zviedrija bij spiesta atdot Krievijai Vidzemi un Igauniju.

130. **Pilsētas zviedru laikos.** Tā kā Baltija bij Zviedrijas maizes klēts, tad arī valdība visu savu uzmanību piegriezta laukiem. Turpretim pilsētu dzīvē tā tikpat kā neiejaucās. Tāpēc pilsētas bij ar valdību mierā. Sevišķi tas sakams par Rīgu. 1660. g. to izsludināja par otro pilsētu visā

valsti, tūliņ pēc Stokholmas. Rīgas domniekus iecēla muižnieku kārtā. Rīgai bij sava nauda, karaspēks, tiesa, savi likumi. Ari Limbažu pilsētiņa nāca zem Rīgas varas.

Mazāk patstāvības bij pārējām Vidzemes pilsētām: Cēsīm, Valmierai, Valkai. Tās bij atdotas lēnos zviedru un vācu augstmaņiem un to iedzīvotāji skaitījās par viņu palstniekiem.

Tikai Koknese palika pie savām „vecām rektēm“. Jau 1582. g. poļu karālis ierādīja katram Kokneses pilsonim trīs

146. att. Skats uz Rīgu 1612. g.

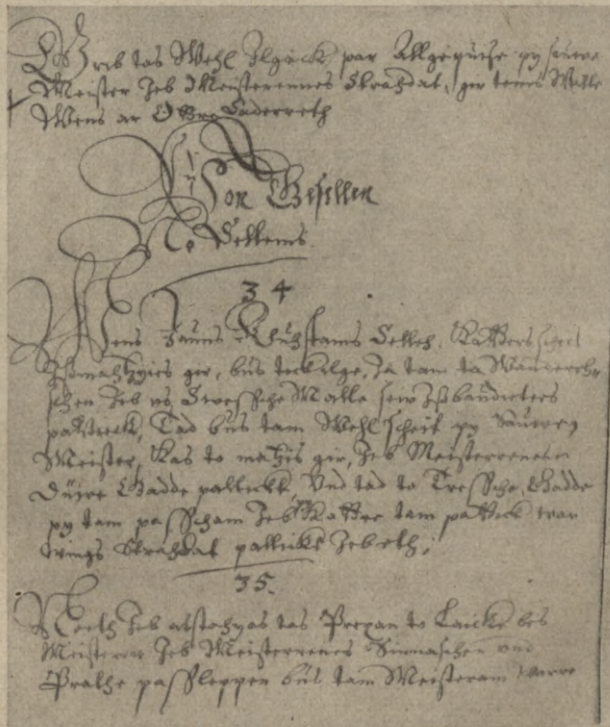
šņores zemes pusarkla lielumā. Ari zviedru valdība deva visas tiesības koknesiešiem. Koknese uzpirka Latgales un Augškurzemes linus, vaskus, taukus un pārsūtīja uz Rīgu. Bet 1669. g. Koknesi nopostīja krievu karaspēks, un tā vairs neatzēla.

131. **Latvju amatnieki.** Jau 16. g. s. (§ 77) Rīgā bij kādi 20 cunftēs apvienoti amati. Zviedru laikos nodibinājās vēl 18 jaunas amatnieku biedrības: sedlinieku, crmaņu, podnieku un t. t. No 49 cunftēm desmitas atradās pavisam vai pa daļai latviešu rokās; starp pēdējām bij pieci amati: linu

audēji, drēbnieki, kurpnieki, kalēji un namdari. Apskatisim jaukto latvju un vācu audēju amatu.

Rīgas audēju amata likumi sarakstīti latvju valodā jau 1625. g. Tie ir pirmie latviešu biedrības statuti 110 pantu lieli. No viņiem dabūjam zināt, kā toreiz dzīvoja latvju amatnieks.

Ar a m a t u drikstēja pelnīties tikai organizētie biedri. Biedrības priekšnieku sauca par amata vecāko. Viņam bij divi

147. att. Vecākie latvju biedrības statuti: Rīgas audēju savienības noteikumi 1625. g.

piesēdētāji, amata lādes jeb kases pārzinis un rakstvedis. Tos vēlēja meistarū un amata puīšu pilnā sapulce.

Katram amatniekam bij jānācās vismaz 6 gadi: trīs par mācekli un trīs par zelli jeb amata puisī. Tad viņam bij jāiet uzmācīties pie citiem meistariem svešās pilsētās. To sauca par vanderzelli. Pēc tam bij jātaisa meistar-

d a r b s, jāmaksā kādi simts dālderī amatam par labu un ja-gaida uz brīvu vietu, jo meistarū skaits katrā arodā bij ap-robežots.

Amatniekiem bij jāprot rīkoties ar bisi un pīķi un zem sava karoga jāiet karā. Šī kaŗaspēka parādes notika Jānos. Viņiem bij arī jāmaksā baznicu un pilsētas uzturēšanai un jāpiedalās ugunsgrēku dzēšanā. Šie stingrie noteikumi traucēja amat-niecības attīstību, kāpēc daudzi nodarbojās ar amatiem slepeni. Tos bargi sodīja.

132. **Tautas izglītība.** Zviedru valdība gādāja ne tikai par

148. att. Rīgas rāteskungu sēde zviedru laikos (1650).

zemnieku materiālā stāvokļa uzlabošanu, bet rūpējās arī par viņu garīgām vajadzībām. Jau Kristīnes laikā bij izdots rīkojums, lai katrai baznicai būtu ķesteris, kas apbraukātu zem-nieku mājas un bērniem mācītu katķismu un dziedāšanu. Ar to bij likts pamats mājas mācībai.

Bet sevišķi svarīgs ir **1687. g.**, jo tas uzskatams par draudzes skolu dibināšanas gadu Vidzemē. Kār-lis XI. griezās pie landtāga ar priekšlikumu atvērt katrā draudzē vienu tautskolu un piespiest bērnus ziemu tās apmeklēt. Dažus gadus vēlāk viņš dāvāja katrai skolai ceturtdaļarka zemes. Skolas drīz vien atvēra pie visām karāļa baznīcām. Kur skolas nama nebij, tur mācības pasniedza rījā, pirtī un citur.

Tautas izglītībā daudz strādājis prāvests Ernests G l i k s, kurš jau pirms karāļa pavēles bij nodibinājis trīs skolas. Alūksnē. Tur viņš gatavoja arī skolotājus citām draudzēm.

Tomēr izglitiba izplatījās tautā ļoti lēni. Vēl 18. g. s. sākumā vairāk draudzēs no 1000 draudzes locekļiem p r a t a l a s i t tikai pieci, seši. Pat pagasta amata vīrus vajadzēja zvērināt pēc pagānu parašas, jo tie nekad savā mūžā nebij bijuši pie dievgalda. Tauta vēl dzīvoja ar sava paša g a r a m a n-

La Birma Dohsus Gramata.

Ta I. Nodalla.

DEES jaun to Wihhodu un Gahhodu to Pasanti raddibams: 1. darrja pirmā Deena to Gahjmu: 2. Otrā Deena to Jesplattijumu: 6. Trešā to Jubru un to Semmi: 7. Ceturtā tohs Debbes. Spthekus: 14. Pēctā Simis un Putnis: 20. Sešā tohs Semmes Eochrus: 24. Un arī to Pimeku/ Wihhodu un Semmi/ peh joru Wihmi: 26. Vihhi ar wiano Darribu.

1. **G**efahkumā rad-dija Deews to Debbesi un to Semmi.

2. Un ta Semme bija ne-istakfita un tukšča / un Lumsiba bija pabr teem Dst-tumcem / un tas Deewa Garē liddinajahs pa Uhdens Wirtu.

3. Un Deews fazzija: Lai Gaisina tohp: tad tappe Gaisina.

4. Un Deews redseja / to Gaismu labbu ešam / tad šchthre Deews to Gaismu no tahs Lumsibās.

5. Un Deews nosauze to Gaismu Deena / un to Lumsibu kauze wiasch Naktis. Tad tappe no Wakkara un Nihtra ta pirmā Deena.

6. Un Deews fazzija: Laid tohp Jesplattijums Uhdens star-nā / un lai tas šchthre Uhdenti no Uhdens.

7. Un Deews darrja to Jesplattijumu un darrja Starpibu siarp to Uhdenti / kas Jesplattijuma appakšā bija / un siarp to Uhdenti / kas Jesplattijuma Wihhi ir / un tas notikke tā.

* Dahw: Df. 148.4

8. Un Deews nosauze to Jesplattijumu / Debbes: Tad tappe no Wakkara un Nihtra ta ohtra Deena.

9. Un Deews fazzija: Laid krabjabs tas Uhdens Debbes appakšā weenā Weetā / ka Gausums tohp redsams / un tas notikke tā.

10. Un Deews nosauze to Gausumu / Semme / un to Uhdenu krabjumu nosauze wiasch / Jubra / un Deews redseja / to labbu ešam.

11. Un Deews fazzija: Laid ta Semme isweddo Saktumu un Sahli / kas sawu Sehlu nefs / augstigs Kohkus / kas Augtus nefs peh sawas Tautas / kam sawa Sehla celšch feris ir wias Semmes / un tas notikke tā.

12. Un ta Semme tikke us-dihgt Saktumu un Sahli / kas sawu Sehlu nefs peh sawas Tautas / un Kohkus / kas Augtus nefs / kam sawa Sehla celšch feris ir peh sawas Tautas / un

21

149. att. Lapaspuse no 1689. g. bībeles.

tā m: dainām, teikām, pasakām un miklām. Laikmeta vispārīgo kultūras ainu aptumšo arī daudzās r a g a n u un burvju p r ā v a s. Bez tam Ziemeļu karš iznīcināja visus zviedru pasākumus skolu lietās.

Ar Ernesta Glika vārdu saistās arī zviedru laiku lielākais ieguvums mūsu rakstniecībā — bībeles tulkojums latviešu valodā. Pie šī darba Gliks kopā ar da-

žiem mācītājiem sastrādāja astoņus gadus. Visa bībele iznāca 1689. gadā un viņas iespiešanai Kārlis XI. atvēlēja 10.000 dālderus. Tā svēra 9 mārciņas, un valdība to piesūtīja visām baznīcām. Ar to bij sperts liels solis uz priekšu latviešu rakstu valodas izkopšanā.

D. Kurzemes lielkungu valsts.

(1562—1795).

I. Ketlera nams.

(1562—1737).

133. **Kurzemes valsts.** Pēc Māras valsts sadalīšanas (§ 90), Kurzemi kā Polijas lēņa valsti dabūja beidzamais ordeņa mestrs Gotards Ketlers. Jaunā valsts sastāvēja tikai no Vācu ordeņa zemēm Kursā un Zemgalē. Bet pat no tām

150. att. Pirmais Kurzemes lielkungs
Gotards Ketlers.

Grobiņas novads ar Liepāju bij iekļāts Prūsijai un tika pievienots Kurzemei (1609.) tikai pēc Ketlera nāves.

Ari agrākā Kurzemes bīskapa valsts jeb Piltenes novads Ketlera laikos vēl piederēja Dānijai. Paskataties uz Māras zemes karti un jūs redzēsāt, cik neizdevīgas bij jaunās lielkunga valsts robežas un cik saraustīta viņas teritorija.

Bet Ketleram bij jāpārvar arī lielas iekšējās grūtības. Viņš nebija cēlies no augstas valdnieku kārtas, bet bij pašu ļaužu vēlētis vīrs. Tāpēc sevišķi sākumā, kamēr vēl neviens neticēja Kurzemes patstāvībai, muižnieki viņam neklausīja un uzskatīja to, kā sev līdzīgu. Piem., Dobeles komandants Reķis veselus 14 gadus neatzina Ketleru par savu lielkunga un neatdeva viņam savu pili un novadu.

134. **Gotarda Ketlera valdības laiks (1562—87).** Sākumā Ketlers bija arī Polijas karāja vietnieks Pārdaugavas hercogistē (§ 96) un dzīvoja mestra pili Rīgā, kur noturēja savas

151. att. Piltenes bīskapa pils drupas (1825. g.).

sēdes arī Kurzemes landtāgs. Vēlāk lielkungs Gotards pārceļ savu mitekli uz Kuldīgu, jo Jelgava toreiz vēl bija miests. Tikai 1576. g. tā dabūja pilsētas tiesības, un Jelgava kļuva par Kurzemes galvas pilsētu.

Ketlera stāvoklis bija ļoti grūts. Ne naudas, ne karaspēka viņam nebija. Visā valstī bija tikai 300 bruņnieku, no kuriem pašam Gotardam piederēja simts. Trūka arī lielu pilsētu un ostu. Ja jaunais lielkungs gribēja valdīt, viņam vajadzēja dzīvot saticībā ar muižniekiem. Tāpēc Kurzemes valsts visā savā pastāvēšanas laikā bija patiesībā muižnieku brīvvalsts jeb republika.

Jau 1570. g. hercogs ir spiests dot muižniekiem tā saukto Gotarda privilēģiju, kura paliek par Kurzemes valsts pamatlikumu. Tā paplašina Sigismunda žēlastības grāmatu (§ 95) ar jaunām tiesībām muižniekiem par labu. Atskaitot kara-

gaitas, viņi ir atsvabināti no visām klaušām un nodevām. Viņiem ir tiesība brīvi tirgoties un kroģēt un pieder soģa vara par savu zemnieku „kaklu un roku“. Savas lēņu muižas tie saņem par dzimtu.

135. **Baznīcas un skolas.** Saistīts un nevarīgs politiskā laukā, Gotards piegriezās ticības lietām. Baznīcu valstī bij ļoti

Tas pirmais Lodezēklis no tās Kad-
dischennes.

Es ticz erkān Dewe to Thewe/
wuessewalditaye / Radditaye / Deb-
bes vnde thās Semmes.

Ras gir ras?

Udbilde.

Es ticz ka man Dewe raddys gir / ar wues-
sims Radditims letims / vnde man Meße vnd
Dwohesel / Arczees / Anhes / vnde wuesses
Lodezēkles / Szapprasschenne / vnd wuesses
Prates doeuwis gir / vnde wehl vsthur / tur
flath

maz. Tās pašas sakritušas koka būves. Mācītāji veda netiklu dzīvi un nodarbojās ar kroģēšanu, tirgošanos un citiem amatiem. Kādā landtāga lēmumā lasam, ka „viņiem varot gan uzticēt ganīt cūkas, bet ne cilvēkus“.

Kurzemes landtāgs 1567. g. nolēma celt 70 jaunas baznīcas. To drīz vien izveda dzīvē. Baznīcu uzturēšanai katrā draudzē nodibināja īpašu mācītāja pagastu un no zemniekiem piedzina sieciņus: no „pilna vīra“ puspūru rudzu, miežu, auzu; no bezzemes pirtniekiem, iebūviešiem un valjniekiem trīs šķiliņus. Vēlāk izdeva arī stingrus baznīcas likumus: zemniekus ar pērienu spieda apmeklēt dievvārdus, kristīt bērnus, apbedīt mirušos kapsētās. Ar nāves sodu aizliedza laupīt sev līgavas pēc pagānu parašas. Mācītāju apgērbs toreiz nebij vis melnais talārs, bet „balts kā eņģeļiem“.

Lai baznīcas tulkam sprediķis nebūtu jātulko un mācītāji drīzāk iemācītos latviski, Gotards uzdeva tulkot katķismu (§ 108), garīgas dziesmas un citus rakstus, kuŗus uz valdības rēķina iespieda Karalaučos (1586—87).

Hercogs atvēra skolas Jelgavā, Bauskā, Kuldīgā un Ventspilī, kur pasniedza latīņu un vācu valodaš, dievvārdu zinības un citus priekšmetus. Tās varēja apmeklēt arī latvju bērni.

136. **Zemnieku mājas dzīve.** Vīrieši valkāja gaŗus pelēkus svārkus, sievietes zilas mēļu vilnaines, izrotatas ar misiņa stīgām vai gliemežvākiem. Ap prievītēm piesēja mazus zvārgulišus, kamdēļ jau pa gabalu dzirdēja zemnieci nākam. Kājā nēsāja vīzes. Labību kaltēja rijā uz ārdiem un izkūla klonā ar spriguliem. Šāda žāvēta labība bij vērtīga tirgus prece, kuŗu sūtīja pat uz Spāniju. Alu darīja, metot sakarsētus akmeņus traukā ar iesalu, apiņiem un ūdeni. Dzīvoja zemās dūmistabās, kuŗām daudzreiz nebij pat skursteņa.

Tautas uzskatos katoļu ticības svētie bij saplūduši ar pagānu dievībām. Tikai Laimas vietā stājās Māŗa un seno dieva dēlu vietā viens Dieva dēls — Kristus. Laudis ticēja un ziedoja visādiem labiem gariem — „māŗas kungiem“, „piena mātēm“ un visu oktobra mēnesi ik pirmdienas mieloja savas senču dvēseles — veļus. Kā kungi, tā tauta ticēja burvjiem un raganām, kuŗas Gotarda pēcnācēji dedzināja uz sārta.

137. **Jelgavas novada saimnieku nodevas 1566. g.** Saimniekus šķiroja pilnos vīros, pusarkliniekos un kājniekos jeb iebūviešos. Pilns vīrs parasti maksāja: 2 māŗkas pagasta naudas, 12 šķiliņus mestra naudas; deva kunga tiesai: 2 pūrus rudzu, miežu, auzu; gabalu nodevas bij: aita, 3 vistas, 10 olas, 10 māŗc. dzijas, ass malkas, 4 dēļi, 2 balķi,

30 sētas mieti. Muižkunga tiesa: pūrs rudzu, miežu, auzu; par medības tiesībām: pūrs rudzu un miežu.

Daži saimnieki izkultās labības vietā kunga tiesai deva ik ceturto kopiņu no plaujas; vēl citi atpirkās ar mucu darvas. Pusarklinieki deva gandrīz visu uz pusi mazāk. Iebūviešiem labība nebij jānober, bet jāmaksā: pusmārka pagasta, 6 šķiliņi mestra naudas, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{6}$ aitas, vista, 5 olas.

Pagasta vecākam jeb vagaram dažas nodevas bij atlaistas. Bez tam Sesavā dzīvoja 21 leišu saimnieks, un Mežmuižā bij vesels leišu pagasts ar 50 saimniekiem.

138. **Kurzemes bīskapijas zemnieki (1582—83 g.).** Šis 4500 kv. kilometrus lielais novads nepiederēja hercogam Ketteram, bet dāņu karāļa brālim, hercogam Magnum, kurš valdīja par šo Piltenes novadu līdz pat savai nāvei 1583. g.

Tas bij mežains, vāji apdzīvots apgabals, kur uz 1 kv. kilometra dzīvoja ne vairāk par 3—7 cilvēkiem. Neierēķinot Embūti, šai plašā novadā bij tikai ap 960 saimnieku un 250 zvejnieku ciematu.

No katra arkla Piltenes saimnieki deva šādas nodevas: pūru rudzu, miežu, auzu; vienu liellopu vai divus siklopus; pa 3 mārc. apiņu, linu un šķiņķa; puspodu kaņepāju, vezumu malkas, spaini, valgu, 6 olas, vistu, medu un vaskus; naudā — 13 šķiliņus kara nodokli, 24 šķ. piļu būvēm, 6 šķ. muižkungam u. c.

Visu pilna vīra nodevu vērtība naudā bij 310 šķiliņi jeb 8 $\frac{1}{2}$ pūri rudzu.

Turpretim kājinieki jeb iebūvieši maksāja: 9 šķiliņus muižkungam, 7 šķ. kara nodokli un deva vienu jēru. Parasti šīs nodevas ievāca ziemas pagastā — starp Miķeļiem un Mārtiņiem vai pat Ziemsvētkos.

Pilnu kunga tiesu nemaksāja tikai kādi 15 saimnieki: tie bij jaunuzemnieki, kuriem uz laiku bij atlaistas viņu nodevas. Brīvzemnieku bij ļoti maz.

139. **Zemnieku tiesiskais stāvoklis līdz 1617. g.** Izmantodami vācu ordeņa sabrukumu, pat drēbnieki, kurpnieki un citi amatnieki, kuriem bij uz laukiem mājas, uzcēla tur karātavas un bendes ratu savu zemnieku sodīšanai. Gotarda privilēģija (§ 134) šo soģāvaru atļāva izlietot vienīgi muižniekiem un valstij.

153. att. Hercogs Magnus
1563. g.

Katrs muižnieks savā novadā iecēla īpašu pils tiesu, kur par tiesnešiem bij muižkungs, skrīveris, vagars, vecākie zemnieki un vācu amatnieki. Dzimtskungs varēja šīs tiesas spriedumu likt izpildīt vai arī grozīt un atcelt. Dundagas pils tiesas protokoļos 16. g. s. beigās atrodam 20 nāves spriedumus. Apsūdzētos spīdzināja, kamēr tie atzinās.

154. att. Zemnieki pie karātavām 1633. g.

Sodi bij bargi: bišu zaglīm izrotināja zarnas ap apzagto koku; muižas skrīverim nocirta kaklu un miesu sāraustīja uz rata; Piltenes kurpniekam par zādību nocirta kāju ar visu gurnu. Dzimtskūdiem vienmēr draudēja rikstes, bendes zobens, karātavu valgs, soda rats un moku stabs.

Landtāgi pastāvīgi ierobežoja zemnieku tiesības. Piem., aizliedza kroģēt alu, nēsāt ieročus, medīt meža cūkas, briežus un stirnas, ķert zaķus ar tikliem un kurtiem, atstāt sava kunga novadu. Kas divreiz bij bēdzis no sava kunga, tam nocirta kāju. Kāzas drikstēja svētīt ne ilgāk

par divām dienām, kristības — vienu.

Kalpu algu noteica likums: gada puisis dabūja paēst, drēbes un bandas sēklu: puspūru rudzu un 4 siekus auzu. Pirtniekus un valīniekus ar sodu spieda ligt pie saimniekiem par kalpiem.

140. **Muižnieki.** Muižnieku turība ne visur bij vienāda. Mazie muižturī dzīvoja diezgan trūcīgi. Darbdienās ēda no koka šķīvjiem un traukiem. Pati nama māte ķēķi gatavoja ēdienu un ar savu apģērbu maz atšķīrās no pagasta bagātākām saimniecēm. Uz baznīcu to veda ne kučieris, bet parastais kalpa puisis.

Citu ainu dabūjam, ja pāršķirstam Stendes dzimtskunga rēķinu grāmatas. Viņš visas preces iepērk Rīgā un

dzīvo labas dienas. Savai meitai uz kāzām pasūta sarkano vīnu, cukuru, kaneli, mucīņu valriekstu, mucu āboļu un citas toreiz ļoti dārgas un retas baudu vielas. Pašā muižā dara alu, dedzina degvīnu, lej sveces. Tāpat no Rīgas izraksta dārgu

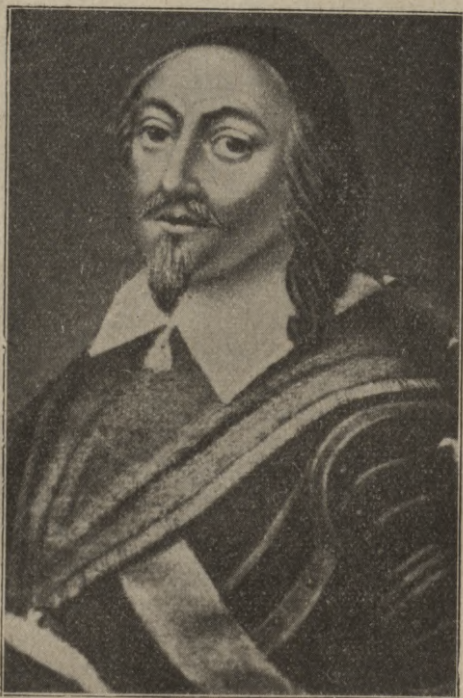
155. att. Lielkungs Vilhelms.

vadmalu kāzu uzvalkam, bet līgavai pērk samtu un damastu. Kāzas parasti turēja tuvākas pilsētiņas ģildes namā, un tās ilga vairāk dienas.

Lai izlīdzinātos ar savu kaupmani, dzimtskungs no Stendes viņam sūtīja uz Rīgu zemniekus ar labību. Naudas bij maz. Dažreiz viens muižnieks dzina vēstnieku verstīm tālu pie otra aizņemties divus dālderus.

141. **Kurzemes satversme (1617).** Gotards valsti novēlēja abiem dēliem kopīgi. Vēlāk tie tēva mantojumu izdalīja

šādi: vecākais brālis Frīdrihs paņēma Zemgali ar mitekli Jelgavā, jaunākais Vilhelms — Kursu ar sēdekli Kuldīgā. Pēdējam ar diplomatiskām precībām izdevās atkal atdabūt Grobiņas un Piltenes novadus. Bet būdams straujas dabas, Vilhelms sanāca naidā ar Piltenes muižniekiem brāļiem

156. att. Lielkungs Jēkabs.

Noldēm un lika viņus nogalināt. Par to viņam Polija atņēma lielkunga tiesības un visu Kurzemi atdeva Frīdriham (1618).

Šo gadījumu izmantoja Polija, lai vājinātu hercogus un stiprinātu muižnieku varu. Sevišķa poļu komisija izstrādāja „valdības kārtību“ un izdeva zemes likumus jeb „Kurzemes statutus“ (1617). Nodibināja zemes padomi no 6 locekļiem: četriem muižniekiem un diviem mācītiem pilsoņiem. No šīs padomes Kurzemes lielkungs bij pilnīgi atkarīgs. Viņa nepilngadības laikā tā valdīja par valsti. Strīdus starp muižniekiem un hercogu izšķīra Polijas karālis, kurš sprieda parasti pirmiem par labu.

Ik pa diviem gadiem Jelgavā sanāca muižnieku parlaments jeb zemes saeima. Tā atšķīrās no Vidzemes land-

tāga (§ 116) ar to, ka Kurzemes saeimā ņēma dalību i.e muižnieki tieši, bet tikai viņu vēlētie priekšstāvji jeb deputāti. Tos vēlēja pa atsevišķām draudzēm.

Kurzemes statuti noteica starp citu arī zemnieku stāvokli. Tie bij dzimt ļaudis, nodoti sava kunga varā. Bez viņa atļaujas tie nedrīkstēja atstāt savu pagastu, iznomāt zemi citiem, ne arī savus bērņus sūtīt pilsētā skolā vai mācīt amatā.

142. **Jēkabs (1642—82).** Lielkungam Fridricham nebij bērņu. Viņš ar Polijas piekrišanu par savu mantnieku

157. att. Jēkaba kara kuģis „Fortitudo“ 1658. g.

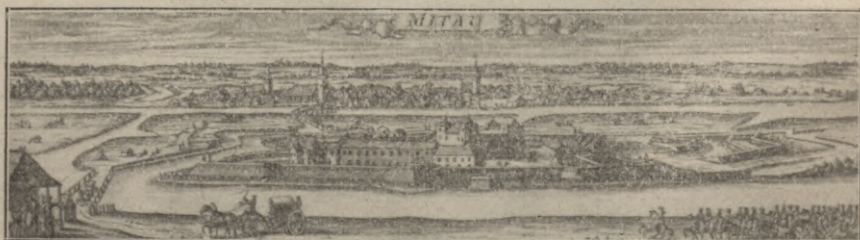
iecēla padzītā Vilhelma dēlu Jēkabu. Viņam valdot, Kurzemes valsts sasniedza savas slavas augstumus.

Jaunību Jēkabs pavadīja Vācijā. Pēc tam savu izglītību papildināja, ceļodams pa Franciju, Angliju un Holandi. Sevišķi pēdējā zemē viņš daudz ko mācījās. Holande toreiz bij lielākā tirdzniecības valsts ziemeļos. Viņai piederēja 35.000 kuģu, no kuriem Baltijas jūrā vien peldēja 6000. Holande apgrozīja preces 5 reiz vairāk nekā Anglija un 30 kārt

vairāk par Franciju. Pēc vācu hanzas (§ 3) sabrukšanas un Gustava Ādolfā nāves (§ 111) visa tirdzniecība Baltijas jūrā pārgāja holandiešu rokās. Tāpēc viņi teica: „Ja mums kāds atņemtu Baltijas tirgus, tad pēc desmit gadiem Amsterdama birsta apaugtu ar zāli un mūsu kuģi būtu jāsadedzina malkā.“ Šai Eiropas tirdzniecības centrā jaunais Jēkabs nāca pie pārlicības, ka tautas bagātības avots ir nauda un valsts uzplaukst, pateicoties tirdzniecībai.

Tā Jēkabs pārnāca Kurzemē kā eiropiski izglītots vīrs. Viņam vēl bez tam bij stipra griba un neatlaidība, lai sasniegtu savus mērķus.

143. **Kurzemes rūpniecība.** Līdz šim kurzemnieki bij nodarbojušies vai vienīgi ar zemkopību. Pilsētu un amatnieku

158. att. Liepāja un Jelgava lielkungu laikos.

bij maz. Tāpēc Jēkabs izrakstīja no ārzemēm fabriku meistarus un sāka dibināt rūpniecības iestādes. Tie atrada, ka no Kurzemes rāvas purviem var iegūt dzelzi. Un drīz vien sāka kūpēt dzelzs ceplī Engurē, Baldonē, Mežmuižā, Ēdolē un citur, kurī ražoja simtiem birkavu dzelzs gadā. Vēlāk ievada dzelzs rūdu no Zviedrijas.

Strādāja arī vairāki vara ceplī (Iecavā, Jelgavā, Šlokā), pulvera sudmalas, flinšu un lielgabalu smēdes; stikla, ziepju, zalpētera, papīra un tapešu fabrikas; zāģu sudmalas, vadmalas un buru austuves, ogļu un darvas dedzinātavas, dzin-

tara un zeltkaļu darbnīcas u. t. t. Dažas no šīm fabrikām, kā: Mežotne, Ēdole, Emburga izskatījās pēc labām pilsetiņām un nodarbināja simtiem klašu darbinieku.

Apkārtojām muižām bij jādod malka, rūda, kaļķi un jā-sūta savi zemnieki fabriku darbā. Galvenie meistari bij zviedri un franči. Bet starp amatniekiem sastopam arī latvju vēverus, kalējus un galdniekus. Priekš stikla fabrikām zemniekiem bij jānober 4—5 sieki pelnu no katras mājas, bet Rucavā hercogs turēja spāniešu aitas, kuŗu smalko merinos vilnu pārstrādāja dārgā vadmalā.

144. Tirdzniecība. Holandē Jēkabs redzēja, kāda svarīga nozīme ir tirdzniecības flotei valsts dzīvē. Tikko atgriezies Kurzemē, viņš Ventspili un Kuldīgā ierīko plašu kuģu būvētavu. Tur taisīja kuģus un liellaivas ne tikai pašu vajadzībām, bet pat ārzemēm. Īsā laikā Jēkabam piederēja 60 tirdzniecības un 59 kara kuģi, lielākā daļa no kuriem bij apbruņoti ar 20—70 lielgabaliem. Šie kuģi peldēja zem Kurzemes flagas — melns vēzis sarkanā laukā. Galvenās ostas bij Ventspils, Liepāja un Sakasleja. Bez tam muižnieki bij ierīkojuši slepenas kuģu piestātnes gar visu Rīgas jūrmalu, kur pārdeva uz ārzemēm labību, darvu, kokus.

Lai savām precēm nodrošinātu svešus tirgus, Jēkabs turēja uzticības vīrus lielākos Eiropas centros un noslēdza tirdzniecības līgumus ar tādiem varenēm valdniekiem, kā franču karāli Ludviķi XIV. un Anglijas Kārli II. Šīm valstīm Jēkabs pārdeva ne tikai Kurzemes, bet arī Lietavas labību, — un pie tam lētāk nekā Rīga, kuŗu nospieda augstas muitas. Savas fabriku preces viņš sūtīja uz Poliju un Krieviju, ar kuŗas cauru tas atradās draudzīgās attiecībās.

145. Kolonijas. Tomēr vislielāko peļņu varēja dot zelts un dārgās kolonijalpreces, kuŗas ražoja ārpus Eiropas. Tāpēc lielvalstis toreiz centās iegūt kolonijas Afrikā, Indijā un Amerikā.

Arī Jēkabs negribēja palikt pakal savam laikam. Viņš nopirka divas kolonijas — Andreja salu Afrikas rietumu piekrastē, Gambijas upes grīvā, netāl no Zaļā raga, un Tabago jeb Tabakas salu D.-Amerikas ziemeļos, netāl no Orinokas upes. Uz šīm salām uzcēla cietokšņus, preču noliktavas, pat baznīcas, turēja pastāvīgu karaspēku un nometināja kolonistus, starp kuriem bij arī latvju zemnieki.

Kuģi no Ventspils devās tālā braucienā uz Gambiju, piekrauti ar sāli, dzelzi, degvīnu un citām precēm, bet atgriezās ar kafiju, zilonkaulu, pērlēm, zeltu, vaskiem, dažādām vīrcēm, indigo krāsu un melniem vergiem — nēģeriem. Tos veda tālāk uz Tabago, kur viņiem bij jāstrādā hercoga cukura plantācijās.

Vēl lielāka nozīme bij otrai salai, kuŗu Kolumbs atrada un nosauca par *T a b a k a s* salu. Tā bij kalnaina saliņa ar ciedru mežiem un daudzām upēm. Uz viņas auga tabaka, pipari, kokvilna, cukura niedras, kakao, afelsīni, viģes un citi siltzemju augi. Salas ražojumi bij tik bagātīgi, ka Jelgava palika par lielu kolonialpreču noliktavu un apgādāja Krieviju,

159. att. Tabago salas skats.

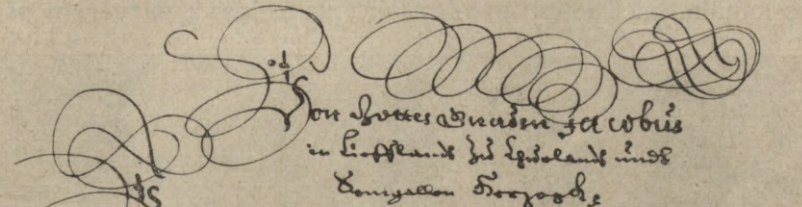
Lietavu un pat Zviedriju. Toreiz dažs Jelgavas pilsonis patērēja cukura vairāk nekā pirms simts gadiem viss hercoga Gotarda galms. Pat pērtiķi un papagaiļi bij ievesti Kurzēmē.

Bet drīz vien Kurzemes karogs no Afrikas un Amerikas krastiem; abās kolonijās pacēlās angļu flāga. Tikai vietu nosaukumi uz Tabago salas, kā: Kurzemes līcis, Kurzemes upe un citi vēl tagad liecina, ka šī tālā aizjūras zeme reiz piederējusi Latvijai.

146. Zviedru un poļu karš (1658—1660). Zviedrija ar skaudību noskatījās uz Kurzemes uzplaukšanu un plašo tirdzniecību. Viņa tikai gaidīja izdevīgu brīdi, lai varētu satriekt Jēkaba varu. Tāds radās līdz ar kara darbības atjaunošanos starp Zviedriju un Poliju. Zviedri apvainoja Jēkabu, itkā viņš draudzētos ar krieviem un poļiem, un ar viltu ieņēma Jelgavas pili (1658).

Tā kā pēc Kurzemes likumiem hercogs varēja sapulcināt tikai 300 jātniekus, tad drīz vien visa zeme atradās zviedru rokās. Jēkabs ar ģimeni tika aizvests gūstā uz Ivan-

gorodu, pie Igaunijas robežām. Divus gadus poļi un zviedri laupīja pa Kurzemi. Kad pēc Olivas miera (1660.) Jēkabs atgriezās savā valstī, tad viss viņa mūža darbs bij nopostīts. Kara flote un kolonijas atņemtas, fabrikas un pils nodedzinātas, amatnieki un meistari aizbēguši, zeme pārvērsta

 Von Gottes Gnaden Jakobus
 in Lifflandt in Ehrlandt und
 Conyallou Freyholtz

Insonder gnedigen gedenck und gedencken willou Ich sein, Ich
 und wechelt, wie mirigen Ichon uberselben sein lufften,
 wie dafur in gesezener gedonung, das dore was dore sein,
 dan die lufft mit lufften und andern fingen nicht diese gleich.
 wie dore in dore pafften, und fingen gegen la den well, und
 ob wie furen dore dore in fure gegen dore, und dore dore.
 nicht nicht gredt, dore dore, dore dore wie wie wir dore dore,
 die fure dore nach wir dore auf dore, wenn aber dore dore,
 dore in dore dore und gredt dore dore, so well dore
 nicht dore, so dore dore dore dore dore dore, dore
 aber in dore dore dore dore dore dore dore, dore
 fure wie die dore dore, die well dore dore wie dore
 dore, und dore dore dore dore, dore die dore dore
 gnedigen dore dore dore. Datum treyherd d. d. Julij
 Anno 1666

Anno 1666

Jacobus

ex cella affectione

Jacobus

160. att. Vēstule Rīgas pilsētai ar lielkunga Jēkaba pašrocīgu parakstu (1666. g.).

par postažu. Kurzeme zaudēja arī daļu no savām robežām: Roņa salu paturēja zviedri, bet Bolderāju un Slokas novadu pievienoja Vidzemei.

Jēkabs ar neatlaidību atkal ķērās pie darba. Atjaunoja fabrikas, centās atdabūt savas kolonijas, gribēja pat rakt Slokas kanālu, lai Lielupi ievadītu jūrā un Jelgavu pārvērstu par

161. att. Galminieku bērņu gājiens Jēkaba laikā (1676).

jūras ostu. Bet Kurzemes ziedu laiki bij jau garā m. Jēkabs neprāta starp ārzemniekiem izvēlēties sev uzticīgus darbiniekus, un tie viņu pastāvīgi pievīla, nodarīdami valstij milzīgus zaudējumus. Starp pārējiem hercoga darbiem vēl jāmin: Jēkaba kanāla rakšana Jelgavā, Jēkabmesta dibināšana, skolu, slimnicu un nabagnāju ierīkošana un grāmatu drukātavas atvēršana.

147. **Jēkaba zemnieki.** Jēkaba laikā (1673.) caur Kurzemi ceļoja kāds vācu zinātnieks Brands, kurš diezgan sīki apraksta latvju zemnieku dzīvi.

Pašam lielkungam piederējušas kādas 140 muižas. Tās apstrādāja kļaušu darbinieki, kuri saucās par lielkungu laudīm. Katrā muižā bij savs kungs jeb junkuris. Tie bij poli vai vācieši. Mežus pārzināja mežu junkuri. Starp tiem bij ar latvjus. Zem junkura atradās vāgars jeb jātnieks.

Viņš parasti jāja uz zirga. Katrā lielkunga muižā bij arī kučieris jeb ormanis, vairāki kalpi un amatnieki; bez tam zvērināts rijkuris. Viņš kopā ar vagaru atbildēja par muižas labību.

Zemnieku mājas sauca par sētām. Katrā sētā bij savs saimnieks ar dažiem kalpiem, audzēkņiem un piemītņiem. Pēdējie bij rokpeļņi, kas piemetās saimnieka pirti vai namā. Audzēkņos pa lielākai daļai iestājās bārņi.

Kurzemnieki dzīvoja veselām lielģimenēm jeb saimēm vienā lielā istabā, kurā bij cirsta no apaļiem kokiem un no ārpuses drusku aptēsta. Gulēja uz kula, krāsns vai soliem. Gulta bij tikai saimniekam. Vakaros strādāja pie skaliem. Vīrieši valkāja garus pelēkus svārkus un pakula bikses. Svārkisniedzās līdz ceļiem un bij sajosti ar ādas siksnu, aiz kurās aizkabināja nazi un galodu. Sievietes nēsāja vilnaines vai lina sagšas. Lielā cieņā bij pirts, degvīns un šņaucamā tabaka. Veļu mīlošana un citas pagānu parašas vēl nebij izskaustas. Pils tiesa joprojam piesprieda zemniekiem kokus vai nāves sodus. Raganas un burvjus dedzināja uz sārta.

148. **Jēkaba dēli (1682—1737).** Pēc Jēkaba nāves valdīja viņa dēli — vispirms Fridrichs Kazimirs (1682—98), tad Ferdinands (1698—1709 un 1711—1737), kurš bij pēdējais lielkungs no Ketlera nama. Ari Fridrichs Kazimirs pēc tēva parauga izglitojās ārzemēs. Bet Francijā viņš sajūsminājās tikai par Ludviķa XIV. grezno galmā dzīvi un mēģināja to ievest ar Jelgavā: rikoja dārgas medības un dzīres, turēja lepnus galmaļaudis, itāliešu operu u. tml. Tāpēc viņš drīz izsaimniekoja valsts mantu: iekļāja muižas, pārdeva fabrikas un ietaisīja lielus parādus. Viņa 6 gadus vecam dēlam Fridricham Vilhelmam par aizbildni iecēla Ferdinandu (1698).

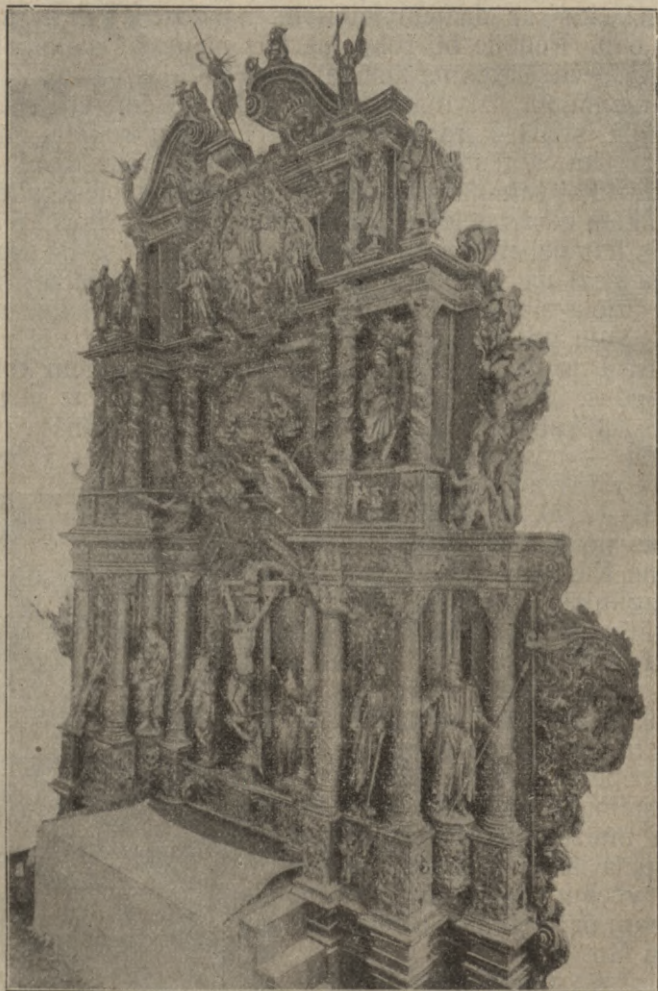

162. att. Lielkungs Ferdinands.

Drīz pēc tam iesākās Ziemeļu karš (§ 128). Ferdinands uzstājās pret zviedriem, laudams poļu-zakšu karapulkiem iet uz Rīgu. Tie tika sakauti Spilves plāvās (1701). Ferdinands aizbēga uz Dancīgu, un Kurzeme palika bez valdnieka. Tur tagad saimniekoja zviedru karavīri līdz pat Poltavas kaujai (1709).

Zemē izcēlās mēris. Tūkstošiem zemnieku aizgāja bojā. Post
bij neaprakstams.

149. **Ketlera nama gals (1737).** Tai pašā 1709. gadā Jel-
gavā kā uzvarētājs ieradās Pēteris Lielaais un tika svi-

163. att. Liepājas Annas baznīcas altaris; griezis Zefrens 1697. g.

nīgi saņemts. Viņš ar diplomatiskām precībām gribēja panākt
Kurzemes pievienošanu Krievijai. Muižnieki izsludināja 18 g.
vecu Fridrichu Vilhelmu par pilngadīgu ar noteikumu,
ka viņam jāsalaulājas ar Pēterā brāļa meitu Annu. Kāzas

notika 1710. g. Pēterpili. Bet jau nākošā gadā ceļā uz mājām jaunais hercogs nomira.

Par Kurzemes valdnieku atkal palika Ferdinands (1711—37) — otrais Jēkaba dēls. Bet viņam bērnu nebij. Ar tā nāvi izbeidzās Ketlera nams. Kurzemei vajadzēja jauna lielkunga. Starp muižniekiem bij stipra krievu partija.

Hercoga atraitne Anna jau septiņus gadus bij Krievijas keizariene. Tā panāca to, ka par Kurzemes hercogu iecēla vi-

№	Nazivs	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717
1.	Ernests							
2.	Jail andūll	21	11	5	5	11	1	12 1 32
3.	Jorge Christoff	11	14	3	9		1	12 1 32
4.	Kallej Christ	11	6	4	2		1	12 1 32
5.	Kiegal it mērga	32	27	6	2		1	12 1 32
6.	Švīrigge	21	6	4	2		1	12 1 32

164. att. Vaku grāmata ar kuršu ķēniņu nodevām (1716. g.).

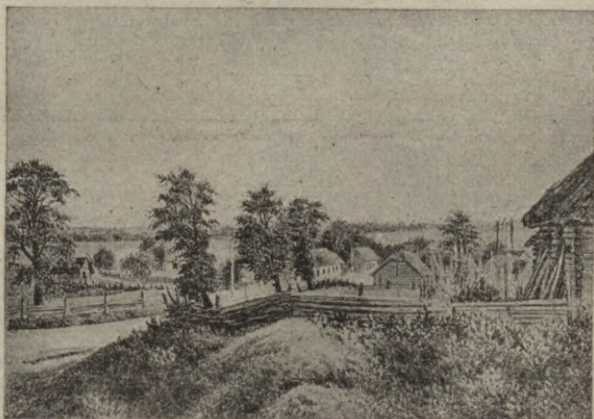
ņas bijušo kambarkungu Ernestu Bironu. (1737). Vācu muižnieki un Polijas karālis tam piekrita. Nu Kurzeme bij patstāvīga valsts vairs tikai uz papīra.

150. **Kurzeme pēc mēra (1710).** 1710. jeb „melns gads“ stipri satricināja Kurzemes labklājību. Ja pirms tam katrā sētā dzīvoja caurmērā 15—16 dvēseles, tad 1711. g. šis skaitlis dažos novados bij vairs tikai 2—3; tā tad apm. $\frac{1}{5}$ no visiem lauciniekiem bij mirušas ar mēri. Ne velti baznīcas dziesmu grāmata dzied par tiem laikiem: „Šī sērga mēdz kā avis kaut, kā zivis saņemt lomā“. 65% no visiem tirumiem palika atmatā aiz ļaužu trūkuma. Dažos apvidos vēl desmit gadus pēc mēra apstrādāja tikai $\frac{1}{3}$ aŗamzemes. Kungū ieveda ļaudis no Lietavas un pat no Sāmsalas. Arī pilsētas bij stipri cietušas; Grobiņā bij palikuši tikai 5 pilsoņi.

Zakšu, poļu un krievu karaspēka daļas, laiku laikiem uzturēdamās Kurzemē, izsūca iedzīvotājus. Zemē vispār vairs nebija nekādas kārtības. Muižnieki hercoga Ferdinanda pavēlēm neklausīja, un visa vara patiesībā pārgāja zemes padomes rokās (§ 138). Pilsoņu priekšstāvji no tās bij izspiesti, un tā pārvērtās par tīri muižniecisku iestādi.

Lielkungs bez muižnieku atļaujas nevarēja ne uzlikt nodokļus, ne sasaukt karaspēku, ne izdot likumus. Pat ierēdņi viņam bij jāpieņem ar zemes padomes piekrišanu. Tā no muižniecības izauga iedomīga, stūrgalvīga un varas kāriģa ļaužu kārtā. Tās dēļ iestājās par vīrsniekiem prūšu, zakšu, franču un vēlāk arī krievu armijās; kur varēja plaši uzzīvot no latvju zemnieku sviedriem.

151. **Kuršu ķēniņi.** Pēc Vidzemes parauga arī Jelgavas landtāgs nolēma izdarīt Kurzemē ļaužu skaitīšanu un zemes revīziju (1716—22). No šiem dokumentiem redzam, kādas na-

165. att. Koniņu ciems ap 1860. g.

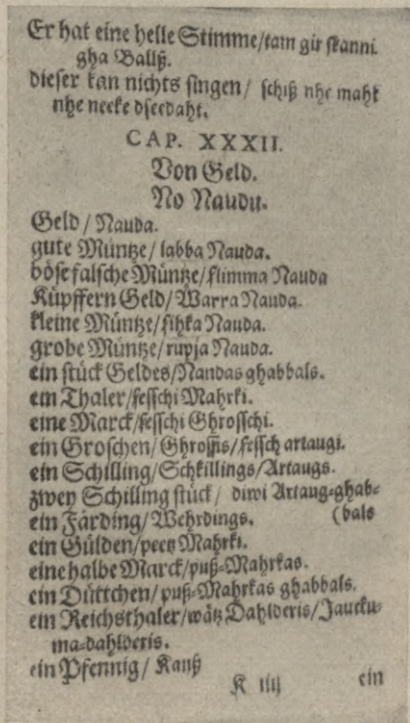
stas bij toreiz jānes klaušu zemniekiem. Par pilnu vīru sauca tādu saimnieku, kas no savām mājām varēja sūtīt divus nedēļas darbiniekus: vienu ar zirgu, otru kājām. Četri šādi pilni vīri sastādīja kopā vienu arklu zemes. Tā tad katram no tiem piederēja tikai $\frac{1}{4}$ arkla. Zemnieku māju vairums bij tādā lielumā.

Tikai brīvzemniekiem bij lielāka zeme: vesels arkls, vai pat divi. Galvenās brīvzemnieku lizdas bij divas: ap Dobeli un Kuldīgu. Pēdējos sauca par kuršu ķēniņiem (§ 37). Tie dzīvoja septiņos ciemos apm. verstes divdesmit no Kuldīgas. Viņu skaits toreiz bij kādi 90 pieauguši cilvēki. Galvenais bij Koniņu ciems. Kuršu ķēniņi sadalījās piecās dzimtīs:

Tautgožos, Peniķos, Kalējos u. c. Katrai dzimtij bij savs vapenis, uzgleznots uz baznīcas rūtīm. Peniķim — jātnieks ar šķēpu rokā, Kalējam — lakta ar diviem krustiski saliktiem veseriem. Ordeņa laikos kuršu ķēniņiem bij jāiet ar savu zirgu karā, bet hercogi tiem uzdeva vest pastu no Kuldīgas uz Skrandu un Ventspili, vai arī kalpot pili pie būvēm un sudmalām.

152. **Garīgā kultūra.** Vienīgie gara gaismas nesēji bij mācītāji. Bet viņi paši ticēja visādiem māņiem un veda netiklu un piedauzīgu dzīvi. Ieradās baznīcā piedzērušies, lamājās no kanceles un sprediķi lika tulkam tulkot latviski. Tikai nedaudziem rūpēja tautas izglītība. Pie tiem pieder Kurzemes galmamācītājs **Juris Mancelis** (1593—1654), kurš sarakstījis vairākus darbus: pirmo vācu-latvju vārdnīcu „Lettus“ (1638) un pirmo sprediķu grāmatu (1654.). Minētās grāmatās atrodam daudz vecu vārdu un kultūrvēsturisku materiālu. Pēc hercoga Jēkaba nāves iznāk arī Kurzemes dziesmu grāmata (1685.). Tur atrodam Mancela un **Fīrēkera** dziesmas.

Ventspils kuģu būvētavā strādāja arī kāds bilžu cirtējs **Zefrens**, kurš izrotāja Jēkaba kuģus ar simboliskiem zīmējumiem. Zefrena dēls **Nikolajs** (1662.—1710.) ir devis daudzām Kurzemes baznīcām skaistus altārus un kanceles. Viņa labākais darbs ir Liepājas Annas baznīcas altaris.

166. att. J. Mancela vārdnīca „Lettus“ (1638).

II. Birona nams.

(1737—1795.)

153. **Ernests Bīrons valda pirmo reiz (1737—40).** Bīrons bij cēlies no Vestfāles muižniekiem. Tāpat kā viņa priekštecis Ferdinands, Ernests nedzīvoja Kurzemē, bet ārzemēs — Pēterpīli pie krievu galma. Kā ķeizarienes Annas milulis viņš saņēma

lielas naudas sumas. Ar tām cēla lepna pilis Jelgavā un Rundālē un izpirka kādas 150 muižniekiem ieķīlātas kroņa muižas. Viņu agrākie īpašnieki bij spiesti izceļot un nomesties Lietuvā. Tas Kurzemes muižniekos sacēla lielu nemieru. Viņa laikā pieauga Liepāja snozīme, kuŗa tirgojās ne tikai ar Stokholmu, Amsterdamu, Lībeku, bet pat ar Lisaboni. Vairāk kā 130 kuģi ikgadus ienāca ostā. Ernests ievēda degvīna monopolu, nodibināja labības magazīnas un aizliedza muižniekiem izvest labību uz ārzemēm.

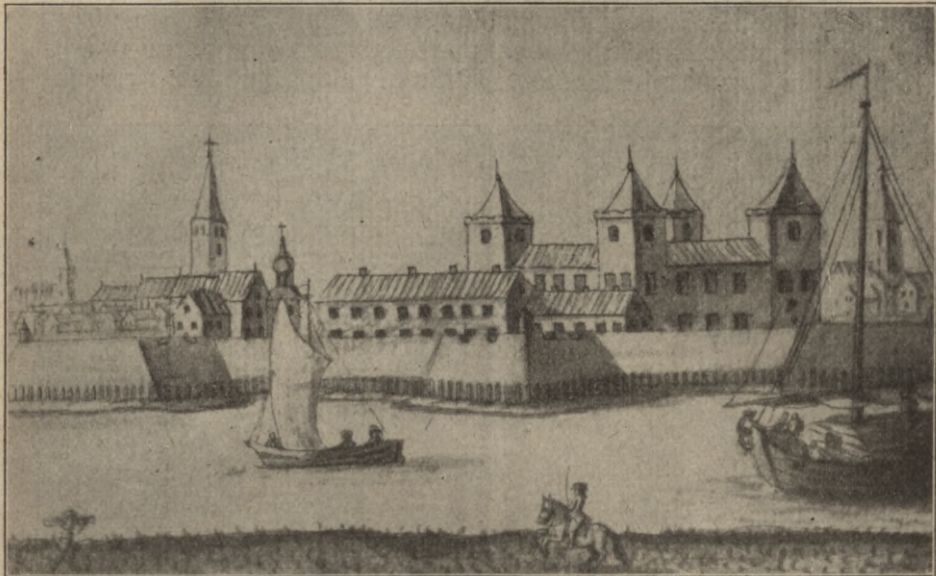
167. att. Lielkungs Ernests Bīrons.

1740. g. mira ķeizariene Anna. Bīronu gāza no Krievijas pavadoņa troņa un aizsūtīja trimdā uz Sibīriju. Vēlāk viņam atļāva nomesties Jaroslavā, kur tas pavadīja 20 gadus.

154. **Juku laiki (1741—63).** Kurzeme ilgu laiku palika bez lielkunga. Valsts vara atkal pārgāja zemes padomes rokās. Bet muižnieki vairs negribēja klausīt pat savai valdībai. Sākās sīvas partiju cīņas. Muižnieku vairums prasīja, lai pilsētām atņem viņu senās brīvības. Pilsētniekiem aizliedza zvanīt bērēs un sarīkot svētkos lāpu gājienus ar muziku. Tas piestāvēt tikai muižniekiem. Viņi ievēda stingru laikrakstu cenzūru, lai nevarētu kritizēt valdības soļus. Tikai pateicoties Polijas karālim, pilsoņiem izdevās atcelt dažus no šiem landtāgu lēmumiem.

Bet arī pašās pilsētās vācu birģeļi centās apspiest latvju iedzīvotājus. 1758. g. jelgavnieki nolēma, ka dienestniekiem nav brīv savās kāzās dzert alu, kafiju, tēju, vīnu, ēst cepumus un spēlēt ragu muziku. Latvju amatnieki un ormaņi nedrīkstēja ģērbties pēc vācu modes un pilsētas dome noteica, no

cik dārgas vadmalas viņi var šūt sev uzvalku. Latvietēm pat svētdienās bij aizliegts staigāt ar zīda lakatu galvā, špicēm

168. att. Ordeņa pils Jelgavā 1703. g.

169. att. Rundāles pils; cēlis Rastrelli lielkunga Ernesta laikā (1736—67).

apšūtu blūzi vai puķotu priekšautu. Tāpat stingri bij noteikta kalpotāju alga; kas prasīja vairāk, to kapāja ar pātagām.

Šie juku laiki ilga 18 gadus. 1758. g. Polijas karālis par Kurzemes lielkungu apzīmēja savu dēlu Kārlī. Bet viņam zvērēja uzticību tikai viena muižniecības daļa. Otra prasīja Ernesta Bīrona atgriešanos. Kārlis nevaldīja ilgi. Uz Krievijas

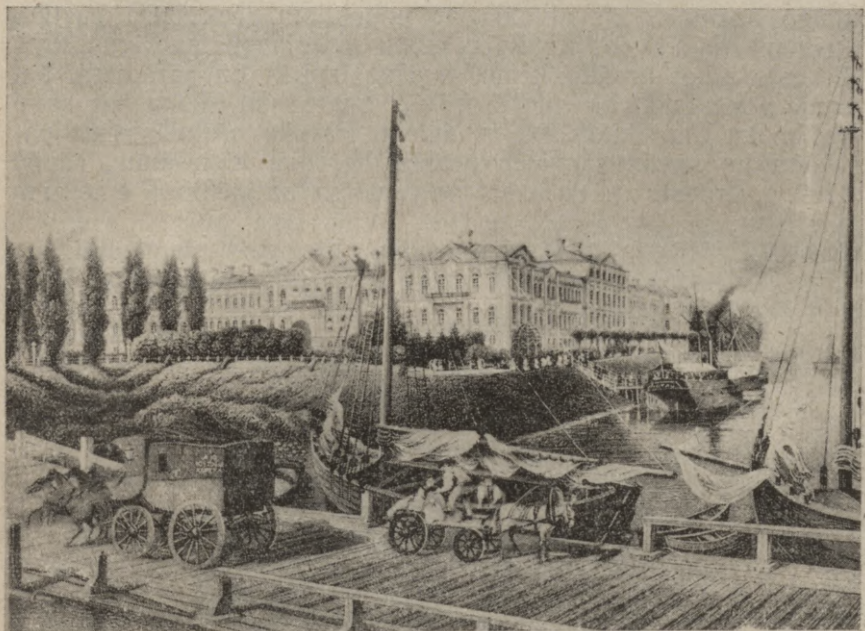
170. att. Rundāles pils baltā zālē.

troņa nāca Katrīna II. Viņas nolūks bij atkal stiprināt krievu iespaidu Kurzemē. Tāpēc tā 1763. g. Bironu no jauna iecēla par hercogu.

155. **Zemnieku stāvoklis 18. g. s. vidū.** No 1750. g. nodokļu sarakstiem redzam, ka kroņa muižas apstrādāja ar rīžām jeb valakām. Bārtā katram saimniekam bij muižas laukos jāapar, jāapsēj, jānoplauj un jānokuļ pūrvieta rudzu un tikpat

miežu un auzu. Bauskā labības rieža bij divreiz lielāka — trīs pūri katrā laukā. Ari muižas pļavas bij sadalītas riežās.

Bez riežu darba saimniekiem bij vēl jādod k l a u š u d a r b i n i e k i: ik otro vai trešo nedēļu viens zirdzinieks piecas dienas no vietas. Toties nodevas jeb k u n g a t i e s a bij mazāka nekā Vidzemē: piem., Bauskā ceturtdaļarka saimnieks maksāja gadā 20 timpas vaku naudas, 4 timpas zaldātu naudas

171. att. Jelgavas pils; cēlis Rastrelli lielkunga Ernesta laikā (1738. g.).

un nobēra kunga klētī: 4 siekus rudzu, 2 siekus auzu, pūru linsēklu; bez tam nodeva mārciņu dzijas, 15 grīstes siena un 15 buntas garkūļu salmu.

Turpretim Jelgavas Ozolmuižā visas saimnieku nodevas bij jāmaksā n a u d ā, pie kam saimniecības gads sākās Jānos. $\frac{1}{4}$ arkla saimnieks maksāja:

vaku naudu	12 timpas	—	grašus.
linsēklu	4	”	—
dragūņu	7	”	10
maisu	—	”	$5\frac{5}{8}$
pastnieka	—	”	15
mācītāja	—	”	3
vērpjamo	5	”	—
Kopā	30 timpas		$3\frac{5}{8}$ grašus.

Tā kā rudzu pūrs toreiz maksāja 45 grašus jeb 3 timpas, tad saimnieks visus savus nodokļus un kunga tiesu varēja nolīdzināt ar 10 pūriem rudzu.

156. **Ernests valda otro reiz (1763—69).** Bīrons atgriezās Jelgavā 70 g. vecs. Viņam līdz krievu karaspēks un Krievijas sūtnis, kas visur iejaucās Kurzemes lietās. Krievu pilsoņiem hercogs deva visādas brīvības: uzcēla tiem pareizticīgo baznīcu, atsvabināja no nodokļiem, rekvizēja pārtiku krievu armijai, veda Krievijas pastu no Palangas uz Rīgu u. tml. Ernests atkal uzsāka kroņa muižas izpirkt no parādiem, bet sanāca naidā ar muižniecību. Viņu atzina par savu valdnieku tikai kādi 200 muižnieki. Pārējie pretojās viņa pavēlēm un savās sapulcēs prasīja hercoga aiziešanu. Tāpēc 1769. g. Ernests atteicās no varas savam dēlam **Pēterim** par labu.

157. **Māksla un rakstniecība.** Vienīgais pieminēklis no Ernesta Bīrona laikiem palika lieliskās pils Jelgavā un Run-

172. att. Vecais Stenders.

dālē. Tās cēlis slavenais itāliešu arhitekts Bartolomejs **Rastrelli**, pēc dzimuma ilorencietis. Viņš strādāja Pēterpili pie ķeizara galma, kur ar viņu iepazinās Bīrons. Pēdējais tam uzdeva celt arī pils Kurzemē, vispirms Rundālē (1736) un drīz pēc tam Jelgavā (1738): veco ordeņa pili uzspridzināja, un

kādi 2000 Pēterpils krievu strādnieki ķērās pie darba. Hercoga trimdas laikā būvju darbi bij pārtraukti. Bet Ernestam nākot atkal pie varas, Rastrelli tos turpināja un drīz vien pa-beidza Rundāles pili (1767).

Ernesta valdības beigās sāka laist klajā savus rakstus arī Sunāksts mācītājs „Vecais Stenders“ (1714—96), izdo-dams latvju gramatiku, latviešu-vācu un vācu-latviešu vārd-nicu. Viņš ar savām ziņgēm, pasakām un stāstiem nodibināja latvju laicīgo literatūru. Lai gan pēc dzimuma vā-cietis, viņš uz sava kapa lika rakstīt: „Latvis“.

158. **Pēteris Bīrons (1769—95)**. Viss lielkunga Pētera valdības laiks pagāja nemitīgā cīņā ar muižniekiem. Tie viņam liedzās dot pat pavalstnieku zvērustu, kamēr tos ar draudiem nepiespieda Krievijas sūtnis. Tomēr hercogam vara pamazām izslidēja no rokām. Pēteris bij spiests pieņemt gan-drīz visas bruņniecības prasī-bas. Jau 1776. g. muižnieki pa-nāca to, ka viņiem izdotāslē-ņu muižas tie varēja pa-turēt par dzimtu. Bet arī tas muižniecībai šķita par maz. Viņa centās pēc neierobežotas bruņniecības varas. Vienīgam likumdevējam valsti vaja-got būt laந்தāgam, un her-coga uzdevums tikai izpildīt viņa lēmumus.

173. att. Lielkungs Pēteris Bīrons.

Kurzemes patstāvībai neviens vairs neticēja. Pēteris aizbrauca uz ārzemēm, kur pavadīja veselus trīs gadus, pirkdams sev pilis un muižas Vācijā un Holandē. Bet pa to laiku zemes padome neaizmirsā sevi. Viņa ietaisīja lielus parādus, izdāvādama valsts muižas un naudas pabalstus Krievijas sūtnim un galveniem muižniecības vadoņiem. Par valsts labumu tie nerūpējās.

Iekšēju cīņu dēļ pilsētas panīka. Jelgavā bij tikai 8000 iedzīvotāju, Liepājā — 4000, bet pārējās sešas pil-sētās katrā ap tūkstoti. Augsto nodokļu dēļ Jelgavā 1792. g. izcēlās meldeņu nemieri, kurus hercogs apspieda ar ieročiem. Kā vienīgais ieguvums no šiem laikiem palika kņada

rauga brīvmūrnieki dalījās mācekļos, zeļļos un meistaros. Katram brālim bij sava īpaša pase un katrai ložai savs nosaukums.

Pirmā brīvmūrnieku biedrība dibināta Jelgavā jau hercoga Ernesta laikā (1754). Tā saucās „Loža zem trim kronētiem zobeniem”. Ložā sēdēja blakus muižnieks ar sīktirgoni, rātes kungs ar mazo amatnieku. Visiem vienādi pienākumi un tiesības. Tāpēc šis biedrības palīdzēja izkopt cilvēcīgas attiecības un iecietību starp iedzīvotājiem. Tas sevišķi bij no svara Kurzemē, kur toreiz valdīja ass šķiru naidis. Brīvmūrnieki bij arī citās pilsētās: Rīgā, Liepājā, Tukumā u. t. t.

160. Pēterā Birona muižu saimniecība. Paraugam ņemsim Skrun das valsts muižas saimniecību 1766.—70. g. Tur bij pavisam 200 kroņa saimnieki, kuŗi kopā gadā maksāja šādas nodevas:

vaku naudu jeb pagastu	1234	dāldeŗus
dziju naudu	141	„
kunga tiesu:		
rudzus 45 pūrus jeb	45	„
mieŗus 66 „ „	44	„
auzas 66 „ „	33	„
apiņus 18 podus „	18	„
mācītāja sieciņus:		
rudzus 60 pūrus jeb	60	„
mieŗus 60 „ „	40	„
auzas 60 „ „	30	„
Kopā	1645	dāldeŗus.

Tā tad caurmērā katrs Skrundas saimnieks maksāja 8,2 dāldeŗus jeb drusku vairāk par 8 pūriem rudzu (§ 139 un 155). Turpretim visi muižas ienākumi daŗu gadu sniedzās līdz 15000 dāldeŗiem, un tā tad zemnieki ar savām nodevām samaksāja tikai nelielu daļu.

Kur muiŗa ņēma pārējos ienākumus? — No saviem tīrumiem, lopiem un kroģiem. To liecina sekošie skaitļi: no saviem laukiem muiŗa iekūla 4648 pūrus rudzu, no saimniekiem dabūja tikai 45 jeb 103 reiz mazāk; no saviem laukiem iekūla 3427 pūrus mieŗu, no saimniekiem — 66, t. i. 52 reiz mazāk (§ 101). Tas pierāda, ka muiŗai bij ļoti lieli lauki un tai bij vajadzīgas ne zemnieku nodevas, bet viņu brīvais klauŗu darbs. To sauc par rieŗu jeb valaku saimniecību: katram saimniekam muiŗas tīrumos bij jāiesēj un jānokopj 3—4 pūrus liela rieŗa ziemājā un vasarājā, kā arī jānopļauj savs gabals pļavu.

Otrs ienākums bij no l o p i e m, piena un gaļas produktiem. Skrundā 1769. g. bij muižas kūtis: 13 bulļi, 148 piena govīs, 42 slaucamas gotiņas, 43 teles, 130 vēši un vērsēni, 193 teji; 64 cūkas un 19 sivēni; 154 aitas un 66 jēri; vesels bars vistu, zošu, titaru.

Trešais ienākums bij krogi, brūži un cepji. Muižas brūžos gada laikā darīja un 7 krogos zēmieki nodzēra

Waggara Ewehrestiba.

Eltesten Ebd.

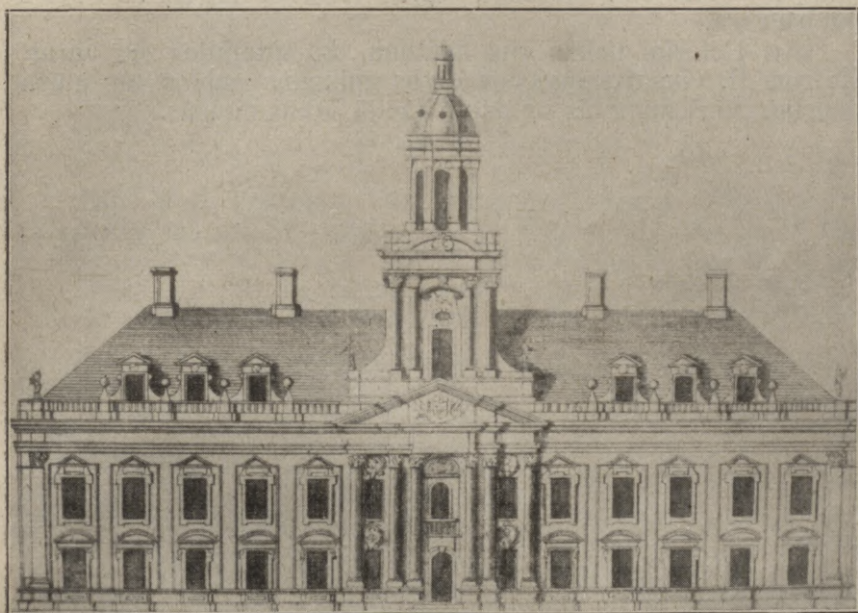
Cso breicu pee Deeva ta wišmar-
 ena tam wišs žeenigam Keelam Kungam PHEZENJAM
 mannam Wišfehligam Semmes Tehwam uštazigis un patah-
 wigis buht, un pež to ta Teewašhi tit šehligi dijušhi, mann
 par Waggaru eefšh tahs Wuššas želt,
 tab es šwehti šohlidams šohliju no wiššas mannas šeds un šehtha,
 par to Tiffumuššahs paššas Wuššas, un to Rabbumu Man-
 na Wišžeeniga Semmes Tehwa gahdahr, us teem Wansem to
 wiššreatau Ušrauššichanu turrecht, ta winši ta wajaga, tohpi,
 earati, nožžehiti un des šahda truhšuma pež apšehšchanas šata-
 šiti tohp, par weenu tihru weššeli un labbu šehšu no wišššadas
 labbidas ruhpeht, un ne neeta list išeht, wirms es to raudšiš,
 woi arri wišs, un ta wajags dihdšs, ta pati arrišan to notiffu-
 šhu šehjumu no ištattas labbidas peertizigi šehženigi greeht, un to
 pašhu paglabdaht, jo proham pee plauššchans us to štatih, ta
 wišs gartawi un labbi eeahjis, un wišs šausi un dišchani šanems
 un eweššs, jeb eefšh šaudšehm šamešs tohp, in šahdas šaudšes
 daudžereš un tiffuššhi pahššatitit, ta ne šahda šahde pee win-
 nahm noteht, pež arri pee tahs Nijas ar ween šipri pecluhšeh,
 ta ta, ta peeder, ešeheta, ar to ugumi adohmigi šaigabes, ta
 labbida šaidri un ta wajaga, ištulta, no šalmerem un pelnis
 tihri ištewhita, un tad, bet tā, ta šas Nihšuris un Wehtitatis išt
 teiš klait ter, taišni eemehreta, un us Wuššas šehči aišewiša
 tohp, pee ta es augšti šohliju, ištoteu puhru un šeeu šaidri šohš
 tam šehšim ar to šrihti nešrihdohht, un ištattari Niju us teem Keela
 Kunga burta tohtem taišni un peertizigi usgreesht, un žaur to
 Walšas šrihwere eefšh to Nijas Grahmatu list eelst, neeta, lai
 duhtu no Graudem jeb no šalmerem, jeb žitahm Keetahm neds
 patš nowiit, neds žaur šaut šahdu žitu list šaudht, un tit drihs
 es to wišs masatu witus darbu jeb šahšihu mannu, to pašhu tub-
 dalin peertizigi parahdihht, ta šohš arrišchun us tahm plawahm šu-
 pru atšina doht, un wehš nemi, ta tahs šaidr. un šhdēni no
 plawas tohp, tas šens šausi un labbi rohtās naht, širpās jeb

šaudšs listes, un wišs taišni eweššs štuht, šohlidams arri išturu
 wešmu šas eweššs tohp, us weenu ištawšhu burta tohtu usgreesht,
 jo proham pecluhšohht, ta tahs Ešhas un rohdēšchās šahs Wal-
 šas, to es labbi un treeti šawa širpā list gribdu, nešahdā wišš
 aišnemas tohp, un šamudā eet, ir ta to šaimneetu plawas
 drumas nešahdam šaimšigam no Wuššeneetu laudin, jeb ta par
 Šaddeem ištobhtas, jeb par waradu aiššohštas, jeb pahdohštas,
 jeb ištmitas teet, tohs šaimneetus paššus žit ween eefšh man-
 na šehtha buhs, pahšuhšohht. un peeraudššit, ta wipi pareiš
 un labbi eefšh šawahm šehtham un Mahjahm dišwo un šawu
 buššchahu peederrigi tohp, un tad es weenu un ohtu atrahš,
 šas ne gribdu šewi dšihtees un žaur šawu wainu nihšh, to
 tuhšalin tam žeenigam Wuššas Waldneetam pašžžehht, un
 parahdihht, neweenam šaimneetam jeb dardineetam jeb šahda
 leetā pahri darriht, bet turrettim arri us to žeri turreht, ta
 ištates šawu šlauššchahu, ležibū un darbu taišni un peertizigi
 nošoh, nešahdas dahwanas un tukšulus ne nemi, neds tapch
 ta šas no šanņem raddem un niššem draugem ier, weenu
 šaupihht, un žitu attat tapchš ša eenaids mušhu širpā irādū ap-
 gruhšitahē un špardiht; šad es ar paššehm us pištatu šleketes
 tohp, tohs Wešmus taišni eemehroht, ir pecluhšohht, ta ištat-
 tram šaimneetam šawi ištēmisi Wešmi eefšh wišpa grab-
 matas eelisti tohp, un us teem laudin raudšihht, ta tee us žēta
 ne aplam plošhās un šahdu dumi šatašja, neds šahdu witus un
 šohšelnja darbu darra, to labbibu šlappina, jeb no ta nešohg, pež
 galla ne to bes Šiwās ta (ženiga) Wuššas Waldneeta un
 šrihwera, lai duhtu no ša duhdams is un pahdohht, šam (ženig-
 am) Wuššas Waldneetam eefšh wišpa paššaušht, un ar wah-
 du šaktoht, eefšh wiššahm Keetahm ta šewi turretees, un uswe-
 šees, ta šas weenam uštžžigam ušražangam un šwebrinatahm Ke-
 la Kunga Waggaram peeklahjahs. Tit teefšcham ta man Deews
 paššihde, un wians šwehts Ewangeliums, pee mēšas un dwehts
 šes šehitan lažigi un tur muššchigi. Amen.

176. att. Muižas vagara zvērasts lielkunga Pēterā laikā.

176 mucas alus, tā tad uz katru lauku māju gandrīz m u c u. Degvīnu izdedzināja ap 9000 stopu un krogos nodzēra 7500 stopus, tā tad uz katru saimi 37 stopus degvīna. Bez tam krogos vēl pārdeva 142 stopus smalkā franču degvīna, 118 stopus „vēdera zāles“, 50 podus tabakas un 7580 silķes; tā tad uz katra degvīna stopa pa vienai silķei.

Par visām šim muižas precēm — un piedevām vēl sieru, zirgu auzām un sienu — Skrundas saimnieki atstāja ik ga-

177. att. Pēterā akadēmija Jelgavā (1775. g.).

dus krogā ap 3000 dālderu; tā tad par 1400 dālderiem vairāk nekā visi pagasti samaksāja nodokļos.

161. **Kurzeme nāk zem Krievijas (1795).** Jau agrāk Katriņa II. bij rūpējusies, lai starp Kurzemes muižniekiem nodibinās stipra Krievijas piekritēju partija. Bet hercogu valsts iznīcināšanai vajadzēja kādu atklātu iemeslu. Tāds radās 1795. g.: Polijā bij izcēlušies nemieri un krievu ģenerālis Suvorovs bij ieņēmis Varšavu. Ari Kurzemē krievu karaspēks bij apspiedis nemierniekus. Ar to Polijas republikas liktenis bij izšķirts. To sadalīja starp Krieviju, Austriju un Prūsiju. Kad hercoga Pēterā lēņa kunga — Polijas valsts vairs nebija, Kurzeme palika gaisā karājoties. Neviens muižnieka balss nepacēlās par labu Kurzemes patstāvībai.

1795. g. sanāca l a n d t ā g s lemt par hercogu valsts tālāko likteni. Divās dienās muižnieki bij skaidrībā ar šo svarīgo jautājumu. 17. martā viņi izlaida manifestu, ka padodas Krievijai bez kādiem noteikumiem, paļaudamies uz ķeizarienes žēlastību. Viņi cerēja dabūt kroņa muižas un aug-

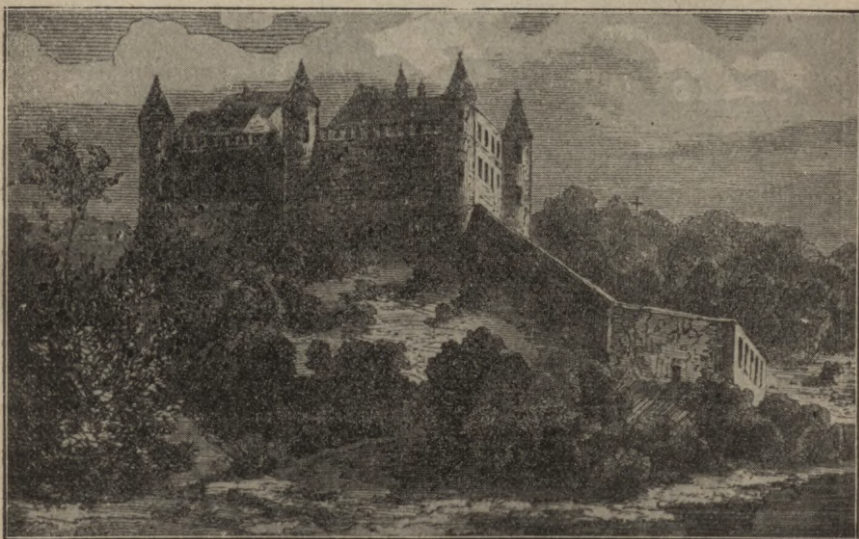
stas vietas krievu valsts dienestā. Tik nožēlojami izbeidzās Kurzemes patstāvība, pateicoties viņas vadoņu īsredzībai un patīgiem nolūkiem. Hercogu valsts vietā nu bij Krievijas guberņa.

Ari Pēterim nekas neatlika, ka atteikties no varas. Katrīna II. viņam samaksāja divus miljonus rubļos un mūža pensiju. Viņš apmetās uz dzīvi Vācijā savās muižās.

E. Poļu laiki Latgalē.

(1629—1772.).

162. **Poļu Vidzeme.** Pēc Altmarkas pamiera 1629. g. Pārdaugavas hercogisti sadalīja divās daļās: zviedru Vidzemē un poļu Vidzemē (§ 106). Pirmo bij ieņēmis zviedru karaspēks, otro — poļu. Tāpēc tagadējā Vidzemē **1629. g.**, pēc 60 gadus ilgās poļu kundzības, iesākās jauns svētīgs laik-

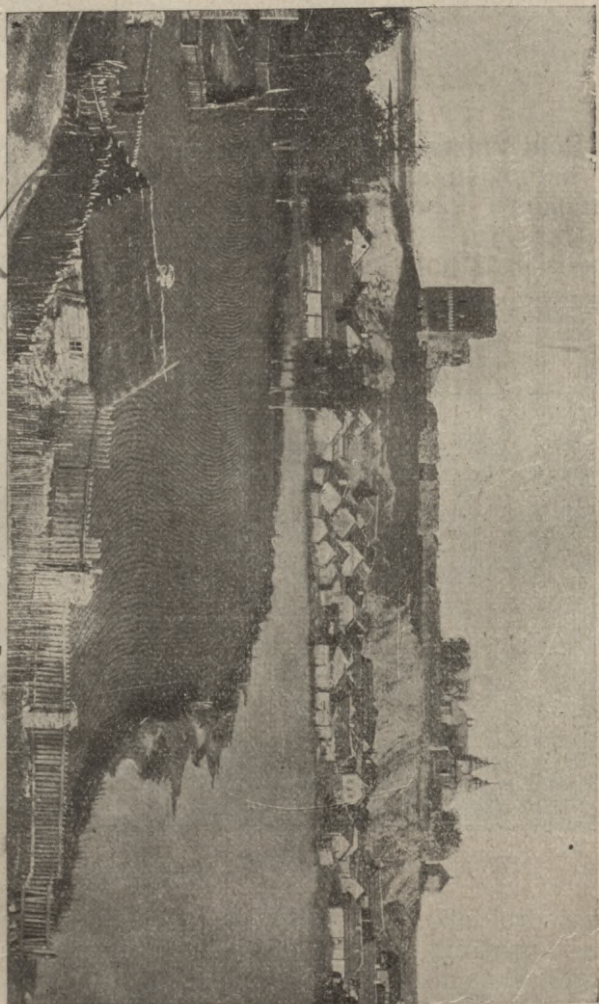
178. att. Daugavpils vācu ordeņa laikos.

mets — zviedru laiki. Turpretim tagadējā Latgalē poļu laiki palika jo projām. Vēlāk Altmarkas pamieru lauza un zviedru-poļu karš sākās no jauna. Tas beidzās ar **O l i v a s m i e r u 1660. g.** (§ 146). Nu poļu ieņemto Austrumu Vidzemi jeb Latgali galīgi piedalīja savienotai Polijas un Lietavas valstij.

Dažus gadus vēlāk Varšavas saeima poļu Vidzemi nosauca par „Inflantijas kundzisti“. Tāpēc arī pašus latgaliešus sāka dēvēt par inflantiešiem. Inflantija piederēja poļiem līdz pat **1772. g.**, kad Poliju pirmo reizi sadalīja starp Krieviju, Austriju un Prūsiju. Līdz ar to poļu Vidzemi pievie-

noja Krievijai. Tā tad latgalieši **210** g a d u s (1562—1772) da-
būja dzīvot zem poļiem.

163. Latgales iekārta. Inflantijas kundzistes priekšgalā
atradās karāja iecelts pārvaldnieks, kuŗu sauca par v a i v a d u.

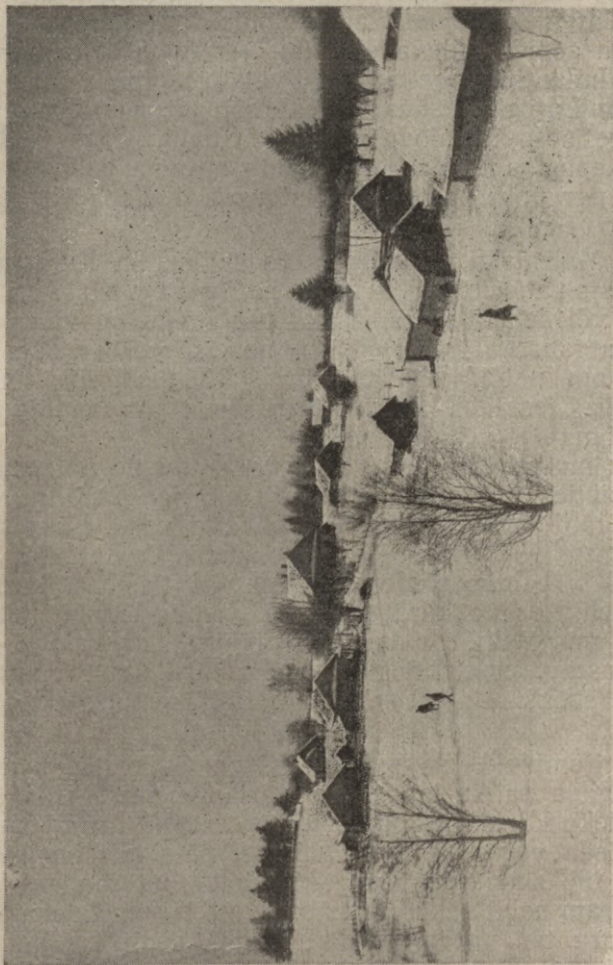

179. att. Ludzas pilsēta ar vācu ordeņa piis drupām.

Latgali iedalīja četros apriņķos jeb traktos: Ludzas, Rē-
zeknes, Daugpils un Viļaku. Apriņķu priekšniekus sauca par
stā r a s t i e m (§ 97). Daugpils stārasts skaitījās par augstāko.
Inflantija dabūja arī savu katoļu b i s k a p u.

Bez valsts saeimas Varšavā, Daugpili nodibināja tā saukto
„m a z o s a e i m u“ ar sešiem deputātiem: ik pa diviem priekš-

stāvjiem no Latgales, Lietavas un Polijas muižniekiem (§ 97). Inflantija paturēja arī agrāko Pārdaugavas hercogistes va-
r o g u — sidraba greifu sarkanā laukā (§ 96).

180. att. Ciems Latgalē.

164. **Šlachta.** Tāpat kā vācu laikos Māras zemē, arī Polijā muižnieku kārtā izauga no karavīriem-jātniekiem, dāvinot tiem zemi un zemniekus. 16. g. s. gandrīz visa poļu kavalērija sastāvēja no muižniekiem. To sauca par šlachtu. Kad zemes sāka pietrūkt, tad muižnieku kārtā jaunieceltie karavīri palika bez muižām, vai arī tās bij ļoti mazas. Tāpēc ar laiku poļu šlachta saskaldījās divās daļās: lielgruntniekos jeb

magnātos un sikos bajāros jeb šlachtičos. Karāļi bij radījuši šlachtas vairāk nekā Polijas un Lietavas zemnieki varēja uzturēt. Jo mazāk kādam šlachtičam bij kļaušu ļaužu, jo vairāk viņš tos izsūca. Šlachtai aizejot karā, muižas iznomāja žīdiem, kuŗi necilvēcīgi izmantoja zemniekus.

Pēc Latgales pievienošanas Polijai, agrākās vācu ordeņa un bīskapu zemes atdeva šlachtai. Ar to pieauga poļu tautības svars Infantijā. Bez tam poļu valdība solīja vācu muižniekiem Latgalē visādas priekšrocības un augstus amatus, ja tie atmetīs savu valodu un Luteru ticību. Tas valdībai arī izdevās. Nepagāja ne piecdesmit gadu, un vācu lielkungi bij pārvērtušies par poļu panīem. Tikai uzvārdi liecināja, ka tie ir pārpļoti vācieši.

165. **Muižnieku republika.** Redzējām, ka Kurzemes lielkungu valsts patiesībā bij muižnieku republika (§ 134). Tas pats vēl lielākā mērā jāsaka par Poliju un viņas sastāvdaļu — Latgali. Lai gan Polijā bij uz visu mūžu vēlēts karālis, tomēr viņam nebij nekādas varas. Tā piederēja muižnieku likumdevējas iestādei. Kurzemē to sauca par landtāgu, Polijā par saeimu.

Ja nu muižniekiem bij valsts vara, tad tie ar zemniekiem varēja apieties pēc saviem ieskatiem. Jau karālis Sigismunds 1561. g. vācu bruņniekiem deva īpašu žēlastības grāmatu (§ 95). Nav ne mazāko šaubu, ka Latgales šlachtai jau 17. g. s. beigās piederēja visas tās tiesības, kuŗas viņa 1561. g. izlūdzās no karāja. Polijā vispār likumi nebij lielā cieņā, un muižnieki reti kad tos pildīja. Tur valdīja paruna: „Polija pastāv, pateicoties savām nekārtībām.“ Taisnība bij tam, kam spēks. Un tas vienmēr atradās muižnieku-kaŗavīru rokās.

166. **Zemnieki.** Ja zviedŗu Vidzemē zemnieku stāvoklis gadu no gada palīka labāks un Kārļa XI. laikā izauga stipra brīvzemnieku kāŗta, tad poļu Vidzemē zemes arāju arvien vairāk nospīda verdzībā. Vēl 1683. g. parastais zemnieka nōsaukums bij smirds (no „smirdēt“) un kalps. Šādam smirda vīram nebīj nekādu tiesību: viņš bij muižnieka kustama manta, kuŗu tas varēja pāŗdot, mainīt, sodīt vai pat atņemt viņam dzīvību. Smirdi dzīvoja zemā dūmainā namā bez skursteņa un glāžu logiem; kājās lūku vīzes.

Viņi dalījās muižas un ciema ļaudīs. Pie pirmiem piederēja muižas kalpi, sulaiņi, meītas, ormaņi, stāŗasti un dažādi amatnieki. Tie dzīvoja muižā, apkalpoja pils vajadzības vai arī strādāja degvīna un alus brūžos. Bet zemnieku lielais vaīrums mitinājās ciemos, kur katram bij ierādīta sava šnore zemes. Par to viņi kungam maksāja naudā vai graudā

un gāja klausās. Tikai ciema amatniekiem: zvejiem, dravniekiem, kalējiem un citiem nebij jāiet nedēļas gaitās. Toties viņiem bij jādod muižai t a l k a, kādas 20 dienas gadā, pie steigzamiem lauku darbiem.

167. **Katoļu ticība.** Lai gan jau 16. g. s. Māras zemē ieveda Lutera mācību (§ 86), tomēr tā izplatījās tikai pilsētās.

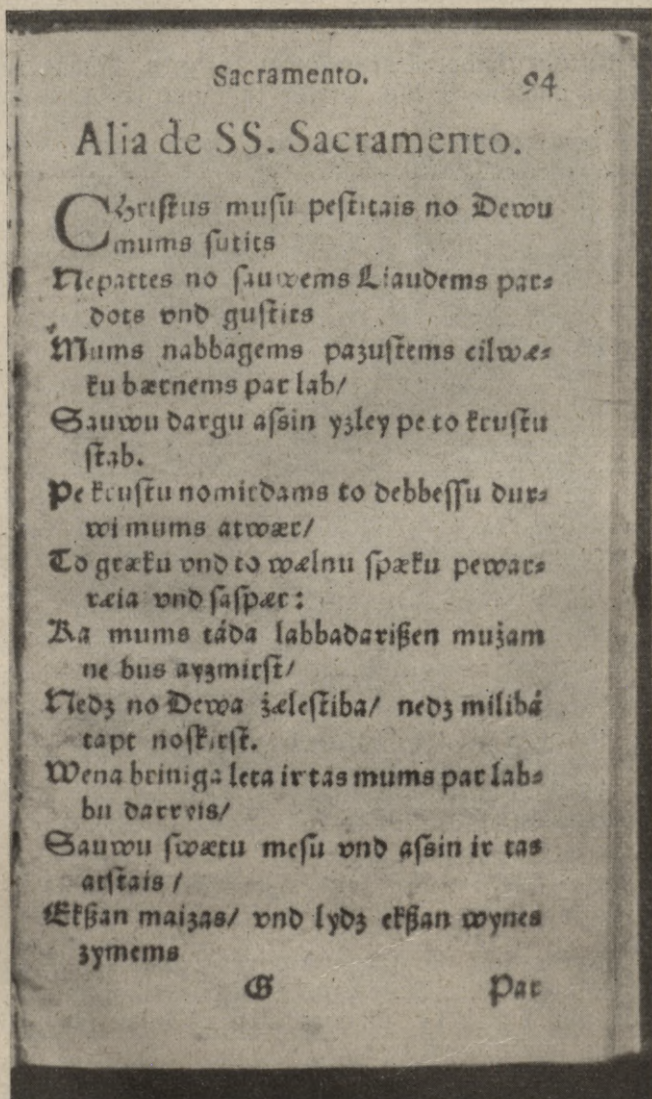

~~181. att.~~ Latgaliešu dzimts Daugavpili
19. g. s. vidū.

Zemnieki bij pieraduši pie katoļu baznīcas daudzajiem svētiem, un tie bij viņiem mīļi. Tāpēc poļu valdības rīkojumu no jauna ievest Vidzemē katoļu dievkalpošanu latvju klausu laudis saņēma bez pretestības.

Tomēr tumsība tautā bij liela. Vēl 1618. g. Daugpils apkārtnē zemnieki bij pagāni. Vīrieši ozolam upurēja gaili, sievietes liepai ziedoja vistu. Kad 1663. g. kādā vidzemnieku prāvā nopratināja 19 zemniekus, tad 14 no viņiem paziņoja, ka nekad savā mūžā neesot bijuši pie dievgalda. Neskatoties uz to, zemniekiem bij jādod arī Latgales baznīckungam

labība, medus, lini un nauda priekš svecēm un vīna. Bez tam dažas nedēļas gadā jāiet baznīckunga klausās.

182. att. J. Elģera dziesmu grāmata (1673. g.).

Vācu laikos Latgalē baznīcas būs pastāvējušas tikai pie pilīm. Ilgajā Livonijas karā (§ 93) tās bij nopostītas. Par jaunu katoļu baznīcu celšanu gādāja jezuīti.

168. **Jezuiti.** 16. g. s. vidū Eiropā nodibinājās jauns katoļu garīdznieku ordenis ar nosaukumu „Jēzus biedrība“. Ordeņa biedrus sauca par jezuitiem un viņu uzdevums bij cīņa pret reformācijas (§ 82) kustību Ziemeļeiropas valstīs.

BO.		21
Boiešivoy. Timidus, timidus, crepidus. Beš vigs.	Boiešiv. Timor, metus (vs m) formido (inis f.) Biešana.	Boeg. Pecunia credita. Naudis asdovan.
Bois fia Timeo, Es hstas.	Boicwifo. Area ad orientram habilis, Peš Drops.	Borguis. Vendo pecunia non presentem, credo rem venditam emptori. Beš naudes ca dom.
Botowy Bellicus, militaris Droššit dīgs/Deoš. Dīšens.	Boš. Latus, Sanis.	Bocys Panis acerofus. Rupš Maistis.
Bol. Dolor, tormentum. Sapa.	Bolais. Doloze crucior Angor (geris, inf. ahgi) Es top pynata. Es tuten sape.	Bostwo. Deitas. Dzes wih.
Bolesny/ bel quique. Dolorem afferens. Bas darry sape.	Bot/bot; Ocrez Zuce piny/ zabasi.	Bot. Pugna, pralium, certamen. Zawšas na karš.
Bot. Sylva pinex, pinetum. Peadulis pre bas moš.	Berrag. Borago (gialis) Bēte.	Boze vchoway. Deus avertat Ux det Dawa. Beš drzewfo. Abrotonum. Dawa focina.
		BR.
		Bračiš; Fraterculus.
		Bralins bealtes/ b. lica.
		Bracli Fraternus, Bra liste.
		Breotmo, Societas, So dalitas/ sodalitiun. Bras lyba. Deoudyba.
		Bras. Delectus (r) Dicitis

183. att. 21. lapaspuse no J. Elģera poļu-latīņu-latvju vārdnīcas (1683. g.).

Lai iespīestos tautā, jezuiti dibināja priekšzīmīgas skolas, kur bez maksas ieņēma vietējo iedzīvotāju bērņus un tos audzināja stingrā katoļu garā. Tāda skola jezuitiem bij arī Rīgā. Tā atradās turpat, kur tagad Saeimas nams. Šai skolā ikdienas veselu pustundu mācīja latviešu valodu, lai nākošie jezuitu mācītāji varētu sekmīgāk cīnīties pret luterāņiem. Kad zviedri ieņēma Vidzemi, Rīgas jezuiti pārņesa savu sēdekli uz Daugpīli (1630). Jezuitiem ir lieli nopelni pie katoļu ticības izplatīšanas Latgalē. Šo darbu vadīja no Viļņas, kur jezuiti bij at-

vēruši pirmo Lietavas augstskolu (1579). Še arī iespieda grāmatas Latgales katoļiem.

169. **Katoļu rakstnieki.** Jezuiti bij pirmie katoļu rakstnieki Latvijā. Tie ir Erdmanis Tolgsdorfs (1556—1620) un valmierietis Juris Elģers (1585—1672). Pirmais pārtulkoja katķismu (1585) un citus rakstus (§ 108). Par saviem nopelniem tas izpelnījās nosaukumu „Vidzemes apustulis“.

Juris Elģers bij Tolgsdorfa māceklis un darbojās kādu laiku arī Rīgā. Bet vēlāk par sava darba lauku izvēlējās Latgali un Augškurzemi, pats apmezdamies uz dzīvi Daugpili. Viņš sarakstījis vairākas grāmatas katoļticīgiem: katķismu un sprediķus (1672), tulkojis garīgas dziesmas no poļu un latīņu valodām (1673) un sastādījis plašu poļu-latīņu-latvju vārdnicu (1683), kura iznāca pēc viņa nāves. Šīs grāmatas iespiestas Viļņā latīņu burtiem un sacerētas nevis latgaliešu, bet baltiešu izloksnē, jo Elģers bij Valmierā dzimis un audzis.

170. **Latgales ipatnības.** Atrazdamies 210 gadus zem Polijas, Latgale pamazām atšķirās no pārējās Latvijas. Baltija attīstījās zem luterticīgās Ziemeļeiropas kultūras iespaidiem, Latgalē turpretim valdīja katoļticīgie dienvidi un pareizticīgie austrumi. Tā ir pirmā Latgales savādība.

Otrkārt, Latgales tautību sastāvs bij ļoti raibs: blakus latviešiem tur lielā vairumā dzīvoja poļi, lietavieši, baltkrievi, žīdi un lielie krievi. Daļa latgaliešu, nespēdama iemācīties poļu valodu, pamazām pārvērtās par katoļticīgiem baltkrieviem.

Treškārt, latgalieši, dzīvodami ciemos uz savām sikām šņorēm, arī saimnieciskā ziņā netika līdz baltiešiem. Ar savu ciemu kārtību Latgale maz atšķirās no tiem krievu apriņķiem, pie kuriem to pievienoja pēc 1772. g. Aiz visiem šiem iemesliem Latgale kultūrelā ziņā palika pakal pārējai Latvijai.

Attēlu apraksts.

1. **Jauņākā akmens laikmeta akmens darba rīki:** 1—9. Dažādi akmens cirvji ar kāta caurumu, izrakti Sēlpilī, Vecaucē, Dolē, Popē, Blidenē un citur; 10—11. Kapļi, atrasti Livē un Zvejniekos pie Burtnieku ezera; 12. Cirvis ar diviem asmeņiem, Igaunijā. 13—14. Cirvji ar ieurbtu, bet nepabeigtu kāta caurumu Varnovicā un Lašos, Kurzemē. 15. Cirvis ar gandrīz pabeigtu caurumu, Pedelē. 16. Cirvis ar vienreiz nolauztu pieti, kuŗa pēc tam izurbta otrreiz, Lašos. 23—26. Krama un cita akmens kalti, atrasti Vecsaulē, Lašos, Aucē. 27—29. Svārpsta tapas, Augškurzemē un Aizkrauklē. 30. Kalts, Zvejniekos pie Burtnieku ezera. 32. Četrkantaina galoda, vienā galā izurbta, Augškurzemē. 33. Cirvja un vesera savienojums. 38—39. Atspolei līdzīga galoda no sāniem un augšas, Koka muižā Kurzemē.

2. **Riņņu kalniņa izrakumi:** 1—4. Zivju durāmie kaula žebērklī ar atskabargām vienā pusē. 5—6. Rotas putna izskatā. 7. Kaula rota ar švitrainu rakstu. 8. Žebērklis ar atskabargām abās pusēs. 9. Brieža kaula kaseklis. 10. Tīklu metamā adata. 11. Šifera kalts. 12. Krama bulšu galva. 13. Kaula rota. 14. Gulbja kakls no kaula. 15. Zirga galva. 16. Nazis no meža kuīļa ilkņa. 17. Plats kaula kalts. 18. Kaula ilēns. 19. Šaurs kaula kalts. 20. Stīrnas kaula ilēns. 21—22. Briežu zobu rota. 23. Izurbts vilka zobs. 24. Izurbts taura zobs. 25 un 28. Iļeni. 26—27. Bulšu galvas. 29. Ribu kaula nazis. 30. Ilēns no meža cūkas kauliem. 31—32. Šifera bulšu galvas. 33—34. Poda suķes ar bedrīšu rakstu.

3. **Riņņu kalniņš, jaunākā akmens laikmeta nometne** pie Vecates muižas Salacas krastā. A. Štāla uzņēmums 1923. g.

4. **Bronzas lampa,** Itālijas fabrikas prece I. g. s. pēc Kr.; atrasta Tērbatas apriņķi kūdras purvā.

5. **Vecākā dzelzs laikmeta saktis:** pa kreisi bronzas sprādze, atrasta netālu no Rīgas; vidū skats no priekšas un pa labi skats no sāniem uz sidrabotu sakti, Lubānas draudzē. Apakšā — galvas saite no grieztām bronzas stīgām, kuŗas bij savērtas uz lūkiem; netālu no Rīgas.

6. **Māla podiņš,** atrasts Rucavā 1923. g. 1 kilometru no Sventas upes, kopā ar romiešu naudu tāss kārbīnā un pašā podiņā.

7. **Latvju kapa inventārs pie Cēsīm** 11. g. s. Ģindenis atradās 3 pēdas zemē uz radzes dibena. Galva bij atspiesta pret 3 granīta akmeņiem; likis apsegts drēbēm, kuŗas gaisā saira; ap kaklu 4 bronzas gredzeni; uz kreisā pleca 2 krustadatas, pār krūtīm bronzas ķēdes. — 1. Bronzas gredzens četrreiz apvīts ap kaklu. 2. Bronzas stīgu gredzens ar gliemežu ķīgulišiem. 3. Bronzas gredzens ar 7 sudraba pakariņiem un 2 arābu naudām. 4. Gredzens bez pakariņiem. 5a—b. Krustadatas sudrabetām galvām. 6. Bronzas krūšu ķēdes. 6a. Lāča zobs. 7. Tutēņa maksts no bronzas skārdas. 8. Pirkstu gredzeni ar 10—11 griezieniem. 9. Bronzas stīga. 10—11. Krustadatas.

8. **Kakla rota,** izrakta Vecsalsnavā; pakauša pusē apaļa stīga, priekšpusē — plakana, pamišus salaistiem galiem ar dažādiem pakariņiem — apaļiem zvārgulišiem, skārda plāksnēm.

9. **Kaŗavīra bruņu cepure,** izrakta Aizkrauklē; taisīta no bronzas spirālēm, kuŗas uzvilktas uz kaŗepājiem. Pieskaitāma jaunākam dzelzs laikmetam.

10. **Libju ieroči un darba rīki** jaunākā dzelzs laikmetā: 1. dzelzs zobena daļa ar turekli, kuŗš apvīts sudraba stīgām, Salaspilī. 2. Šķēpa gals ar uzmavu, kuŗa izrotāta sudraba un zelta stīgām, Krimuldā. 3. Četrkanšu šķēpa gals, Aizkrauklē. 4. Žeberklis ar vintainu kātu, Aizkrauklē. 5—6. Šķēpu gali, Ūpeņē un Salaspilī. 7. Bagātīgi izrotāta zobena galva ar bronzas aizsarga šķērsli, Siguldā. 8—9. Šķēpu gali sudrabetām uzma-vām, Krimuldā un Salaspilī. 10—11. Sirpveidīgi naži, Aizkrauklē. 12. Šķēpa gals, Koknesē. 13. Liela bulsts galva, Aizkrauklē. 14—16. Šķēpu gali ar uzmavām, Ūpeņē un Ikšķilē. 17. Plats sirpveidīgs nazis. 18. Dzirkles, Salaspilī. 19. Nazis, Ikšķilē. 21. Duncis, Aizkrauklē.

11. **Rotas un citas lietas** jaunākā dzelzs laikmetā: 1. Sudraba gredzens, Bērzaunes dr. 2. Bronzas gredzens, Golgovskā. 3. Bronzas gredzens četriem griezieniem un acīm, Odzienā. 4—5. Bronzas griezti gredzeni, 6 griezieniem, Raunā. 6—8. Bronzas gredzeni, Aizkrauklē: 6. vidū plaksne; 7. galā gliemežgalva; 8. divpadsmit griezieniem. 9. Bronzas gredzens ar vilka zobu rakstu, Aizkrauklē. 10. Bronzas gredzens trim griezieniem uz plāksnes, Aizkrauklē. 11. Bronzas gredzens, Lauterē. 12. Vīts sidraba gredzens, Mazstraupē. 13—14. Vīti zelta gredzeni, Lielvārdē. 15. Bronzas vīts gredzens, Golgovskā. 16. Bronzas griezts gredzens ar plāksni vidū, Lauterē. 17. Masivs, plats bronzas gredzens ar kumpām, Aizkrauklē. 18—20. Kaula susekli ar acainu rakstu, Krimuldā un Lielvārdē. 21. Zeltīta rotas lieta: divi zvēri koŗ viens otram mugurā, Aizkrauklē. 22. Tris-tūrainis kaula apkalums ar acīm, Rīgā. 23—24. Bronzas atslēgas, Salas-pilī un Ikšķilē. 25. Bronzas aizkaŗamā atslēga 11. g. s., Rīgā. 26. Dzelzs atslēga, Aizputē. 27. Bronzas kaŗote un divas atslēgas. Spriestīnos. 28. Naŗa spals no kaula ar acīm, Preiļos, Latgalē. 30. Bronzas ūjama adata, Rīgā. 31. Bronzas kāpslis ar divām osīm, Ūpeņē. 32. Kaŗotei līdzīga bronzas rotā, Aizkrauklē. 33. Sudraba naudas stienis, Salaspilī.

12. **Pakarīni putna veidā**, Priekuļos pie Cēsīm: uzskata itkā par kaŗa-vīru goda zīmi, kuŗu vāci sauc par jūŗas zirdziņiem.

13. **Pergamenta senraksts** latīņu valodā, kuŗu 1226. g. 11. aprīlī Rīgā devis pāvesta sūtnis, bīskaps Viļums no Modenas; izšķīŗ strīdu starp Rīgas pilsētu, bīskapu un zobenbrāļu ordeni. Redzami vēl četri vaskā spiesti un auklā piesieti zīmogi, bet piektais notrūcis.

14. **Vikingu ieroči**: Vidū 40 reiz pamazināts, Norveģijā atrasts koka vairogs ar dzelzs pumpu. Pārējie ieroči izrakti Gotzemē: pa kreisi un labi dzelzs šķēpu gali, izrotāti ar sudrabu; augšā un apakšā — dzelzs kaŗa cirvji.

15. **Vikingu kapenes** Zviedrijā, Zedermanlandē. Zviedri mironus vai nu sadedzināja kopā ar drēbēm, ieročiem, zirgiem, suņiem, vanagiem vai arī bedīja zemē. Tad uzmeta kapu kalniņu, uz kuŗa bieži riņķī, četrstūrī vai laivveidīgi sakāŗva akmeņus, kā tas redzams attēlā pa kreisi. Dībenā kāds kaps ar stāvu un augstu piemiņas akmeni.

16. **Rūnu akmens** kapu kalniņa virsū, atrasts Zviedrijā uz Melarezera salas. Vidū iecirstais krusts liecina, ka jau toreiz vikingi bijuši kristīti. Ap-kāŗt rūnu raksts, kuŗā teikts: „Zirīdas vīrs Svens bieži ar vērtīgiem kuģiem braucis apkāŗt Kolkas ragam uz Ziemeļi.“

17. **Vikingu kuŗa dībens**, izrakts Norveģijā, Kristianijas fjordā. Kuģis bij 24 metru garš ar vienu mastu, buŗām un airēm. Kuŗa sāni bij izrotāti apaļiem vairogiem, no kuŗiem viens pēc kāŗtas bij balts, bet otrs tumšs. Attēlā redzami četri vairogi.

18. **Vikingu kuģis**, zīmēts uz kāda Normandijas sienas tepīka ap 1100. g., tēlojot Viļuma lekaŗotāja braucienu uz Angliju. Kuŗa priekšgalā parasti izgriezta puķa galva, bet stūresgalā — puķa asti. Vilnas zēģeli krāsoja trim stripām — zilā, sarkanā un zaļā. Kuŗa lielumu skaitīja pēc airētāju soliēm jeb airu pāŗiem.

19. **Kurzemnieku rija 19. g. s. vidū.** Pa labi piederības kulšanai, vidū rijas krāsns ar ārdiem labības kaltēšanai, pa kreisi salmu gubenis. Vidū rijas lodziņš ar koka durtiņām.

20. **Vidzemnieku nams** Katrīnas II. laikā, vara griezums no Žana le Prince. Vidū pavards, virs kuŗa kāsi pakārts pods un uz pagalēm panna ar azaidu. Pa kreisi sildās divi bērni, pa labi lielais maizes cepļis.

21. **Sieviete maltuvē.** Pa kreisi pie sienas blakus lodziņām lākturis, pa labi — miltu sijājams siets. Vidū dzirnu skrāģis, kuŗam galā dzirnakmens, griežams ar roku pie virvē piestiprinātas milnas.

22. **Klēts ar lieveni.** Klēts celta uz paviļām, lai caur paklēti viltku vējš un nepelētu labība. Divas trepes ved priekšklēti jeb lieveni, kur glabāja dažādas lietas un slapjā laikā strādāja visādus mājas darbus.

23. **Senlatviešu pils** iedomāts izskats. Koka pils celta divu upju sateklā un iežogota ar mietu sētām. Starp tām dziļš grāvis ar nojaucamu tiltu. Aiz iekšējās sētas saimniecības ēkas, bet augstāk kalnā pati pils ar torni.

24. **Vilnas apģērba atliekas** no Auļu Kapukalna, jaunākā dzelzs laikmetā, Dzērbenes draudzē; attēla vidū. Drēbē bronzas skārda ieloki, bet malā — bronzas stīgas spirāles. Attēla apakšā — vilnas apģērba atliekas no Raunas ar ielocītām bronzas stīgu spirālēm. Augšā — līnas šķiedru josta ar bronzas spirālēm un piekārtām 16. g. s. naudām, no kuŗām jaunākā datēta ar 1566. g. Atrasta Igaunijā.

25. **Lejaskurzemnieces sakts**, glabājas Kurzemes provinču muzejā, Jelgavā. Taisīta no sidraba, lieliem krāsainiem stikla burbuliēm.

26. **Jostu audēja darbā:** pie galda piestiprināti meti, bet audējai vienā rokā noaustās jostas gals un otrā atspole. Metus atdala četrkantainais šķietīņš.

27. **Zaru kannā**, saukta arī par alus kannu, pagatavota no sastipotiem galdīņiem ar osu un vāku. Dzeršanai lieto dabīgu zaru, kuŗš izdots dedziņot ar karstu dzelzi.

28. **Kausiņš** izgriezts no viena koka lielas kaŗotes veidā ar planku dibenu un slīpu, robotu rokturi; aiz robiem kausu var piekābināt pie cita lielāka trauka.

29. **Dravnieka dzeinis.** Pa kreisi ozolā izdēta drava un dravnieks ar dzeini kāpj kokā; vidū dzeinis ar sēzamo dēli un virvi, kuŗa slid caur „vānu“. Pa labi dzeiņa vārna, izrakstīta dravnieka mājas zīmēm. Tas ir bērza kļucis ar diviem izdobtiem stumburiem un kloķi, kur piesiet virvi.

30. **Vērpjamās vārpstas.** 1—2. 30 cm. gaŗš vārpstas irbulis ar kāsiņu augšgalā; 3—4. Vārpstas skriemēļi, izrakti Kurzemē jaunākā dzelzs laikmetā: nr. 3 no akmens 5 cm. caurmērā; nr. 4 no māla vai dzintara, 3¹/₂ cm. caurmērā un 3 cm. bieza.

31. **Auŗamā liksts.** Pa kreisi koka šķietīņš, pa labi liksts ar metiem, atspoli, šķietīņu un noaustu jostas galu.

32. **Vārpstas vērpēja** jeb sprēdēja: padusē 1 metru gaŗš ērkulis ar 30 cm. gaŗu un 9 cm. platu dēliti, uz kuŗa uztina vērpjamās līnas. Ar kreiso roku risina šķiedru, ar labo to savērpj, grieŗot vārpstu.

33. **Senās kāzas** igaunus 18. g. s. pēc kādas gleznas. Pie galda sēŗ līgava ar aizsegtu seju. Sievietes cepurēs vai ap galvu apsietos lakatos ir precētas sievas, pārējās vēl jaunavas. Divi vīrieŗi ar trīdekŗņiem rokās sīt uz galda kāzu dziesmu takti. Pa labi stūri treŗšais pūŗ somu dūkas. Pārējie vīrieŗi dzer no klapkannām.

34. **Trīdeksnis** jeb eglīte, sitams muzikas rīks, lietots kāzās. Sastāv no koka kāta, pie kuŗā piestiprināti misiņa zvārguliŗi un skandināmi pakariņi.

35. **Pūŗšamie muzikas rīki:** pa kreisi āŗa jeb buka rags, vidū un pa labi taures, pagatavotas no sumbra vai cita ragu lopa rāģiem un apsistas ar misiņa vai bronzas stīpiņām.

36. **Zemnieks ar soma dūkām**, vācu mākslinieka A. Dürera vara griezumšs 1514. g. Ne tikai Vācijā, bet arī Latvijā visos zemnieku godos spēlēja somu dūkas, kuŗas pagatavoja no jēra somā jeb ādas. Tā kā pūtejam pie sānīem redzam zobenu, tad tas liecina, ka vēl 16. g. s. zemnieki bij vairāk vai mazāk brīvi.

37. **Kokle** piecām stīgām Valsts etnografiskā muzejā, Rīgas pils. Uz kokļu galda uzgriezti gada skaitļi 1232, 1582 un daži burti, bet jāšaubās, vai tie ir īsti un nav vēlāku laiku viltojums.

38. **Skujiņa un aveņragi**, parasts vilnaiņu raksts; sastopami arī citos apģērba gabalos.

39. **Grieķu krusts** četriem vienādiem spārniem. To lietoja jau sen pirms kristīgās ticības kā saules rata zīmi.

40. **Ratadata**, kuŗas galvā redzami saules ratu seši spieķi, pēc zviedru pētnieka O. Montelius'a domām. Tādas adatas atrastas arī Latvijas kapu inventāros, un tās lietoja saspaušanai.

41. **Ugunskrusts**, visā pasaulē izplatīta ornamenta veids, kuŗu lietojuši arī senie latvieši vilnainēs un citos apģērba gabalos; arī māju pakšos.

42. **Saulīte** četrplaipaina ziedīņa veidā, uzgriezta uz kādas sidraba pogas.

43. **Rakstītas kamanas**, zīmējis Broce 1785. g. Rīgas aprīņķi. Melnie plankumi iedezināti ar karstu dzelzi kokā; redzam „saulīti” ar 4—6 spieķiem rozītes veidā un „skujiņas” rakstu kamanu virsējā malā.

44. **Upuŗa akmenis**, Ulmales-Labraga pagastā; no Latviešu Senatnes Pēfītāju biedrības materialiem. Akmenim vidū iedobums ziedošanai.

45. **Karavīra un senlatvietes** iedomāts izskats, pēc M. Skruzīša bīdes „Austrumā”. Karavīram labā rokā šķēps, kreisā vairogs, sasīsts no trim galdiņiem. Galvā bruņu cepure, ap kaklu rotas ar dzīvnieku zobiem-amuletiem; pie jostas kuŗa cirvis. Senlatvieta sagšā, kas saseŗta ar sakti; rokā dzirkles, ap galvu bronzas stīgu rota; ap roku stilbiem bronzas stīgu grieŗti gredzeni; kājās vīzes.

46. **Meŗotnes pilskalns**. Uz tā bij slavenā ziēmgaļu pils, ap kuŗu 13. g. s. notika niknas cīņas.

47. **Borīsa akmens Daugavā**, 5 verstis lejup Polockai pie upes kreisā krasta. Tas ir liels lauku špāta akmens ar, pa daļai jau izburbējuŗu, iecīrstu uzrakstu un krustu. Tauta ŗo akmeni sauc par „Borīsu” vai „Borīsu-Glebu”. Uzraksts ir šāds: „X. C. Пика, Господи, помози раю своему Борису”. Boris Vseslaviŗs mira 1128. g., un ŗie akmeņi, uz viena no kuŗiem agrāk bij gada skaitlis, laikam iecīrstī 1126. g. Fotografēts pēc A. Sapunova, Двинские или Борисовы камни, 18. Витеоск, 1890.

48. **Pareizticīgo krusti latgaļu kapu izrakumos**, Raunas Kapusīlā. Augšā Sv. Jurgīis uz zirga ar ŗķēpu satriec pūķi. Apakšā krasām vāpēti pareizticīgo krusti, lietoti pakariņu vietā.

49. **Beverīnas jeb Vijciema pilskalns** no austruma puses, P. Abulā uzņēmums. Septiņas pūrvietas liels ar divām priekšpīlim; pacēlas 190 pēdas virs Vijas upes. Tagad to sauc par Celiŗa kalnu.

50. **Vīduslaiku zinātnieks**. Inīciālis O teikumā „Quoniam summa que magistrutia seu pi (sanella apelatur)” ar ovālā iezīmēto mūku, kas krēslā sēdēdams lasa grāmatu. Ar ŗo krāsaino kokgriezumu sākas teoloģiskā grāmata „Nicolaus de Ausmo vel Auxmo, Supplementum Summae Pisanel-lae”, kas glabājas Rīgas pilsētas bibliotēkā

51. **Bīskaps Meinards**, cēlies no Holŗteinas Zēgebergas; daŗus gadus pirms 1184. g. ierādās Daugavas grīvā kopā ar vācu tirgotājiem; uzcēla 1184. g. koka baznīcu lībju ciemā Ikŗķīlē, kur arī tika apglabāts 1196. g. Viŗa kaulus 14. g. s. pārnesa uz Rīgas dombaznīcu, kur arī likts ŗai attēlā redzamais kapakmenis kādā zemā baznīcas niŗā. Telots bīskaps ornātā, sakrustotām rokām, kuŗās laikam uzvilkti cimdi. Galvā infula, pa kreisi

bīskapa zizlis. W. Neumann, Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste, 82. lp. Reval, 1887.

52. **Iksķiles Māras baznīca**, 1184. g. celta no koka, bet 1185. g. no mūra, pie kam darbus izveda Gotzemes mūrnieki pēc šīs salas baznīcu paraugiem. Tā bij gandrīz kvadrātiska būve, 11,2 metrus gara, 11 m. plata. Logi bij apaļi velvēti un mazi; zvanu tornis rietumu ģevelē celts vēlāk. Attēls ņemts no Broces rokkrastu krājuma 1792. g., piektais sējums, 26. lp. Baznīca nopostīta pasaules karā.

53. **Visbijas pilsēta** uz Gotzemes salas pēc kāda zīmējuma no 1700. g. Sveriges Historia, fjerde delen, 316. lp. Stokholm, 1881. g. Priekšā osta ar kuģiem; pilsētai apkārt augsts mūris ar apcietināvien torņiem un vārtiem, bet pa labi stūrī pils. Redzami namu pudurī un daudzo baznīcu torņi.

54. **Vācu laivinieki Daugavā**, zīmējis L. Maidelis, Fünfzig Bilder aus der Geschichte der deutschen Ostsee-Provinzen. Dorpat, 1839. Priekšā tukšas mucas, uz kuřām atbraukušie vācu tirgotāji nolikuši savas preces: drēbes, cepures, lentas, jostas, spoguļus, nažus, ķemmes, adatas. Tās viņi dāvā libjiem, pacienādami tos ar vīģem un rozinēm, lai pamudinātu mainīt ādas, vaskus un citas preces.

55. **Rīgas dombaznīca Alberta laikā** pēc W. Neumann, Das mittelalterliche Riga, 17. Biskaps Alberts jau 1201. g. Rīgā cēla koka katedrālī ar klosteri, kur dzīvot domkungiem. Bet 1215. g. tā nodega lielā ugunsgrēkā, kas apņēma jauno pilsētu. Pēc tam baznīcu cēla no akmens ārpus mūriem pie Daugavas. 1226. g. tā jau bij tiktāl gatava, ka pāvesta sūtis Modenas Viļums tur varēja noturēt svinīgu baznīcas koncilu.

56. **Dombaznīca tagad**. Ar šo vietu saistās visa Rīgas vēsture. Pa ilgajiem 700 gadiem katedrāle drusku iegrimumsi zemē, kāpēc ieejot jākāpi pa dažiem pakāpieniem uz leju. Daudzie kapakmeņi liecina, ka še apbedīti bīskapi, karavadoņi, birģelmeistari, rātskungi, ģilžu vecākie. Jo agrāk baznīcās raka miroņus.

1547. g. dombaznīca aizdegās, 1681. g. tur bij ierikots viņa pagrabs. 1709. un 1744. g. to applūdināja pali, bet 1812. g. tas bij pilsētas labības spēķeris.

57. **Tervētes pilskalns** atrodas uz Tervētes labā krasta ziemeļos no Kalnmuižas, Zemgalē. Šis pilskalns ir apm. 120 pēdas augsts un uz tā atradās stiprākais zemgaļu cietoksnis, kur dzīvoja un valdīja lielkungi Viesturs un Nameitis. Pils dēļ notika ilgas un asiņainas cīņas starp ziemeļiem un vācu ordeni. Nameiša laikā 1281. g. to apsēda ordeņa mestrs ar 14.000 vīru lielu karaspēku un tomēr nevarēja ieņemt. 1286. g. ziemeļi paši nodezināja Tervētes pili un pameta to savam liktenim. Drīz pēc tam arī beidzās Ziemeļales asiņainā traģedija cīņā par savu patstāvību.

58. **Vācu ordeņa karogs**. Tas bij šķēpa galā piesiets lakats ar ordeņa nozīmi vienā stūrī: melns krusts baltā laukā. Uz karoga pa kreisi redzam apskaidrotu jumpravu Mariju ar Kristus bērnu rokā. Tādēc Rīmju kronikā sastopam izteicienu: mēs cīnījāties zem „mūsu mīļās sievas” karoga. Šī sieva bij Dievmāte. — Uz karoga pa labi tēlots brālis bruņnieks ar šķēpu un ordeņa vairogu.

59. **Bīskapa Alberta piemineklis** atrodas doma pagalmā, atliets bronzā 1895. g. un piestiprināts pie dombaznīcas sienas. Alberts cēlies no Brēmenes bruņnieku dzimts un 1199. g. iecelts par bīskapu Rīgā. Miris 17. janvarī 1229. g. un paglabāts dombaznīcā.

60. **Rīgas dibināšana**, L. Maideļa zīmējums, 50 Bilder aus der Geschichte. Centrā stāv bīskaps Alberts ar zizli vienā rokā un mūrnieka lāpstīņu otrā. Virs galvas plīvo karogs ar jumpravas Marijas tēlu. Pa

kreisi liek pirmo akmeni pamatos, pa labi bruņnieks ar zobenu un spalvotu ķiveri galvā.

61. **Bruņnieku apģērbi** ap 1165.—75. g. Bruņnieki nēsāja bruņas ar metala stīgām vai raga plāksnēm, kuŗas piešūva uz ādas vai stipras drēbes. Galvā lika dzelzs ķiveri, kuŗa 12. g. s. beigās izskatījās pēc poda. Degunu aizsargāja nolaižams loks.

Pa kreisi tēlots bruņnieks ar vairogu, uz kuŗa redzams viņa dzimts vapenis. Pa labi viens karavīrs palīdz otram noņemt ķiveri. Henne am Rhyn, Kulturgeschichte, I. 193.

62. **Zobenbrāļu Sv. Jura baznīcas atliekas Rīgā**; viena no vecākām Rīgas ēkām, celta pie Rīdziņupes neilgi pēc 1202. g.; tagad pārvērsta par spikeri. Atrodas Jāņa baznīcas pagalmā. Turpat bij pirmā ordeņa pils, nopostīta 1297. g.

63. **Indriķa kronikas paraugi**. Abas lapas puses (2 un 22) ņemtas no kāda pergamenta rokraksta, kas pieder 13. g. s. beigām vai 14. g. s. sākumam un glabājas poļu grāfa Zamoyska bibliotēkā Varšavā. Otrā lapas puse pēc punkta sākas ar vārdiem: „Ergo muri a fundamentis exurgunt. Quinta pars castris sicut a praedicatoris Meinardi surgit expensis.“ Un beidzas: „Eo tempore Semigalli pagani vicini, audita lapidum...“ Tas ir: „Tai laikā ziemeļi, kaimiņu pagāni, dzirdējuši par akmens pili Ikšķilē, nāca ar lielām tauvām, lai to ierautu Daugavā.“ Sk. Schirren, Der Codex Zamoscianus. Dorpat, 1865.

64. **Rimju kronikas pirmā lapa** sākas ar rimēm:

„Got der himel und er den
Zu dem ersten lies gewerden
Und alles, das darinne ist,
Geschuf in vil kurtzer vrist...“

Latviski:

„Dievs, kas debesīm un zemei
Pirmā kārtā lika tapt,
Un tad visu, kas tur iekšā,
Radija pēc īsa mirkļa...“

Agrāk domāja, ka Rimju kroniku sarakstījis Ditlebs Alnpeke, bet tagad ir noskaidrots, ka sacerētājs bijis kāds nezināms vācu ordeņa brālis — bruņnieks vai priesteris ap 1290. g. un norakstu ieguvis vēl tikai 1625. g. no kāda starpnieka L'vovas rātes kungs Johans Alnpeke, kuŗš viltoja parakstu piedzejojams to savam izdomātam sencim Ditlebam.

65. **Latviešu Jurgā evaņģēlijs**, tituļa lapa. Originals atrodas Maskavā Rumjanceva muzejā. Tas ir Jāņa evaņģēlijs, 1. nodaļa: „Iesākumā bij tas Vārds, un tas Vārds bij pie Dieva un Dievs bij tas Vārds.“ Fakts, ka jau 1270. g. latvju pareizticīgā priestera dēls Jurgis prātis rakstīt, liecina, ka mūsu senči 13. g. s. vairs nebij ne pagāni, ne mežoni.

66. **Evaņģēlija pēdējā sleja**. Tur lasam sekošo: „АМИНЪ. Въ лѣто 6778 кончаны быша книги сия мѣсяца марта въ 23 на память святого . . . Писахъ же книги сия азъ Гюрги сынъ поповъ глаголемаго Лотыша съ городиша стяжаніемъ Симона черныца отъ святого Георгия собѣ на спасение и всеъмъ крестіаномъ на утѣху.“

67. **Katoļu mācītājs**. Krāsains iniciālis kokgriezumā no Petrus Lombardus ap 1146.—50. g. sarakstītās grāmatas „Sententiarum libri IV.“ Lombardijas Pēteris jeb „sentenču meistars“, dzimis Itālijā, studējis Parīzē, kur to ap 1140. g. iecēla par katedrales Notre Dame domskolas profesoru teoloģijā un jau 1159. g. bij Parīzes virsbīskaps. Sarakstījis vairākas grāmatas latīņu valodā. Viņa galvenais darbs ir augšā minētais. Tas izplatījās rokrakstos pa visu Eiropu un līdz pat 16. g. s. bij pamats katoļu ticības dialektiskai iztulkošanai. Grāmata sastāv no 4 daļām: 1) Dievs, 2) Radišana un

grēks, 3) Mācība par tikumiem, 4) Sakramenti. Fotografēts pēc rokraksta, kas atrodas Rīgas pilsētas bibliotēkā.

68. **Dievs dod divus zobenus:** pāvestam garīgo (pa krēsi), bet ķēzaram laicīgo varu (pa labi). Zīmējums ierāmēts lielā burta D ielokā, kurš kā krāsains kokgriezums iespiests Zakšu spoguļa bilžainā rokrakstā 14. g. s. Oriģināls glabājas Berlīnes ķēzariskā bibliotēkā. E. Berner, Geschichte des Preussischen Staates, 7. Berlin, 1891.

69. **Sestais Rīgas virsbīskaps** bij Fridrihs no Pernšteines. Viņš iestājās amatā 21. martā 1304. g., kad Rīga bij kara stāvoklī ar ordeni. Ši pilsoņu kara dēļ jaunais virsbīskaps pēc dažiem gadiem bij spiests atstāt savu bīskapiju un nomesties uz dzīvi pie pāvesta galma Avignonā, kur palika līdz savai nāvei (1341). No turienes viņš vadīja Rīgas domkapitula politiku, kurā bij vērsta pret ordeni. Šī attēla oriģināls atrodas Lībekā kādā klostera baznīcā. Virsbīskapam rokā zizlis, bet ap galvu uzraksts latīņu valodā: „Kungs un brālis Frederiks, Rīgas baznīcas virsbīskaps.“

70. **Virsbīskapa krēsls**, attēlots pēc kāda primitīva zīmējuma, kas atrodas Fr. Menija grāmatā Historischer Prodromus des livl. Rechts, 1633. Krēslam piesliets krusts ar karogu, uz kuŗa redzams Rīgas pilsētas vairōgs. Zem zīmējuma ievietots vācu pantiņš, kurš sākas ar vārdiem „Bīskapa krēsls Rīgā...“

71. **Rīgas domkapitula zīmōgs** pēc J. Broces zīmējuma viņa krājuma 8. sējumā, 181. lp. Zīmōgs iespiests zaļā vaskā no virsbīskapa Heninga 1435. g. Vidū saiešanas telts; tās augšējā daļā tēlota jumpravas Marijas kronēšana, apakšā — Jānis Kristītājs ar Dieva jēru; pa kreisi priesteris ar bīķeri, pa labi — bīskaps. Apkārt latīņu uzraksts: „Sv. Rīgas baznīcas kapitula zīmōgs“.

72. **Rīgas dombaznīcas krusta aile** (Kreuzgang), celta pārejas laikmetā no romāņu stīla uz gotisko. Tā sastāv no 28 krusta velvēm, zem kuŗu ģipsdeķa atrada 13. g. s. sienas gleznojumu. Krusta ailes austrumu pusē atradās domkapitula sēžu zāle un guļamās telpas, rietumu pusē — domskola un mantas kambaris. Tagad šīs telpas ieņem doma muzejs, senatnes un vēstures pētnieku bibliotēka, pilsētas arhīvs un citas zinātniskas biedrības.

73. **Zobenbrāļu uzņemšana vācu ordenī**, zīmējis L. Maidelis, 50 Bilder aus der Geschichte. Pa kreisi pāvests uz krēsla ar paceltu roku atlaiž grēkus zobenbrāļiem, kuŗi — novilkusi savus mēteļus ar virsū uzšūtu sarkanu krustu un zobenu — nometušie ceļos gaididami, lai tos atsvabina no agrākā zvēresta un uzņem vācu ordenī. Aiz viņiem vācu ordeņa priesteri tur jau rokās jauno formas uzvalku — baltu mēteli ar melnu krustu uz krūtīm.

74. **Vācu ordeņa brunņieks**, zīm. T. Krauss; Rīgas dommuzeja īpašums. Brālis brunņieks baltā mētelī ar melnu krustu; pie sāniem zobens, rokā pergamenta vistoklis. Sk. Broce, VIII. sēj., 9. lp.

75. **Virsmestra nams Marienburgā**. Šis attēls ir tikai viena fasāde no lieliskās vācu ordeņa pils Prūsijā, kur dzīvoja ne tikai virsmestrs, bet atradās arī citas ordeņa centralās iestādes. Sk. Ullsteina Weltgeschichte, Mittelalter, pielikums pie 608. lp.

76. **Zemes māršala amata zīmōgs**, drusku palielināts. Vidū: auļojošs vācu ordeņa jātnieks bruņu cepurē ar šķēpu un trīsstūrīgu vairogu. Apkārt: S(igillum) MARSCALICI DE LIVONIA — Livonijas māršala zīmōgs. Glabājas Rēveles rātes arhīvā. Sk. Th. Schiemann, Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jh., II. 93.

77. **Ordeņa pils Skrundā**, 32 klm uz dienvidiem no Kuldīgas Ventas kreisā krastā; celta 1368. g. Ilustrācija pagatavota pēc 1661. g. zīmējuma. Zviedrijas karālis Kārlis XII. apmetās Skrundas pilī no 25.—29. augustam 1701. g., ceļā no Saldus uz Grobiņu un Liepāju. Sk. Lōwis of Menar,

Burgenlexikon für Altlivland, 111 un O. Mirbacha. Briefe aus Kurland, I. 180.

78. **Sāmsalas un Vikas bīskapa pils** Hapsalā jeb Jūrāspilī, Igaunijā (1805. g.), bij domkapitula sēdeklis jau no 1279. g. Klosterveidīgi celtai pilij bij apkārt mūris ar 7 torniem, bet aiz tā valnis un grāvis. Vēl uzglabājies zīmējuma vidū redzamais „vakts tornis“; pa kreisi pils baznīca jeb katedrale. Pils vairākkārt tika kaŗos nopostīta un celta no jauna. Sk. K. Lōvis of Menar, Burgenlexikon für Altlivland, 61.

79. **Uzbrukums pilsētai 12. g. s.** Pa kreisi ielenktās pils mūris, kuŗu šķīr no ienaidnieka grāvis ar ūdeni. Pa labi mūrim pievirzīts uzbrucēju koka tornis, nodrošināts pret uguni ar slapiām, piekārtām ādām. Torņa virsū ķēdēs paceļams tilts, kuŗš tagad pārsviests uz pils mūri. Gar torņa slīpo, ārējo sienu vairākas trepes, pa kuŗām kāpj uzbrucēji. Tornis celts uz ozola platformas, kas kustas ar ratiem pāri dēļu grīdai. Ielenktie atgainās ar stopa bultām un šķēpiem. Henne am Rhyn. Kulturgeschichte des deutschen Volkes, I. 198.

80. **Dāvanas par lēna sanemšanu** ap 1417. g., zīmējums no Ulricha fon Richentāla kronikas, Konstances pilsētas bibliotekā. Pa kreisi sēž lēņu kungs, no drošināts ceļos nometies vasalis ar kreiso roku pie zobena, ar labo zvērē uzticību. Viņa kalpi tur rokās atzinības dāvanas — putnus un citus dzīvniekus. Rhyn, Kulturgeschichte, I. 308.

81. **Lēna grāmata**, rakstīta vācu valodā uz pergamenta, atdrukāta H. Bruiningka un N. Buša grāmatā Livländische Güterurkunden, I, nr. 676. Piespiests virsbīskapa zīmogs sarkanā vaskā. — Sākas ar vārdiem: „Mēs Miķelis, no Dieva un Romas krēsla žēlastības, svētās Rīgas baznīcas virsbīskaps, ar šo mūsu apzieģelēto grāmatu atklāti visu priekšā atzīstam un apliecinām, ka esam izdevuši lēņos tam cienījamam un dižciltīgam Jēkabam Aderkasim u. t. t.“

82. **B. Tizenhauzena zīmogs 1380. g.** Bērtulis, Jāņa dēls, Tizenhauzens bij viens no stiprākiem Rīgas virsbīskapa vasāļiem, un viņa zīmoga vidū redzams vērsis, šis dzimts vāpenis. Zīmogam apkārt pa daļai nobirzīs raksts: „... RTHOLOMEI DTHISEHVSN MILI...“ Pēc H. Bruiningka, Livl. Güterurkunden, I. Taf. I nr. 6.

83. **Ordeņa vasalis Dīrikis Lode 1518. g.** pēc viņa kapakmeņa zīmējuma Jāņa baznīcā Cēsis. Sk. J. Broces rok rakstu krājumu, I. 132. Redzam smagi bruņotu vasāli, kuŗš abām rokām satvēris zobenu. Pie kājām nolikta spalvām izrotāta ķivere un Lodes vāpenis ar trim lača ķetnām.

84. **Kuršu ķēniņa kauss** glabājas Koniņu ciemā, un jau kāds 19. g. s. sākuma ceļotājs raksta, ka uz kausa atzīmēts 1297. g. Ceļotājs Brands 1673. g. vēsti, ka no šī kausa kuršu ķēniņi pacienājuši augstus viesus. Pēc pieminekļu valdes inspektora A. Štāla personīgi ievāktiem dātiem, kauss taisīts no ozola un ir ļoti liels: diametrs 40 cm; dziļums 21,5 cm; oses garums 22 cm, platums 6 cm. Kauss piederot Peniķu dzimtij, un senāk no tā varējuši dzert tikai šis dzimts bāliņi.

85. **Kuršu ķēniņu Ziemeļu ģerbonis**, 1664. g., zīmēts uz Lipaiķu baznīcas pusapaļā loga stikla. Augšā divi gaišmataini eņģeļi ar ziliem spārniem un sarkanām lentām. Pa kreisi no vidus ovāla jauneklis zilos svārkos un sarkanās apakšdrēbēs; laikam, spēlējās ar diviem nažiem. Pa labi jaunava ar papagaili. Vidū uz salņa jāb brīvzemnieks dzeltenos svārkos, cirtainiem matiēm zem melnas platmales. Apakšā spārnota eņģeļa galviņa, uz kuŗas stāv augļiem un lapām rotāts uzraksts „der Semelgen waffen“. Loga otrā daļā bij kuršu ķēniņu Kalēju vāpenis: lakta ar diviem veseriem. W. Neumann, Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste, 151. Reval, 1887.

86. **Viduslaiku soģis**. Viņa uzdevums bij ne tiesu spriest, bet vadīt prāvu, ņemt zvērestu u. t. t. Vecos likumos teikts: „Soģim jāsež tiesas krēslā kā dusmīgi grinējošam lauvam, jāpārliek labā kāja pār kreiso un jādomā par to stingro tiesu, ko Dievs spriedīs par viņu pastara dienā.“

Atdrukātais skats tēlo soģi, kas atzvēlies pret spilvenu un saņem noziedznieku, ko pašreiz atved divi ķērāji. Kokgriezums no 1508. gada. F. Heinemann, Der Richter und die Rechtspflege, 22.

87. **Rīgas virsbīskapijas zemnieku likumi**, autora fotogrāfija pēc Karalauču valsts arhīva pergamenta oriģināla, kas uzskatāms par Markus Grefentāla norakstu starp 1535—44. g. Tai laikā Grefentāls bij Rīgas koadjutora sekretārs. Pirmteksts sacerēts vēlākais 14. g. s. sākumā, un viņa virsraksts (attēla trīs pirmās rindas) skan šādi: „Dit seint dye vornemlichen rechte von den bischofen von Leyffland un von ritteren Gotz und von den Deutschen und olden Lyfflenderen“. Latviski: „Šīs ir tās sevišķās tiesības, (kurās dotas) no Livonijas bīskapiem un Dieva bruņniekiem (zobenbrāļiem), kā vāciešiem, tā Livonijas vecajiem.“ Attēla nākošo rindu teksts pa daļai tulkots latviski šīs grāmatas § 43. Sal. L. Arbusow, Die altlivländischen Bauernrechte, 32. lp.

88. **Rīgas pilsoni vācu laiku beigās**, zīm. T. Krauss; dommuzēja īpašums. Kara vīrs zīmēts pēc kādas koka figūras ap 1570. g. Viņam galvā ķivere, apģērbs apšūts ar bruņu plāksnēm, pie sāniem iss zobens, rokā kara cirvis.

89. **Rīgas un Rēveles nauda**: 1. Rīgas virsbīskapa Lindes un mestra Pletenberga mārka (1516. g.); 2. Pletenberga dukāts (1525. g.); 3. Rēveles mārka (1528. g.); 4. Rīgas zelta guldenis (1528. g.); 5. Mestra Briģeneja laiku Rīgas pusmārka (1547. g.); 6. Tērbatas bīskapa sudraba medalis (1545. g.); 7. Briģeneja laiku Rēveles dālderis (1540. g.); 8. Mestra Galena Rīgas dālderis (1557. g.); 9. Rīgas pusmārka (1557. g.); 10. Mestra Firstenberga Rīgas pusmārka (1557. g.); 11. Galena Rīgas pusdālderis (1557. g.). Sk. Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. Taf. 34.

90. **Viduslaiku tirgotājs** žīds, vienā rokā svāri, otrā naudas gabals, kuŗu viņš izņēmis no kabatas, kas piekabīnāta pie jostas. Zīmēts ap 1165.—75. g. Henne am Rhyn, Kulturgeschichte d. deutschen Volkes, I. 207.

91. **Rīgas parādnieku grāmata**, 1286—1352. g., glabājas Rīgas pilsētas arhīvā. Attēlā redzam kādu lappuses daļu no 1295. g., pie kam ceturtā, neizstrīpotā rindā lasām sekošo: „Jovnule et Tovtule tenetur Aspelano VII fert. de Schinte pageste, ad iter vehiculare solvent“. Še pirmo reizi minēts vārds „pagasts“. „Jaunulis un Tautulis parādā Aspelanam 7 vērdņius Šintes pagasta, kas maksājami...“ Ja kāds ieraksts grāmatā ir vēlāk strīpots, tad tas nozīmē, ka parāds ir samaksāts.

92. **Ordeņa mestra zīmogs 15. g. s. beigās** pēc J. Broces rokrakstu krājuma. Vidū tēlota bēģšana uz Eģipti: uz ēzela jāļ Marija un tur rokā Jēzu. Apkārt: „Sigillum m(a)g(ist)ri Livonie“.

93. **Ordeņa mestrs Heinrichs Galens 1551—57. g.** pēc kronista Johanna Rennera zīmējuma viņa Livonijas vēstures rokrakstā, kuŗš glabājas Brēmenes pilsētas bibliotēkā. Uz pleciem un vairoga vācu ordeņa melnie krusti. W. Neumann, Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste, 2.

94. **Lappaspuse no dombaznīcas mīšu grāmatas**. Tā rakstīta un pagatavota Rīgā, iesīeta ar ādu pārvilkto koka vākos un piederējusi sv. krusta altārim Marijas baznīcā. Apm. sējuma vidū atrodas še atdrukātais skats no Kristus krustā sišanas, zīmēts zeltā un sarkanā karminā. Grāmata glabājas Rīgas pilsētas bibliotēkā.

95. **Virmestrs Konrads Jungingens 1392—1407. g.** pēc C. Hennenberger, Erclerung grössern Landtafel etc, 297 lp. Uz pleciem balts mētelis ar melno ordeņa krustu. Labā rokā zobens, kreisā pie vairoga, uz kuŗa redzams Prūsijas ērglis.

96. **Baltijas bruņniecības likumu grāmata** ar nosaukumu „De gemenen Stichtischen Rechte ym Sticht van Ryga, geheten dat Ridderrecht“ iznāca 1539. g. Tās bij tā sauktās vidējās Vidzemes bruņniecības tiesības, kuŗas bij spēkā Rīgas virsbīskapijā un sarakstītas starp 1418.—24. g. Attēlotais

90. pants attiecas uz ciemu tiesībām un runā par to, kādā kārtā izšķiramas zemes ķildas starp ciema saimniekiem un ārnovadniekiem. Vienai pusei savas liecības jāapstiprina ar 12 krietnu vīru zvērestiem, bet otrai pusei ir tiesības tos noraidīt, pieprasot karstas dzelzs nešanu; to sauc par Dieva tiesu. Ja nesējs apdedzinās, maksā sodu 40 mārkas. Ja iziet sveikā, ārnovadnieki zaudē zemi un naudu. Tā tad vēl 15. g. s. sākumā Rīgas virsbīskapijas tiesas, izšķirdamas robežu strīdus, prāvniekus pārbaudīja ar karstu dzelzi. Minēto pantu latviskojums atrodams A. Švābes Latvju kultūras vēsturē, I. d., 138. lp., p. 62—3.

97. **Rīgas virsbīskapijas lībju gala vasalis Georgs Rozens** pēc kapakmeņa plāksnes Straupes baznīcā, altāra telpās, Fotografējis A. Štāls, 1925. g. Vīrs tēla uzraksts: „Anno Dominis 1590. ist der edle und gestrenghe Herr George von Rosen zu Rope und Mojan in Gott christlich und seilighich endschlaffen mitt diesen nachfolgenden Worten: „Herre, nun lesset tu deinen Diener im Friede fahren, denn meine Augen haben deinen Heiland gesehen“. Kreisā roka pie pieres, labā uz krūtīm, turot cimdus; pie sāniem zobens. Kapakmeņu abos sānos Rozenu dzimts vāpeņi — trīs rozes.

98. **Birka jeb burtas koks** pēc „Latvijas Saules“, 1924. g., nr. 23/23. Pa kreisi Lēdmanu pag. L. Plošas mājas birka samauktā veidā, pie kam burts „R“ nozīmē „Rudzi“, bet „M“ otros sānos „Mieži“. Pārstripotās švītras rāda, cik pūru (10) nobērts atpakaļ magazinā. Pa kreisi viens birkas gals ar izurbtu caurumu, lai uzvērtu uz loka auklas.

99. **Birkas galvas pakaussis** ar īpašuma zīmi dabīgā lielumā, turpat. No tās katrs saimnieks muižā vai pagastnājā varēja pazīt savas birkas otro pusi.

100. **Birku loks**, kur savēra pagasta saimnieku birkas un uzglabāja līdz viņu dzēšanai jeb parāda atmaksai.

101. **Īpašuma zīmes** uz Lēdmanu pagasta birkām, lai tās varētu atšķirt vienu no otras.

102. **Skats uz Rīgu no Daugavas**. Pilsētai apkārt stiepās mūris kuŗu 1482. g. no jauna nostiprināja. Bet pēc pulvera un lielgabalu izplatīšanās mūris bij par vāju, lai aizsargātu pilsētu. Tamdēļ 1537.—54. g. cēla jaunus apcietinājumus — vaļņus, kuŗi vilkās paraleli mūriem zināmā attālumā no tiem. Vaļņos ierīkoja 5 stiprus bastionus ar lielgabaliem. Vēl tālāk aiz vaļņiem atradās smilšu kalni.

Zīmējuma kreisā stūrī redzam četrstūrīgu ēku ar 4 torņiem — tā ir ordena pils, kuŗu mēštra Pletenberga laikā 1515. g. Rīgas pilsēta uzcēla no jauna. Tā bij atdalīta no pilsētas ar mūri, valni un grāvi. Pirmais tornis pa kreisi ir Jēkaba baznīca, otrs tūliņ aiz tās — dombaznīca un trešais — sv. Pēteris. „Starp abiem pēdējiem rātes nams, kuŗa priekšā uz rātes laukuma līdz pat 1570. g. noturēja tirgu.

103. **Būru kuģis 15. g. s.**, kāda tā laika Holandes mākslinieka vara gravējums. G. Steinhausen, Der Kaufmann in der deutschen Vergangenheit, 46. Leipzig, 1899.

104. **Rīgas siena Daugavmalā** ar torni pie Šāļu vārtiem, Šāļu ielas galā. Torņa uzdevums aizsargāt vārtus no ienaidniekiem. Netāl no šiem vārtiem Daugavmalā atradās silķu birža.

105. **Klostera priekšniece**, svētā Briģīta no Zviedrijas, altāra bilde Melngalvju namā Rēvelē, kas pagatavota Vakareiropā un 1495. g. caur Lībeku nosūtīta uz Igauniju. Kas bijis šīs skaistās gleznas autors, nav zināms, bet no zīmētāja tehnikas var spriest, ka tas piederējis pie Memlīnga skolas. O. Grautoff, Die Baltischen Provinzen, Bd. 3., S. XIII.

106. **Zeltkalu amata zīmogs 15. g. s.**, vācu vēstures un senātnes pētnieku biedrības īpašums. Redzam zeltkalu sargu, sv. Eliģiju, strādājam pie laktas ar veseri rokā. Viņam apkārt lenta ar uzrakstu: „Sigillum officii aurifabrurum civitatis rige“. W. Neumann, Grundriss, 108. lp.

107. **V. Pletenbergis**, vācu ordeņa mestrs, cēlies no Vestfāles, 1501.—2. gadā tik smagi sakāva krievus pie Pliskavas, ka viņi veselus 50 gadus vairs neuzbruka Māras zemei. Viņa laikā Baltijā ieviesās Lutera mācība. Miris 1535. g. Cēsis un paglabāts turienes baznīcā.

108. **Virsbīskapa Lindes un mestra Pletenbergā sidraba nauda 1516. g.** Attēlā pa kreisi, kurš ir naudas gabala priekšpuse, redzam virsbīskapu ar mitru galvā un ordeņa mestru ar krustu uz krūtīm; zem katra viņa vāpenis, pie kam virsbīskapam tur ievietota liepa, vāciski Linde. Apkārt raksts: „Mo(neta) no(va) Archiepi(scopi) et Magistri Liv(oniae).”

Attēlā pa labi, kurš ir monetas muguras puse, redzam sv. Mariju ar bērnu un zizli staru vainagā. Apkārt raksts: „Con. serva. nos. Domina. Maria. *1516.“ Sk. Th. Schiemann, Russland, Polen und Livland, II. 193.

109. **Mārtiņš Luters**, lielais ticības reformātors, dzimis 1483. g. kā vācu kalnrača dēls. Studējis slavenākā Vācijas augstskolā Erfurtē un pēc tam iestājies par mūku klosterī. 31. okt. 1517. g. piesita pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm savas 95 tēzes pret tirgošanos ar grēku atlaižamām zīmītēm. Ar to Luters uzreiz tika slavens visā Eiropā. — Daniela Hopfera vara griezumš 1523. g. rāda jaunā ideju sludinātāja enerģisko seju ar cietiem, gribas rūdītiem vaibstiem. P. Schreckenbach, M. Luter, 71. lp.

110. **Lutera vēstule no Vitenbergas 1540. g.** Luters ir rakstījis vairākas vēstules „kristīgiem Vidzemē”, mudinādams tos izturēt cīņu ar katoļu baznīcu līdz galam. Atdrukātās latīņu vēstules oriģināls glabājas Rīgas pilsetas bibliotēkā.

111. **M. Hofmanis** bij švābu kažocnieks ar labām runas dāvanām un stipru ticību savām reformācijas idejām. 1524. g. Hofmanis ierodas Tērbatā un sludina tik dedzīgi, ka bīskapa fogts viņu gribēja arestēt. Hofmana piekritēji ieņēma bīskapa pili un atsvabināja savu sludinātāju. Hofmanis bij arī Rīgā un Valmierā, bet to izraidīja uz Vāciju. Te 1533. g. viņu ielika Strassburgas cietumā, kur arī viņš mira pēc 10 gadiem.

112. **Aina no zemnieku kara Vācijā.** Bars vācu zemnieku, apbruņoti spriguliem, dakšām, izkaptīm, vālēm, cirvjiem un zobeniem dodas pretim muižnieku karavīriem un tos karstā kaujā satiek mežā. Pēc Anša Holbeina zīmējuma griezis A. Licelburgers.

113. **Pletenbergis dod Rīgai ticības brīvību (1525).** Šis skats uzgleznots uz kāda dombaznīcas loga ziemeļu pusē. Redzams, ka Pletenbergis (zīmējuma vidū) sniedz birģelmeistaram 21. sept. 1525. g. dokumentu, kas atļāva Rīgai pilnīgu ticības brīvību. Pa kreisi no birģelmeistara stāv reformācijas darbinieki Andrejs Knoņkens un Silvestrs Tegetmeijers, bet dibenā dzejnieks un kannu lējējs Burkards Valdis.

114. **Pletenbergā akmens tēls** izcirsts blakus jumpravai Marijai virs Rīgas ordeņa pils vārtiem, to no jauna uzceļot 1515. g., jo veco pili ridznieki bij 1484. g. maijā sagrāvuši. Zem tēla atrodam parakstu:

her wolter van p
lettenberch mester
to liflande datsches
ordens ano 1515.

115. **Vidzemes grēku atlaižamā zīme** visiem, kas trīs gadu laikā pabalstis svēto krusta karu pret kecerīgiem un mežonīgiem atkritējiem — krieviem, kas paļaudamies uz neticīgo tatāru palīdzību, gatavo uzbrukumu Vidzemei. Gerlicā 1509. g. latīņu valodā. Otto Henne am Rhy, Kulturgeschichte, II. S. 11.

116. **Krievu jātnieks Jāna Briesmīgā laikā**, apbruņots ar stopu un bultām. Zem tā ir paraksts: „Eques Moscoviticus” un pantijš:

„Diss ist auch sonderer boss,
Wie ein Moskowiter zu Ross
Pfleget zu reiten allezeit,
Wann er ist gerüstet zum streit.“

Nemts no grāmatas *Habitus praecipuorum populorum tam virorum quam foeminarum, singulari arte depicti*. Nürnberg, 1577.

117. **Rīgas pils 18. g. s. pēc Broces.** Zīmēta no Daugavas puses: pa kreisi trīsstūrains Horna bastions ar lielgabaliem, pa labi — divkārsa pāļu sēta. B. — iekšējais pils pagalmis no ordeņa laikiem; A. — vēlāk piebūvētais otrais pagalmis.

118. **Igaunijas muižnieku dzerams kauss** atrodas Pēterpils ermitažā, kādreiz Pēterļa Lielā piederums. Bet kāds ieraksts uz paša kausa liecina, ka tas 1551. g. piederējis Igaunijas muižniekam Jurgim Drolshāgenam. Pēc sava izstrādājuma tas ir arābu dzerams kauss no iedzeltna stikla, taisīts apm. 14. g. s., 29 cm. augsts. Uz kausa stīpas lasams zeltīts arābu uzraksts ar laimes vēlējumu nezināmam sultānam. Turpretim kausa apkalums ir vācu zeltkaļu darbs no 16. g. s.

Kausa mute izrotāta trim medību skatiem, kur mednieki 16. g. s. apgērbos ar sūniem medī kuili, briedi un lāci. Kausa otrā galā — zīmējumā pa kreisi — stāv Kristus ar apskaidrotu galvu un zem viņa divās pakāpēs 12 apustuļi. Starp tiem arī citas mitiskas un vēsturiskas būtnes: Kleopatra ar čūsku pie krūtīm, Lukrecija, jaunais Herkules, Laokons. Kausu dzeņot turēja pie abiem rokuļiem, kas izskatās pēc ērgļa kājām ar bumbiņām ketnās. *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik*, 1900. 81. lp.

119. **Jānis Briesmīgais**, Krievijas cars 1533.—84. g. Viņa laikā izcēlās Livonijas karš, kas sagrāva Māras valsti. Varā gravējis Ansis Veigels Nirnbergā, kurš mira 1590. g. Ap zīmējuma galvu kāds vācu pantipš:

„Entworfen und mit Farb gemalt
Mit Kleidung, Bildniss und Gestalt
Des Grossfürsten in Reusen jetz
Iwan Wasiliewitz —“ etc.

Sk. Th. Schieman, Russland, Polen und Livland, I. 376.

120. **Vangažu baznīca 1790. g.**, 33 verstes no Rīgas pie Cēsu ceļa. Bij slikta koka ēka ar salmu jumtu. Mazākais gals — koris. Baznīcai blakus pa kreisi bērū kambaris, pa labi — zvana tornis. Uz baznīcas sienām šur tur bij piekārti krusti. Kā tas agrāk bij parasts, kapsēta atradās visapkārt baznīcai, iežogota ar sētu. Uz baznīcas soliem bij iegriezts gada skaitlis 1644. Bet pēc ļaužu nostāstiem, tā celta poļu laikos. Sk. Broces rokrakstu krājumu, IV. sēj. 126. lp.

121. **Sigismunds II. Augusts** bij Polijas karālis no 1548.—72. g. Ar viņa vārdu Latvijas vēsturē saistās Sigismunda privilēģija. Zīmējums ir kopija no kādas tā laika gleznas. Sk. Schieman, Russland, Polen und Livland, II. 270.

122. **Pārdaugavas hercogistes vairogs** — sudraba greifs sarkanā laukā. Latvijas valsts ģerboņa sastāvdaļa. Burti S. A. nozīmē „Sigismunds Augusts“. Broces rokraksti, I. sējums.

123. **Cēsu valvads** jeb apgabala priekšnieks poļu laikos Kurzemes hercoga bērū gājienā. Uz pleciem mētelis ar platu apkakli, galvā cepure ar spalvām; garī svārkī pāri ceļiem, sajozti ar zobena siksnu. Kājās īsī zābaki. Broces rokrakstu krājums, IV. 28. lp. Nr. 3.

124. **Polu aprinka priekšnieks jeb stārasts** tai pašā bērū gājienā, Broces rokraksti, IV. 28. lp. Nr. 5. Galvā platmale ar lentu, gaŗam mētelim plats balts atloks. Jādōmā tāds būs bijis parādes ģērbs.

125. **Zemnieku sodīšana poļu laikos.** Pa kreisi muižas junkuŗa ērberģis, tūliņ aiz tā, pie staba piesiets, līdz jostas vietai kails zemnieks, kuŗu otrs sit ar rīkstēm. Zīmējuma vidū nosviests noziedznieks, kuŗa kailo muguru apstrādā ar divām vicām, kamēr tās salūzt, bet blakus stāv stārasts un zēns ar jaunām nesakapātām rīkstēm. Plēsīgs asinssuns rīedams lēkā ap soda vieta. Tālāk dibenā pa labi redzama muižnieka pils; pēc dažu domām tā bijusi Ērģeme. Attēls ņemts no Adama Oleārija celoŗuma ap-

raksta 1633.—39. g. Vermehrte Neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reyse, Schleswig, 1656.

126. **Latvju zemnieki 1612. g.** Rīgas apkārtnē uz kāda liela zīmējuma, kas tēlo Rīgu ar Daugavu. Broces rokrakstu krājums, IV. 83. lp. Pa kreisi Rīgas pilonis platmalē, vamzī un platās biksēs līdz ceļiem. Uz pleciem uz-mests īss mētēlis bez piedurknēm. Vidū zemnieks, kuram vienā rokā sekumi, otrā nošauts zaķis. Galvā apaļa zvērādas cepure, mugurā garī svārki, sa-sprausti pie kakla ar sakti, ap vidu sajosti. Pie jostas piekabināta kabata un tutenis makstī. Pa labi zemiece svētku uzvalkā: galvā apaļa cepure, ap pleciem vilnaine, sasegta ar lielu sidraba sakti; ap vidu pieburs un izrakstīts priekšauts. Labā rokā biete, kreisā no tāsīm pīts groziņš ar olām, kurās viņa kopā ar govi grib pārdot Rīgā uz tirgus.

127. **Pagasta vecākais jeb vagars ar nūju**, ņemts no kāda Madlienas ļaužu skata 18. g. s. pēc Broces rokrakstu krājuma, VI. 172. lp. Vagaram mugurā garī svārki līdz ceļiem, kājas vīzes vai pastalas. Aiz vagara kāds zemnieks platmalē un zemiece vilnainē.

128. **Sigismunds III.** Polijas un Zviedrijas karālis (1592.—1604. g.), bij par cēloni poļu un zviedru karām (1600.—29.), kas stipri nopostīja Vidzemi. Reproducēts pēc portrejas, kas glabājas Hanoveras muzejā. E. Nottbeck, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval, 150.

129. **Lielgabalnieki 30 gadu karā** pēc J. Callots, Exercices militaires. Zviedru laikos artilērija jau spēlēja lielu lomu. Tomēr lielgabali bij vēl stipri nepilnīgi. Uguni vajadzēja pieļaut ar degli. Lielgabalam priekšā di-vas mucipnas ar pulveri, bet zem stobra sabērtas lodes.

130. **Latvju kāzu brauciens Vidzemē 1633. g.** Gar salmiem jumtu māju iet ceļš, pa kuru kāzinieki jāšus dodas uz svētku vietu. Jāj arī sievietes. Bet vārti pēc veca paraduma ir aizsprostoti. Tamdēļ kāzinieku vecākais garā spilē sniedz dālderī vārtu vērējam. Tas pašlaik ir nodarbināts ar nau-das saņemšanu. Aiz vārtiem redzam jātnieku ar soma dūkām padusē. — No Oleārija ceļojuma 1633.—39. g.

131. **Gustava Ādolda saņemšana 1621. g.** Stikla zīmējums Rīgas dom-baznīcas ziemeļu pusē, pagatavots pēc Drēsdenes gleznotāja Dītricha ski-ces. Loga rütes vidū stāv karālis, kuram sniedz roku superintendents H. Samsons. Aiz karāļa pa kreisi redzam viņa brāli princi Kārli Filipu: tālāk ģenerāli un citi augstmaņi. Aiz Samsona pa labi stāv Rīgas rātes kungi.

132. **Gustavs II. Ādolfs**, viens no ievērojamākiem Zviedrijas karāļiem, dzimis 1594. g. kā Kārļa IX. dēls. Tikko uzkāpis uz troņa (1611.), karoja ar Dāniju, pēc tam ar Krieviju, Poliju un Vāciju (1630. g.), kur viņš arī krita kaujā (1632. g.). Viņam lieli nopelni luterticības izplatīšanā Ziemeļeiropā. Gustava Ādolda laikā arī Vidzeme nāca zem zviedriem ar Altmarkas pamieru 1629. gadā.

133. **Lielgabals no Gustava Ādolda laikiem** pēc Sveriges Historia, fjerde delen, 122 lp. Stokholm, 1881. g. Tas glabājas zviedru valsts vēsturiskā muzejā, izliets no bronzas un pārvilkts ar ādu.

134. **Kokneses pils zviedru laikos 1700. g.** pēc Broces, IV. sēj., 45. Viņš domā, ka šī bilde pagatavota pēc 92. attēla un mūri redzami šauja-mie lūki esot mākslinieka fantāzija. Aiz mūriem redzam pili ar baznīcu.

135. **Zaldāti trisdemīt gadu karā.** Gustava Ādolda armija, 1630. g. iebrukdama Vācijā, bij 42,000 vīru liela; divas trešdaļas no tiem bij bisenieki jeb musketieri, apbruņoti ar bisēm. Zīmējums pa kreisi rāda šādu kara-vīru. To zīmējis un varā griezis Pēteris Iselburgs. Zem zīmējuma ir vācu pantijš: „Kad musketes dzird sprakstam, Tad nedzird smejam, nedzird lak-stam.“ Pa labi tā paša mākslinieka zīmēts zaldāts bruņās ar piķi un zo-benu. Jādomā, ka līdzīgi bij apģērbti un apbruņoti arī tie Vidzemes un Kurzemes strēlnieku un jātnieku bataljoni, kuri kopā ar zviedru armiju

kāvās Vācijā. Sk. M. Silīņa, Latvji kā karavīri 30. g. karā, Dzintarzeme. nr. 1, lp. 16, 1921.

136. **Rēvele zviedru laikos 1652. g.**, Meriana vara gravējums Oleārija celojumu aprakstā. Pa kreisi osta. Starp to un kremli jeb domkalnu pati pilsēta ar 9 vārtiem un 29 torniem. Pirmā baznīca pa kreisi ir sv. Olava baznīca, celta 1330. g.; otrais tornis aiz tās, apzīmēts ar burtu F, ir rātes nams. Domkalnā pa kreisi redzam dombaznīcu, kas celta jau 1240. g. Pa labi no tās — pils. Rēveles vietā agrāk bij igauņu pils Lindanīssa, bet jau 1220. g. dāņi tur uzcēla savu cietoksni.

137. **Kārlis XI.**, dzimis 1655. g. kā Kārļa X. Gustava dēls. Viens no ievērojamākiem Zviedrijas karāļiem, kurš savas nepilngadības laikā no 1660.—72. g. valdīja zem mātes un piecu padomnieku uzraudzības. 1680. g. paplašināja karāļa varu līdz patvaldībai un izdeva Vidzemē kroņa muižu atsavināšanu, kas lika pamatu jaunai Vidzemes agrārai satversmei. Izdevis veselu rindu likumu par labu zemniekiem. Miris 1697. g. Attēlā to redzam ar lauru vainagu galvā, ieģērbtu bruņās, ar zobenu pie sāniem; pa kreisi roka, uzlikta uz ķiveres.

138. **Brenguļu muižas vācu grāmata**, 109. lapa. Virsraksts skan: „Neues Wackenbuch des Königl. Guthes Wrangelshoff im Wendischen Kreysse und Trykatens Kirchspiell... den 14. January Ao 1691 etc.“ Atšķirtā lapa iedalīta trīs daļās: vidū draudzes, pagasta un māju nosaukumi; pa kreisi zemes lielums arklos un kļaušu dienu skaits; pa labi zemnieku nodevas graudā un naudā: rudzī, mieži, auzas, kvieši, zirņi, līni, apiņi, kanepāji, vistas, olas un t. t. No Aizmuižiešu pagasta saimniekiem šai attēlā var salasīt: Googe Hanss, Seezeneek Peter, Kentze Peter, Leitiet Jahn, Kenge Bertul, Toleu Peter, Bajar Jahn. Lielā zviedru kadastra vācu grāmatas sasetas biezos sējumos un atrodas Valsts arhīvā, Rīgas pili.

139. **Burtnieku Jaunās muižas brīvzemnieka Jukuma Zēmeļa brīvības grāmata** 1707. g., ko pašrocīgi parakstījis zviedru karālis Kārlis XII. Tā kā Ziemeļu karā Zviedrijai vajadzēja daudz naudas, tad viņa kroņa zemes iekļāja ne tikai muižniekiem, bet arī zemniekiem. Tāds gadījums bij ar Jukumu Zēmeli. Viņš aizdeva valdībai 650 dālderus, par ko saņēma savas mājas, kā ķīlu par procentēm, bez kādām kļaušām muižniekiem. Naudu viņš iemaksāja 30. martā 1706. g. un jau 18. februārī 1707. g. dabūja šē atdrukāto karālisko ķīlu rakstu, kurā Zēmelis nosaukts par „mūsu uzticamo pavalstnieku“. Zem tā ir Kārļa XII. paraksts „Carolus“ un Zviedrijas valsts zīmogs. Oriģināls glabājas Valsts vēsturiskā arhīvā. Sk. A. Švābe, Lapa no brīvzemnieku vēstures, Izgl. Min. Mēnešraksts, 1921, nr. 5.

140. **Brīvzemnieka F. Fr. Kēniņa zīmogs**, 5 reiz palielināts; zīmējis Dr. H. Bruiningks no kāda virstiesā iesniegta sūdzības raksta, kas datēts ar 19. febr. 1625 g. Ziņas par Filipu Franci Kēniņu ir ļoti trūcīgas: 1672. g. viņš bij Kokneses zemes tiesas priekšsēdētājs, vēlāk kārtības tiesneša adjunkts un rotmīstrs. Zīmogā redzam vīru ar kēniņa kroni galvā un valdnieka zīli rokā. Augšā iegriezti viņa vārdu un uzvārda iniciāli: Ph. F. K. Vai šim brīvzemniekam bij kādas radu saites ar Salaspils pazīstamiem Kēniņiem, nav pierādāms.

141. **Kokneses apsēšana 1700. g.** Kokneses pils atrodas starp Daugavas labo un Pēses kreiso krastu. Šī pils bij jau 1208. g.; pēc tam vairākkārt aplenkta, nodedzināta un uzcelta no jauna. Beidzamo reizi to ienēra zakši Ziemeļu karā (1700. g.), bet 1701. g. jūlijā to pirms aiziešanas uzspridzināja. Kokneses pilsēta tika iznīcināta vēl agrāk — jau 1684. g.

Attēls rāda, kā zakši bombardē Koknesi: kreisā pusē atrodas baterijas, no kurienes lielgabalu lodes krit cietoksni. Priekšpusē redzam izrakumus, pa kuriem zaldāti tuvojas pilij un to apšauda ar šautenēm. K. Lōwis ot Menar, Burgenlexikon, 71.

142. **J. Patkulis** bij Vidzemes muižnieks, dzimis 1660. g. Stokholmā. Iestājās par virsnieku zviedru armijā un 1690. g. brauca kā vācu bruņnie-

cības delegāts pie Kārļa XI, lai protestētu pret muižu atsavināšanu. 1694. g. viņu valdība notiesāja uz nāvi, bet viņam izdevās izbēgt. Patkulis iestājās Krievijas dienestā un 1704. g. bij krievu sūtnis pie zakšu-polu galma. Te viņu 1705. g. arestēja un izdeva Zviedrijai. 1707. g. Kārlis XII. viņu lika nogalināt par valsts nodevību.

143. **Kārlis XII.** Kārļa XI. dēls, Zviedrijas karālis no 1697.—1718. g. Viņa laikā iesākās Ziemeļu karš. 8.—9. jūlijā 1701. g. Kārlis XII. sakāva zakšus Spilves plāvās pie Rīgas. No Keizara dārza viņš pārcēla savu kara-spēku pār Daugavu uz Voleriem, lejpus Cementa fabrikas, segdams pāreju ar dūmiem, kas cēlās no aizdedzinātiem slapjiem salmiem. — No Rīgas Kārlis XII. devās caur Kurzemi uz Poliju. Krita 1718. g. kaujā pret norveģiem. Zīmēts kā bezbailīgs kara vadonis, aiz kuŗa paliek degošas pilsētas un sa-grauti cietokšņi.

144. **Narvas bombardēšana.** 1700. g. Pēterim Lielam ieņemt Narvu neizdevās. Bet 29. maijā 1704. g. krievu armija no jauna apsēda šo igauņu cietoksni un beidzot ieņēma ar joni tā paša gada 18. augustā. So momentu attēlojis kāds mākslinieks jau 1705. g. un rāda sekošu ainu: Pa vidu tek Narvas upe; tās virziens norādīts ar divām šautrām. Uz labā krasta šaipus upes redzama krievu Jvangoroda (Jānapils), kur savā laikā tika turēts apcietinājumā Kurzemes hercogs Jēkabs. Uz kreisā krasta viņpus upes Narvas cietoksnis, kur atradās zviedru garnizons. Narvai visapkārt plašā lokā uz igauņu zemes saskatāmas krievu kara-spēka teltis. Zīmējuma priekšpusē krievu ierakumi, kuŗi liču loču ved līdz upei. Aiztiem krievu baterijas, kuŗas apšauda Narvu. Priekšā pa kreisi redzam skanstis ar lielgabaliem, kuŗi paslēpti aiz pītiem groziem, kas pildīti ar smiltim.

145. **Silku mucu izkraušana Daugavmalā.** Zīmējis Broce pēc kādas eļļas gleznas, kas karājas rātes namā. Kuŗi pēc sava tipa ir tie paši, ar kuŗiem holandieši brauca uz silķu zveju. Ostas malā redzam ceļamo krānu, kas vienu mucu pēc otras izveļ uz krasta. Silķu birža atradās (1650. g.) starp Šāļu un Jauniem vārtiem. Daugavas otrā krastā smilšu kalni, apauguši ar retiem krūmiem. Broce, IV. sēj., 60. lp.

146. **Skats uz Rīgu 1612. g.,** daļa no lielāka zīmējuma, no kuŗa ņemts arī 77. att. Pēc Broces, IV. 83. lp.

Priekšā Daugava ar kuŗiem un viņas siena, nocietināta ar pāliem. Stūrī pa kreisi Rīgas pils un tālāk pilsētas mūris ar vairākiem vārtiem un aprunotiem torņiem. Aiz mūrīem nami un šaurās Iekšrīgas ielas. Vidū pa ceļas Dombaznīca, pa kreisi paliek Jēkaba un pa labi Pētera baznīcas.

147. **Rīgas audēju savienības statuti,** 34. un 35. panti. Šos statutus audekļu audēju amats vācu valodā dabūja no Rīgas pilsētas domes 1625. g. Tulkotājs nav zināms. Iespiestā 34. panta teksts par zelliem skan tā:

„Von gefellen. No sellemš. — Wenš jaunš fluhštams jelles, fattersš scheit ihmabtzhies gir, bus tid ilge, ja tam ta wanderehschen jeb nš sweßsche malle jeb isbaudietees nepattieck, tad bus tam wehl scheit py fauwe meister faš to mahtzies gir. jeb meisterrenes, dūwe gadde pallikt, und tad to treßsche gadde py ta pašcham jeb py fattre tam pattieck war wings strahdat pallickt, jeb eht.“ Sk. Arbutzova rakstu „Zwei lettische Handschriften aus dem 16, und 17. Jh.“ Latvijas augstskolas raksti, II, 41. Rīga, 1922.

148. **Rīgas rāteskungu sēde zviedru laikos** ap 1650. g., apspriežot jaunu pilsētas domes rīkojumus. Eļļas glezna, kas glabājas rātūzi. Pēc Katalog d. Rīgaschen culturhistorischen Ausstellung, nr. 773.

149. **Lapasuse no 1689. g. bībeles** latvju tulkojuma pirmizdevuma, I. Mozus grāmata par pasaules radišanu. Sastopami daudzi veci vārdi un gramatikas formas.

150. **Gotards Kelters,** beidzamais ordeņa mestrs un pirmais Kurzemes lielkungs, dzimis 1517. g. Vestfālē. Miris 1587. g. savā galvas pilsētā Jelgavā, atstājis pēc sevis veselu Ketlera nama dinastiju.

151. **Piltenes biskapa pils drupas** pēc zīmējuma, kas atrodas Kurzemes provinču muzejā Jelgavā. Pils atrodas uz Ventas labā krasta, 15 km no jūras. Piltenes biskapijas robežas pāvesta sūtnis noteica jau 1237 g., bet pils rakstos minēta pirmo reizi tikai 1309. g. Beidzamais Kurzemes biskaps Jānis 1559. g. pārdeva Pilteni un visu biskapiju Dānijas karālim, kurš to atdeva savam brālim Magnum no Holšteinas. Piltenes novads ilgu laiku atradās svešās rokās un tikai 1819. g. beidzot galīgi saplūda kopā ar pārējo Kurzemi.

152. **Pirmais luterāņu katķisms** latvju valodā ar nosaukumu Enchiridion, der kleīne Catechismus, aus dem Deudchen ins undeutsche gebracht, iznāca Karalaučos 1586. g. Tulkojis Dobeles mācītājs Rīvijs. Grāmata veltīta Gotarda Ketlera dēlim Fridricham un Vilhelmam. Valodas un rakstības ziņā šis katķisms saskan ar gadu iepriekš izdoto katoļu katķismu. Ievērojāt veco daudzskaitļa dātīvu ar galotni s, piem.: ar vissims Radditims letims. — Fotografēts pēc eksemplāra, kas atrodas Rīgas pilsētas bibliotēkā. Tagad iespiests par jaunu.

153. **Hercogs Magnus 1563. g.**, Piltenes biskapijas valdnieks līdz 1583. g. Sidraba medālis, A. Buchholca īpašums. Pēc Katalog d. Ausstellung zum X. arch. Kongress, Tafel 34, nr. 20.

154. **Zemnieki pie karātavām 1633. g.**, varā griezta skrejlapa Nirnbergas muzejā. Zundgavas zemnieki sacēlās pret zviedru valdību, nonāvēdami vairākus virsniekus. Daudzi zemnieki tika nosisti, daži simti apcietināti un dabūja galu Blotzheima ciema liesmās, bet 38 barveži uzkārti. Redzam tos karājamies pie kailiem zariem uz kāda kalniņa pie Hāsingenes, zemnieku apģērbā, nesaistītām rokām; zemē samestas viņu cepures. Viņi jau sastinguši nāves krampjos. H. Fehr, Kunst und Recht, I, 85. lp., Bild 99, München, 1923.

155. **Lielkungs Vilhelms**, Gotarda Ketlera jaunākais dēls, dzimis 1574. g. Valdīja līdz 1616. g., kad viņam pēc brāļu Noldes nogalināšanas vajadzēja bēgt uz ārzemēm. Teika stāsta, ka viņš vispirms apslēpies uz Roņu salas. Viņš apprecēja kādu prūšu princesi, kas viņam atnesa pūrā līdz Prūsijai iekīlāto Grobiņas novadu. Miris Pomerānijā 1640. g. Viņa dēls Jēkabs bij ievērojamākais Kurzemes hercogs. Šī attēla oriģināls ir eļļas glezna, kas glabājas Rīgas dommuzejā, uz kuriem tā atvesta no Roņu salas baznīcas.

156. **Lielkungs Jēkabs**, slavenākais Kurzemes hercogs. Dabūjis savu hercogisti lēņos no Polijas karāļa 1642. g. ar noteikumu, ka viņam jādod vienādas tiesības luterāņu un katoļu baznīcai. Tai pašā gadā Jēkabam bij jāatzīst muižniecība par vienīgo pilntiesīgo iedzīvotāju kārtu valstī. Tomēr šī atkarība no bruņniecības netraucēja Jēkabu savās kroņa muižās atstāt plašu rūpniecību un tirdzniecību.

157. **Jēkaba kara kuģis „Fortitudo“ (Drosme) 1658. g.**, viens no 47 pēc skaita, apbruņots ar 60 lielgabaliem un vairākiem buru mastiem. No šiem kuģiem 32 bruņoti un 15 bez lielgabaliem. Kuģu vārdi bij šādi: „Cerība, Pacietība, Miers, Gulbis, Gudrība, Vienība, Kēniņš Dāvids, Jēkabs Lietais, Kurzemes princese, Sarkanais Lauva“ u. t. t. Pēc J. Juškeviča, Kurzemes flote 17. g. s. Žurnals „Laiks“, 1924. g., nr. 5

158. **Liepāja un Jelgava lielkunga laikos** pēc Broces, III, 115. Liepāja līdz pat 1413. g. saucās par „Lyva“. Pilsētas tiesības tā dabūja tikai 1625. g. no lielkunga Fridricha. Hercoga Jēkaba laikā zviedru un poļu karā zviedri Liepāju nodedzināja. Tās ostu no jauna uzbūvēja 1697—1703. g. Atdrukātā attēla redzam cietoksni, kuŗu nostiprināja zviedri Ziemeļu karā.

Jelgava pēc kāda vara gravējuma ap 1720. g. Priekšā Lielupe, aiz tās uz salas vecā ordena pils, kuŗu 1738. g. uzspridzināja; vēl tālāk aiz Driksas upes Jelgavas pilsētiņa ar baznīcu torniem.

159. **Tabago salas skats** ar lēzenu, palmām apaugušu krastu, pēc J. Juškeviča, Kurzemes flote 17. g. s. Žurnals „Laiks“, 1924. g. nr. 5—6.

Šo salu 1498. g. atrada Kolumbs; pirmie kolonisti bij holandieši, kuri jau 1652. g. tur uzcēla miestīņu. Bet drīz vien spānieši viņus aizdzina un ļaudis izkāva. Vēlāk šo neapdzīvoto salu Anglijas karālis Jēkabs I. atdeva savam vasalim grāfam Varvikam, kurš salu ap 1652. g. pārdeva hercogam Jēkabam.

Tabago sala ir 43 klm. gara, aptver 97 kvadr. klm., tā tad apm. ieņem Rīgas platību. Tā ir bagāta ciedru, palmu un krāsu koku mežiem; viņas kalni ir divas reizes augstāki nekā Gaisīna kalns Vidzemē un no tiem plūst 18 upes ar labiem ličiem. Tiem bij šādi nosaukumi: Jēkaba, Ferdinanda, Frederika, Kazimira, Jaunjelgavas, Kurzemes, Ventspils un citi liči. Pirmais Jēkaba kuģis piebrauca pie Tabago salas 20. maijā 1654. g. ar 120 kolonistiem — Kurzemes zemniekiem, amatniekiem un Afrikas nēģeriem. Latviešu izcelotāji dabūja brīvību. Kolonijas ziedu laikos 1658. g. salā bij jau 12.000 pastāvīgu iedzīvotāju, no kuriem ap 8000 nēģeru vergu.

160. **Lielkunga Jēkaba vēstule**, adresēta Rīgas pilsētai 1666. g. par zvejnieku laivu aizturēšanu Rīgas ūdeņos. Oriģināls glabājas Rīgas pilsētas archīvā. Vēstuli rakstījis kancelejas ierēdnis, bet paraksts un divas beidzamās rindas no paša Jēkaba.

161. **Galminieku bērū gājiens Jēkaba laikos** pēc Broces, VI. 17. zīmējis T. Krauss; dommuzeja īpašums. Šī svinīgā procesija 1676. g. pavadīja uz kapiem Jēkaba lielkundzi Luizu Šarloti. Redzam tā laika augstmaņu uzvalkus: muižnieki garos melnos mēteļos ar astēm, sejas pārklātas ar šķidrautu (apakšā pa kreisi); dāmas no galvas līdz kājām ērēbtas baltā sēru drānā. Katrai grupai pa priekšu gāja māršals ar zīli (apakšā pa labi).

162. **Lielkungs Ferdinands**, 1711.—37. g. pēdējais Ketleru nama hercogs, palika par valdnieku 56 g. vecs un neprecējies. Viņa laiks pagāja pastāvīgās cīņās ar muižniecību, kuŗa tam atņēma gandrīz visas agrāko hercoga tiesības. Viņa laikā notika arklū vērtības kadastrēšana 1714.—19. g., pie kam par arklū nolēma saukt 60 dzimtsļaudis viriešu dzimuma no 14 līdz 60 g. vecus.

163. **Liepājas Annas baznīcas altaris**, griezis tēlnieks Nikolajs Zefrens 1697. g. Zefrens dzimis Ventspilī 1652. g. kā Jēkaba kuģu būvētavas mākslinieka dēls. Sākumā palīdzēja tēvam izgreznot hercoga kuģus. Vēlāk strādāja patstāvīgi dažādās Kurzemes pilsētās. Miris no mēra 1710. g. Viņa labākais darbs ir Annas baznīcas altaris. Tas ir 9,7 metrus augsts un sastāv no trim stāviem. Apakšējā stāva vidū krustā sīšanas akts, bet starp pilariem četri apustuļi gandrīz dabīgā lielumā. Pār Krustāsisto spārnotu eņģeļu grupa ar palmu zariem rokā. Virs eņģeļiem ierāmēts Kristus apraudāšanas skats. Starp pilariem atkal apustuļi. Trešā stāva vidū Kristus debessbraukšana. Sk. W. Neumann, Aus alter Zeit, 103.

164. **Vāku grāmata ar kuršu ķēniņu nodevām** pēc 1716. g. zemes revīzijas listēm no Kuldīgas apriņķa. Redzam parasto vāku grāmatas iedaļojumu. Augšā zem stripas uzraksts „Kursche Könige”: zem tā atsevišķas ķēniņu dzimtis: Krūka, Gailis, Kalējs, Kikals, Sprigis. Parastais sētas lielum viens arklis. Pirmos 5 nodalījumos pa labi ierakstīts katras mājas iedzīvotāju skaits. Nākošās 5 rubrikās uzdots dzīvais inventārs: zirgi, vērsi, govīs, teļi un aitas. Aiz grāmatas locījuma (mūsu attēlā pēc tumšās stripas) uzskaitītas ķēniņu nodevas: vispirms mācītāja sieciņi — 1½ sieka rudzu, miežu un auzu, tad pagasta nauda un nodokļi karaspēka uzturēšanai. Kā redzam, kuršu ķēniņi nekādas nodevas muižniekiem nedeva, tikai valstij un baznīcai.

165. **Kuršu Konīņu ciems** ap 1860. g., V. Stavenhagena zīmējums; pēc M. Skujenieka, Latvija, 164 l. p. Tas atrodas Kuldīgas apriņķī kopā ar pārējiem 6 brīvciemiem. Tur dzīvo seno latvju leimaju pēcteči, kas nekad nav bijuši dzimtsļaudis. No šķautis uz to, kuršu ķēniņu ciemos nav saimniecību, kas ar savu bagātību atšķirtos no apkārtnes.

166. **J. Mancela vārdnīca** ar nosaukumu „Lettus“, das ist Wortbuch, verfertigt durch Georgium Mancelium, iznāca Rīgā 1638. g. Atdrukātā lapa fotografēta pēc eksemplāra, kas glabājas Rīgas pilsētas bibliotēkā. Tur uzskaitītas zviedru laiku naudas: mārkī, šķilīņi ārtavi jeb ārtaugi, vērdīni, dālderī, graši un kausi.

167. **Ernests Bīrons** pēc eļļas gleznas, kuŗas oriģinals atrodas Kurzemes provinču muzejā, Jelgavā. Ar Bīronu 1737. g. sākās jauna dinastija Kurzemē. Tā atradās pilnīgā atkarībā no Krievijas keizarieniem. Ari Ernestam vajadzēja izbaudīt visas šīs atkarības sekas ņavādot veselus 20 gadus trimdā. Viņa mūžs iezīmēts ar lepnām, pilu būvēm Kurzemē.

168. **Ordēna pils Jelgavā 1703. g.** Tā celta 1265. g. un par to valdīja komturs. Pie pils bij miestīņš, kuŗu Gotards Ketlers paaugstināja par pilsētu. Pils pastāvēja līdz Ernesta Bīrona laikiem, kuŗš to 1738. g. lika uzspriecināt līdz ar baznīcu. un tai vietā Rastrelli cēla jauno Jelgavas pili. Tai visapkārt redzam vaļņus un ar ūdeņi pildītus grāvjus. Pili varēja nokļūt pa tiltu un vārtiem.

169. **Rundāles pils.** Krievijas keizariene dāvāja Ernestam Bīronam Rundāles muižu netāl no Bauskas. Še Pēterpils galma arhitekts Rastrelli 1736. g. sāka celt lielisko Rundāles pili, kuŗai hercoga stāvokli vajadzēja pacelt pāri citiem muižniekiem. Pils celta no kīeģeļiem rokoko stilā, tomēr zem liela romāņu mākslas iespaida. Redzam smalki izstrādātos iebraucamos vārtus, kur pilāra galos stāv divi kronēti lauvas ar hercoga vairogu priekšējās ķetnās. Pilāri apšūti ar divām isākām kolonnām, kuŗas beidzas ar urnām. Patī pils sastāv no 4 galiem, kas ieslēdz gandrīz kvadrātisku pagalmu. W. Neumann. Aus alter Zeit, 30 lp.

170. **Rundāles pils baltās zāles dekoratīvā ietērpā** izturēta elegantī vieglā franču stilā ar rotalīgām bērnu grupām virs duvīm un griestos. Lieliskā pils tika izpostīta no bermontiešiem 1919. g. un Rastrelli mākslas darbs gandrīz nav vairs atjaunojams.

171. **Jaunā Jelgavas pils,** sākta celt 1738. g., pabeigta tikai hercoga Pētera laikā, lai gan lielkungs Ernests jau 1772. g. apmetās uz dzīvi vienā pils daļā. Tā atrodas uz salas starp Lielupi un tās pieteku Driksu. Māksliskā ziņā pils nesasniedz Rundāles daļumu un arī no istabu izrotājumiem maz kas bij palicis pāri, jo 1816. g. pils nodega un pēc tam to atjaunoja. Beidzot 1919. g. pili no jauna nodedzināja bermontieši un taģad tā ir nepadzīvojama. Pils pagrābos glabājas Kurzemes lielkunga liķi.

172. **Vecais Stenders,** latv. laicīgās rakstniecības nodibinātājs. Dzimis 1714. g. Lašu mācītāju muižā, studējis Vācijā, darbojies kā mācītājs Kurzemē un miris Sunākstī 1796. g. Sk. T. Zeiferta. Latv. rakstniecības vēsture. I, 299.

173. **Pēteris Bīrons** pēc oriģināla, kas atrodas Kurzemes provinču muzejā; Sīfēra eļļas glezna.

174. **Jelgavas brīvmūrnieku ložas nozīmes,** glabājas Kurzemes provinču muzejā. Pā kreisi lapu vainags ar diviem zobeniem un karogu; pa labi enkuris divos trīsstūros.

175. **Jelgavas brīvmūrnieku pase** jeb apliecība, Certificat, izdota franču valodā 1778. g. Indriķim fon Ofenbergam no „Ložas zem trim kronētiem zobeniem“. Glabājas tai pašā muzejā.

176. **Muižas vagara zvērests lielkunga Pētera laikā;** drukāta blanka, kur pirmā rindā pēc vārda „Es“ ierakstīja vagara uzvārdu, bet piektā rindā muižas nosaukumu. Zvērināja ne tikai kroņa muižu vagari un rījkuri, bet arī fabriku meistarus un amatniekus. No teksta redzam: kādi bij vagara pienākumi, attiecības starp muižas gājējiem un kā apstrādāja laukus. Izlasat klasē un iztīrējājat zvēresta saturu. Fotografēts no eksemplāra, kas atrodas valsts bibliotēkā.

177. **Pētera akadēmiju Jelgavā** dibinājis lielkungs Pēteris 1775. g. bijušās hercogu pils vietā; celta pēc dāņu architekta Jenzena plāna. Aka-

dēmijai bij divas nodaļas: literatūras un zinātņu klase. Pēdējā pasniedza augstskolas mācības un skolotājus sauca par profesoriem. Viņu raksti bij brīvi no cenzūras. Krievu laikos akadēmiju pārvērtā par ģimnāziju. 1919. g. to aizdedzināja bermontieši, pie kam gāja bojā ļoti vērtīga biblioteka.

178. **Daugavpils vācu ordeņa laikos** pēc bar. Manteifeļa, Polnisch-Livland, 56. Atrodas apm. 18 kilm. pa Daugavu uz augšu no tagadējās Daugavpils, pie Jozefovas stacijas. Pils celta 1277. g. un tur no 1367.—1562. g. valdījuši 20 komturi. 1559. g. ordenis pili ieķīlāja Polijai, kura tur iecēla savu stārstu. 1577. g. to apsēda Jānis Briesmīgais. 1625. g. Daugavpili ieņēma zviedri, līdz beidzot 1710. g. tā nebij vairs cietoksnis. Tagadējā Daugavpils dibināta 1582. g.

179. **Ludzas pilsēta** ar vācu ordeņa pils drupām, Latgalē. Pils celta uz šauruma starp Lielo un Mazo Ludzas ezeru. Pirmo reiz minēta 1433. g. Jau 1577. g. to ieņēma krievi un, jādōmā, nopostīja. 1778. gadā miestīņu apstiprināja par apriņķa pilsētu.

180. **Ciems Latgalē**, pēc M. Skujenieka, Latvija, 2. izd., 82 lp.

181. **Latgalieši Daugavpili 19. g. s. vidū** pēc bar. Manteifeļa, Polnisch-Livland, 34. Rīga, 1869. Virieši gaiši pelēkos mētelos, sievietē ar dziesmu grāmatu rokās un, laikam, pātaru virkne kaklā.

182. **J. Elģera dziesmu grāmata**, izdota Viļņā 1673. g. ar nosaukumu: „Cantiones spirituales ex Latinis, Germanicis & Polonicis translatae in idioma Lothavicum, additis pluribus“. Tituļa lapa iespiesta T. Zeiferta Latviešu rakstniecības vēsturē I. 288. Kā redzam no virsraksta, Elģers dziesmas tulkojis no latīņu, vācu un poļu valodām. No vācu valodas tulkotās dziesmas atrodam arī luterāņu „Nevācu psalmos“, kas iznāca jau 1587. g. Ketlera laikos. No atdrukātās 94. lp. redzam, ka Elģers mēģinājis dzejot ar atskanām (sūtīts — gūstīts, par lab' — krustu stab' atveŗ — saspeŗ) un lietojis vēl seno dātīvu ar galotni s (no saviems ļaudīms).

183. **J. Elģera poļu-latīņu-latvju vārdnīca**, 21. lp. To izdevusi Viļņā Jēsus biedrība pēc autora nāves 1683. g. Pirmā plašākā latviešu vārdnīca ar daudziem senvārdiem, kas tagad aizmirsti. Sk. attēlā burtu „BR“ apakšā pa labi, kur atrodam daudz apstrīdētos vārdus: brālīts, bālīts — bāliņš.

Saturs.

Ievads.

1. Latvju valoda.
2. Latvijas pirmiedzīvotāji.
3. Latvju pirmdzimtene — 3. lp.
4. Latvijas iedzīvotāji 12. g. s.
5. Latvijas zeme — 4. lp.
6. Baltu kultūra.
7. Sāmu kultūra — 5. lp.
8. Aizvēsture — 6 lp.

I. Aizvēsture.

- A. Akmens laikmets — 7. lp.
- B. Bronzas laikmets — 9. lp.
- C. Dzelzs laikmets.
1. Dzelzs nozīme un izplatīšanās — 10. lp.
2. Vecākais dzelzs laikmets — 11. lp.
3. Jaunākais dzelzs laikmets — 12. lp.
4. Latvju un lībju kapenes.
5. Aizvēstures sabiedriskā un garīgā kultūra — 18. lp.

II. Vikingu laiki.

1. Vēstures pieminekļi — 20. lp.
2. Rūnu raksti.
3. Vikingu laiks — 22. lp.
4. Vikingu siļojumi.
5. Vikingi Baltijā — 23. lp.
6. Vikingu nozīme — 24. lp.
7. Gotzemes tirdzniecība ar Baltiju — 25. lp.

III. Dzimts satversmes laiki.

A. Materiālā kultūra.

1. Ēkas — 26. lp.
2. Arāja sēta — 29. lp.
3. Pilis — 30. lp.
4. Istabas lietas — 31. lp.
5. Apģērbs — 33. lp.

B. Saimnieciskā kultūra.

1. Nodarbošanās — 36. lp.
2. Darba rīki — 38. lp.

C. Sabiedriskā kultura.

I. Saime.

1. Ģimene.
2. Lielģimene.
3. Saime — 42. lp.
4. Saimes sastāvs.
5. Saimes lielums.
6. Saimes darbi — 43. lp.
7. Darbu dalīšana.
8. Saimes manta — 44. lp.
9. Saimes novads.
10. Saimes vara — 45. lp.

II. Dzimts.

11. Dzimts. 12. Dzimts sastāvs — 47. lp. 13. Dzimts lielum. 14. Bāliņi. 15. Tautas — 48. lp. 16. Dzimts sapulce. 17. Dzimts vienība — 49. lp. 18. Ļaudis — 50. lp. 19. Bajārs. 20. Smirds. 21. Tēva dēls — 51. lp. 22. Neļaudis — 52. lp. 23. Dzimts laulības — 53. lp.

D. Garīgā kultūra.

1. Māksla. Tautas dziesmas — 55. lp. Tautas muzika — 56. lp. Muzikas instrumenti — 57. lp. Teikas un pasakas — 62. lp. Senie raksti — 62. lp. 2. Reliģija — 64. lp. Dievs — 65. lp. Dievības — 66. lp. Kults, svētki, miti — 67. lp. 3. Ziņātne. Burtnieks — 68. lp. Māģija — 69. lp. Skaitļi — 70. lp. 4. Tiesības. Vecā tiesa. Asins atreibība. — 71. lp.

E. Politiskā kultūra.

1. Valsts un pagasts. 2. Pagasts — 72. lp. 3. Vaka. 4. Pagasta nosaukums un lielums. Pagasta vecākais. 6. Valsts — 73. lp. 7. Kungs. 8. Draugi — 74. lp. 9. Karogs — 75. lp. 10. Cilts. 11. Kursa — 76. lp. 12. Ziemgale — 77. lp. 13. Sēla — 79. lp. 14. Latgale — 80. lp. 15. Tālava — 80. lp. 16. Imera. 17. Idumeja. 18. Lība — 82. lp.

A. Vācu laiki (1184—1561)

- I. Māras zemes iekarošana (1184—1290). 1. Vācu laiki. 2. Stāvoklis Eiropā — 83. lp. 3. Sacensība starp Dāniju un Vāciju — 84. lp. 4. Tirdzniecība ar Krieviju. 5. Latvijas okupācija un tās iemesli — 86. lp. 6. Dāņi Igaunijā. 7. Polocka atsakās no Latgales — 87. lp. 8. Ziemgales cīņas par patstāvību — 89. lp. 9. Māras zeme — 90. lp. Biskaps Alberts — 91. lp. 11. Rīgas dibināšana. 12. Zobenbrāļu ordenis — 92. lp. 13. Vācu okupācijas sekas — 93. lp. 14. Māras valsts nozīme. 15. Lietavas nozīme — 94. lp. 16. Latviešu Indriķis un Jurgis — 95. lp.

II. Māras zemes satversme 13. un 14. g. s.:

- a) Zemes kungi: 17. Katoļu baznīca. 18. Pāvestu politika — 98. lp. 19. Biskapu vara — 99. lp. 20. Biskaps — zemes kungs — 100. lp. 21. Domkapituls. 22. Domkungi — 101. lp. 23. Vācu ordenis. 24. Ordeņa brāļi — 102. lp. 25. Ordeņa

mestrs. 26. Ordeņa kapituls — 103. lp. 27. Ordeņa padome — 104. lp. 28. Ordeņa pils — 106. lp. 29. Ordeņa iekārta. 30. Ordeņa valsts — 107. lp.

b) Kungu pavalstnieki: 31. Bīskapa vīri. 32. Vasali — 108. lp. 33. Lēņa saņemšana. 34. Lēņa grāmata — 109. lp. 35. Vasali bīskapu valstīs. 36. Vasali ordeņa valstī — 110. lp. 37. Latvju leimaņi. 38. Laužu stāvoklis — 111. lp. 39. Desmitā tiesa. 40. Arāju kļaušas. 41. Zemnieku pagasti — 112. lp. 42. Pagasta tiesa — 113. lp. 43. Zemnieku likumi — 114. lp. 44. Vasalis iet dzīvot uz laukiem. 45. Bruņnieki paliek par muižniekiem. 46. Zemnieks muižas darbos — 115. lp. 47. Kalpu stāvoklis. 48. Rīgas pilsoņi — 116. lp. 49. Rīgas satversme — 117. lp. 50. Rīgas tirdzniecība — 118. lp. 51. Lēņu iekārta — 119. lp.

III. Ordeņa cīņa par vienotu valsti (1290—1435). 52. Ordeņa valsts platība. 53. Ordeņa bagātība — 121. lp. 54. Ordeņa atkarība no virsbīskapa — 122. lp. 55. Pilsoņu karš un kristīgā ticība. 56. Ordeņa cīņa par vienotu valsti. 57. Jungingena žēlastības grāmata — 124. lp. 58. Pāvesta loma Māras zemē. 59. Tannenbergas kauja — 125. lp. 60. Politikas maiņa. 61. Pirmais landtāgs. 62. Baltijas savienotās valstis. 63. Landtāga nozīme — 126. lp.

IV. Savienotās valstis (1435—1561). 64. Silvestra žēlastības grāmata. 65. Muižnieki virsbīskapijas padomē — 128. lp. 66. Muižnieki ordeņa valstī. 67. Ordeņa zemnieki Ziemeļgālē 15. g. s. beigās — 129. lp. 68. Birkas un vaku grāmatas — 130. lp. 69. Saimnieki krīt parādos. 70. Parādnieku gūstīšana — 131. lp. 71. Rīga — latvju brīvības pils. 72. Dzimtsbūšanas sākums — 132. lp. 73. Pilsētu cīņa pret dzimtsbūšanu. 74. Saimniekus pērk un pārdod — 133. lp. 75. Valinieki un iebūvieši. 76. Pilsētu attīstība — 134. lp. 77. Cunftes — 135. lp. 78. Gildes — 136. lp. 79. Ordeņa iekšējās cīņas 15. g. s. 80. Baltijas ordeņa sastāvs — 137. lp. 81. Māras zeme Pletenbergā laikā — 138. lp. 82. Reformācijas kustība Vakareiropā — 139. lp. Lūtera mācība Rīgā — 140. lp. 84. Svētbilžu grautiņi — 141. lp. 85. Hofmaņa mācība. 86. Lūtera ticības uzvara — 142. lp. 87. Ko latvji ieguva no reformācijas — 143. lp. 88. Ordeņa sabrukums — 144. lp. 89. Karš ar Krieviju — 146. lp. 90. Māras valsts gals — 148. lp. 91. Latvju kultūra vācu laikos — 149. lp.

B. Poļu laiki Pārdaugavas hercogistē (1561—1629).

92. Māras zemes sadalīšana. 93. Livonijas karš — 150. lp. 94. Pēckara sabrukums — 151. lp. 95. Sigismunda žēlastības grāmata — 152. lp. 96. Pārdaugavas hercogiste — 153. lp. 97. Viņas satversme. 98. Pārpoļošana. 99. Stefans uzstājas

par zemniekiem 154. lp. 100. Naudas saimniecība — 155. lp. 101. Kā muižnieks saimniekoja. 102. Kā muižnieks dzīvoja — 156. lp. 103. Zemnieku tiesiskais stāvoklis. 104. Pagastu iekārta — 157. lp. 105. Cīņa ap Zviedrijas troni — 158. lp. 106. Poļu un zviedru karš. 107. Zemnieku stāvoklis poļu laiku beigās — 159. lp. 108. Pirmās latviešu grāmatas — 160. lp.

C. Zviedru laiki Vidzemē (1629—1710).

109. Izpostītā Vidzeme. 110. Kā dzīvoja saimnieki — 161. lp. 111. Latvija — Zviedrijas maizes klēts — 162. lp. 112. Gustava Ādolfa reformas — 163. lp. 113. Valsts satversme — 164. lp. 114. Karaspēks — 165. lp. 115. Kristīnes valdības laiks — 166. lp. 116. Baltijas muižnieki nāk atkal pie varas — 167. lp. 117. Zemnieki kopā ar karāli pret muižniekiem. 118. Kārļa XI. valdības laiks — 168. lp. 119. Muižu atsavināšana — 169. lp. 120. Lielais zviedru kadastris — 170. lp. 121. Vaku grāmatas un zviedru dālderis — 171. lp. 122. Saimnieku nodevas 1690. g. — 172. lp. 123. Saimnieku kļaušas. 124. Likumi par saimnieku aizsardzību — 173. lp. 125. Leidas vīri. 126. Kalpi un vaļinieki — 174. lp. 127. Muižnieku cīņa ar valdību — 176. lp. 128. Zviedrijai naidīga savienība. 129. Ziemeļu karš — 177. lp. 130. Pilsētas zviedru laikos — 179. lp. 131. Latvju amatnieki — 180. lp. 132. Tautas izglītība — 182. lp.

D. Kurzemes lielkungu valsts (1562—1795).

I. Ketlera nams (1562—1737):

133 Kurzemes valsts — 185. lp. 134. Gotarda Ketlera valdības laiks — 186. lp. 135. Baznīcas un skolas — 187. lp. 136. Zemnieku mājas dzīve. 137. Jelgavas novada saimnieku nodevas — 188. lp. 138. Kurzemes bīskapijas zemnieki. 139. Zemnieku tiesiskais stāvoklis līdz 1617. g. — 189. lp. 140. Muižnieki — 190. lp. 141. Kurzemes satversme — 191. lp. 142. Jēkabs — 193. lp. 143. Kurzemes rūpniecība — 194. lp. 144. Tirdzniecība. 145. Kolonijas — 195. lp. 146. Zviedru un poļu karš — 196. lp. 147. Jēkaba zemnieki — 198. lp. 148. Jēkaba dēli — 199. lp. 149. Ketlera nama gals — 200. lp. 150. Kurzeme pēc mēra — 201. lp. 151. Kuršu ķēniņi — 202. lp. 152. Garīgā kultūra — 203. lp.

II. Bīrona nams (1737—1795):

153. Ernests Bīrons valda pirmo reiz. 154. Juku laiki — 204. lp. 155. Zemnieku stāvoklis 18. g. s. vidū — 206. lp. 156. Ernests valda otro reiz. 157. Māksla un rakstniecība —

208. lp. 158. Pēteris Bīrons — 209. lp. 159. Brīvmūrnieki —
210. lp. 160. Pētera Bīrona muižu saimniecība — 211. lp.
161. Kurzeme nāk zem Krievijas — 213. lp.

E. Poļu laiki Latgalē (1629—1772).

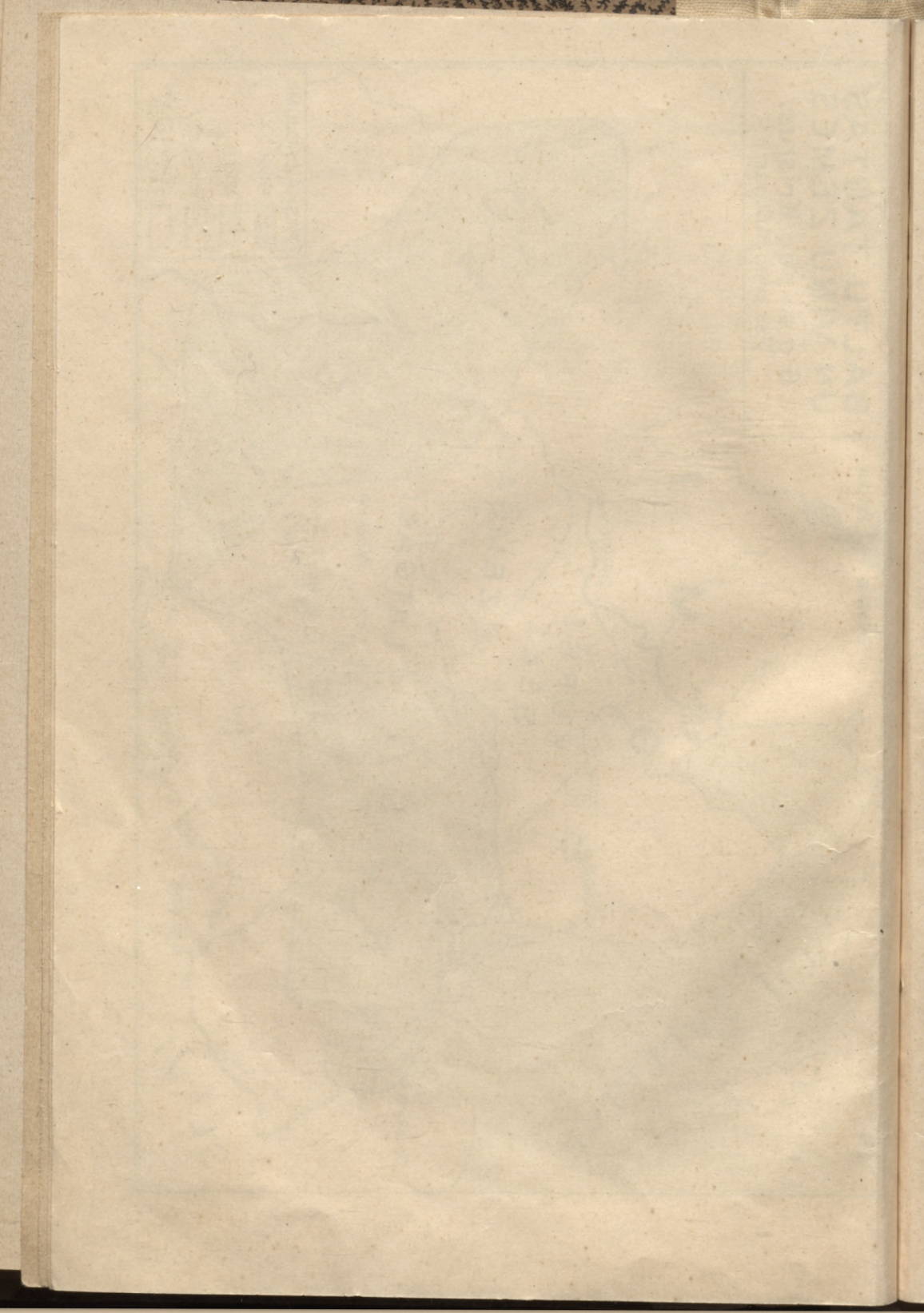
162. Poļu Vidzeme — 215. lp. 163. Latgales iekārta —
216. lp. 164. Šlachta — 217. lp. 165. Muižnieku republika.
166. Zemnieki — 218. lp. 167. Katoļu ticība — 219. lp. 168. Je-
zuiti — 221. lp. 169. Katoļu rakstnieki. 170. Latgales īpatnī-
bas — 222. lp.

Attēlu apraksts — 223. lp.

BALTU TAUTAS UN VIŅU ZEMES

6 g.s. pēc Kristus.
Pēc prof. K. Būgas.

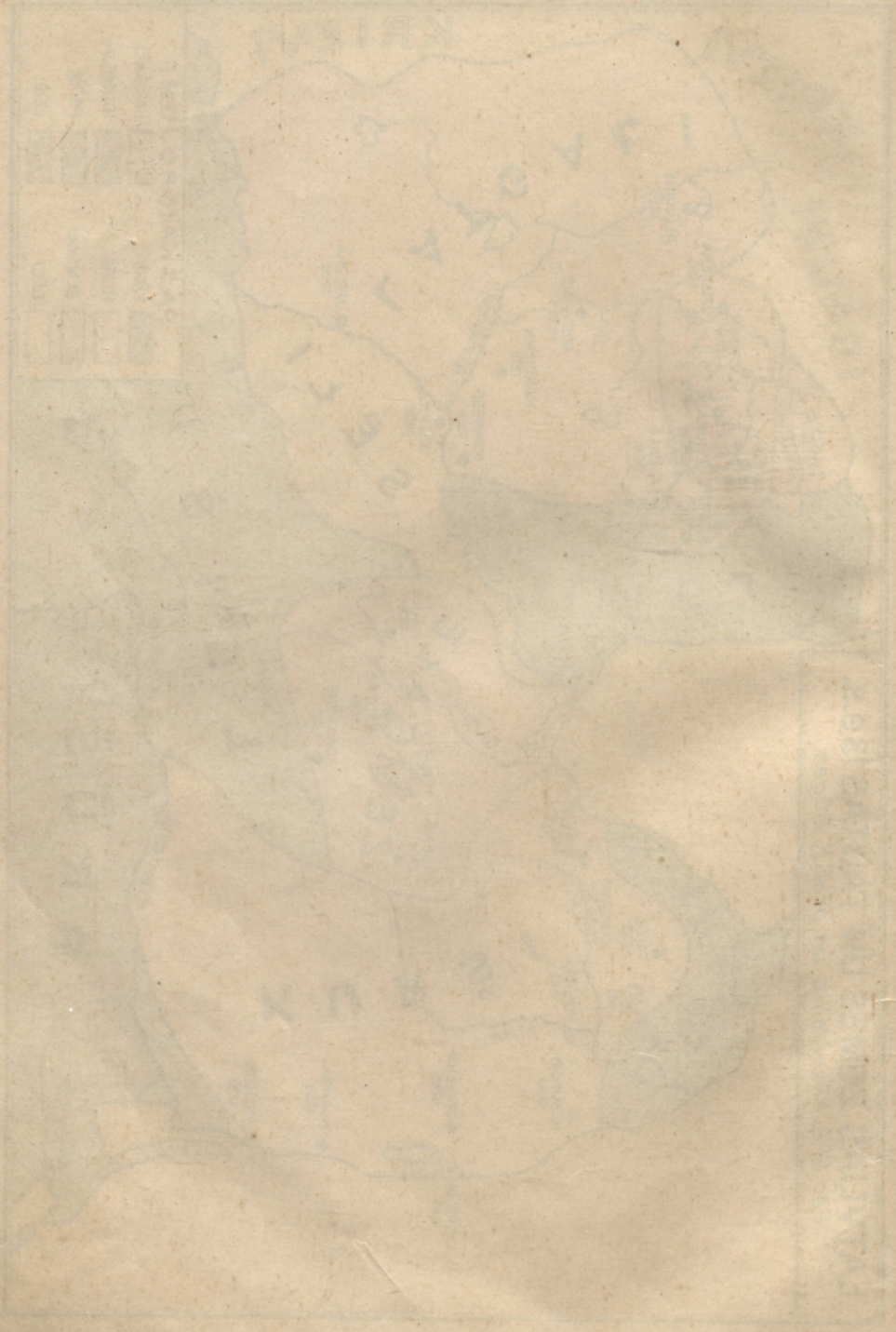
LATVIJAS ZEMES UN TAUTAS 13G.S.

Pēc Dr A. Bīlenšteina un prof. K. Būgas.

PASKAIDROJUMI:

	LATGAĻI
	IDUMEJA
	PRŪŠI
	LEIŠI
	ZEMGAĻI
	KURŠI
	LĪBĪJI
	SĒĻI

MĀRAS ZEMES KARTE

LĪDZ 1561 G.
PĒC K. F. LEVIS.

PASKAIDROJUMI:

- Vācu ordeņa valsts
- Sāmsalas un Vīkas biskapa valsts
- Rīgas virsbiskapa valsts
- Tērbatas biskapa valsts
- Pilsēta
- Komendantūra
- Advokātūra (rogteja)
- Rīgas patrimoniālapgabals
- Kurzemes biskapa valsts
- Biskapa pils
- Ordeņa pils
- Vasalja pils

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

Valtera & Rapas akc. sab., Rīgā, izdotās grāmatas:

Kaudzīša, R., Garīgā skolas draugs, Katķisms ar pielikumiem.

Kerbiņa, V., Pasules sīdriņi-kustoni. Pēc angļu V. Kerbiņa „Manuals of the World“ saslūdzīta. Ar 169 nobīdījumiem krāsās.

Kilces, M., Latviešu stenogrāfija pēc Štolce-Srai sistēmas. Latviešu valodai pielīgota.

Kļausiņa, K., Latviešu rakstniecības vēsture.

Klepera, A., Filozofijas vēstures kurss.

Krievkalna, P., Analītiskā ģeometrija.
— Algebriska analīze.

Krievu-latviešu kabatas vārdnīca.

Krolla, O., Ģeogrāfija latv. skolām. Ar zīmējumiem. I un II daļa.

Kundziņa, F., Mūsu rakstniecība. Daļliteratūras chrestomatija, I un II daļa.
— Pareizrakst. un domu raksti. I. burtiņca.
— Balta tirums, melna sūka. Ar ilustrācijām. I daļa. Abccc.
II daļa. Lasāmā grāmata.

Kupffer, Prof., Musterstücke aus deutsch. Klassikern. Lesebuch für lett. Lehranstalten. Ar vācu-latv. vārdnīcu. I Teil.

Ķuržēna, M., Aritmetika pamatskolām. Ar ilustrācijām. I, II un III daļa.
— Algebras pamatskolām un vidusskolu sagat. klasēm. I un II daļa.
— Ģeometrija. I—IV. daļ.

Leimīņa, A., Mārtiņa Lutera mazā katķisms.

Lapiņa, J., Eiropas ģeogrāfijas kurss.

Latvijas sienas karte. Olava fonda izdevuma.

Latvijas karte skolēniem.

Leimāņa, A., Ģeometrija pamatskolām. Ar zīmējumiem. I—IV. daļa.
— Skaitļu māksla. Reķiņu grāmata pirmsskolām ilustrēta.

— Skaitļu māksla. Reķiņu grāmata pamatskolām. I un II. klases kurss. Ilustrēta.

— Iši metodiski atbaidījumi aritmetikas pasniecējiem. I un II. mācības gads.

Leišes, E., Putnkopība. Darbs visam gadam. Ar ilustrācijām.

Lercha, A., Alģebra. Teorija un uzdevumi. I un II. daļa.

Liberta, A., Trigonometrija vidusskolām. Teorija un uzdevumi.
— Analītiskā ģeometrija. Ar zīmējumiem.

Likuma, Kr., Fizikas praktiskie darbi. Ilustrēti.
— Algebriska analīze.

Mazāis Dr. Mārtiņa Lutera katķisms. Ar piel.

Millzīs, J., Dabas pētīkļa. Rokas grāmata skolotājiem vienkāršāko aparātu izgatavošanā un mēģinājumu sagatavošanā. I un II. daļa.

Mūlenbacha, F., Vadonis tiefhas mācībā un bībeles lasīšanā. I un II. daļa.

Ney, P., Mein erstes deutsches Buch. Lehrbuch der deutschen Sprache für Anfänger. Mit Illustrationen. Ar vācu-latv. vārdnīcu.

— Mein zweites deutsches Buch. Lehrbuch der deutschen Sprache. II Teil.

— Der Kinderfreund. Ar latv. vārdnīcu.

— Elemente der deutschen Sprachlehre.

— Visu rakstnieku skolās. Literatūrvēsturiska lasāmā grāmata vidusskolām. Ilustrēta. I un II. daļa.

Neļa, P., L. Būrzīņa un M. Bruņenleka, Vācu valodas mācība pamatskolām. I un II. gads. Ar vācu-latv. vārdnīcu.

Paegļa, L., Ievads vēsturē skolām un pašm. Ilustr.

Pauķišņa, P., Kristīgas baznīcas vēsture evaņģēliskām skolām. Pārstrādāta no L. Būrzīņa.

Pestmaļa, J., Mašīnu zinātnes pēc jaunākās metodēm. Ilustrēta.

Phillipson-Kells, E., Angļu valodas mācība iesācējiem. I un II. daļa. Ar angļu-latviešu vārdnīcu.

Pīlūdoņa, Latviešu literatūras vēsture. Sasaīnāta kurss. I, II, un III. daļa.
— Sistemātiskais kurss. I un II. daļa.

Plutes-Olava, V., Garīgas dāsesmas skolām. Ar notām.
— Bībeles stāsti. Ar bildēm.
— Dieva valstības vēsture vidusskolām. Ar bildēm un 5 kartēm.
— Stāsti iz kristīgas baznīcas vēstures. Ar bildēm.
— Svarīgākie notikumi iz kristīgas draudzes vēstures. Ar bildēm.

Priedīts, O. un N. Sļotova, Trigonometrija uz plūksnes ar laim ziņām no stereiskās trigonometrijas.
— Trigonometrijas uzdevumu krāj. vidusskolām un skolotāju institūtiem.

Ramana, A., Bīskopība. Rokas grāmata bīskopjiem. Begāļīgi ilustrēta.

Rāmnieka, G., Praktiskā fizika. I un II. daļa. Ilustrēta.

Reņģes, J., Mūsu dzimta augi un viņu kultūra. Palīgs pie ienesīgas saku un ogu ierīkošanas un apkopšanas. Ilustrēta.

Resnā, J., Latvijas kristniecības stādi. Pamācība tos audzināt, krāt un sagatavot. Ar stādu glezniecību. I un II. daļa.

Rītiņa, J., Rotāja un darba „Avota“ ābece. Ilustr.

— Avota. Lasāmā grāmata skolām. Ar ilustrācijām. I un II. daļa.

Rumpana, Drekslera, un Vinegra, Zīmēšanas metodika.

Sama, V., Vadonis vācu valodas mācībā. Ar daudz ilustrācijām. I un II. daļa.

Sienas tabulas skolām, lielas, krāsās.
— Četri gada laiki.
— Anatomija.
— Botānika.
— Zoologija.

Sējas, L., Franču valodas mācības grāmata. Ar franču-latviešu vārdnīcu. I un II. gads.

Serge, C., Novērojiet dabu un cilvēka dzīvi. Uzdevumi skolniekiem. Ilustrēti.

Sīliņa, P., Dr. M. Lutera katķisms.

Smilģas, A., Vācu gramatika pamat- un vidusskol.

Sodofsky, Dr. G., Deutsche Literaturgeschichte, I Teil.

Šauruma, G., Jaunānes dzimta. Kristīgs vadonis iesācējiem.

Švikul, D., Praktiskie darbi bioloģijā. Ilustrēti.
— Kā izgatavot mācības līdzekļus bioloģijā. Objektu vākšana, audzēšana, preparācija. Ar 17 zīmējumiem.

Šanseja un Glēzera, Franču valodas mācība. Ilustrēta. Ar franču-latv. vārdnīcu. I un II. daļa.

Šellera, A., Katķisms līdzībās. Vadonis tiefhas mācības pasniegšanā skolā un ievāst mācībā.

Šmella, O., Dabas stāsti pamatskolām.
— Cilvēka anatomija un fizioloģija. Ilustr.

Šmīdta, Dr. H., Relativitātes teorijas pasules uzskats. Atatstāstija Dr. A. Libertā.

Šmīdta, P., prof. Ievads valodniecībā.

Šūnfeld, A., Rotāju pūrs. Rokas grāmata skolām un mājam. Ar notām un zīmējumiem.

Švabes, A., Latvijas vēsture pamatskolām. Ilustr. I—III. daļa.

Štēla, M., Reķināšanas teorijas kurss IV.—VI. pamatskolas klasēm un pašmācībai.

Štīpra, J., Latviešu tirdzniecības korespondence.

Štrauta, A., Latviešu valodas mācība. Pareizrakstība, vārdi un teikumu mācība un domu raksti. I—IV. d.

Štūrestepa, A., Telefonija. I daļa. Ilustrēta.

Suomāla, J., Latvju raksti. (Ornamenti.)

Sudraba, J., Augļu dzimta. Ienesīga augkopības. Ilustrēta. Ar krāsain. tab.

Valtera & Rapas akc. sab., Rīgā, izdotās grāmatas:

Teodora, Tautas rakstnieki: Allunans, Neļķens, Barons, Auseklis, Pumpurs, Brivzemnieks, Apsīšu Jēkabs un citi.

The College Library. Selections from the best English and American Authors. Edited by H. A. Parkmann and R. O. G. Urah. With Lettish Notes and Glossary.

1. Kipling, R., Rīki Tīki and other Tales.
2. Wilde, O., The Giants Garden and other Tales.

3. Normanby, H., Selections from „Destinies“.

Tomass, Ed. un J. Novosefova, Latv. ģeogr. Traubergs, J., Botanika vidusskol. un pašīgl. I, II un III daļās.

Turkīn, E., Dr., Angļu valodas mācība skolām.

Ar angļu-latv. vārdnīcu. I un II daļa.

— History of English Literature. With illustr.

Tretjakova-Blodņa, Dieva vārdu mācība par- reizīcīgiem skolniekiem.

Urch, R., English. Textbook for Learning English.

Ar angļu-latv. vārdnīcu. I and II Part.

— English Conversation Exercises. Ar angļu-latv. vārdnīcu.

— English Commercial Correspondence.

— The English Literature Vol. I, II.

Vīgraba, G., Vācu valodas mācība iesācējiem I gada. Ar zīmējumiem.

Zālīša, F., Latvijas vēsture.

Zelferta (Teodora) Latviešu rakstniecības chrestomatija ar literatūrvēsturiskām piezīmēm. I daļa (1587.—1750.).

— I. daļa, Otrā laikmets (1750.—1850.).

— II. daļa, II. sējums. Trešā laikmeta pirmais posms (1859.—1880. g.).

— Latviešu rakstniecības chrestomatija ar literatūrvēsturiskām piezīmēm.

— III. daļa, II. sējums. Trešā laikmeta II. posms (1880.—1890. g.).

— III. daļa, III. sējums. Trešā laikmeta trešais posms (1890. g. līdz jaunākām laikiem).

Zīgmunda un Sīneps, Ziedīgi, 16 dziesmas jauktiem un vieni kopiem.

Zīgmunda, Sīneps un Pajeviča, Dziesmu kalmiņš. Dziesmas bērniem ar klavieru pavadijumu. I, II. un III. burtnīca.

Бордонос, М., Справочник по новому правописанию с орфографическим указателем.

Bovu, E., Apprenons le français! Cours systematique de francais en quatre parties. Avec illustr.

— Année preparatoire: Abécédaire.

— Première année.

— Deuxième année.

— Troisième année.

Виппер, Р. Ю., Учебник истории. Часть I-я Древность, Часть II-я, Средние века.

Григорьев, Л., Русское Слово. Руководство к изучению русск. языка. Вып. I. Букварь.

Григорьев, Л. и В. Олсний, Русское Слово. Вып. II. Книга для чтения. С иллюстр.

— Вып. IV. Сборник статей образцовых русских писателей. С портретами.

Давис, И., Доброе Слово. Первый год обучения чтению, письму и разговорной речи по наглядно-практическому методу.

Выпуск I. Букварь.

— Выпуск II. Книга для чтения.

— Годной мир. Книга для обучения русскому языку. С иллюстрациями.

Часть I. Азбука и первая после азбуки книга для чтения.

— Новая русская азбука. С рисунками.

— Руководство к преподаванию русского языка в иностранных училищах.

Дранниак, Я., Русско-литовский словарь.

Ждакина, Н., Этимология русского языка для основных школ и младших классов средн. учебн. завед. По новой орфографии.

— Синтаксис русского языка для основных школ и младших классов средн. учебн. завед.

Коаловский, И. Г., Руководство к изучению синтаксиса русского языка.

Lützelshwab, W., La France. Choix des lectures littéraires, historiques et géographiques. Avec illustr.

Нифонтов, В., Учебник русской грамматики. Для младших классов средн. учебн. заведений с русским и иностранным составом учащихся.

Осмоловский, В. Д., Русская словесность в историческом ее развитии. Историко-литературные очерки и образцы.

— Часть I. Народная словесность и древняя письменность (до начала XVIII. века).

— Часть II. Литература XVIII. века.

— Часть III. От Карамзина до Пушкина.

— Часть IV. От Пушкина до новейших времён.

— Новейшее время.

Осмоловская, И., Правила новой орфографии с объяснениями и примерами.

— Делу время, а потехе час. Начальная русская chrestomatia. I и II. С иллюстрац.

— Русск. грамматика в иноязычной школе. Фонетика, морфол., этимол., синтаксис.

Паэгле, Л., Свободная речь. Книга для чтения и труда. Часть I, II, III.

Шенколович, Е. Б. и К. П. Заарман, Я пишу! Практический курс нового правописания в связи с работою по развитию речи. С иллюстрац. Курс I и II.

Blumenau, M., Deutschland. Ein deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der Mittelschulen. Mit vielen Illustrationen.

Conradt, P., Deutsches Lesebuch für mittlere Lehranstalten. I, II. und III. Teil.

Kupffer, K. G., Musterstücke aus deutschen Klassikern. Lesebuch für Mittelschulen.

— I. Teil. Vom Nibelungenlied bis Goetha.

— II. Teil. Von Goetha bis zur Neuzeit.

Mählmann, R., Deutsches Lesebuch für Elementarschulen und Vorbereitungsklassen. Mit vielen Illustrationen. I. und II. Teil.

Schiele, C., Kurzgefasste Grammatik der deutschen Sprache, (Etymologie, Syntax, Orthographie, Abriss der Satzbildung in Beispielen).

Unser erstes Lesebuch. Für Kinder im ersten Schuljahr zusammengestellt von den Lehrerinnen des Lehrerinnen-Seminars zu Dorpat.

Mit Originalzeichnung von Dr. Roland Walter.

Wagner, F. H., Deutsche Fibel für den vereinigten Schreib-, Lese- und Sprachunterricht.

Mit vielen Illustr.

Werren, F., Methodischer Lehrgang des Schönschreibunterrichts. Deutsche und lateinische Schrift.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309090425

